

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ
ТОЧИКИСТОН**
ПАЖӮҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ
ба номи АБДУРАҲМОНИ ЧОМИИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОЧИКИСТОН

ISSN 2308-3662

ИЛМ ВА ИННОВАЦИЯ

(Маҷаллаи илмию методӣ)

НАУКА И ИННОВАЦИЯ

(Научно-методический журнал)

№ 4 2015 (14)

**ПАЖҮХИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ ба номи Абдураҳмони Ҷомии
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОЧИКИСТОН
ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ имени Абдурахмана Джами
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА**

МАҶАЛЛАИ ИЛМИЮ МЕТОДӢ СОЛИ 2012 ТАЪСИС ЁФТААСТ
НАУЧНО - МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 2012 ГОДУ

Шӯрои таҳририя:

Редакционная коллегия:

Исроғилниё Ш.Р. – сармуҳаррир, доктори илмҳои филологӣ, профессор

Туронов С.Ш. – муовини сармуҳаррир, номзади илмҳои педагогӣ

Ҳайати таҳририя:

Члены редколлегии:

Сайдов Н.С. – доктори илмҳои фалсафа, профессор

Раҳимӣ Ф.- академики АИ ҶТ, доктори илмҳои физика - математика, профессор

Мирбобоев Р.- номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент

Каримова И.Х. – академики АТТ, профессор

Лутфуллоев М. – академики АТТ, профессор

Бобиев Ф.М. – президенти АТТ, доктори илмҳои биологӣ, профессор

Камолова С.Ҷ. – номзади илмҳои педагогӣ

Абдулазизов В. - номзади илмҳои филологӣ

Амонов Н.- номзади илмҳои равоншиносӣ

Байзоеев А.М. – номзади илмҳои филологӣ

Котибова Ш.- номзади илмҳои педагогӣ

Сатторова X . – номзади илмҳои педагогӣ

Мачалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

Журнал издается на таджикском, русском и английском языках.

Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2015

Институт развития образования, 2015

МУНДАРИЧА
СОДЕРЖАНИЕ

**ИННОВАЦИЯ ПЕДАГОГИКИ
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИННОВАЦИЯ**

АБДУРАШИДОВ.Н.Ф

Оид ба низоми баҳогузорӣ даҳхола.....5

Имомназаров Д.,

Меърҳои нави садхолаи баҳодиҳӣ - омили муҳими пешрафти хонандагон.....12

БАЙЗОЕВ.А

*Методологияи гузарии ба низоми садхолаи баҳогузори ба дониш, малакаву маҳорат ва рафтори хонандагон*24

ФАРҲОД РАҲИМИЙ, ҚУРБОНОВ М.,

*Муносибатҳои педагогӣ-психологӣ дар татбиқи демократиқунонии ҷараёни таълим ва тарбия дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ*31

ГАВҲАР МУХТОРОВА .

Педагогикаи соҳибкорӣ: Як баррасии мавридӣ.....34

ХОШИМОВА ГУЛШАН ГАДОЙБОЕВНА,

*Особенности формирования толерантности студентов педагогических вузов в поликультурной среде*38

И.ЮСУПОВ

*Нақши президент, пешвои миллат дар ҳаёти имрӯзаи тоҷикон*41

МЕҲРИНИСО ҶАЛИЛОВА

*Роҳу шаклҳои ташкили фаъолияти якҷояи роҳбари синф ва волидайн доир ба ҷорӣ кунонидани анъанаҳои оиласӣ дар мактаб*44

С. АМОНӢ

*Бартарӣ ва мушкилоти мактаби камнӯфус*50

УМЕД ҲАМИДОВ –

Тарбияи ҳуқуқии ҳалқи тоҷик зери таъсиру нуғузмандии оини зардушия54

САЙИДАМИР ВАЛИЗОДА

Роҳҳои ташаккӯл ва инкишофи нутқи мураттаби мактаббачагони хурдсол58

УБАЙДОВ М

Нақши муҳими китоби дарсӣ дар ҷараёни таълими география62

МАҲКАМОВ Д., НУРИДДИНОВА З.

Философический подход к нравственно - патриотическому воспитанию66

МИРБОБОЕВА БИБИВАҲӢ

Маслиҳатҳои методӣ оид ба ташкили корҳои таълимӣ дар мактабҳои камнӯфус69

ТАГАЙНАЗАРОВА М. С.,

Роль современных педагогических технологий в обучении английского языка73

ЗАБОНШИНОСИ**ЛИНГВИСТИКА****ТАГАЙНАЗАРОВА М. С,**

Роль современных педагогических технологий в обучении английского языка79

САНГОВА X.P.

Омӯзиши забонҳои ҳориҷӣ тақозои замон82

БОЙМАҲМАДЗОДА Н. КАМОЛОВА Б.Б.

Роҳҳои назорат ба дониш, малака ва маҳорати хонандагон дар дарсхои забони ҳориҷӣ84

ФИЗИКА ВА МАТИМАТИКА

ФИЗИКА И МАТИМАТИКА

ПСИХОЛОГИЯ

РАВОНШИНОСӢ

ҲАКИМОВА Б.

Омӯзиши ҳолати руҳӣ равонии хизматчиёни ҳарбӣ дар замони осоишта ва ҳолати фавқулода 101

ШАРИФОВА Б.

Хусусиятҳои барномаҳои роҳнамои мураббӣ 103

ЭКОЛОГИЯ

БАҲРОМ ЗУЛФОНОВ

Системаи экологӣ ва мафҳуми он 109

САНЪАТ ВА МУСИҚӢ

ИСКУССТВО И МУЗЫКА

ОДИНАЕВА М.

Значение колыбельных песен и прибауток в развитии речи детей 112

МЕТОДИКА

МЕТОДИКА

САДЫКОВА МАТЛЮБА

БЕЗ ХОРОШЕГО МЕТОДА НЕ МОЖЕТ БЫТЬ ХОРОШЕГО УЧИТЕЛЯ".....120

ХУДОЙБЕРДИЕВА АЗИЗА

Маводи таҳлилӣ. Масъулияти падару модар дар тарбияи кӯдаки синнитомактабӣ123

НИЗОМИ ДАҲХОЛАИ БАҲОГУЗОРӢ БА САТҲИ ДОНИШ, МАҲОРАТУ МАЛАКА ВА РаФТОРИ ХОНАНДАГОН

Н.Ф.Абдурашитов – мудири шуъбаи педагогика, психология
ва таҳсилоти фарогири
ПРМ ба номи Абдураҳмони Ҷомии
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Баҳогузорӣ ба сатҳи дониш, маҳорату малака ва рафтори хонандагон дар баробари он, ки барои омӯзгорон, хонандагону волидон муҳим аст, аҳамияти муҳими давлатӣ низ дорад. Барои санчиши сатҳи азхудкуни барномаҳои таълим дар муассисаҳои таълимию тарбиявӣ чунин низоми баҳогузорие лозим аст, ки дар ҳар як марҳилаи рейтингӣ имконияти ҷамоварии маълумот оид ба вазъи таълиму тарбияро дошта бошад ва **ҳамҷунин бояд**:

- созгор ба ҳамаи зинаҳои таҳсилот созгор бошад, аз ҷумла таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёнаи қасбӣ ва таҳсилоти олии қасбӣ, то ки хонандагон баъд аз ҳатми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ фаъолияти таълимиро бе душворӣ давом дода тавонад;
- дар беҳтар намудани давомоти хонандагон ва омодагии онҳо ба дарс мусоидат намояд;
- дар хонандагон нисбати дарс ва омӯзгор ҳиссиёти мусбиро пайдо кунонад;
- барои нисбатан фаъолгардонии субъектони раванди таълиму тарбия (омӯзгорон, хонандагон ва падару модари онҳо) баҳри донишазхудкуни мухассилин мусоидат намояд;
- дар вақти баҳогузорӣ таъсири омили субъективиро камтар намуда, дар байни гурӯҳи хонандагон адолати иҷтимоиро таъмин намояд, то ки шаффофият (ҳаққоният)-и арзёбии дониш, маҳорату малака ва рафтори хонандагон таъмин карда шавад;
- ба таҳқимбахшии ҳулқу атвори намунавии хонандагон мусоидат намояд;
- нисбат ба он хонандагоне, ки бо сабабҳои узрнок (беморӣ, банд будан бо корҳои ҷамъиятии муассиса ва ғ.) дар баъзе дарсҳо иштирок карда натавонистанд, имконияти холгириро дода тавонад;
- дар самти баланд бардоштани фоизи азхудкуни барномаи таълими аз тарафи хонандагон мусоидат намояд;
- дар давраҳои гуногуни рейтингӣ барои ба таври мушаххас муайян намудани мавқеи (рейтинги) хонандагони алоҳида дар синф ва муассиса мусоидат намояд;

- бобати арзёбии фаъолияти таълимии хонандагон ва сатҳи ахлоқи онҳо орӣ аз маҳдудиятҳо буда, барои мушаххас муайян намудани вазъи азхудкуни барномаи таълими имконияти васеъ дошта бошад.

Бо назардошти масъалаҳои дар боло қайдгардида гурӯҳи кории мо тасмим гирифтем, ки низоми панҷхолаи баҳогузории амалкунандаро мувофиқи талаботи чомеа такмил дидад. Дар ин раванд роҳбарият ва омӯзгорони муассисаҳои озмоишӣ (МТМУ №№ 60 ва 87-и н. Сино) бо аъзои гурӯҳи корӣ фаъолона ҳамкорӣ намудаанд.

Такмили низоми баҳодиҳии анъанавӣ ба хотири таъмини шаффофияти арзёбии дониш, маҳорату малака, рафттори хонандагон ва ба ин васила мусоидат намудан ба беҳтаршавии сифати таълиму тарбия, азхудкуни барномаи таълими дар МТМУ равона гардидааст. Зимни таҳияи Лоихаи низоми баҳогузории бисёрхола (даҳхола) таҷриба то имрӯз ҳосилшуда ва хусусиятҳои миллии чомеа ба назар гирифта шудаанд.

Мувофиқи низоми баҳогузории даҳхола ба ду қисми таркибии фаъолияти таълимии хонанда – *амалу рафттор* ва *азхудкуни дониш* дар ҷараёни дарс баҳо гузашта мешавад:

1) ба амалҳои таълимгиранда, ки муносибати ўро ба машгулияти таълими ифода намуда, рафттори хонандаро дар ҷараёни дарс нишон медиҳад – 1-5 хол (ба воситаи машҳидаҳои омӯзгор):

а) *риояи талаботи Низомномаи муассиса дар раванди дарс – то 3 хол* (аз оғоз то охири дарс иштирок доштан – 1 хол, таъмин будан бо лавозимоти хониш – 1 хол, риояи тартиботи дохилисинфӣ (қоидаҳои рафттор дар раванди дарс) – 1 хол);

б) *шуурона ва маромнок будани амалҳои хонанда дар раванди дарс – то 2 хол* (муайян ва фаҳмо будани мақсади фаъолияти таълимии хонанда барои худи ў – 1 хол (масалан, мақсади хонанда аз худ намудани маводи таълими, гирифтани дониш ва ҳосил кардани маҳорату малака ва ф.), зоҳиркуни шавқу ҳавас, кӯшиши иродавӣ баҳри ба даст овардани мақсади гузашташуда – 1 хол);

2) ба азхудкуни дониш (саводнокӣ), ҳосилкуни маҳорату малака ва салоҳиятнокӣ (фаъолнокӣ) дар ҷараёни дарс, инчунин иҷрои вазифаи хонагӣ – то 5 хол, ки онро чунин тақсим қардан мумкин аст:

а) *қабул ва азхудкуни маводи барномавӣ дар раванди дарс – то 2 хол* (дар дафтар навиштани маводи барномавӣ ва қисман аз худ кардани он – 1 хол, пурра аз худ кардани маводи барномавӣ ва ҳозирҷавобӣ дар ҷараёни дарс – 2 хол);

б) *иҷрои вазифаи хонагӣ – то 2 хол* (қисман (бо иштибоҳ) иҷро кардани вазифаи хонагӣ – 1 хол, пурра иҷро кардани вазифаи хонагӣ – 2 хол);

в) *ҳосилкуни маҳорату малака, зоҳиршавии салоҳиятнокӣ дар таълимгиранда – 1 хол* (дар ҳолати бо мисолҳои мушаххас фаҳмонида тавонистани дониши азхудкарда, ки бевосита аз натиҷаи иҷрои корҳои синфӣ ва вазифаҳои хонагӣ ба даст омадааст, амалан иҷро кардани

вазифаҳои иловагии синфӣ ба хонанда 1 холи дигар илова карда мешавад, ки дар маҷмӯъ то 5 холро ташкил мекунад).

Меъёри ҳолдиҳӣ ба дониш, маҳорату малакаи хонандагон аз фанҳои ҷомеашиносӣ дар ин қисмати баҳогузорӣ.

Барои арзёбии азхудкуни дониш, ҳосилкуни маҳорату малака ва салоҳиятнокӣ дар ҷараёни дарс, инчунин иҷрои вазифаи хонагӣ аз ҳама холи баланд – 5 аст. Вай ба дониши амиқ ва комилан азхудкуни ҳаҷми барномаи таълими, барои мустақилона баён кардан ва фаҳмонидонавонистани мавод, мантиқан дурусту равшан ва бе нуқсон будани ҷавоби хонанда гузошта мешавад. Барои 5 холро соҳиб шудан хонанда:

- ҷавоби супоришро меёбад ва ҷузъҳои алоҳидаи онро мантиқан бо ҳам мепайвандад;
- аз ҳамаи ҷузъиёти тафаккури интиқодӣ ва қобилияти зеҳнӣ дар таҳлил, баҳодиҳӣ ва хулосабарорӣ аз маводи додашуда истифода мебарад;
- дар асоси далелу ҷузъҳои алоҳидаи дониш хулосаҳои даҳлдор мебарорад.

4 хол барои дониши амиқ ва пурра азхудкуни мазмuni мавод гузошта мешавад. Хонанда таърифҳо, мағҳумҳо қоидаҳоро медонад, аммо вақти ҷавоб гуфтан ба ҳатоҳои ҷудогона роҳ медиҳад. Хонанда барои соҳиб шудан ба 4 хол:

- баъзе далелҳои ба масъала ва ё мавзӯъ даҳлдоштаро пайдо карда, онҳоро мантиқан бо ҳам мепайвандад;
- аз маҳорату малака ва қобилияти зеҳни худ барои таҳлили маводи дарсӣ, баҳодиҳӣ ва хулосабарорӣ истифода мебарад;
- бидуни такиянамоӣ ба сарчашмаҳои додашуда (китоб ва матни конспект), хулосаҳои зарурӣ мебарорад.

3 хол ба хонандае гузошта мешавад, ки вай маводро хондааст ва масъалаҳои асосии мазмuni онро мефаҳмад, вале донишааш мукаммал нест ва фикрашро возех баён карда наметавонад:

- оид ба масъала ва ё мавзӯъ далелҳои кам пайдо мекунад;
- ҳангоми саволу ҷавоб посухаш қанда-қанда буда, ба қумаки омӯзгор ниёzmanд аст;
- на ҳамаи маҳорату малака ва қобилияти зеҳни худро барои таҳлил, баҳодиҳӣ ва хулосабарорӣ истифода мебарад;
- ба сарчашмаҳои додашуда такя намояд ҳам, ба таври бояду шояд хулосаҳои пурра бароварда наметавонад.

2 хол ба хонандае гузошта мешавад, ки маводро хондаасту дуруст аз худ накардааст, бо мавод шинос бошад ҳам, нуқтаҳои асосиро намедонад, вақти ҷавобгӯй ба ҳатоҳои дағал роҳ медиҳад, ки мазмuni маводро коста мегардонанд ва минбаъд бо чунин дониш маводи барномавии дар пешистодаро ба таври дуруст аз худ намуданаш имконнозазир аст. Масалан:

- дар рафти саволу пурсиш ва иҷрои супоришҳо ҷавоби нокифояву ноқис меёбад ва аксари онҳоро бинобар пурра дарк карда натавонистан сарфи назар мекунад;

- маҳорату малакаҳои зарурӣ ва қобилияти зеҳниро барои таҳлил, баҳодиҳӣ ва хулосабарории умумӣ нопурра ё нодуруст истифода мебарад;

- ба манбаъҳои додашуда такя карда бошад ҳам, аз онҳо хулосаҳои нодурустро ҳосил мекунад.

1 хол ба хонандае гузошта мешавад, ки маводи заруриро бо худ дорад (масалан, дар дафтар сабт кардааст), вале тамоман нахондааст (маводи барномавиро намедонад ва намефаҳмад) ва дар бораи масъалаи баррасишаванд тасаввурот надорад ва минбаъд бо чунин тарзи иштирок дар дарс аз худ намудани маводи барномавии дар пешистода барояш имконнозазир аст. Масалан:

- мавзӯро медонад, мавод дорад, вале ба ягон саволи пешниҳодшуда ҷавоб дода наметавонад;

- ягон манбаи муҳимро, ки ба саволу супориш ва ё мавзӯъ даҳл дорад, намеёбад;

- дар фаъолияти таълимӣ аз тарафи ў маҳорату малака, қобилияти зеҳни зоҳир карда намешавад ва ба саволҳои умумию оддӣ низ ҷавоб дода наметавонад.

Ба он хонандае, ки номи мавзӯро намедонад ва ҳатто маводи зарурӣ (конспект) надорад, тамоман хол гузошта намешавад, яъне натиҷаи фаъолияти чунин хонанда дар ин қисмати дарс 0 хол арзёбӣ мегардад.

Ҳамин тарик, вобаста ба ичрои ҳар як масъала ё супориш дар доираи мавзӯи дарс, дар давоми як дарси муқаррарӣ (45 дақиқа), хонанда метавонад аз 0 то 10 холро соҳиб шавад. Ҳангоми арзёбии дониш, маҳорати эҷодкорӣ (корҳои мустақилона) дар ҷараёни дарс ва ичрои вазифаҳои хонагӣ бартарӣ пайдо менамояд.

Дар ҳолатҳои: а) риоя накардан талаботи Низомномаи муассиса дар ҷараёни дарс; б) шуурона ва маромнок амал накардан дар раванди дарс; в) қабул ва аз худ накардани маводи барномавӣ дар раванди дарс; г) ичро накардани вазифаи хонагӣ, надоштани маҳорату малака, соҳиб нашудан ба салоҳиятнокӣ дар дарс; д) фаъолнокӣ нишон надодан дар дарс, ба фаъолияти таълимии хонанда тамоман хол гузошта намешавад, яъне дар рости ному нараби хонандаи катакчаҳои дафтари синф «0» гузоштан мумкин аст.

Ҳангоми иштирок накардан дар машғулиятҳои таълимӣ, дар катакчай рости ному нараби хонанда, ки дар дафтари синф бо ҳарфи «А» (амалҳои хонанда) ишорат шудааст, омӯзгор метавонад аломати «ғ» (гоиб)-ро гузорад (ниг. ба ҷадвали 1). Вале, бо мақсади ҳавасмандгардонии хонанда нисбати таълим ба ў имконият дода мешавад, ки тарики мустақилона ё бо қӯмаки омӯзгорон, падару модарон мавзӯъҳои гузаштаро аз худ намуда (бо роҳи рӯйбардор кардани маводи барномавии дарс аз дафтари ҳамсабақон, аз китобҳои дарсӣ ва азҳуд намудани онҳо) ва дар назди омӯзгор исбот кардани амалҳои вобаста ба мавзӯи дарс ичроқардааш ҳолҳои муайянери соҳиб

шавад. Масалан, идома додани машғулияти таълимӣ дар шакли сабақгардонӣ.

Сабақгардонӣ дар раванди дарс, ҳангоми санчиши вазифаи хонагӣ амалӣ гардонида мешавад. Мувофиқи хоҳиш ба хонандагоне, ки дар дарсҳои гузашта иштирок карда натавонистаанд, бо пешниҳоди саволу масъалаҳои маҳсуси санчишӣ аз мавзӯъҳои гузашта имконият дода мешавад, ки тариқи ҷавоб гардондан ба саволҳо ва ҳалли масъалаҳои санчишӣ аз 1 то 7 холро соҳиб шаванд. Барои то 5 хол ба даст овардан, вобаста ба мавзӯъе, ки сабақгардонӣ мекунад, *аз 1 то 5 савол ва ё масъала* (ба тариқи ҳаттӣ ва шифоҳӣ) пешниҳод карда мешавад. Дар ҳолати қаноатманд шудан аз ҷавобҳо ва натиҷаи ҳалли масъалаҳо ҳолҳои мувофиқ барои ҳар як савол ва масъала гузашта мешавад. 2 холи дигар барои *амалҳои бошуурона ва маромнок дар раванди иҷрои вазифаи хонагӣ, инчунин бо мисолҳои лозима исбот карда тавонистан* гузашта мешавад. Дар ин ҳолат: 1) барои ҳар як ҷавоби дуруст ва ҳалли масъалаи санчишӣ – 1 ҳолӣ гузаштан имконпазир аст (масанан, барои 5 савол ва ҷавоби дуруст – 5 хол); 2) *шуурона ва маромнок будани амалҳо дар раванди иҷрои вазифаи хонагӣ ва фаъолнокӣ дар дарс* – 2 хол (муайян ва фаҳмо будани мақсади иҷрои вазифаи хонагӣ – 1 хол, зоҳиркуни шавқу ҳавас, кӯшиши иродавӣ баҳри иҷрои вазифаи хонагӣ – 1 хол).

Ҳамин тариқ, барои сабақгардонӣ то 7 хол гузаштан имконпазир аст. Барои осонтар намудани раванди ташкили сабақгардонӣ ва сарфа кардани вақт тавсия дода мешавад, ки омӯзгори фаннӣ аз шаклҳои гуногуни санчиш (ҳаттӣ, шифоҳӣ амалӣ ва ғ.) истифода барад. Дар ин маврид барои синфҳои миёна ва болоӣ (8-11) пешниҳод намудани корҳои мустақилона (таҳияи реферат ва дигар корҳои мустақилона, ки бо мавзӯи дарсии иштирокнадошта алоқаманд аст), натиҷабахш шуда метавонад. Хонанда метавонад бо роҳи омода кардани реферат маълумоти заруриро аз китобҳои дарсӣ ва дигар сарчашмаҳо фаро гирифта, соҳиби донишҳои муайян гардад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки имрӯз се тарафи асосии манфиатдор – омӯзгорон, хонандагон ва падару модарон бояд субъектони фаъоли таълим бошанд. Дар як давраи таърихӣ омӯзгор ҳамчун субъекти таълим ва сарчашмаи маълумот баромад мекард ва ҳамзамон хонандагон ҳамчун объекти таълиму тарбия оромона нишаста, маълумоти барномавиро қабул мекарданд. Падару модар амалан масъалаҳои таълиму тарбияро ба души омӯзгорон voguzoшta, ба корҳои муқаррарии худашон машғул мешуданд. Имрӯз, баракс, замони пешрафти илму техника аз омӯзгор талаб мекунад, ки вақтро сарфа намуда, ба хонандагон роҳҳои ҳалли масъалаҳои дарсиро ёд дихад, на масъалаҳоро ҳал карда дихад. Дар баробари ин, аз падару модарон талаб карда мешавад, ки ҳамчун субъекти раванди таълиму тарбия фаъолияти таълимии фарзандонро дар хонавода назорат намуда, дар ҳамкорӣ бо омӯзгорон барои иҷрои вазифаҳои хонагии хонандагон кӯмак расонанд. Зеро ҳадафи асосии ҳам мактаб ва ҳам хонавода таълим додан ва тарбия

намудани насли наврас аст, ки маҳз омодашавии ин насл барои зиндагии мустақилона аз ин ду ниходи чамъиятӣ вобастагии зич дорад.

Яке аз масъалаҳои муҳими батанзимдарории раванди машғулиятҳои таълимӣ аз рӯи низоми баҳогузории даҳхола ин шакли бақайдгирии раванди дарс ва натиҷаи фаъолияти таълимии хонандагон ба дафтари синф ва рӯзномаи хонанда аст.

Дафтари синфии таҳиянамудаи мо чун дафтари синфии муқаррарӣ, аз зикри номи фанни таълимӣ ва ному насаби омӯзгори фанӣ оғоз мегардад. Дар қатори якуми уфуқии дафтари синф таърихи рӯз (барои 9 дарс) ва сутунҳои ихтисоршуда: ХУРТ – холҳои умумии раванди таълим; НТ – натиҷаи тест; СФТ – сифати фаъолияти таълимӣ зикр шудаанд. Дар қатори дуюми уфуқӣ зикри ному насаби хонанда ва ҳарфҳои шартии «Р» (рафтор) – амалҳои таълимгиранда, ки муносибати ўро ба машғулияти таълимӣ ифода намуда, рафтори хонандаро дар ҷараёни дарс нишон медиҳад, «Д» (дониш) – азхудкуни дониш (саводнокӣ), ҳосилкуни малака, маҳорат ва салоҳиятнокӣ (фаъолнокӣ) дар ҷараёни дарс, инчунин иҷрои вазифаи хонагӣ, ки ҳар яке аз онҳо меъёрҳои муайяни баҳогузорӣ мебошанд, оварда шудааст.

Дар як саҳифаи дафтари синф барои он таърихи рӯз ба 9 соат дарс пешбинӣ шудааст, ки ба ҳисоби миёна барои фанҳои таълимие, ки дар як сол 34 баробар мебошанд, яъне соати дарсҳо дар як марҳилаи рейтенгӣ аз 7 то 9 соатро ташкил менамоянд.

Дар қатори якум ва дуюми амудии дафтари синф тартиби рақам, ному насаби хонандагон оварда шудаанд. Ҳамин тарик, вобаста ба зиёд будани шумораи хонандагон дар синф, баҳусус, дар ш. Душанбе, дар як саҳифаи журнал метавонад то 40 нафар хонанда номнавис шавад. Дар поёни худи ҳамин вараки дафтари синф ҷой барои таърихи рӯз, сабти мавзӯъҳо ва ҷойи имзо дар хусуси шиноншавӣ аз натиҷаи фаъолияти таълимии гурӯҳи хонандагон барои роҳбари синф, ҷонишинони директор оид ба таълиму тарбия ҷудо шудааст (ниг. ба ҷадвали 1, ба он катақчаҳои сутун, ки бо **ранги дигар** ишора шудаанд, холҳо аз натиҷаи санчиши раванди дарс гузошта шудааст).

Ҷадвали 1

НАМУНАИ ДАФТАРИ СИНФ

Номи фан

Ному насаби омӯзгор

Таърихи рӯз		4.11	11.	18.1	25.1	2.12	9.12	16.1	23.12	30.1	ХУРТ	НТ	СФТ	Тавсифи баҳо бо қалима									
№	НН	Р	Д	Р	Д	Р	Д	Р	Д	Р	Д	Р	бо %										
1	А. Л.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	45	55	100	Аъло							
2	А. Р.	3	2	3	2	3	4	3	3	3	2	4	3	3	3	25,5	40	65,5	Бехтар				
3	А. Н.	5	5	5	4	5	4	5	4	5	4	5	5	5	5	43	50	93	Баландтар				
4	А. М.	ғ	1	2	2	3	2	ғ	3	4	3	4	3	ғ	0	2	4	2	19	25	44	Суст	
5	А. М.	3	2	3	2	3	4	3	3	3	2	3	4	3	3	3	4	4	25,5	30	55,5	Қаноатбахш	
6	Б. Ҳ.	2	4	3	5	5	4	5	4	5	3	4	4	5	4	5	4	5	36	38	74	Ҳуб	
7	М. С.	ғ	0	3	3	3	3	1	2	2	ғ	0	3	2	3	3	1	3	2	18	20	38	Хеле суст
8	Р. М.	3	2	3	2	3	4	3	3	3	2	3	2	4	3	ғ	0	ғ	0	20	30	50	Миёна
9	Р.Ф.	2	4	3	5	5	4	5	4	5	3	4	4	5	4	5	4	5	36	40	76	Ҳубтар	
10	Ф.А.	5	5	5	5	5	4	5	5	5	4	5	4	5	5	5	5	5	43	40	83	Баланд	

Ҷой барои сабти мавзӯъҳо ва вазифаи хонагӣ

Таърихи рӯз	Мавзӯй дарс	Вазифаи хонагӣ	Имзо
4.11.2015			
11.11.2015			
18.11.2015			
25.11.2015			
2.12.2015			
6.12.2015			

16.12.2015			
23.12.2015			
30.12.2015			

Имзо: _____
 (рохбари синф) (чонишинони директор оид ба тарбия) (чонишинони директор оид ба таълим)

Мувофиқи ин низом хонандагон дар раванди ҳар як машгулияти таълимӣ соҳиби холҳои муайян мегарданд, вале бо мақсади сарфа кардани вақт омӯзгорон метавонанд бевосита ва ё ба воситаи санчиши иҷрои супоришҳо ба фаъолияти таълимии хонандагон хол гузоранд. Дар ин ҳолат ба омӯзгорон шарт нест, ки хонандаро ҳар рӯз санҷанд (санчиши аз ҳад зиёд шогирдро дилгир менамояд) ва аз натиҷаи санчиш ба онҳо хол гузоранд, балки бо реҷаи муайян (баъди 2-3 дарс) метавонанд фаъолияти таълимии онҳоро санҷида, баҳо гузоранд. Дар рӯзҳое, ки хонанда санҷида намешавад, омӯзгор метавонад ба онҳо низ бо як назар кардан (дар асоси мушоҳидаҳои омӯзгорӣ, бе пурсишу санчиш) барои: а) амалҳои таълимгиранда, ки муносибати ӯро нисбати машгулияти таълимӣ ифода намуда, рафтораширо дар ҷараёни дарс тавсиф мекунад; б) азхудкуни дониши (саводнокӣ), ҳосилкуни маҳорату малака ва салоҳиятнокӣ (фаъолнокӣ) дар ҷараёни дарс, инҷунин иҷрои вазифаи хонагӣ аз 0 то 10 хол гузорад. Зоро барои хонанда ба даст овардани то 10 хол дар як дарс имконпазир аст ва барои омӯзгори бомаҳорат ин амалро иҷро кардан он қадар душвор ҳам нест. Ин таклиф аз як тараф ба он хотир аст, ки баъзе хонандагон метавонанд ҳар рӯз талаботи омӯзгорро дар доираи масъалаҳои дарс қонеъ гардонанд, вале омӯзгор имконияти дар 45 дақиқа санҷидани ҳамаи онҳоро надорад. Аз тарафи дигар, барои аксари хонандагони имрӯза ва падару модарони онҳо пеш аз ҳама ба даст овардани холҳо дар раванди машгулияти таълимӣ зарур аст. Илова бар ин, гузоштани холҳо дар ҳар машгулияти таълимӣ ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки холҳои умумии раванди таълим ва якҷоя бо натиҷаи маводи тестии пешниҳодгардида сифати фаъолияти таълимии хонанда, фоизи азхудкуни барномаи таълимиро дар ҳар як давраи рейтингӣ ва солона муайян намояд.

Доир ба масъалаи баҳогузорӣ ба корҳои хаттӣ. Ин қисми арзёбии дониш мисли пештара бетафйир боқӣ мемонад. Хонанда метавонад дар давоми кори хаттӣ аз 0 то 5 холро соҳиб шавад, ки он бевосита дар сутуне, ки бо ҳарфи «Д» (дониш) ишора шудааст, гузошта мешавад. Танҳо ҳангоми баҳогузорӣ ба натиҷаи иншо бо назардошти мазмуну саводнокӣ – 4/3 ҳар ду намуди баҳо ҷамъ шуда, ба ду тақсим мешавад ва натиҷаи он дар сутуни «Д»-и дафтари синф гузошта мешавад.

Мувофиқи муқаррароти низоми баҳогузории даҳхола ба омӯзгорон зарур аст, ки дар дафтари синф ҳамагӣ се фаъолиятро барои ҷамъбости марҳилаи рейтингӣ иҷро намоянд:

1) холҳои раванди таълимиро барои ҳар як хонанда ҷамъ карда, мувофиқи соатҳои дарсӣ: агар дар як ҳафта як соат бошад – ба 2, агар ду соат бошад – ба 4 вағ. тақсим кардан, ки холҳои умумии раванди таълим ҳосил мешавад;

2) маводи тестиро ба хонандагон пешниҳод карда, натиҷаи онро дар дафтари синф гузоштан (НТ);

3) натиҷаи раванди таълим ва тестиро чамъ карда, сифати фаъолияти таълимии хонандаро бо % нишон додан.

Мачмӯи холҳои раванди таълим барои он ба 2 тақсим қарда мешавад, ки дар раванди фаъолияти таълими на фақат дониш, балки амалу рафтори хонанда низ арзёбӣ карда мешавад. Бинобар ин, вобаста ба соати дарсӣ чамъи холҳо ба 2 тақсим мешавад, ки ҳамагӣ раванди дарс 50%-и холҳоро ташкил медиҳад. Масалан, агар дар як ҳафта як соат ва дар давоми як марҳилаи рейтингӣ 9 соат дарс доир шавад, чамъи холҳои имконпазир 90-ро ташкил медиҳад, онро ба ду тақсим намуда, маводи тестиро чунин таҳия менамоем, то ки ҳадди ниҳои холҳои бадастомада бояд бо натиҷаи раванди таълим адади 100-ро ташкил намояд.

Барои боз ҳам хубтар сарфаҳм рафтан ба ҳисобкуни холҳои ҷамбастӣ дар охири ҳар як давраи рейтингӣ ва бо назардошти ҷамъбости фаъолияти таълимии хонанда дар давоми як сол муайян намудани сифати таҳсилот менигарем ба ҷадвали 2. Тарзи ҳисобкуни холҳои ҷамъбастӣ дар охири ҳар як давраи рейтингӣ ва бо назардошти ҷамъбости фаъолияти таълимии хонанда дар давоми як сол муайян намудани сифати таҳсилот чунин аст:

Ҷадвали 2

Намунаи тарзи ҳисобкуни холҳои ҷамъбастӣ (барои он фанхое, ки дар як ҳафта 1 соат ҳонда мешавад)

Баҳогузории амалкунанда	ХУРТ ($\div 2$)	Холҳо аз натиҷаи тест	Натиҷаи фаъолияти таълимиӣ бо %	Тавсифи фоизи сифати азҳудкунӣ бо қалима	Холҳо
5	9*10:2=45	50	45+50=95	95-100 – аъло	10
	9*9:2=40,5	50	40,5+50=90,5	88-94 – баландтар	9
	9*8:2=36	45	36+45=81	81-87 – баланд	8
4	9*7:2=31,5	44	31,5+44=75,5	75-80 – хубтар	7
	9*6:2=27	42	27+42=69	68-74 – хуб	6
	9*5:2=22,5	40	22,5+40=62,5	61-67 – бехтар	5
3	9*4:2=18	38	18+38=56	55-60 – қаноатбахш	4
	9*3:2=13,5	35	13,5+35=48,5	48-54 – миёна	3
	9*2:2=9	33	9+33=42	41-47 – суст	2
1-2	9*1:2=4,5	20	4,5+20=24,5	0-40 – хеле суст	1

Бо ҳамин роҳ натиҷаи марҳилаи рейтингӣ ҷамъбаст карда мешавад ва дар натиҷаи ҷамъбости 4 марҳилаи рейтингӣ имконияти ҷамъбости соли таҳсил пайдо мешавад (ниг. ба ҷадвали 3).

Ҷадвали 3

Тарзи ҷамъбости натиҷаи фаъолияти таълимии хонандагон дар давоми сол

Рейтинги 1	Рейтинги 2	Рейтинги 3	Рейтинги 4	Натиҷаи санҷиши сифати таҳсилот бо %	Баҳои қалимагӣ дар асоси фоизи азҳудкунӣ барномаи таълимиӣ	Баҳо аз рӯи 10 хол
95	95	95	95	95	95-100 – аъло	10
90,5	90,5	90,5	90,5	90,5	88-94 – баландтар	9
81	81	81	81	81	81-87 – баланд	8
75,5	75,5	75,5	75,5	75,5	75-80 – хубтар	7
69	69	69	69	69	68-74 – хуб	6
62,5	62,5	62,5	62,5	62,5	61-67 – бехтар	5
56	56	56	56	56	55-60 – қаноатбахш	4
48,5	48,5	48,5	48,5	48,5	48-54 – миёна	3
42	42	42	42	42	41-47 – суст	2
24,5	24,5	24,5	24,5	24,5	0-40 – хеле суст	1

Рӯзномаи хонанда дафтари маҳсус барои қайдҳои ҳаррӯза мебошад, ки мувофиқи дафтари синф тартиб дода мешавад. Ҳар як хонанда рӯзнома дорад, ки дар он ҷадвали дарсҳо, вазифаҳои хонагӣ, ҳолҳо оид ба натиҷаи фаъолияти таълимӣ (донишу интизоми ў) сабт шуда, бо имзои омӯзгорони фанӣ тасдиқ қарда мешавад. Дар охири ҳар ҳафта ба он роҳбари синф ва падару модарон имзо мекунанд. Рӯзномаи хонанда яке аз воситаҳои хуби таъмини ҳамкории мактаб бо оила буда, дар он муаллимон (роҳбари синф) фикру мулоҳизаҳои худро барои падару модарон менависанд. Падару модарон ҳар ҳафта онро аз назар мегузаронанд ва имзо мемонанд.

Рӯзномаи пешниҳоднамудаи мо аз рӯзномаи пештара каме фарқ мекунад. Фарқ фақат дар қисми ҳолгузорӣ дида мешавад. Дар шакли пештара танҳо як катакча ҷудо шуда бошад, ҳоло мувофиқи дафтари синфии пешниҳодшуда дар рӯзнома 2 катакча ҷудо шудааст, ки бо қалимаҳои шартии «Рафтор» ва «Дониш» ишора гардидндст (ниг. ба ҷадвали 4).

Ҷадвали 4

НАМУНАИ РӮЗНОМАИ ХОНАНДА

Моҳ _____ Сол _____

Рӯз, санҷа	№ дарс	Фанҳои таълим	Холҳои имконпазир барои:		
			Вазифаи хонагӣ	Рафтор	Дониш
Душанбе	1				
	2				
	3				
	4				
	5				
	6				
	7				
Барои қайд (<i>мулоҳизаҳо дӯир ба натиҷаи фаъолияти таълимии тарбиявии хонанда</i>)					Имзо
Роҳбари синф					
Падару модарон					

Дар рӯзномаи хонанда низ, мисли дафтари синф ҳол гузошта мешавад.

Низоми пешниҳоднамудаи мо дар ҳолате мавриди амал қарор мегирад, ки агар: а) шахсони масъули МТМУ баҳри фаъолгардонии субъектони раванди таълим ҳавасманд бошанд; б) ба омӯзгорон тариқи ташкили машғулиятҳои омӯзишӣ тарзи таҳияи масъалаҳо ва намудҳои гуногуни тест аз рӯи фанҳои гуногун омӯзонида шавад; в) дар байни хонандагону падару модарон корҳои фаҳмондадиҳӣ ташкил қарда шавад.

Ҳамин тариқ, таҳмин кардан мумкин аст, ки бо истифода аз низоми баҳогузории даҳхола барои нисбатан фаъолгардонии субъектони раванди таълиму тарбия шароити мусоид таъмин қарда мешавад, ба таҳқими хулқу атвори намунавии хонандагон мусоидат менамояд ва бо ин васила рейтинги ҳар як хонанда дар миқёси гурӯҳи синф ва мактаб, дар давоми ҳар як марҳилаи рейтингӣ, инчунин дар давоми сол муайян

карда мешавад. Бартарии низоми мазкур боз дар он аст, ки ба таври зарурӣ сифати таҳсилот дар МТМУ муайян карда мешавад.

Имомназаров Д.,

Меъёрҳои нави садхолаи баҳодиҳӣ - омили муҳими пешрафти хонандагон

Ислоҳоти мақсадноку пайгирона дар соҳаи маориф, ки дар сиёсати бунёдкоронаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи муҳимро ишғол кардааст, нишон медиҳад, ки таҷдиди назар намудани системаи баҳогузорӣ ва ба талаботи муосир мувофиқ намудани он амри ногузир арзёбӣ мегардад. Чунин зарурат аз он бармеояд, ки системаи панҷбаллаи мавҷуд имконоти арзишёбӣ, ташхис, ҳавасмандсозӣ ва пешбиниро дар раванди таълиму тарбия аз даст додааст. Дар системаи баҳогузории мазкур, ки аслан чаҳорбалӣ аст, имконоти ба назар гирифтани вежагиҳои фард ба эътибор гирифта нашудаанд. Дар он андоза ва меъёрҳои дақиқи баҳогузории фаннӣ вучуд надоранд, ки дар навбати худ боиси воқеӣ набудани баҳо ва тобеият ба мақоми омӯзгор мегардад.

Зарурати гузариш ба низоми нави садхолаи баҳодиҳӣ

Зарурати гузариш ба низоми нави баҳогузорӣ дар марҳилаи кунунӣ аз чанд ҷиҳат ногузир аст: **аввалин**, дар раванди баҳогузории мавҷуда асосан аз се баҳо 3 (миёна), 4 (хуб), 5 (аъло) истифода мебаранд. **Дуюм**, онҳо барои баҳогузорӣ намудани дониши воқеии хонандагон кофӣ нестанд, **сөюм**, баҳои “2” кам ва “1” тамоман гузошта намешавад; дар низом ва баҳогузории 5 - хола гузоштани баҳоҳои «+4», «+3», «-3» ва ғайра ба мушоҳида мерасад, ки аз доира ва имкониятҳои танги он шаҳодат медиҳад; **чорум**, низом ва меъёрҳои амалкунандаи баҳогузорӣ ба мусобиқа байнӣ хонандагон бо ҷудоқунии онҳо ба гурӯҳҳои “аълоҳонҳо”, “хубҳонҳо” “сехонҳо” ва “дуҳонҳо” табдил ёфтааст, ки он ба ҳолатҳои психологии хонандагон таъсиргузор аст; **панҷум**, низом ва меъёрҳои баҳогузории амалкунанда ба омӯзгор имкон намедиҳад, ки ба натиҷаи ниҳоӣ ва комёбиҳои таълимии хонанда ба таври воқеӣ баҳо дидад. Супоришҳое, ки аз тарафи хонандагон ичро карда мешаванд, аз ҳамдигар фарқ доранд ва ин тафовутҳоро дар баҳогузории 5- хола муайян кардан ғайриимкон аст. Масалан, агар 8 хонанда аз 30 нафар аз ягон фан баҳои “5” гиранд, дониши қадоме аз онҳо беҳтар аст, муайян намудани фарқияти он тавассути баҳогузории мавҷуда нишон додан ғайримкон арзёбӣ мегардад.

Ҳадафҳои асосии гузариш ба низоми нави баҳогузорӣ

- воридсозии ислоҳот дар низоми мазкур бо назардошти таъмини раванди мақсадноку самарабахши назорат ва идораи босуботи сифати таҳсилот, таъмини иштирокчиёни раванди таҳсилот бо бонки иттилоотӣ (натиҷа) оид ба комёбихои таълимии ҳар як хонанда;
- ҷорӣ намудани системаи нави баҳогузорӣ ба дастовардҳои таълимии инфиродии хонанда ва тавассути он таъмин намудани таҳсилоти босифат;
- амалӣ намудани талаботи ягонаи барномаҳои таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилоти миёнай умумӣ;
- дараҷаи дарки масъулияти волидайн баҳри қабули қарори ҳаётан муҳим оид ба идома додани таҳсили минбаъда ё шуғли меҳнатии фарзандон;
- таъмини ҳамкории судманди таълимгоҳ, оила ва ҷомеа баҳри ҳавасмандсозии хонандагон ба донишомӯзӣ.

Вазифаҳои татбиқи низом ва меъёрҳои нави баҳодиҳӣ

- таъмини *вокеият ва шаффофияти* баҳодиҳӣ ба комёбихои таълимии хонанда;
- таъмини *асоснокӣ ва шаффофияти* баҳогузорӣ дар ҷараёни таҳсилот ва корҳои санчишӣ;
- таъмини *эътиборнокии сифатҳои инфиродии шахсият* ҳангоми баҳогузории дастовардҳои таълимӣ;
- мусоидат намудан ба баланд бардоштани дастовардҳои инфиродӣ ва таъмини *худомӯзии хонандагон*;
- *баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоии* шахсият:
- ташкили шароит барои *ҳавасмандсозии* фаъолияти таълимию маърифатӣ, истифодаи доираи инфиродии таҳсилии хонандагон ва гайра
- таъмини барқарории *робитаи доимӣ байни* омӯзгор, хонанда, волидайн, маъмурият ва ҳайати педагогии муассисаи таълимӣ баҳри якпорчагии ҷараёни *таълим*;
- *ташкили фазои мусоиди равонӣ* дар ҷараёни баҳогузорӣ, роҳ надодан ба ҳолатҳои ҳаробкунандаи асаби хонанда ва гайра

Моҳияти низоми садхола

Низоми баҳодиҳии бисёрхола тақозо мекунад, ки баҳои умумӣ бояд аз маҷмӯи фаъолияти хонанда (иштирок дар дарсҳо, иҷрои вазифаҳои хонагӣ ва фаъолнокӣ дар раванди дарсҳо, рафткор, натиҷаи санчишҳои тестӣ, корҳои санчишӣ ҳаттӣ, амалӣ, лабораторӣ) таркиб ёбад.

Чадвали 1

Намунаи қолаби (матрисаи) меъёри баҳодиҳии шифоҳӣ ба салоҳиятҳои хонанда (зинаи сеюми таҳсилот)

Дараҷаҳо, холҳо	Дониш, малака, маҳорат (салоҳият)	Салоҳият дар ҳалли мушкилот	Салоҳияти иттилоотӣ	Салоҳияти робитавӣ (иртиботӣ)
	<i>Меъёри A</i>	<i>Меъёри B</i>	<i>Меъёри C</i>	<i>Меъёри D</i>
Дараҷаи 1, Нокифоя 0-40	Хонанда: <ul style="list-style-type: none"> - мазмуни бунёдии маводи таълимро дар сатҳи талаботи стандарт аз худ намекунад; - хусусиятҳои шинохта, аломатҳо, тавсияҳоро номбар карда наметавонад; - далелҳо, мағҳумҳои асосиро бо душворӣ дарк мекунад, мисолҳои одиро аз китоби дарсӣ бо кумаки омӯзгор ичро мекунад; - супоришҳои таълими қолабиро аз рӯйи намунаи омӯзгор дар сатҳи нокифоя ичро мекунад; - мустақилона донишро дар амал татбиқ карда наметавонад; - ба хатоҳои зиёд роҳ медиҳад; - то 50% -и маводи таълимро аз худ мекунад. 	Хонанда: <ul style="list-style-type: none"> - мушкилотро бо нишондод ва кумаки бевоситай омӯзгор бо душворӣ бартараф месозад; фаъолияти таҳқиқотии одиро таҳти назорати бевоситай омӯзгор анҷом медиҳад; - на ҳамаи амалиётҳоро тибқи нишондоди омӯзгор ичро мекунад; - хусусияти хоси маводи таълимро бо душворӣ номбар мекунад; - натиҷаи амалро бо ҷашмдошт мӯкосиа карда наметавонад. 	Хонанда: <ul style="list-style-type: none"> - на ҳамаи супоришҳоро ичро мекунад, - дар танзим ва коркарди иттилооти дастрас ба хатоҳо роҳ медиҳад; - мушкилотро саволгузорӣ карда наметавонад, - онро бо душворӣ ба қайд мегирад; - андешаи худро оид ба бартарафсозии мушкилоти маводи таълим дар шакли маҳдуд баён месозад; - аз як манбаъи 	Хонанда: <p><i>a) Робитаи ҳаттӣ:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - супоришҳоро қисман ичро мекунад, ба ҳадаф на ҳамеша ноил мегардад, моҳияти мавзӯро дар сатҳи нокифоя мекушояд; - меъёрҳои мавҷударо дар раванди ичрои супоришҳо тибқи намунаи пешниҳодшуда асосан риоя мекунад, аммо ба норасой алоқаи мантиқии қисматҳои алоҳидай онҳо роҳ медиҳад; - меъёрҳои забони адабиро дар корҳои ҳаттӣ на ҳамеша риоя мекунад; - ба хатоҳои имлой ва китобатии зиёд роҳ медиҳад; <p><i>b) Робитаи шифоҳӣ:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - мундариҷаи маводи таълимро пурра баён намекунад, ҷавобҳои нокифояи якхела ва пароқанда пешниҳод менамояд; - ба ҳадафҳои муошират дар ҳамкорӣ бо дигар хонандагон ноил намегардад; - дар раванди муошират андешаҳои дигаронро дар сатҳи зарурӣ гӯш намекунад; - заҳираи луғавии маҳдуд дорад, дар ифодаи фикр душворӣ мекашад. <p><i>в) Робитаи иртиботӣ:</i></p>

			иттилоотӣ дар сатҳи нокифоя истифода мебарад.	- барои оғози сӯҳбат, пешбурд ва дастгирии он мароқ зоҳир намекунад; - ба кумаки ҳамсӯҳбат ниёз дорад; - бо дигар хонандагон маслиҳат ҳамкорӣ мекунад, vale дар изҳори андеша ва овардани далел ба душворӣ дучор мегардад.
Дараҷаи 2	Хонанда:	Хонанда:	Хонанда:	Хонанда:
41- 43, кофӣ,	<p>- мундариҷаи маводи таълимро дар сатҳи ҳадди ақал азҳуд мекунад, мазмуни онро асосан баён менамояд;</p> <p>- мазмуни маводи таълимро (ба асосӣ ва дуюминдарача) асосан соҳторбандӣ мекунад;</p> <p>- далелҳоро оид ба маводи таълим муқоиса намуда, зуҳуротро таҳлил менамояд;</p> <p>- моҳияти маводи таълим ва қонуниятиҳоро дар сатҳи миёна шарҳ медиҳад; баъзе аломатҳоро фарқ мекунад, алоқаи одиро бо дигар мағҳумҳо бо баъзе душвориҳо барқарор мекунад;</p> <p>- иттилоотро дар асоси баёни факту ҳодисот муқоиса, маводи китобро таҳлил, сабабҳои монандӣ ва фарқиятро дар сатҳи ҳадди ақали талаботи стандарт муайян мекунад, моҳияти раванд, воқеяти пайдоиши қонун ва назарияи омӯхтаро мефаҳмонад, vale дар ин сурат ба душвориҳои алоҳида дучор мегардад ва онҳоро бо қўмаки омӯзгор ислоҳ менамояд;</p> <p>- аз таблитса, нақшашо, расмҳо</p>	<p>- мушкилотро бо қўмаки омӯзгор бартараф месозад;</p> <p>- фаъолияти лоиҳавӣ (тарроҳӣ), таҳқиқотиро дар сатҳи миёна анҷом медиҳад; называёт противоречия на основе анализа ситуации;</p> <p>- ихтилофотро дар асоси таҳлили вазъият номбар мекунад;</p> <p>- роҳҳои ба мақсад расиданро асосан дуруст пешниҳод месозад;</p> <p>- масрафи вақтро ба нақша мегирад;</p> <p>- сифатҳои натиҷаи амалро тибқи меъёрҳо нишон медиҳад;</p> <p>- роҳҳои ба натиҷаи ниҳойи ноил гардиданро асосан дарёфт менамояд;</p> <p>- тарафҳои мусбии фаъолиятро номбар</p>	<p>- барои дастрас намудани иттилоот ҷаҳду талош менамояд;</p> <p>- манъбаи иттилоотиро оид ба маводи таълим номбар карда, онро пайдо мекунад;</p> <p>- иттилоотро аз манбаъҳои муҳталиф ба қайд мегирад;</p> <p>- иттилоти доҳили матнро дар сатҳи ҳадди ақали талаботи стандарт шарҳ медиҳад;</p> <p>- нишондодҳоро асосан навсозӣ намуда, дар шакли ададӣ ва нақшавӣ пешниҳод месозад;</p> <p>- маълумоти аз доираи умумӣ ё иттилооти</p>	<p><i>a) Робитаи ҳаттӣ:</i></p> <p>- супоришҳоро дар сатҳи ҳадди ақали талаботи стандарт иҷро мекунад, vale мазмуну муҳтавои мавзӯро пурра кушода наметавонад;</p> <p>- натиҷаи коркарди иттилооти мазмунан дастрасро асосан мантиқан дуруст баён месозад, аммо ба ҳатоҳои алоҳида дар рафти истифодай воситаҳои алоқаи мантиқии он роҳ медиҳад;</p> <p>- ба ҳатоҳои алоҳида дар раванди корҳои ҳаттии синғӣ, хонагӣ, санчишӣ, лабораторӣ, амалӣ ва ғайра роҳ медиҳад;</p> <p>- натиҷаи таҳлилу баррасии иттилоотро ба таври мантиқӣ бо кумаки омӯзгор иброз менамояд;</p> <p>- ба баъзе ғалатҳои имлӣ роҳ медиҳад, vale онҳо дар дарки мазмуни маводи таълимӣ душворӣ эҷод намесозанд;</p> <p><i>-б) Робитаи шифоҳӣ:</i></p> <p>- тарроҳӣ мекунад, равобити таркибиро муайян месозад, vale моҳияти мавзӯро ба таври пурра кушода наметавонад;</p> <p>- қалима, ибораҳо ва чумлаҳоро дар ибрози фикр асосан дуруст интиҳоб мекунад; - баъзан ба ҳато роҳ медиҳад;</p> <p>- заҳираи лугавии на он қадар бой дошта,</p>

47 – 50 – хол, қаноатбах ш	<p>иттилооти зарурӣ мегирад;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ҳангоми кори амалӣ дар сатҳи миёна мустақилият нишон медиҳад; - дар аснон иҷрои корҳои амалӣ фаъолияти мустақилонаи муайян нишон медиҳад; - бо кӯмаки омӯзгор таҷхизоти техникӣ, лабораториро истифода мебарад. <p>Ба ҳатоҳои зерин роҳ медиҳад:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ба 3 адад ҳатоии ҷиддӣ ва 6 адад на он қадар ҷиддӣ (41- 43- хол); - 3 адад ҳатоии ҷиддӣ ва 5 адад на он қадар ҷиддӣ (44- 46); <p>3 адад ҳатоии ҷиддӣ ва 4 адад на он қадар ҷиддӣ (47-50) роҳ медиҳад ва бо кӯмаки омӯзгор ва ё ҳонандагони дигар онҳоро ислоҳ мекунад;</p> <p>Дараҷаи азҳудкуни маводи таълимиро дар сатҳи зерин намоиш медиҳад:</p> <ul style="list-style-type: none"> - кофӣ: 51 - 54 %; - миёна: 55 - 58 %; - қаноатбахӣ: 59 - 63% 	<p>мекунад ва бо кӯмаки омӯзгор сабабҳои пешравӣ ва камбудиро муайян мекунад;</p>	<p>муҳталиф гирифтаро намоиш медиҳад, хулоса мебарорад, далелҳои муайян меорад.</p>	<p>меъёри забонро дар раванди баёни фикр асосан риоя мекунад, вале дар нутқ ба истифодаи забони гуфтугӯй роҳ медиҳад;</p> <p>-в) Робитаи самараҷаҳӣ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бо ҳонандагони синф ҳамкорӣ мекунад; - маҳорати сӯҳбаторӣ нишон медиҳад; - савол медиҳад, одоби баҳсро асосан риоя мекунад ва натиҷаҳоро ҷамъбаст мекунад; - доир ба андешаҳои дигарон дар сатҳи муайян изҳори андеша менамояд; - сабабҳои норасони таълими хеш ва ҳамсӯҳбатро ишора мекунад.
	<p>Ҳонанда:</p> <p>Дараҷаи 3, 51- 54 –хол, хуҷ</p>	<p>Ҳонанда:</p>	<p>Ҳонанда:</p>	<p>Ҳонанда:</p> <p>a) Робитаи ҳаттӣ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - супориҷҳоро бо сифати хуб иҷро мекунад; маводи таълимиро соҳторбандӣ мекунад; ҳадафҳои иртиботӣ мегузорад; - меъёрҳои мавҷударо, ки тибқи намуна (мавзӯй дорои ҷандин саволҳо) дода шудааст, риоя мекунад; иттилоотро бо пайдарҳами мантиқӣ баён месозад; роҳҳои мантиқии пешниҳодшударо татбиқ мекунад; забони илмиро асосан дуруст истифода мекунад ва меъёрҳои онро риоя менамояд; ба миқдори ками

	чашмдошти онро тавсиф медиҳад; - аломатҳои муҳими маводи таълимиро чудо намуда, таҳлилу баррасӣ ва хулосаи онро бо истифода аз таҳлилу синтез бо кумаки андаки омӯзгор ҷамъбаст месозад; васоит ва технологияи маълумро шарҳу тавзех мебахшад; - маҳорати фанӣ ва зеҳниро истифода мебарад ва баъзан ба кумаки андак рӯ меорад Ба ҳатоҳои зерин роҳ медиҳад: - ба 3 ҳатои ҷиддӣ ва 4 ҳатои на он қадар ҷиддӣ (51-54 -хол), - ба 3 ҳатои ҷиддӣ ва 3 ҳатои на он қадар ҷиддӣ (55 -59-хол); - ба 2 ҳатои ҷиддӣ ва 3 ҳатои на он қадар ҷиддӣ (60 - 64 -хол) роҳ медиҳад, ки онҳоро мустақилона бартараф менамояд. Дараҷаи азхудкуни маводи таълимиро дар сатҳи зерин намоиш медиҳад: - хуб: 64 - 68%; - хубтар: 69 - 74%; хубтарин: 75 - 80%	таҳрезӣ менамояд; - мушкилоти татбиқи дониши назариявиро дар амал муайян месозад; - мушкилотро муайян, номбар мекунад, сабабҳои пайдоиши онҳоро таҳлил мекунад; - роҳҳои бартарафсозии норасоиро пайдоиши онҳоро таҳлил мекунад.	пешниҳод мекунад; роҳҳои ба низом даровардани дастовардро ироа медорад; - иҳтилофотро шарҳ медиҳад; - андешаҳояшро мантиқан далелнок мекунад; - дар асоси таҳлили танқидии иттилоот бо кӯмаки андак хулоса мебарорад выстраивает аргументы в собственной логике; - далелҳоро барои исботи фикри мантиқии худ меорад ва пешниҳод мекунад.	хатоҳо роҳ медиҳад. б) Робитаи шифоҳӣ: - қалима, ибора ва ҷумлаҳоро дар баёни фикр асосан дуруст интиҳоб мекунад; баъзан ба ҳатоҳои на он қадар ҷиддӣ роҳ медиҳад; супоришиҳоро иҷро намуда, равобити дохилии онҳоро шарҳ медиҳад; - натиҷаи таҳқиқотро муарриғӣ (призентатсияи) менамояд; вобаста ба вазифаҳои гузашташуда нутқи худро мураттаб менамояд; ҳатоҳои содиршударо, ки ба дарки иттилоот ҳалал намерасонанд, мкстакилона ислоҳ мекунад; захираи лугавии хуб дорад, дар нутқ забони адабиро истифода мебарад; в) Робитаи иҷтиботӣ: - ба ҳадафҳои муюшират дар ҳамкорӣ бо дигар хонандагон ногил мегардад; одоби сухбатро риоя карда, ба саволҳои пешниҳодшуда посух медиҳад; идеяҳои дигаронро меомӯзад, муқоиса мекунад, рушд медиҳад ва идеяи худро низ пешниҳод месозад, натиҷаро қайд мекунад, - маҳорати аз вазъияти душвор баромаданро ба таври мустақилона ва ё дар ҳамкорӣ бо дигарон дарёфт менамояд;
55 – 59-хол, хубтар,	Хонанда:	Хонанда:	Хонанда :	Хонанда :
60 – 64 - хол хубтарин	- мазмуни маводи таълимиро дар сатҳи талаботи барномаи таълим медонад; мазмуни бунёдии фанни таълими, мағҳумҳои муракқаб ва илмиро аз худ мекунад; дар баҳсу мунозираҳо оид ба мазмуну муҳтавои маводи таълим фикрашро иброз менамояд ва аз иттилооти иловагӣ мустақилона ба таври самарарабахш	- мустақилона дар раванди дарс ва берун аз он мушкилот, аз ҷумла фаболияти лоиҳавӣ (тарроҳӣ)-ро анҷом медиҳад; - фарзия (гипотеза)-ро сохта, онро аз нигоҳи илмӣ асоснок мекунад;	- иттилооти заруриро интиҳоб ва истифода менамояд; - доир ба анҷоми гирдоварии иттилоот тасмим мегирад; - манбаъи	a) Робитаи ҳамтӣ: - супоришиҳоро пурра иҷро мекунад; маводи таълимиро дар алоҳидагӣ ва ҳамкорбо дигарон дастрас менамояд ва онро мувофиқи супориши таҳлил, муқоиса, тасниф ва танзим менамояд; маводи таълимиро пайдарпайи мантиқӣ мебахшад; ҳаҷми иттилоотро мувофиқи мақсад интиҳоб мекунад; воситаҳои интиқоли равобити мантиқиро дар таркиби матн дуруст

70 - 74 - хол, олӣ,	<p>истифода мебарад; маводи назарияйӣ ва амалии фанро хуб медонад, vale ба 1-3 адад хатоҳои на он қадар чиддӣ роҳ дигад (65-69- хол); хулосаҳоро оид ба мазмуни маводи таълим ҷамъбаст менамояд, аз манъбаҳо ва соҳаҳои гуногуни дониш далелҳо пешниҳод месозад; воситаҳои ёрирасони гуногуни айёни, таблитса ва нақşaҳоро дар раванди омӯзиш истифода менамояд; алоқаи байни мазмуни маводи таълим, аз ҷумла бобҳо ва қисматҳои фанҳои таълимий ва алоқаи байнифаниро баркарор менамояд; маводи асосӣ ва дуюминдараваро аз ҳамдигар чудо мекунад, сабабҳои пайдоиш, монандӣ ва фарқияти маводи таълиmiro niшon медиҳad;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ба 1-2 хатои на он қадар чиддӣ роҳ медиҳад ва онҳоро мустақiloна ислоҳ мекунад (70- 74 -хол); - мустақiloна маҳorati taҳliлӣ, баҳodihӣ dар холatҳoi гunogun истиfoda menamoyaд; - amaliёti faъolro baroи iстиfoda dar holatҳoi гайristandartӣ (gайrimukarrapӣ) intiҳob menamoyaд; fikrҳoi ҷoliбро baён menamoyaд ва ideyaҳoi navro peshniҳod mесозad; suporiшҳoi гunogunro, ki az zersupoiшҳo иboratand, ijro menamoyaд; natijai suporiшҳoro taҳliл mекunad, hatoҳoro nombar mекunad, bahо medihad, xulosa mebarorad; doroi 	<ul style="list-style-type: none"> - roҳҳoи bartaraф namudani mushkilotro peshniҳod mekunad; - imkoniatҳoro aсосnok mekunad; - metodi taҳқiki mawodi taъlimiro daстgirӣ va roҳҳoи takmili onro peshniҳod menamoyaд; - natijarо bo nazardoшti naқshaҳoи oянda taҳliл mekunad; - peshrafti natijai amalro oянdabini мекунад; - baroi peshrafti taъlimiy, az ҷumla taҳқiқoti ilmii jašmdoшt peshniҳodҳo irsol menamoyaд. 	<p>istifodashudaro tavzeh medihad;</p> <ul style="list-style-type: none"> - istifoda manbaъi aloҳidaro aсосnok mekunad; - roҳҳoи sanchiши voқeӣ va ё ihтиloғi назarро oид ба satҳi azҳudkuни mawodi taъliм peshniҳod menamoyaд; - nazari xudro bo dalelҳo tasdiq mekunad; - manbaъi ittilootro tibқi talaboti xud iroa medorad. - az manbaъҳoи gunogun istifoda menamoyaд. 	<p>istifoda karda, matnro oқilona ба sarҳatҳo chudo mekunad;</p> <ul style="list-style-type: none"> - andešaҳoи xudro samaranok inkishof medihad va tabbiқ mekunad, andešaҳoи digaronro niz ба eъtiбор megirad; - aқiдаашro bo dalelҳo aсосnok menamoyaд; - zaхiraи lugavii xudro namoish medihad va ba galatҳoi andake, roҳ medihad va onro mustaqilonan barbaraф mесозад. <p>b) Robitaи shifohi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mazmunu moҳiati mavzӯro komilan mekushoad; - murattab, mantiқan durust va dastras izҳori andeša menamoyaд ва andišai digaronro ham ба eъtibor megirad; - az zaboni ilm dar satҳi baland istifoda mekunad; - mawodi taъlimiro dar satҳi olӣ muarrifiy namuda, zabon va tarzi bayn, oroishoti onro vobasta ба makсад muvoifiқ menamoyaд; - munosabati eҷodkorona ба intiҳobi shakli muarrifii mawodi taъliм zoҳir menamoyaд; - ba savolҳo posuh megӯяд va dalelҳo radiopaziри ilovagӣ peshniҳod mесозад; - ba shumoraи kamisahvi suhan roҳ medihad, ki on ba darki maъnӣ halal vorid namezozad. <p>v) Robitaи samarabaxi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ba ҳadafҳoи moyoshirat dar hamkorӣ bo digar xonandagon noil megardad; - odobi suҳbatro riоя karada, ba savolҳoи peshniҳodshuda posuh medihad; odobi moyoshiratro riоя mekunad; - ba taklifҳoи ba miён guzoшtaшuda bahоi nisbi medihad; - dar hamkorӣ bo digaron va eҳtiromi aқiadaҳoи onҳo dar ҳayati gurӯҳ samaranok
---------------------------	--	---	---	--

75 – 80 – хол, олитарин	<p>маҳорати таҳқиқотӣ, озмойиши мебошад;</p> <ul style="list-style-type: none"> - аз сатҳи талаботи барномаи таълим дониши назарияй ва амалии бештарро намоиш медиҳад, аз манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ мустақилона истифода менамояд ва ба ягон хато роҳ намедиҳад (95-100 - хол); Дараҷаи азхудкунии маводи таълимиро дар сатҳи зерин намоиш медиҳад: - аъло: 81-86%; - олий: 87 - 93%; - олитарин: 94 - 100% 		<p>фаъолият мекунад. маҳорати аз вазъияти душвор баромаданро ба таври мустақилона ва ё дар ҳамкорӣ бо дигарон дарёфт менамояд; идеяҳои дигаронро меомӯзад, муқоиса мекунад, рушд медиҳад ва идеяи худро низ пешниҳод месозад, натиҷаро қайд мекунад, нақшаи амалиётро пешниҳод месозад; норасой ва хилофотро муайян месозад ва барои бартараф соҳтани онҳо нақшаи худро таҳрезӣ менамояд;</p>
--	--	--	---

Чи тавре, ки дар ҷадвалҳои 1,2 нишон дода шудааст, низоми нави баҳодиҳии бисёрхола дар доираи **ҷор дараҷаи салоҳиятҳои таълимиӣ** бо назардошти ҳусусиятҳои таълимии фанни муайян тибқи талаботи Стандарт ва барномаҳои таълими фанҳои мушахҳас амалий гардонида мешавад.

Низом ва меъёрҳои нави садхолаи баҳогузорӣ аз низоми амалқунанда комилан фарқ дорад. Масалан, дар ҷадвалҳои 1-2 меъёрҳои баҳо ва нишондиҳанда (ченак)-ҳои онҳо тавсиф дода шудаанд.

Натиҷаи пурсиши вазифаи ҳонагӣ ва фаъолнокии ҳонанда дар раванди дарсҳо (СҲ- салоҳиятнокии ҳонандагон) аз **рӯи категорияи A** баҳогузорӣ карда мешавад.

Мувофиқи **меъёрҳои A** салоҳиятҳои ҳар як зинаи амалиёти зоҳирӣ ҳонанда, ки аз ҷониби омӯзгор ба қайд гирифта мешаванд, тавсиф дода мешаванд. Масалан, дар **дараҷаи I-и нокифоя (то 40 - хол)** ҳонанда баҳри қушиши зиёд намудани дониш, малака ва маҳорат фаъолияти мустақилона дар сатҳи ҳади ақал нишон намедиҳад. Амалиётро ҳонанда аз рӯйи намуна таҳти роҳбарӣ ва назорати бевостиаи омӯзгор амалий мегардонад. Маҳорати мустақилонаро толибilm дар раванди иҷрои супоришҳо намоиш дода наметавонад.

Дар **дараҷаи II-и кифоя, миёна ва қаноатбахш** (41-50- хол) амалиёти ҳонанда ҳусусияти ислоҳотӣ дорад. Ӯ мундариҷаи базавии ғанро дар сатҳи ҳади ақал аз худ менамояд, яъне дониш, маҳорат, малакаи худро дар сатҳи миёна такмил ва тафсир медиҳад. Дониши амалии азхудкардаро дар асоси намунаҳои пешниҳодшудаи омӯзгор истифода мебарад. Ҳонанда баҳри расидан ба ҳадафҳои ниҳоӣ мекушад ва нисбати фан дар сатҳи миёна шавқмандии худро зоҳир менамояд.

Дарацаи III- и хуб, хубтар ва хубтарин(51-64 -хол) фаъолияти самараноки хонандаро дар бар мегирад. Амалиёти ў дар ин дараца низ хусусияти ислоҳотӣ дорад. Хонанда мустақилона ё бо кумаки андаки омӯзгор дар ҳолатҳои муқаррарӣ қобилияти истифодабарии донишҳои азхудкардаашро намоиш медиҳад ва натиҷаҳои бадастовардашударо дар амал тадбиқ менамояд. Дар баробари он донишомӯз ба натиҷаҳои зарурии пешбанишудаи фанни таълимӣ муваффақ мегардад, инчунин ў супоришҳои нисбатан мураккабро, ки дорои якчанд варианти чавоб мебошанд, ичро мекунад. Дар амалиёти хонанда шавқманӣ ба таълими фан ва ноил гардидан ба натиҷаҳои пешбанишуда назаррас аст.

Дар дарацаи *IV- и аъло, олӣ ва олитарин(65-80 - хол)* кушиши хонанда ноил шудан ба натиҷаи пурраи банақшагирифташудаи таълим ва аз он бештарро мебошад. Хонандаи дорои дарацаи аъло ё олӣ дониши назариявии худро дар доираи талаботи барномаи таълим рушд медиҳад ва маҳорати истифодаи онро дар амал намоиш медиҳад. Дар исботи фикри хеш далалҳои радиопазирро пешниҳод мекунад.

Дониши хонандаи дорои дарацаи олитарин аз талаботи барномаи таълим бештар арзёбӣ гардида, фаъолияти таълимии босифат, таҳқиқотӣ, лоиҳавӣ ва эҷодӣ намоиш медиҳад. Ба идеяҳои навин иловаҳо ворид месозад ва дар ҳалли проблемаҳо фикру ақидаашро пешниҳод месозад. Манбаъҳои зиёди иловагиро мутолиа менамояд, ба таври худомӯзӣ дониши хешро саёқал медиҳад. Малакаи тафаккурӣ, таҳқиқотӣ, иртиботӣ ва иттилоотии инкишофёфта дорад.

Мувофиқи *меъёри A баҳогузорӣ* ба сифати ичрои супориши хонагӣ, фаъолнокӣ дар дарсҳо, санчишҳои шифоҳӣ ва хаттӣ, корҳои мустақилона, санчишӣ, амалӣ, диктант, имло, корҳои лабораторӣ ва гайраҳо амалӣ мегардад. Дар натиҷаи баҳодихӣ сатҳи дастовардҳои таълимии хонанда муайян мегардад ва бо назардошти ҳатоҳои содиршуда дониши воқеии ў холгузорӣ карда мешавад.

Дар раванди боҳодихӣ ба салоҳиятҳои асосии *меъёри A* салоҳиятҳои хонанда аз рӯи *меъёрҳои B, C ва D* низ ба эътибор гирифта мешаванд.

Меъёри B салоҳиятҳои хонандаро ҳангоми ҳалли мушкилот (проблемаҳо) дар раванди азхудкунни маводи таълим муайян мекунад. Меъёри мазкур ҳангоми ичрои супоришҳои муқаррарии хаттию шифоҳӣ, аз ҷумла супоришҳои таҳқиқотӣ, лоиҳавӣ, санчишҳои тестӣ, салоҳиятнокии инфиродӣ, ҳалли супоришҳои салоҳиятнок истифода бурда мешавад ва дар гузоштани баҳои асосӣ (*меъёри A*) ба эътибор гирифта мешавад.

Баҳодихӣ аз рӯи *меъёри C салоҳиятҳои натиҷаи кори хонанда бо иттилоотҳои гуногун(истифодаи онҳо)* дар раванди ичрои супоришҳои шифоҳӣ, хаттӣ, санчишӣ, лабораторӣ, амалӣ, амалишавии лоиҳа, таҳқиқоти илмӣ ва ё ҳангоми ичрои супоришҳои салоҳиятнок ба қайд гирифта мешаванд. Албатта, пеш аз ҳама дар раванди баҳогузорӣ маҳорати кор бо манбаъҳои дохири китоби дарсӣ ва иттилоотҳои иловагӣ (дар вақти баҳогузории асосӣ аз рӯи *меъёри A*) ба эътибор гирифта мешавад.

Мувофиқи *меъёри D салоҳиятҳои иртиботии хонанда* дар ташаккули малакаҳои хонандагони ҳамаи зинаҳои таҳсилоти умумӣ муайян карда мешаванд. Объектҳои баҳодихӣ: супоришҳои муқаррарии шифоҳӣ ва хаттӣ, муаррифии ҳалли супоришҳои салоҳиятнок, лоиҳаҳо, иштирок дар кори гурӯҳҳӣ, муколама (саволу ҷавоб), мубоисаҳо, назорати фаъолияти хонанда дар машғулиятҳо ва салоҳияти ҳамкорӣ бо дигар хонандагон ва гайра.

Ичрои вазифаҳои хонагӣ аз рӯйи фанни таълимӣ, ки ҳалли супориши ва масъалаҳоро фаро мегирад, бо роҳи гузоштани ҳолҳо мувофиқи *меъёри A* бо назардошти сифати ичрои вазифаи хонагӣ пешбинӣ гардидааст. Агар вазифаҳои хонагӣ гуногундараҷа на бошанд, он гоҳ ҳолҳои дараҷаи ақали сатҳи паст (бо назардошти ҳатоҳои содиршуда аз 0 то 40 хол) гузошта мешавад. Дар ин ҳолат хонанда дар муҳлати аз тарафи омӯзгор пешбанишуда миқдори муайяншудаи супоришҳои хаттӣ ва шифоҳиро ичро намуда месупорад.

Баҳои ҷорӣ мувофиқи *меъёри A ба журнали синф гузошта* мешавад.

Илова бар ин, қолаби матриса супориш-ченакъо барои муайян кардани дарацаҳои гуногуни дастовардҳои таълимии хонандагон аз рӯи меъёрҳои садхолаи баҳодиҳӣ ба омӯзгорон пешкаш карда мешавад, тики омӯзгор тавонад дар раванди баҳогузорӣ дар низоми нави 100-хола аз он ба осонӣ истифода қунад (чадвали 2).

Чадвали 2

Қолаби (матрисаи) супориш – ченакъо барои муайян кардани дарацаҳои гуногуни дастовардҳои таълимии хонандагон

Дараҷаи дастовардҳои таълимӣ	Намуди супоришҳои таълимӣ	Супориш-ченакъо дар шакли тестӣ
I Нокифоя аз 0 – 40 хол, (50% азҳудкунӣ)	Супоришҳои одӣ (якамала) барои: - сарфаҳм рафтан, - навсозӣ кардан, - ошкор намудан, - номбар ва тавсиф кардан, - муқоиса ва фарқ кардан, - ҷобаҷогузорӣ, - таҷрибагузаронии одӣ аз рӯи намуна.	1. Супоришҳои шакли пӯшидаи иборат аз савол ва ҷавобҳои дорои: - ҷавоби алтернативӣ; - иконияти интиҳоб аз варианҷҳои ҷавобҳо 2. Супоришҳои содаи амалӣ.
II Коғӣ (коғӣ, миёна, қаноатбахш) аз 41 – 50 хол, (51-62% азҳудкунӣ)	Супоришҳои сода ва мураккаб барои: - дарк намудан ва сарфаҳм рафтан; - муқоиса намудан, - таснифот гузаронидан; - ҳулоса баровардан, - муайян кардани алоқамандӣ; - чудо кардани мундариҷа ва моҳияти асосӣ; - баён намудани сабаб ва натиҷаҳо; - ба танзим даровардан; - ба нақшаи муқаррарӣ гирифтан; - муайян кардани сабабҳои ҳодисаҳо; - ҷашмдошти натиҷаи супоришҳои муқаррарӣ ва озмоиши дорои якчанд амал	1. Супоришҳои шакли пӯшидаи дорои: - имконияти интиҳоби ҷавобҳо; - имконияти барқароркуни пайдарҳамӣ; - имконияти барқароркуни мувофиқат; 2. Супоришҳои шакли кушода (ҷавоби тайёр надоранд): - барои илова кардан. 3. Супоришҳои амалӣ (озмоиши) амалӣ
III (хуб, хубтар, хубтарин) аз 51- 64 хол, (64-80% азҳудкунӣ)	Супоришҳои таркибӣ барои: - ҳулоса баровардан, - муайян кардани алоқамандӣ; - чудо кардани фарқҳои мавҷуда; - таҳлил ва ҷудоқунӣ (синтезқунӣ); - моделкунонӣ; - татбиқ намудан; - исбот кардан; - муқоиса кардан; - гузаронидани масъалаҳои озмоиший иборат аз зермасъалаҳо бо алоқаи маъмули тарафайн;	1. Супоришҳои шакли кушода бо: - ҷавоби озод, муҳтасар, кушода; - ҷавоби озод, муғассал, кушода; 2. Супоришҳои амалӣ (таҷрибавӣ, лоиҳавӣ, таҳқиқотӣ)
IV (аъло, олӣ, олитиарин) аз 65 – 80 хол, (81-100% азҳудкунӣ)	Супоришҳои маркибӣ барои: - таҳлил ва синтезқунонӣ; - моделкунонӣ; - тафаккур; - пешниҳоди эҷодкоронаи дониш; - тасдик ва пешниҳоди фарзияҳо; - асоснокқунии далелҳо; - муқосакунӣ ҳангоми ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳим; - барқарор намудани алоқаи ҳамкорӣ, таъсири мутақобила; - муайян кардани сабабҳо; - дарёфтироҳҳои маъмулии ҳалли мушкилот; - таҳлил ва шарҳи натиҷаҳои таҳқиқот; - амалӣ намудани баҳодиҳӣ; - пешѓӯйӣ кардан; - масъалаҳои гайримаъмулӣ, аз ҷумла алоқанд бо лаҳзаҳои муҳими ҳаётӣ; - масъалаҳои ҷашмдошт ва озмоиший дорои зермасъалаҳо бо алоқаи норавшан;	1. Супоришҳои шакли кушода бо ҷавобҳои муғассал; 2. Супоришҳои амалӣ (озмоиши); 3. Супоришҳои таҳқиқотӣ ва эҷодӣ

Тақсимоти холҳои низоми садхолаи баҳодиҳӣ ба дониш, малака, маҳорат ва рафтори хонанда ба таври зерин амали мешавад:

Баҳодиҳӣ ба икрои вазифаи хонагӣ **60 - холро** пешбинӣ менамояд, ки он ба ду қисм ҷудо шуда, **30 - холи** он барои баҳогузорӣ ба микдори супоришиҳои ичрошуда ва **30 холи дигар** ба муайян намудани салоҳияти кори мустақилонаи хонанда равона карда мешавад.

Барои фаъолнокии хонанда дар раванди дарсҳо **20-хол** муайян шудааст ва ин холҳо барои баҳогузории амалиёти самарарабахши хонанда дар раванди икрои супоришиҳои синғӣ, иштироки бевоситаи ў дар азҳудкуни маводи назариявии таълим ва татбиқи амалии он, пешниҳоди фикри ҷолиб, идеяҳои нав, салоҳияти истифода аз манбаъҳои иловагии донишомӯзӣ истифода бурда мешаванд.

Дар маҷмӯъ барои икрои вазифаи хонагӣ ва фаъолнокии хонанда дар раванди дарсҳо **80 - хол ҷудо карда мешавад**, ки дар ҷараёни омӯзиш он хеле муфид арзёбӣ мегардад. Чунин тарзи тақсимоти холҳо дар раванди низоми нави баҳогузорӣ хонандаро, **аввалан**, ба азҳудкуни донишҳои назариявии ҳар як мавзӯи мушахҳас ва рушди салоҳиятҳои татбиқи амалии он водор месозад ва шавқмандии ўро ба донишомӯзӣ ба маротиб зиёд менамояд, **дуюм**, таваҷҷуҳи донишомӯзро ба гирифтани аксари холҳои пешбiniшуда ба таври доимӣ ҷалб менамояд, **сөюм**, дар раванди санчиши вазифаи хонагӣ ва бақайдгирии фаъолнокии хонанда дар раванди таълим барои ивазкуни фикру идеяҳои нав, ҳамкории онҳо (омӯзиш аз якдигар) имконият бештар таъмин мегардад. Муҳимтар аз ҳама ҷудо намудани аксарияти холҳо ба баҳогузорӣ намудани вазифаи хонагӣ ва фаъолнокии хонанда дар раванди аз ҳуд намудани мавзӯи нав таҳқусии дониши шаҳсии хонандаро устувор мегардад ва ба он дар раванди таълим ва берун аз он (худомӯзӣ) илова намудани донишҳои нав аз ҷониби ҳар як хонанда имконпазир ва осон мегардад. Икрои супришиҳои хонагӣ ва синғӣ, фаъолгардонии амалиёти хонанда дар ҷараёни омӯзиш ҳуд пеш аз ҳама фаъолияти рушддиҳандай раванди тафаккур, қобилияту истеъдод ба ҳисоб меравад.

Барои **иштирок дар дарсҳо 10 - хол пешбинӣ** гардидааст, ки он барои ҳавасмандсозии хонандагон ба таълим омили муҳимарзёбӣ мегардад, зоро иштироки доимии хонанда дар раванди таълим имконият медиҳад, ки заманаи воқеии инкишоф ва истифодаи имкониятҳои заҳнӣ ў тавассути азҳудкуни мазмуну муҳтавои ҳар як мавзӯи дарс таъмин гардад. Иштироки ҳаррӯзai хонанда дар татбиқи донишҳои назариявӣ дар амал ба он мусоидат мекунад, ки ў мавриди эҳтиром қарор гирад ва барои дарки арзишу мақоми ҳуд шароит ва имконият пайдо кунад. Муҳимтар аз ҳама иштирок дар дарсҳо ба хонанда имконияти рушди қобилиятҳои зеҳниу тафаккурӣ, маърифатнокии илмиро таъмин имесозад.

Ба **рафтори хонанда** дар раванди таълим **10- хол** гузашта мешавад, ки он аз таваҷҷуҳи иловагӣ ба тарбияи доимии хонанда дар муҳити мактаб дарак медиҳад. Дар раванди холгузорӣ кардани рафтори хонанда риояи қоидаҳои талабгӣ ва гигиенаи шаҳсӣ дар муҳити дарс ва таълимгоҳ низ ба эътибор гирифта мешавад.

Дар низоми садхолаи баҳогузорӣ баҳои хонанда аз ду баҳи иборат аст:

Баҳши аввалро холҳои умумие, ки хонанда аз ҳар як фанни таълимӣ дар давоми ҳар як марҳилаи рейтингӣ дар раванди пурсиши вазифаи хонагӣ, фаъолнокӣ, натиҷаи корҳои хаттӣ ба даст овардааст, ташкил мекунанд. Ва онҳо танҳо натиҷаи рӯзҳои муайянни омодагӣ ба дарс ва фаъолиятнокии ўро дар раванди дарсҳо ташкил медиҳанд.

Баҳши дуюми онро барқароркуни холҳои аздастдодаи хонанда ташкил мекунад. Мувоғики он ба хонанда имконият фароҳам оварда мешавад, ки дар дарсҳо баҳо нағирифтааст (пурсида нашудааст, ё иштирок надоштааст) ва ҳамзамон

барои тасдики салоҳиятҳои воқеи ҳуд (холҳои дар давоми марҳилаи рейтингӣ гирифта) дар ҳар як марҳилаи рейтингӣ тавассути супоридани санчишҳои тестӣ холҳои аз дастдодаашро барқарор намояд.

Холҳои ҷамъбастии натиҷаи таҳсил ва санчишҳои тестӣ ҷамъ ва ба ду тақсим карда мешванд, ки дар маҷмӯъ то 100 - холро ташкил медиҳад (ХЧ+ НСТ).

Дар ин ҷо **ХЧ**- холҳои ҷамъбасӣ ва **НСТ** – натиҷаи санчиши тестӣ

Ба баҳои марҳилаҳои рейтингӣ натиҷаи холгузории иштирок дар дарсҳо ва рафткор дар алоҳидагӣ илова карда мешаванд, қайди ҳаррӯзаи онҳо дар дафтари кории омӯзгор амалӣ мегардад.

Натиҷаи баланд 80 – хол арзёбӣ гардида, он 100% азхудкуниро ташкил медиҳад ва он ба хонандае гузошта мешавад, ки сатҳи дониши академӣ ва амалии ўз аз талаботи барномаи таълими бештар буда, малакаи тафаккурӣ, таҳқиқотӣ, иртиботӣ ва иттилоотии инкишофёфта дорад. Хонандаи мазкур аз манъбаҳои иловагии иттилоотӣ мустақилона истифода менамояд ва дониши ҳудро ба таври ҳудомӯзӣ сайқал медиҳад.

Санчишҳои тестӣ

Омӯзгор дар ташкил ва гузаронидани санчишҳои тестӣ набояд фаромӯш канад, ки ҷараёни омӯзиш:

- **аввалин**, арзёбии сатҳи азхудкуни мавзӯи ҳаррӯзаи дарсро тақозо дорад, зоро мазмуну муҳтавои асосии ҳифзи он ба воситаи пурсиши вазифаи хонагӣ (намоиш додани салоҳиятҳои мустақилона ичро намудани супориши назариявӣ ва амалии мавзӯи мушаххаси омӯхташуда ва пешниҳоди далелҳои раднопазир аз ҷониби хонанда) муайян карда мешавад, на ба зиёд карданӣ миқдори санчишҳои тестӣ ва арзёбии мунтазами сифати дониш, ки он хонандаро ҳам аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва ҳам рӯйхӣ ҳаста мекунад;
- **дуюм**, саволҳои тестии насли нав ва варианти интихоби ҷавобҳо бо назардошти талаботи барномаи таълими фанни мушаххас таҳия карда шаванд. Чунин саволҳои тестӣ дар китобҳои дарсӣ баъди ҳар як дарс, бобҳои китобҳои дарсӣ ҷой дода шаванд ва омӯзгор онҳоро дар вакти пурсиши вазифаи хонагӣ ё тавассути дигар шаклу усули санчиш дар раванди дарсҳо истифода намояд;
- **сөюм**, чунин саволҳои тестӣ бояд барои гирифтани санчиши тестӣ дар охири ҳар як марҳилаи рейтингӣ низ таҳия карда шаванд ва аз рӯи онҳо омӯзгор ба таври расмӣ сатҳи дониш, малака ва маҳорати хонандаро мавриди санчиш қарор дихад ва онро дар журнали синғ қайд намояд. Албатта, барои гузаронидани чунин санчишҳои тестӣ ниёз ба зарурати зиёд намудани соатҳои тақрорӣ дар барномаҳои таълим пешбинӣ намудан пайдо мегардад;
- **ҷорӯм**, ҷараёни омӯзиш тавассути низом ва меъёрҳои баҳодиҳии нав ба фаъолгардонии амалиёти ҳаррӯзаи хонандагон, рушди раванди тафаккур, қобилияту истеъоди хонанда мусоидат намуда, хонандаро ба фикронии мантиқию интиқодӣ роҷеъ ба мавзӯи гузашта водор месозад;
- **панҷум**, омӯзиш - ин таҷрибаивазқунӣ, тағиیرёбӣ ва ташаккулёбии малака ва маҳорати хонанда мебошад. Аз ин рӯ, муҳим он нест, ки ҷараёни омӯзишро бояд ба раванди санчишҳои тестии ҳаррӯза табдил дод ва хонанда баъди супоридани санчишҳои сершумори тестӣ фавран дорои сатҳи баланди дониш, малака ва маҳорат гардад. Ба ҷараёни донишомӯзӣ дигаргуншавии воқеӣ ва дарозмуддат ҳос буда, он фосилаи муайянро дар бар мегирад. Ин дигаргунҳо дар он сурат ба натиҷаи дилҳоҳ оварда мерасонанд, агар хонанда дар раванди донишомӯзии ҳаррӯза ба таври фаъолона ба тағиир додани нақшай фаъолияти хеш водор шуда бошад;
- **ҳафтум**, санчишҳои тестӣ ба таври расмӣ бояд дар охири ҳар як марҳилаи рейтингӣ гузаронида шаванд, зоро он ба хонанда имкон медиҳад, ки холҳои бо сабабҳои гуногун аз дастдодаашро барқарор намояд ва инҷунин дониш, малака ва маҳорати воқеии хешро тасдиқ намояд.

Чадвали 3

3.1. Намунаи қайдҳо дар журнали синф

Номи фан _____

Наименование предмета _____

№ Т/р	Ном ва насаби хонанда	О к т я б р							Марҳилаи 1. Рейтинги 1					
		2	4	6	8	10 К.Х	12	24 К. Х.	(Сатҳи донии) Ичрои вазифаи хонагӣ ва фаъолотӣ	Рафтгор одоб	Иштирок дар дарсҳо	Холҳои умумӣ	Саволномаҳои Гестӣ	Холҳои чамъастӣ
1	Каримов Парвиз	45	F		40	30		30	36	10	10	56	70	63
2	Абдуллоев Аличон	F	50			45	57	60	53	10	10	73	70	72
3	Собиров Муахммад		80		80	80		75	79	10	10	99	80	90
4	Нуров Хуршед	F		50		42	50	50	48	10	10	68	60	64
5	Хуррамов Собир	42	F	40		40		45	44	10	9	63	50	57
6	Нуридинов Умед	45	F		40	30		30	39	10	10	59	40	50

Дар ин чо КХ – корҳои хаттӣ

Чадвали 4

Намунаи баҳогузории бисёрхола дар дафтари кории омӯзгор

Синфи _____ класс					Ном ва насаби омӯзгор _____										
Таърихи рӯз		02.10.2015			04.10.2015			Марҳилаи 1, рейтинги 1							
Т/Р Н.п-п	Ному насаби хонанда Фамилия, имя и отчество	Иштирок дар дарс	Ичрои вазифаи хонагӣ ва фаъолонкӣ	рафтор	Чамъ	Иштирок дар дарс	Ичрои вазифаи хонагӣ ва фаъолонкӣ	рафтор	Чамъ	Иштирок дар дарс	Сатҳи донииши вокеии хонанда	Рафтгор	Холи умумӣ	Санҷиш тестӣ	Холҳои чамъастӣ
1	Каримов Парвиз	10	70	10	90	F				5	70	10	85	50	68
2	Абдуллоев А.	9		5	14	10	80	7	94	10	80	6	96	70	83
3	Собиров Умед	10	65	7	72	8	40	8	56	9	53	8	70	50	60
4	Нуров Хуршед	8		9	17	10	67	7	84	9	51	8	68	45	57
5	Хуррамов С.	10	80	10	100	10		10	20	10	80	10	100	100	100
6	Каримов Раҳим	8		9	17	10	67	7	84	9	67	8	84	60	72
7	Нуридинов С.	10	65	7	72	8		8	16	9	65	8	82	70	76

Холҳои сатҳи воқеи дониши хонанда аз рӯи баҳоҳои муқаррарии шифоҳӣ, корҳои санчишӣ, лабораторӣ, амалӣ ва гайраи мавҷуда дар давоми марҳилаи рейтингӣ дар журнали синф ва дафтари кории омӯзгор қайдкардашудаи донишомӯз ба ҳамдигар чамъ карда мешаванд ва ба микдори баҳоҳои мавҷуда тақсмим карда мешаванд. Натиҷаи он дар шакли баҳои чамъбастии сатҳи дониши воқеи хонанда дар журнали синф ба таври алоҳида гузошта мешавад.

Дар ин ҷо Ҳамаи баҳоҳои **BХФ (вазифаи хонагӣ ва фаъолнокӣ) + баҳоҳои коҳои** муқаррарии шифоҳӣ, санчишӣ, лабораторӣ, амалӣ = **СДХ(сатҳи дониши хонанда)**. Масалан, $65+40+54:2=53$ ҳол.

Ба баҳои сатҳи дониши хонанда холҳои иштирок ба дарсҳо, рафтори хонанда низ дар охирои марҳилаи рейтингӣ чамъ карда мешаванд ва ин нишондиҳандо холи умумии хонадаро ташкил медиҳанд. Дар ин ҷо **СДХ(сатҳи дониши хонанда)+ИД (иштирок ба дарсҳо)+РХ (рафтори хонанда)=ХУ(холи умумӣ)** Масалан, $53+9+8=70$ ҳол.

Гузашта аз ин, дар охирои ҳар як марҳилаи рейтингӣ бо мақсади тасдиқ намудани дониши назариявӣ ва амалӣ ба ҳамаи хонандагон, аз ҷумла ба толибилимлн, ки ба баъзе дарсҳо бо сабабҳои гуногун иштирок накардаанд, ё дар раванди онҳо баҳо нагирифтаанд (пурсида нашудаанд), ё баҳоҳо камтарро соҳиб гардидаанд, метавонанд холҳои аздастдодаи худро тавассути санчишҳои тестии марҳилаҳои рейтингӣ барқарор намоянд. Дар ин сурат холҳои умумии хонанда бо холҳои санчишҳои тестӣ чамъ мешавад ва ба ду тақсим карда мешавад. Дар натиҷа хол (баҳо)-и чамъбастии хонанда муайян карда мешавад. Масалан, **ХУ + ХСТ: 2 = ХЧ**. Масалан, $70+50:2=60$ ҳол.

Дар ин ҷо **ХУ** (холи умумӣ), **ХСТ** (холи санчиши тестӣ).

Омӯзгор дар низоми нави баҳогузорӣ бояд дар дафтари кории худ он фаъолиятҳои хонандаро, ки дар журнали асосӣ инъикос нагардидаанд, қайд намояд. Аксари ин қайдҳо дар шакли чамъбастӣ дар журнали синф холгузорӣ карда мешаванд, қайдҳое, ки фаъолияти манғии хонандаро дар бар мегирад, бояд фақат барои омӯзгору хонанда ва падару модари ўдастрас бошанду ҳалос. Чунин дафтари қайдҳо ба омӯзгор имкон медиҳад, ки тарафҳои сусту қавии хонандаро ба хубӣ дарк кунад ва вобаста ба он ба фаъолияти худ ва хонанда баҳри бартараф намудани онҳо тағириотҳо ворид созад ва таваҷҷӯҳи падару модаронро низ ба он равона созад.

Барои осон кардани кори омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар табдилдиҳии низоми бисёрҳола ба низомҳои дигари баҳодиҳӣ, аз ҷумла амалкунандай 5- хола ҷадвалҳои 5,6,7 пешниҳод карда мешаванд. Ҳангоми шарҳи тафовути низоми мавҷуда шартан вазъи воқеи баҳогузорӣ, яъне, истифода аз алломатҳои мусбат ва манғӣ низ ба эътибор гирифта шудааст, ки аз доираи танги имконоти низоми амалкунандай 5 - хола шаҳодат медиҳад.

Ҷадвали 5

Шакли табдилдиҳии низоми баҳогузории 5-хола ба 100 – хола

Низоми 5 -хола	Низоми 100-хола	%-и салоҳияти азҳудкунӣ	Калимагӣ	Ҳарфӣ
5	75-80	94-100%	олитарин	A+
	70-74	87-93%	олӣ	A
	65-69	81-86%	аъло	A-
4	60-64	75-80%	хубтарин	B+
	55-59	69-74%	хубтар	B
	51-54	64-68%	хуб	B-
3	47-50	59-63%	кофӣ	C+
	44-46	55-58%	миёна	C
	41-43	51- 54%	қаноатбахш	C-
1-2	0-40	0- 50%	нокифоя	F

Ҷадвали 6

Шакли табдилдиҳии низоми баҳогузории 12– хола ба 100-хола

Холҳо	0- 6	7 - 13	14-20	21 - 26	27- 33	34-40	41- 49	50- 59	60-69	70- 79	80-89	90-100
Баҳо	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

12 = 74-80; 11 = 67-73; 10 = 61-66; 9 = 54-60; 8+ 47-53; 7= 41- 46; 0= 40 - нокифоя;

Ҷадвали 7

Меърҳои баҳодиҳии 100-хола. Муайян намудани холҳо вобаста ба зинаҳои баҳодиҳӣ тавассути ҷадвали мазкур.

5 – хола	Сатҳи дониши аз рӯи зинаҳои баҳодиҳӣ	100 -хола	%-и салоҳияти азҳудкунӣ	ҳарфӣ	калимагӣ
5+	Зинаи 10	75-80	95-100%	A+	олитарин
5	Зинаи 9	70-74	88-94%	A	аъло
5-	Зинаи 8	65-69	81-87%	A-	олӣ
4+	Зинаи 7	60-64	75-80%	B+	хубтарин
4	Зинаи 6	55- 59	68-74%	B	хубтар
4-	Зинаи 5	51-54	61-67%	B-	хуб
3+	Зинаи 4	47-50	55-60%	C+	қаноатбахш
3	Зинаи 3	44-46	48-54%	C	миёна
3-	Зинаи 2	41-43	41-47%	C-	кофӣ
2-1	Зинаи 1	0- 40	0- 40%	D/F	нокифоя

Байзоев.А

Методологияи гузариш ба низоми садҳолаи баҳогузори ба дониши, малакаву маҳорат ва рафтори хонандагон

НУКТАҲОИ УМУМӢ

Зарурат. Зарурати гузариш ба низоми нав, пеш аз ҳама, ба маҳдудиятҳои низоми мавҷуда вобаста аст. Аввалан, маҳдудияти низоми мавҷуда дар он аст, ки он тафовутҳои сатҳи омодагии таълимгирандаро пурра инъикос намекунад. Масалан, агар баҳои умумии 10 нафар аз 25 нафар аз ин ё он фан “4” бошад, чӣ тавр метавон муайян кард, ки дар байнин ин 10 нафари баҳои якхеладошта кӣ беҳтару хубтар аст? Аз ин рӯ, баъзе муаллимон маҷбур мешаванд, ки баҳоҳои дигарро аз қабили 5+, 5-, 4+, 4-, 3+ ва 3- “ихтироъ” кунанд. Агар ба назар гирэм, ки дар низоми мавҷуда баҳои “1” амалан вучуд надорад, метавон гуфт, ки мо дар ҷараёни фаъолияти омӯзгории худ аз 4 баҳо истифода мекунем: 5, 4, 3 ва 2. Сониян, низоми мавҷудаи баҳогузорӣ фақат арзёбии сатҳи дониши хонандагонро ба эътибор мегирад, vale саъю қӯшиш, маҳорату истеъоди шахсӣ, рафтор ва дигар хусусиятҳои фардӣ ба назар гирифта намешавад. Севум, мо ҳоло на ба натиҷаи кори хонанда, балки аз рӯйи миқдори хатоҳои содиркардаи ў баҳогузорӣ мекунем. Нихоят, ягонагии низоми маориф ягонагии муносибатро ба сатҳи тайёрии хонандагон дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот тақозо мекунад. Тавре ҳамагон медонанд, ҳоло дар зинаи таҳсилоти олий низоми садҳолаи баҳогузорӣ ва табдилдиҳии он ба баҳоҳои ҳарфӣ (байналмилалӣ) ҷорӣ гардидааст.

Мушкилот. Ба назар гирифтани мушкилоти мавҷуда дар амири татбиқи низоми нав нақши муҳим дорад. Тавре ки ҷараёни озмойиш нишон дод, мушкилоти асосӣ инҳоянд:

➤ Миқдори хонандагон дар аксари синфҳонаҳо аз меъёр зиёд буда, то 40 ва бештар аз он шогирдро дар бар мегирад. Ин вазъият идораи синф, пурсиши ҳамаи хонандагонро дар тӯли соати дарсӣ, назорати ҳамарӯзai иҷрои вазифаи хонагӣ ва пешниҳоди мавзӯи навро имконногазир мегардонад;

➤ Ба муаллимон вазифаҳои иловагӣ, аз қабили қайду ишораҳои маҳсус барои рафтору кирдор, баҳомонии қисм ба қисм ба ҳар навъи фаъолияти хонанда пешниҳод гардида буд, ки кори омӯзгорро ба маротиб мушкил месозад;

➤ Гузариш ба низоми нав истифодаи маводи иловагии канселярӣ ва дастгоҳҳои чопи принтериро тақозо мекунад. На ҳамаи мактабҳо чунин имкониятҳоро доранд;

➤ Аксари омӯзгорон дорои сарбории зиёд буда, аз субҳ то шом дар ду баст кор мекунанд;

➤ Сатҳи омодагии миқдори муайянни омӯзгорон барои гузариш ба ин низом ҷавобгӯ нест.

Ин нуктаҳо дар таҳияи методологияи мазкур ба эътибор гирифта шудааст.

Ҳадафҳои асосӣ:

➤ Баҳо бояд аниқ бошад;

➤ Дар баробари сатҳи дониш фаъолиятҳои дигари хонанда, аз ҷумла, иштирок дар дарсҳо, иҷрои вазифаи хонагӣ ва рафтору одоб ба назар гирифта шаванд;

➤ Ҳавасмандии хонандагон ва падару модарон таъмин шавад;

➤ Сифат ва сатҳи дониш баланд бардошта шавад.

Зинаҳои баҳогузорӣ: Ҷараёни таълим ва ҳуҷҷати расмӣ:

Дар ҷараёни таҳсил баҳогузории садҳола беҳтар аст, зеро он фоизи азҳудкуни мазмуни фанро аниқтар нишон медиҳад;

Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ аз низоми дилҳоҳи дигар (панҷхола, даҳхола, ҳарфӣ, калимагӣ) бо роҳи баргардониш истифода бурдан мумкин аст.

Дар масъалаи баҳогузорӣ ду чизро бояд аз ҳам фарқ кунем: яке – баҳогузорӣ дар ҷараёни таълим, дигаре – инъикоси баҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ, аз ҷумла, атtestati ҳатми таҳsилoti асосӣ (9-сола) ва умумии пурра (11-сола). Ҷорӣ намудани низоми садҳолаи баҳогузорӣ дар ҷараёни таълим ҷаҳонд ҷиҳати мусбат дорад. Аввалан, ин низом нисбат ба низомҳои дигари имконногазир (панҷхола, даҳхола, дувоздаҳхола, бистхола, ҳарфӣ, калимагӣ) сатҳи дониш ва маҳорату қобилиятро дақиқтар муайян мекунад. Ба ибораи дигар, он фоизи азҳудкуни мазмуну мундариҷаи фанни мактабиро аз ҷониби хонанда нишон медиҳад. Сониян, дар ин низом ҳамаи паҳлӯҳои фаъолияти хонанда ба назар гирифта мешавад. Нихоят, дар ҷониби тарзи баҳогузорӣ натанҳо як хонанда бо хонандаи дигар муқоиса мешавад, балки ҷараёни таҳsилoti дониши ҳамон як хонанда низ дақиқтар инъикос мейбад. Масалан, агар як хонанда дар марҳилдаи яқум соҳиби 42 хол ва дар марҳилдаи дуюм соҳиби 48 хол шуда бошад, аллакай боиси ҳавасмандии худи ў мешавад, ҳарчанд ки тибқи низоми мавҷуда ин ҳолҳо баробари баҳои “3” мебошанд.

Аммо масъалаи тарзи инъикоси баҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дигар аст. Он метавонад дар низоми кунунӣ (панҷхола) боқӣ монад, ё ба таври ҳарфӣ ифода гардад, ё низоми нави дигар ба таври расмӣ ҷорӣ шавад (нигаред ба Ҷадвали баргардониши баҳоҳо).

Роҳҳои гузариш

➤ Гузариш бояд дар заманаи маҳорати мавҷудаи омӯзгорон ба амал ояд, на решакан кардани низоми мавҷуда ва ҷорӣ кардани низоми тамоман нав;

➤ Кори омӯзгор набояд бамаротиб мушкилтар шавад;

➤ Китоби дарсӣ бояд мутобиқ ба низоми нав таҳия шавад;

➤ Хусусиятҳои ҳар фан ба назар гирифта шавад.

Ҳар гуна ҷаҳиши сифатан нав ба маҳорату таҷрибаи мавҷуда ва тақmilу инкишофи он бояд такъя кунад. Ба ибораи дигар, ҳар ҷиҳози нав бояд дар заманаи ҷиҳози мавҷуда бунёд гардад, на ба тарики решакан кардани низоми қӯҳна ва пурра иваз кардани бо низоми нав. Гузашта аз ин, роҳи гузариш бояд имкониятҳои воқеии муассисаҳои таълимӣ, ва хусусиятҳои таълимӣ ҳар фанни алоҳидаро ба назар гирад. Нихоят, ҷорӣ кардани низоми нав кори омӯзгорро ба

маротиб мушкиттар насозад ва дар айни замон ба харочоти камтарин ва имконпазир барои ҳамаи мактабҳо такя кунад.

ТАҲЛИЛИ ВАЗЬИ КУНУЙ ВА РОҲҲОИ БАРТАРАФ НАМУДАНИ НОРАСОИҲОИ ОН ДАР НИЗОМИ НАВ

Биёед, ба дафтар (журнал)-и синф як назар андозем. Дар он ду чиз ба қайд гирифта мешавад: 1) баҳое, ки ин хонанда гирифтааст ва 2) ишораи ғоиб будани хонадае, ки дар дарс ҳозир нест.

Баҳои умумии хонанда ба таври тахминӣ аз миқдори умумии баҳоҳои ў муайян мешавад. Масалан, агар хонанда (шартан **хонандаи А меномем**) ду баҳои 4 ва ду баҳои 5 дошта бошад, баҳои умумӣ 5 мешавад. Пай бурдан душвор нест, ки ин баҳои ҳақиқӣ нест, зеро баҳои ҳақиқӣ ба 4,5 баробар аст: $(4+4+5+5):4=4,5$. Файр аз ин, дар ин низом мавридиҳои зерин низ ба назар гирифта намешаванд:

- **Омодагии хонанда дар рӯзҳое, ки ҷавоб надод (баҳо нагирифт), ё дар дарс иштирок накард;**
- **Ичрои вазифаи хонагӣ;**
- **Рафттору одоб;**
- **Иштирок дар дарсҳо;**
- **Сабақгардонӣ.**

Бо назардошти нуктаҳои мазкур раванди зерини татбиқи низоми садхола пешниҳод мешавад:

Қадами якум. Баҳоҳои ҳақиқиро бо гирифта партофтани аломати вергул ба панҷоҳҳола табдил медиҳем: $4,5 = 45$. Ҳамин тарик, дар ҷараёни дарсҳо ҳар хонанда ҳадди аксар метавонад 50 хол ба даст орад.

Қадами дуюм. Ин қадам ба он равона карда мешавад, ки дониши хонанда аз мавзӯъҳое, ки ў ҷавоб надодааст ва баҳо нагирифтааст, низ ба назар гирифта шавад. Барои ин пас аз ҳар як давраи муайян, вобаста ба фанни таълимӣ ва мавзӯъҳои китоби дарсӣ **соати санчиши тестӣ** ташкил мекунем. Саволҳои тестӣ бояд ҳамаи мавзӯъҳои гузаштаро дар бар гиранд, миқдоран зиёд бошанд ва камаш як ҳафта пеш аз санчиши дастраси хонандагон гарданд. Теъоди саволҳои тестии пешниҳодшуда метавонад гуногун (5, 10, 20, 40) бошад, аммо натиҷаи холгuzорӣ ба ҷавобҳо яксон боқӣ мемонад: он бояд ҳадди аксар 20 холро ташкил дихад. Яъне, агар 5 саволи тестӣ пешниҳод шавад, ба ҳар ҷавоби дуруст 4 хол, агар 10 тест пешниҳод шавад, ба ҳар ҷавоби дуруст 2 хол, агар 20 савол пешниҳод шавад, ба ҳар ҷавоби дуруст 1 хол ва агар 40 савол пешниҳод шуда бошад, ба ҳар ҷавоби дуруст 0,5 хол гузошта мешавад. Масалан, **хонандаи А** аз 20 саволи пешниҳодшуда ба 17-тои он ҷавоби дурустро интиҳоб карда бошад, соҳиби 17 хол (20-3) мешавад. Дар маҷмӯъ, баҳои хонанда ($45+17$) ба 62 хол баробар мешавад. Ба ибораи дигар, дар ду навъи фаъолият (ҷараёни таълим ва санчиши тестӣ) ҳар хонанда метавонад ҳадди аксар 70 хол ба даст орад.

Қадами сеюм. Ин қадам барои ба назар гирифтани омилҳои дигари таъсиррасон равона мешавад. **30 холи боқимондаро ба се навъи фаъолияти хонанда – 1) ичрои вазифаи хонагӣ, 2) ҳозир будан ба дарсҳо ва 3) рафттору одоб, ба ҳар қадом 10 холӣ тақсим мекунем.** Ҳамин тарик, агар **хонандаи А** дар давраи санчиши, ки аз 10 соати дарсӣ иборат аст, се маротиба вазифаи хонагиро ичро накарда бошад, соҳиби 7 хол (10 – 3), агар ду маротиба ба дарс ҳозир нашуда бошад, соҳиби 8 хол (10 – 2) ва агар як маротиба одобу рафттори хонандагиро вайрон карда бошад, соҳиби 9 хол (10 – 1), ё худ, дар маҷмӯъ соҳиби 24 хол мегардад. Ин холҳоро ба миқдори холҳои бадастовардаи ў ҷамъ карда, баҳои умумии **хонандаи А**-ро аз рӯйи низоми садхола муайян мекунем: $45 + 17 + 24 = 86$.

Қадами ҷорӯм. Сабақгардонӣ яке аз муҳимтарин роҳҳои ҳавасмандсозии хонандагон аст. Он ба ҳар хонанда имкон медиҳад, ки холҳои аздастраffaашро бозпас гираад. Масалан, **хонандаи А** дар ҳамин давра ду маротиба ба дарсҳо иштирок накарда буд. Ў метавонад мавзӯи дарсро мустақилона аз худ намуда, ба омӯзгор пешниҳод қунад. Дар ин маврид ба ҷойи 8 хол боз 10 холро ба даст меорад ва холҳои умумии ў $86+2=88$ мешавад. Айнан чунин корро бо ичрои вазифаи хонагӣ низ анҷом додан мумкин аст.

БАҲОГУЗОРӢ БА КОРҲОИ ХАТТИЙ

Яке аз муҳимтарин масъалаҳо дар низоми нав баҳогузорӣ ба корҳои хаттий (диктант, иншо, нақли хаттий, корҳои хаттий аз математика, ичрои супоришиҳо аз санъату расмкашӣ ва ғ.) аст. Дар низоми мавҷуда ба корҳои хаттий аз рӯйи низоми панҷоҳҳола баҳо гузошта мешавад (аз ҷумла, ба иншо ду баҳо гузошта мешавад).

Мушкилоти асосӣ дар ин маврид чист?

➤ Барои омӯзгори имрӯза аз рӯйи низоми садхола баҳогузорӣ кардани корҳои хаттий хеле мушкил аст. Ў намедонад, ки дар қадом ҳолат 62 хол гузошта мешавад, 81 кай гузошта мешавад, 94 чӣ хел гузошта мешавад ва ғайра.

➤ Муҳаққиқ (озмойишгар) низ наметавонад методи содаву фаҳмои баҳогузориро аз рӯйи низоми садхола ба корҳои хаттий пешниҳод қунад.

Дар пешниҳоди мо ин кор чунин сурат мегирад: сараввал ба хонандагон тибқи меъёрҳои мавҷуда баҳогузорӣ мекунем. Масалан, аз иншо 4 нафар баҳои 5, 7 нафар баҳои 4, 8 нафар баҳои 3 ва 6 нафар баҳои 2 мегиранд. Омӯзгори асилаи хуб дарк мекунад: ҳамаи хонандагоне, ки баҳои 5 гирифтаанд, баробар нестанд. Пас, баҳоҳои панҷро тибқи салоҳиди худ ба баҳои ҳақиқӣ табдил медиҳад: 4,5; 4,7; 4,8 ва 5,0. Сипас ин баҳоҳоро ба панҷоҳҳола табдил дода ($45, 47, 48$ ва 50), ба 2 зарб мезанад, ки дар натиҷа баҳои ҳақиқии хонанда тибқи низоми садхола ба даст меояд ($90, 94, 96$ ва 100). Ин корро бо баҳоҳои 4, 3 ва 2 низ анҷом медиҳем.

Барои намуна, тасаввур мекунем, ки **хонандаи А** аз кори хаттий 94 хол гирифт. Акнун барои баровардани баҳои умумии **хонандаи А** аз рӯйи натиҷаи иштироки ў дар давраи санчиши ҳам аз рӯйи натиҷаи кори хаттий ду баҳоро ба ҳам ҷамъ намуда, ба адади 2 (баҳои ҳақиқии ҷараёни таълим ва баҳои кори хаттий) тақсим мекунем: $(88 + 94):2= 91$. Тибқи низоми ҳозира он баробари “5”, тибқи низоми 10-хола – 10, низоми ҳарфӣ – А мешавад (нигаред ба Ҷадвали баргардониши баҳоҳо).

Тарзи баҳогузорӣ дар охири ҳар марҳилаи таълим, ки вобаста ба хусусиятҳои фан ва миқдори соатҳои таълимӣ муайян мешавад, дар дафтари синф чунин ифода мейбад:

№	НН	БХ	СТ	РО	ВХ	ИД	БУЧТ	КХ	БУ
1	А	45	17	9	8/2	7	88	94	91
2	Б	50	18	10	10	9	97	93	95
3	В	25	12	9	9	8	63	65	64
4	Г	48	15	10	10	10	93	95	94
5	Д	37	12	7	8	9	73	75	74

Дар ин чо № - тартиби рақамҳо, НН – наасабу номи хонанда, БХ – баҳои ҳақиқӣ дар ҷараёни дарсҳо, СТ – ҳолҳои бадастовардаи хонанда аз санчиши тестӣ, РО – ҳолҳо барои одобу рафткор, ВХ – ҳолҳо барои иҷрои вазифаҳои хонагӣ, ИД – ҳолҳо барои иштирок дар дарсҳо, БУЧТ – баҳои умумии ҷараёни таълим, КХ – баҳои корҳои хаттӣ, контролӣ, лоиҳаҳо ва ғайра, БУ – баҳои умумии хонанда дар марҳилаи додашуда аст.

Аз намунаи овардашуда маълум мешавад, ки се хонанда (А, Б, Г) мутаносибан баҳои 91, 95 ва 94 гирифтаанд. Ҳамаи онҳо тибқи низоми ҳозира баҳои “5” гирифтаанд, вале ин низом муайян мекунад, ки байни онҳо низ тафовут ҳаст.

Баҳоҳои рейтингӣ, нимсола ва солона низ ба ҳамин тариқ ӣароварда мешаванд.

Талаботе, ки ба омӯзгор дар мавриди татбиқи низоми нави баҳогузорӣ пешниҳод мешавад, он қадар мушкилу сангин нест. Ба ибораи дигар, мароми ҳозираи фаъолияти омӯзгор идома мейбад. Фақат дар баробари фаъолияти ҳаррӯза ў дар дафтарҷаи маҳсуси омӯзгор доир ба самтҳои фаъолияти шогирдонаш баъзе қайду ишораҳои иловагиро ворид месозад (риоя нашудани одоби мактабӣ, сабақгардонӣ ва ғ.). Гузашта аз ин, ҳаҷми дафтар (журнал)-и синф қалон намешавад, рӯзномаи хонандаро низ тағиیر додан зарурат надорад.

Муҳимтарин коре, ки омӯзгор бояд бо масъулияти том анҷом дихад, гузаронидани дарсҳои санчиши (тестӣ) аст.

ҶАДВАЛИ БАРГАРДОНИШИ БАҲОҲО

Табдилдиҳии ин низомро бо низомҳои дигари баҳогузорӣ бо ҷадвали зерин нишон додан мумкин аст:

ҳозира	10-хола	20-хола	100-хола	ҳарфӣ	калимагӣ
	10	19-20	95-100	A+	аълотарин
5	9	17-18	88-94	A	аълотар
	8	15-16	81-87	A-	аъло
	7	13-14	75-80	B+	хубтарин
4	6	11-12	68-74	B	хубтар
	5	9-10	61-67	B-	хуб
	4	7-8	55-60	C+	кофӣ
3	3	5-6	48-54	C	миёна
	2	3-4	41-47	C-	қаноатбахш
1-2	1	1-2	0-40	D/F	ғайриқаноатбахш

Шарҳи калимагии баҳоҳо шартӣ буда, он метавонад дар раванди озмойиш ва қабули қарори ниҳоӣ такмил дода шавад.

НАҚШИ КИТОБИ ДАРСӢ ДАР НИЗОМИ НАВИ БАҲОГУЗОРӢ

Татбиқи низоми нави баҳогузорӣ муносибати алоҳидаро вобаста ба ҳар фан тақозо мекунад. Фанҳои таълимиро аз рӯйи шаклҳои баҳогузорӣ шартан ба гурӯҳҳои зерин чудо кардан мумкин аст:

➤ Фанҳое, ки санчиши дониши хонандагон ҳам ба таври шифоҳӣ ва ҳам ба таври хаттӣ (диктант, иншо, нақли хаттӣ, корҳои контролии хаттӣ) сурат мегирад. Ба ин гурӯҳ забон, адабиёт, математикаро доҳил кардан мумкин аст.

➤ Фанҳое, ки санчиши донишу маҳорат бештар бо иҷрои корҳои ҷисмонӣ, дастӣ ё тарзи дигари зоҳирӣ сурат мегирад. Ба ин гурӯҳ санъати тасвирий, суруд, технология (мехнат), тарбияи ҷисмонӣ доҳил мешавад.

➤ Фанҳое, ки санчиши донишу маҳорат бо роҳҳои омехта (омӯзиши мавзӯй ва ҷавоби шифоҳӣ, иҷрои корҳои лабораторӣ, қашидани нақшаву суратҳо ва ғайра сурат мегирад. Ба ин гурӯҳ таъриҳ, география, ботаника, биология, химия, физика, табиатшиноси, нақшакашӣ ва амсоли онҳо доҳил мешаванд.

➤ Фанҳое, ки танҳо бештар ҷавоби шифоҳиро тақозо мекунанд. Давлат ва ҳуқуқ, таърихи дин, оини рӯзгордорӣ ва ғайра аз ҳамин қабиланд.

Вобаста ба ин ҳусусиятҳо тарзи баҳогузорӣ аз рӯйи низоми садхола низ ғуногун ҳоҳад буд. Маҳз ба ҳамин хотир дар низоми нави баҳогузорӣ ёвари асосии омӯзгору хонанда китоби дарсӣ мешавад. Дар китобҳои дарсӣ пас аз ҳар боби алоҳида ё марҳилаи муайян саволҳои намунавии тестӣ пешниҳод мешаванд. Бояд таъқид кард, шаклу намудҳои тестҳо хеле ғуногун буда, баҳогузорӣ (холдиҳӣ) ба ҳар як навъи онҳо низ бо дарназардошти сатҳи мушкилии савол сурат мегирад.

Дар фанҳое, мисли санъат ва мусиқӣ, тарбияи ҷисмонӣ, технологияи меҳнат ва ғайра ба ҷойи санчишҳои тестӣ навъи дигари санчиши, аз ҷумла, иҷрои меъёри давидан, ҷаҳидан ба баландӣ ва ғ. (тарбияи ҷисмонӣ), қашидани расми ягон ҷиз ё иҷрои суруд (санъат ва мусиқӣ), соҳтани ягон ҷиз аз ҷӯб ва ғ. (технологияи меҳнат) гузаронида мешавад. Ин чо ҳам ба маҳорати хонанда то 20 хол гузошта мешавад.

РОЧЕЙ БА МЕЪЁРИ БАҲОГУЗОРӢ

Баъзе мутахассисон дар он андешаанд, ки бо таҳияи низоми нав меъёрҳои баҳогузорӣ низ барои ҳамаи гурӯҳҳои баҳо (41 – 47, 48 – 54, 55 – 60 ва ғ.) таҳия гарданд. Дар методологияи мазкур ин зарурат вуҷуд надорад. Аввалан, меъёри баҳо барои ҳамаи навъҳои фаъолияти хонанда аз ҳамаи фанҳои мактабӣ тибқи низоми мавҷуда дар барномаҳои таълим оварда шудаанд. Таҳлили меъёри баҳомонӣ аз рӯйи низоми панҷхона гувоҳи он аст, ки барои ҳамаи фанҳо ва ҳамаи навъи фаъолиятҳо меъёри ягона вуҷуд надорад. Сониян, дар низоми пешниҳодшуда маҷмӯи ҳолҳои умумӣ аз ҳисоби ҷамъ кардани ҳолҳо аз рӯйи ҳамаи фаъолиятҳо бароварда мешавад. Яъне, дар ҷараёни дарсдиҳӣ омӯзгор фаъолияти ҳудро аз рӯйи меъёрҳои низоми мавҷуда идома медиҳад, фарқ дар ин ҷост, ки меъёри баҳои “5” ба “45-50”, баҳои “4” ба “35-44” баробар мешавад ва ғ. Меъёри баҳо барои санчиши тестӣ аз рӯйи миқдори саволҳои пешниҳодшуда муайян мешавад. Масалан, агар бист саволи тестӣ пешниҳод шавад, барои ҳар ҷавоби дуруст як ҳол дода мешавад. Тарзи ҳисоби ҳолҳо барои одобу рафткор, иҷрои вазифаи хонагӣ ва иштирок дар дарсҳо низ шарҳ дода шуданд. Ҳамин тарик, дар ин методология ба қуллӣ дигар кардани меъёрҳои баҳогузорӣ ва бо ин роҳ боз ҳам мушкилтар соҳтани кори омӯзгор аҳамияти ҳудро аз даст медиҳад.

Ин методология дар баъзе муассиасаҳои пилотӣ санҷида шуда, аз ҷониби омӯзгорон ҳамчун методологияи фаҳмову сода ва қобили татбикӣ пазируфта шудааст.

“Без хорошего метода не может быть хорошего учителя”

МУНОСИБАТҲОИ ПЕДАГОГӢ-ПСИХОЛОГӢ ДАР ТАТБИҚИ ДЕМОКРАТИКУНОНИИ ҶАРАЁНИ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ДАР ЗИНАИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБӢ

ФАРҲОД РАҲИМИЙ,
узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии
Тоҷикистон, доктори илмҳои физикаю математика, профессор

ҚУРБОНОВ М.,
унвончӯйи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф

Ояндаи ҷамъият ба сатху сифати таҳсилот вобаста аст ва насли ҷавон бевосита дар муассисаҳои таълимӣ ҳамчун мутахассисони оянда фардои кишварро аз дидгоҳи ҷаҳонишавӣ ва пешрафти илму техника ва технологияи нав дарку эҳсос менамояд.

Таҳсилоти муосир имрӯз ба мутахассисони дорои маҳорати баланди касбӣ, сатҳи маърифату ҷаҳонбинии умумӣ, истеъоди рақобатпазир дар бозори меҳнат, хушахлоқ ва инсондӯст ниёз дорад. Зери мағҳуми маҳорати касбӣ чиро фахмидан мумкин аст?

Маҳорати касбӣ ҳусусиятҳои фаъолияти меҳнатӣ ва қобилияти касбиро аз рӯи самаранокии амалии он фаро мегирад. Ин мағҳум ифодакунандаи фаҳмиши умумии маҳорат ва малакаи касбӣ мебошад, ки шахс ба воситаи ҳусусиятҳои ин ё он касб дар ҷамъият мавқеи арзандаро сазовор мегардад.

Ҳанӯз Я.А. Коменский таасиқ намуда буд, ки дар тамоми намуди мактабҳо кори таълиму тарбияро муаллим муйян месозад. Муаллим, устод, мураббӣ ҳамчун симои асосӣ дар мактаб боқӣ мемонад ва ҷойи ӯро касе ва ҷизе иваз карда наметавонад. Сифати кори муаллим дар мактаб ба ҳолати иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ӯ, ҳозира ва ояндаи ҷамъият, шуур ва муносибати аъзои ҷамъият вобастагии устувор дорад. Ҷеҳраҳои асосии ҷараёни таълим ва тарбия дар мактаб муаллим ва хонандагон ба шумор мераванд. Фазои ҳамкории судманд ва ҳамдигарфаҳмии онҳо дар раванди омӯзиши парвариши сабаби дастовардҳо, инкишофи маҳорати эҷодӣ ва ташкили дурусти таҳсилоти касбӣ мегардад.

Дар фаъолияти таълим ва ташаккули таҳсилоти касбӣ ҳамкорӣ ҷуин сурат мегирад: «донишҷӯ- муаллим», «донишҷӯ-донишҷӯ», «донишҷӯ- иттилоот».

Ташкили ҳамкории бобарор дар ҷараёни таълим ва тарбияи касбӣ аз бисёр омилҳо вобаста мебошад. Аз ҷумла:

- аз шахсияти муаллим;
- аз таҷҳизотҳои педагогии ӯ;
- аз маҳорати истифодаи тағиироту иловаго дар ҷараёни таълиму тарбия.

Дар шароити имрӯза ҷаҳон ҳамеша дар ҳолати тағиирӣ аст ва муаллим ҳам бояд ҳудро ба он мутобиқ намуда, маҳорати касбии ҳешро такмил дихад. Аз корбурди роҳу равишҳои кӯҳна ва камарзиш даст қашида, бо истифода аз имконоти демократикунонӣ ва инноватсионӣ вориди низоми таҳсилоти ҷаҳонӣ гардад.

Аз нуқтаи назари умумӣ-касбӣ «професионализм», мағҳуми мураккаби интегралӣ иҷтимоӣ-равонӣ аст, ки дараҷа ва ҳусусияти касбии аз ҳуд намудаи инсонро аён месозад, мавқеъ ва заминай мавҷудияти инсонро дар системai истиҳсолоти ҷамъиятӣ ифода мекунад. Маҳорати касбӣ ин дараҷаи баланди инкишофи муйянни фаъолияту малака дар таносуб бо дигарон фарқунанда ҳангоми иҷрои амал мебошад.

Ин гуфтаҳо ба мо имкон медиҳанд, ки дар тавзеҳи моҳияти мағҳуми касбият ду зерсоҳтори робитадорро аён намоем:

- фаъолияти касбӣ;
- шахсияти касбӣ.

Фаъолияти касбӣ – то як андоза тавсифи анъанавӣ мебошад, ки дикқатро бештар ба таҳассуси баланди касбӣ ва салоҳияти мутахассис, маҳорат ва малакаи самараноки касбӣ, тарзи ҳалли масъалаҳои касбӣ, фаъолияти мунтазаму самараноки он ҷалб менамояд.

Шахсияти касбӣ – инъикоси дараҷаи баланди сифатҳои касбӣ ва шахсӣ буда, дорои тамоилҳои арзишии субъекти меҳнат ва моил ба инкишофи прогрессивӣ мебошад.

Ин ҳарду зерсистема тавсифи сифатии субъекти меҳнат буда, дар ягонагии диалектикӣ қарор доранд: ба ҳамдигар таъсир расонида, инкишофи ҳамдигарро таъмин месозанд.

Дар ин алоқамандӣ Л.М. Митин фарқи **моҳири касбиро аз мутахассис** ҷунин чудо мекунад: моҳири касбӣ субъекти фаъолияти касбӣ буда, дорандай маҷмӯи дониш ва маҳорат дар давраи муосири инкишофи ҷамъият мебошад, аммо ин барои ба мутахассис табдил ёфтани кифоя нест.

Барои мо такя кардан ба фаъолияти субъективии соҳибкасб ва алоқа бо ҷараёни ҳудинкишоф мухим мебошад. Дар фаҳмиши педагогии соҳибкасб зери мағҳуми **«професионализм»** ҳамон гуна ҳосияти инкишоффёбанди шахсият фаҳмида мешавад, ки тафриқаи шахсият ва паҳлӯҳои фаъолияти ӯро дар бар мегирад.

Боз яке аз категорияҳои мухими равоншиносӣ, ки имконияти боз ҳам чуқуртар омӯхтани масъалаи интиҳоб намударо мухайё менамояд, «инкишофи шахси касбӣ» мебошад.

Мағҳуми номбуруда дар психологияи меҳнат ва касбшинос, аз ду мавқеъ омӯхта мешуд:

- 1) ҳамчун инкишофи касбӣ-таҳассусӣ, ки асосан бо таълим ва ҳудомӯзӣ алоқаманд мебошад;
- 2) ҳамчун инкишофи касбӣ-мансаబӣ, ки дар ҳаракати кадрӣ ва расидан ба мансаб ҳис карда мешавад ва пайдо мегардад.

Нисбат ба муносибати педагогӣ-равонӣ дар тадқиқот ва озмоишҳои мо оид ба ҷараёни ҳудинкишofi касбӣ-эҷодии муаллими мактабҳои миёнаи касбӣ корҳои нихоят мухим ба сомон расонида шудаанд.

Н.Ф. Вишняков дар асоси алоқаи мутақобилаи педагогика, равоншиносии эҷодӣ ва равоншиносии педагогӣ равияни навро ҳамчун акмеология пешниҳод менамояд.

Дар мувафакияти фаъолияти педагогӣ мавқеи асосиро сифатҳои шахсӣ, монанди саъю талош ва рафтгар ишғол менамояд. Сифатҳои номбар менамоем, ки барои муаллимони дорои дараҷаи гуногуни маълумоти касбӣ-педагогӣ умумӣ мебошанд.

Аломатҳои зерини демократиро дар умумияти муаллимон номбар кардан мумкин аст:

- муошират ва эҳсоси баланд;
- ҳудназорат ва ҳисси масъулияти баланд;
- талаботи саҳт нисбат ба атрофиён ва муносибати одилона ба онҳо;
- кӯшиши пайдо намудани мавқеъ дар байни ҳамкорон;
- талаботи ҷиддӣ ба дастгирии иҷтимоӣ, мутобиқгардидан ба риояи меърҳои иҷтимоӣ.

Дар фаъолияти касбӣ-педагогӣ дастовардҳои баландро метавонанд муаллимони зерин ноил гарданд:

- онҳое, ки дорои дараҷаи баланди инкишофи зехнианд;
- ҳасосият ва дарки баланди навоварӣ доранд;

- дорои арзишҳои баланди ахлоқӣ-инсондӯстианд;
- қобилияти талаботи баланд нисбат ба худ ва атрофиён доранд;
- шахсияти худ ва дигаронро яксон дарк менамояд;
- дараҷаи баланди худназорат ва худташкунӣ дошта бошанд;
- ба фаъолияти баланди иҷтимоӣ ва касбӣ ноил гардида бошанд;
- кӯшиши навоварӣ ва эҷодкорӣ кунанд.

Шахси дорои ин сифатҳо метавонад дар фаъолияти касбӣ ба тамоми дастовардҳо муваффақ гардад. Ин сифатҳо метавонанд дар муаллиме зоҳир гарданд, ки рафтори иҷтимоӣ ва иртиботӣ дорад.

Аз ҳосиятҳои равонии муаллим ҳамчун шахсият ва субъекти фаъолият инҳоро муҳимтарин шуморидан ҷоиз аст:

- одатҳо, рафтори умумӣ ва касбӣ;
- лаёқат ва тавоноии маҳсус;
- самти касбӣ-таҳассусӣ ва худ баҳодиҳӣ;
- як қатор ҳосиятҳои нейродинамикӣ ва ҳусусиятҳои сергайратӣ;
- сифатҳои рафторӣ ва риояи ахлоқи иҷтимоӣ;
- дар асоси талаботи демократӣ пурзӯр кардан ҳамкорӣ ва эътиқоду боварӣ.

Аз рӯйи мазмун маълум аст, ки мавқеъ ва «шахсият»-и муаллим дар таълим ва тарбия ниҳоят бузург аст. Дар тайёр кардан ва ба қуллаи баланди инкишофи шахсият расонидани донишҷӯён саҳми муаллим, устод ва маслиҳату роҳномоиҳои ӯ мақоми бузурго дорост. Ба фикри мо, агар шаҳс эҷодкорона фикр кардан натавонад, меҳнати ӯ низ хеч гоҳ характеристи эҷодӣ пайдо намекунад.

Аз муаллими мусоир талаб карда мешавад, ки созандай ҷамъият ва тақдири кисмати хешро тарбия намуда, бо арзишҳои баланд ба воя расонад. Созандай ҷамъият, насли наврасро на дар болои когаз, на дар лоиҳа, балки дар амал бинову шунаво ва оқилу доно тарбия намуда, ба ҳаёти мустақил хидоят намудан вазифаи аввалиндараҷаи муаллим ба шумор меравад.

Дониш ва маҳорати касбӣ аз рӯйи моҳияти тайёрии касбии муаллим аз инҳо иборат аст: – доштани дониши хуб аз тамоми фанҳои таълими;

- дониш дар соҳаи педагогика, равоншиносӣ, методика ва технологияи иттилоотӣ;
- донистани методҳои инноватсионии таълим ва тарбия.

«Соҳиби дониш будан майдони васеи фаъолияти касбиро таъмин менамояд, ки аз рӯйи он дараҷаи салоҳият, обрув ва эътибори мутахассис пайдо мегардад». Замони нав, ки воридшавии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ба раванди демократикунӣ ва низоми кредитии таҳсилот мебошад, танҳо муаллимони беҳтаринро дар меҳвари худ ҷой медиҳад. Аз ин рӯ, муаллимон бояд ҷиҳати тақмили маҳоратҳои касбии хеш бештар кӯшиш кунанд, то ки ба сифати омӯзгор ё мушовирони академикӣ аз ҷониби донишҷӯён интихобан пазируфта шаванд.

КИТОБНОМА:

1. Елканов, С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя/ С.Б.Елканов. – М., 1989. – с.185-189
2. Климова, Т.Е. Подготовка будущего учителя к профессиональнотворческой самообразовательной деятельности: автореферат и диссертации кандидата педагогических наук/ Климова Т.Е. – Челябинск, 1995. – 22 с.
3. Коменский, Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие, - М.: Педагогика, 1989. - С. 56-57.
4. Краевский, В.В. Методология педагогического исследования/ В.В.Краевский, - Самара, 1994. – С 165 - 302.
5. Маралов, В.Г. Основы самопознания и саморазвития/ В.Г. Маралов. – М., 2002. – с. 79; 154-156; 256-258
6. Психологическое сопровождение выбора профессии/ под ред. Л.М.Митиной. – М., 1998. – с. 184 -186
7. Шадриков, В.Д. Проблемы системогенеза в профессиональной деятельности. М., 1982. – 33 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКО – ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В СРЕДНЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

**ФАРХОД РАҲИМИ
КУРБАНОВ М.**

В данной статье говорится о демократическом процессе в учебно-воспитательной работе в среднем профессиональном обучении. Также авторы подчеркивают, что современный учитель, должен обладать инновационными навыками, творческими способностями, стремлением и желанием стать хорошим педагогом.

Ключевые слова: демократический процесс, инновация, профессиональные навыки, деятельность, обучение, знание, учитель, профессионализм, психология, специалист.

PEDAGOGICAL - PSYCHOLOGICAL RELATIONS IN REALIZATION DEMOCRATIC PROCESS OF SCHOLASTIC-UPBRINGING WORK IN PROFESSIONAL EDUCATION

**FARHOD RAHIMI
KURBANOV M.**

This article refers to the democratic processes in educational work in secondary vocational education. The author also emphasized that the modern teacher must possess innovative skills, creativity, commitment and must desire to become a good teacher.

Keywords: democratic process, innovation, skills, activities and training, knowledge, teacher, professionalism, psychology, professional activity,

ПЕДАГОГИКАИ СОҲИБКОРИӢ:
ЯК БАРРАСИИ МАВРИДӢ

**ГАВҲАР МУХТОРОВА
номзади илмҳои педагогӣ**

Имрӯз низоми илмҳои педагогика густариш ёфта, педагогика ба як системаи илмӣ табдил гардидааст ва соҳаҳои гуногуни он имрӯз дар таҳаввулу пешравӣ мебошанд. Тибқи таснифоти навин педагогика илми гуногунҷабҳа буда, бо дигар илмҳои вобаста дар иртибот мебошад ва аз чунин **бахшҳои фанӣ** иборат аст:

Педагогикаи умумӣ - масъалаҳои усул ва услуби омӯзиш ва тарбиятро, ки барои кулли гурӯҳҳои синнусолӣ ва муассисаҳои омӯзишию тарбиятӣ хос аст ва қонуниятҳои бунёдии омӯзиш ва парваришро дарбар мегирад, меомӯзад.

Педагогикаи пенитенсиарӣ (*педагогикаи муассисаҳои исплоҳоти меҳнатӣ*) - ба масъалаҳои тарбият ва бозтарбияти ҳуқуқвайронкунандагон тааллук дорад.

Педагогикаи превентивӣ - роҳҳо ва услуби таълиму тарбияти наврасону ҷавонони мушкилоти иҷтимоӣ доштаро меомӯзад.

Педагогикаи синнусолӣ - роҳҳо ва услуби омӯзишу парвариши гурӯҳҳои гуногуни синнусолиро меомӯзад.

Педагогикаи маҳсус - ба мушкилоти омӯзиш ва парвариши қӯдакони аз назари ҷисмонӣ ва равонӣ ақибафтодаро меомӯзад.

Лозим ба ёдоварист, ки масъалаҳои *назарияҳои тарбият ва таълим* (дидактика), *методика, назарияи мудирият, таърихи педагогика, педагогикаи муқоисавӣ* ба ин бахши муҳими педагогика ворид гардидаанд.

Барои иттилоъи бештар дар ин ҷо метавон ба соҳаҳои педагогика: педагогикаи томактабӣ, педагогикаи мактаб, педагогикаи қасбӣ, гигиенаи мактабӣ, педагогикаи истехсолӣ, педагогикаи низомӣ, педагогикаи ҳонавода, этнопедагогика ва ҷанде дигар низ ишора кард. «*Педагогикаи мазҳабӣ низ яке аз бахшҳои фанни педагогика буда, масъалаи таълиму тарбиятро дар асоси суннатҳои динӣ баррасӣ менамояд*» (8а).

Педагогикаи соҳибкорӣ низ яке аз дигар соҳаи педагогика буда, *донишҷӯёнро дорои тавлиди идеяи нав ва тоза раҳнамоӣ менамояд ва аз тариқи раванди таъсис ва эҷоди як қасбу кори нав ва қамбуди ҳатарҳо, маҳсул ё ҳадамоти ҷадидро ба ҷомеа муаррифӣ мекунад.*

Дар робита ба таҳқиқу баррасии ин навъи педагогика олимони тоҷик Рӯзиев Ш.М., Қодиров С., Карамзин И.В., Миралиев А.М, Сангов Н.Н., Дадаҷонов А., Атахонов М., Раҳматова М.Н., Муҳторова Г. ва гайраҳо рисола ва китобу мақолоти зиёдеро ба табъ расониданд. Бештари онҳо арзишҳои омӯзишӣ ва тарбияти масъаларо таҳқиқ намуданд, аммо ба масъалаҳои назарии педагогикаи соҳибкорӣ таваҷҷӯҳи камтар доштаанд ва ҳамакнун барои баррасии назарии ин масъала, ки асоси онро ин муҳаққиқон ба сомон расонидаанд, фурсати хубе ба амал омадааст. Таҳқиқи ин мавзӯъ барои ташкили курси маҳсуси «*Педагогикаи соҳибкорӣ*» дар кафедраи методикаи таълими технологияи ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ замина мегузорад.

Дар педагогикаи соҳибкорӣ дар натиҷаи тағиироти куллие, ки ба воситаи технологияҳои иртиботӣ дар соҳаи иқтисодиёт бо такя бар донишмехварӣ эҷод шуд, тафаккури суннатӣ «*қудрати бозу*» ҷойи худро ба «*қудрати фикру донии*» додааст. Мудирияти фикрии инсонҳо пеш аз ҳар замони дигар аз арзиш бархурдор шудааст, ба гунае ки дар барҳе назарияҳои донишмандон ин давраи корофаринӣ (**соҳибкорӣ, entrepreneurship**) гуфта шудааст, ҷаро ки имрӯза пешрафти фарҳангӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии қишварҳо дар сояи вучуди мудирони эҷодкор ва ҷавовар пеш меравад. Афроди эҷодкор ва *рискпазир*, ки бо бархурдӣ аз тавониҳои билқувваи худ дар заминаҳои муҳталиф тағииру таҳаввул эҷод мекунанд. Дар қишвари мо мутаассифона ба далели фарҳангӣ мавҷуд дар байнӣ донишҷӯён, такя бар ин ки пас аз ҳатми донишгоҳ бояд ба қасби дилҳоҳ машғул шаванд, истеъдодҳои волои ҷавонони қишвар барбод равад.

Лозим ба ёдоварист, ки масъалаи корофаринӣ ва пуё будан дар қасбу шуғли муносиб донишмандони мусалмон саҳми муҳиме гузоштаанд. Мо ин ҷо мекӯшем танҳо баъзе аз андешаҳои Ҳоҷа Насируддини Тӯсӣ (1201-1272)-ро дар баъзе маворид ишора намоем, ки он баёнгари потенсиал ва идеяи корофарин доштани мардумони ирониро бозгӯ менамояд.

Ҳоҷа Насируддин дар мабҳаси илм ва марбут ба инсон аз аҳлоқи писандида, мазмум ва моҳияти нафс, гоят, камол, тавониҳо, қувватҳои инсон, саодат ва анвоъи он, роҳнамоӣ ҷиҳати расидан ба саодат ва шинохти мавонеи он баҳс менамояд (8:280-281). Дар андешаҳои ў масъалаҳои иҷтимоӣ шудан; усули истиҳдом, мароҳили тавсияи ҷомеа (масоии ҳонавода), ҷомаесозӣ, назарияи муҳаббат, синфҳои иҷтимоӣ, синхшиносии ҷавоъеъ матраҳ гардидааст. Ба таваҷҷӯҳ ба ин Ҳоҷа дар масъалаи иҷтимошудан равбити инсон ва дигар мавҷудотро маълум соҳта ва сипас ба тарҳи робитаи инсон бо инсон мепардозад. Тӯсӣ меафзояд: «*Аммо баёни он ки ба муовинати навъи худ мӯҳтоҷ аст он аст, ки агар ҳар шаҳсеро ба тартиб газо ва либос ва маскан ва салоҳи худ машғул боясти бувад, аввал адавоти (vasila) **дурдгарӣ ва оҳангарӣ** ба даст овардӣ ва бад он адавот ва олоти зироат ва ҳисод ва таҳ ва аҷи ва ғазал ва насҷ дигар ҳирфатҳо ва саноатҳо муҳайё кардӣ, пас бад ин муҳимот машғул шудӣ, бақои ў бегазо бад ин муддат вафо накардӣ ва рӯзгорӣ ў агар бар ин шигол мӯвзез гардидӣ барои адои ҳақ яке аз ҷумала қодир набудӣ*»(1: 271).

Ҳоҷа Насируддини Тӯсӣ волоияти ҳукумати маданий нисбат ба қасбҳоро мавриди баррасӣ намуда, интиҳоби қасбро вазифаи асосии сиёсатмадорон медонад, ки бидуни таҳассусҳо мутахassisонро на танҳо барои ҷомеаҳо судманд намедонад, балки вучуди онҳоро сабаби беназмӣ ва фасоди ҳамаҷонибаи ҷомеа мешуморад. Ба эътиқоди Ҳоҷа он ҷӣ барои як мутахassis ва аҳли фан муҳим аст, он аст, ки кор ва қасби худро анҷом дихад ва дигар коре ба навъи баҳрабардориҳои дигар надошта бошад. Ба ӯнвони мисол ҳадафаи як пизишк ин аст, ки дasti нотавони беморро табобат кунад ва барои ў муҳим нест, ки бемор пас аз беҳбудии дasti худ ба ҷӣ корҳое даст ҳоҳад зад.

«*Аммо ҳукумати маданий бар ҳамаи корҳое мутахassisон назорат дорад, яъне бо тадбир ва сиёсат таҳассусҳоро ба сӯи ҳадафҳои бартар ҳидоят мекунад. Ба иборати дигар, ҳукумати маданий ҳамаи фаъолиятҳои инсонро дар як ҷомеа ба самт ва сӯи созандагӣ ва арзишҳои инсонӣ равона мекунад, пас ҳукумати маданий аз ҳамаи костҳо бартар ва болтар аст. Ҳамон тавре ки илми илоҳӣ бар дигар донишҳо ба ҳамин далеле, ки овардем, бартарӣ дорад*» (1:173).

Бо таваҷҷӯҳ ба ин мушоҳида мегардад, ки таҳқиқу баррасии масъалаи корофаринӣ аз қадим мавриди таваҷҷӯҳ қарор доштааст. Дар иртибот ба ин мавҷӯъ масалан дар Ирон китобу мақолот ва ҳатто маҷаллаи «*Корофарин*» аз ҷониби мудирони саноатӣ ба табъ мерасад. Дар донишгоҳҳо ришtaи вижai корофаринӣ мавҷуд буда, барои минбаъд эҷоди ҷойи кор заминаҳоро фароҳам мекунад ва қадрҳои варзидаи ин риштаро тарбият менамояд. Ҳамакнун педагогикаи соҳибкорӣ яке аз ҷузъи педагогикаи соҳавӣ буда, дар дунёи имрӯз пеш раftaast ва барои такмили дониши донишҷӯёни ришta соҳибкорӣ ва технология хеле муҳим мебошад.

Дар таҳқиқу пажӯхишҳои анҷомёфта доир ба педагогики соҳибкорӣ ба ин мавзӯъ ишора мегардад, ки «*корофаринӣ раванди нуёе дар дар ҷиҳати ағзои ва эҷоди сармоя аст. Ин кор тавассути касе анҷом мешавад, ки ҳатари аз дастдодани он ё фурсатҳои шуглии дигарро дар ҷиҳати арзии барои як маҳсул ё хидмат мепазираద*» (11).

Яке аз дигар муҳаққиқон дар таърифи корофаринӣ мегӯяд:
«*корофаринӣ раванде аст, ки ҷизи нав бо сарфи вакт ва талоши бисёр ва пазириши ҳатароти молӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоӣ барои ба даст овардани манобеи молӣ, изоияти шахсӣ ва истикъол аст*» (10:2)

Дар пажӯхишҳо **корофарин** касе аст, ки як фурсатро дармеёбад ва барои пайгири он як созмонро роҳандозӣ мекунад ва раванди корофаринӣ тамоми вазифаҳо ва амалиётро, ки бо дарки фурсат ва эҷоди як созмон ба манзури пайгирии он фурсатҳо иртибот мейбанд, дар бар мегирад. Такрибан дар ҳамаи тарофаҳои корофаринӣ тавоғуқе вучуд дорад, ки дар мавриди рафтори пешқадам баҳс мекунад, ва он метавонад механизми иҷтимоӣ ва иқтисодро барои табдили манобеъ ва муваффақиятҳо таҷдид кунад, ҳамчунин риск ва шикастро мепазирад.

Да забони форсӣ вожаи «*корофаринӣ*» ба таври дақиқ ҳамраво надорад. Ба тавре ки наметавон аз маъонии боҳам монанди корофаринӣ ба маъни дакиқи он даст ёфт. Масалан, дар фарҳангӣ панҷчилдаи инглисӣ ба форсӣ доктор Манучехр Ориёнпури Кошонӣ барои вожаи мазкур ва вожаи «entrepreneur» маъни «мутаҳаввир» иқдомкунанда ба корҳои муҳим, часур, бебок, дил ба дарё задан ва пешқадам дар таъсиси ширкат...» қайд гардида, ки то ҳудуде маъни «корофарин» ба маъни хосси калимаро ба зеҳни хонанда илқо мекунад. Аз ин рӯ, аз таърифе, ки дар манбаъҳои байнамилалӣ барои корофаринӣ дарҷ шуда, ба мағҳуми амиқ в васеъ «корофаринӣ» пай мебарем. Дар забони тоҷикӣ вожаи «*соҳибкорӣ*» бештар мавриди истифода қарор мегирад ва «*соҳибкор*» корофарин мебошад.

Аҳмадпурӣ Дарёй дар таърифе, ки дар корофаринӣ гуфтааст, мұнтақид аст, ки «*корофарин фарде аст, ки дорои идеи нав ва ҷадид аст ва аз тариқи раванди таъсис ва эҷоди як қасбу кор (ширкат) ва қамбузи ҳатарҳо, маҳсул ё ҳадамоти ҷадидро ба ҷомеа муаррифӣ мекунад*» (2:41).

Дар Тоҷикистон масъалаи корофаринӣ (соҳибкорӣ) пас аз истиқлоли кишвар ташаккул ёфт ва ҳамакнун дар ҳоли рӯ ба инкишоф мебошад. Қасбу кор ва зиндагии мардуми тоҷик ҳамчунин ба орзӯҳо ва хостаҳои сиёсии ниҳоди давлат гирех ҳӯрадааст ва дasti нерӯманду ошкори давлат аст, ки қасбу кори мардумро ориш медиҳад ва ба он сӯ мекашонад. Бо таваҷҷӯҳ ба ин, маҳз омӯзиши корофаринӣ бештар дар ниҳодҳои омӯзиши давлатӣ сурат мегирад. Донишкадаи соҳибкорӣ ва хидмат, факултаи соҳибкорӣ ва технология дар назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ ва ҷонд аз дигар риштаҳи фаръӣ дар кишвар фаъолият доранд. Лозим ба тазаккур аст, ки ҷарои таҳассуси соҳибкорӣ маҳз дар назди донишгоҳи омӯзгорӣ фаъолият дорад. Вокеъан чунин раҳёфт ба назари мо ҳеле ҷойафтода аст, ҷунки ҳатмкунандагони ин факулта минбаъд дар мактабу ҳунаристонҳо ва дигар макони омӯзиши варзиши мактаби ҳунаристонҳо аз ҷонд мекашонад. Барои ҳамин факулта дар самтҳои ҳуноғуни ҷомеа ба кору фаъолиятҳои ҳуноғун шуғл меварзанд ва бештари онҳо дар таъсиси корхонаҳои ҳурду қалон ва коргоҳҳои муҳталиф саҳим мебошанд, ҷунки дар ҷараёни таълим ба наҳва ва шеваҳои интиҳоби шуғл бештар ошно мегарданд ва дар бораи қасбу кор ва арзишҳои шуғли муносиб иттилооти зарурӣ пайдо мекунанд, зоро соҳибкор (корофарин) ба манзури пешбуруди идеяш омилҳои мавриди ниёз, монанди нерӯи инсонӣ (кадрҳо), таҷхизот, маводи аввалия ва сармояро фароҳам меоварад бо истифода аз қудрати тасмимгирӣ, маҳораҳо ва истиёдодҳои фардӣ идеяшро таҳакқуқ месозад ва ба василаи тарроҳӣ, созмонидҳӣ, роҳандозӣ ва мудирияти воҳиди ҷадид ба қасб дар оянда мепардозад. Ҳамчунин дар ин рӯ ҳатароти шикастро (риск) ба далели фаъолият дар муҳити гайриқобили контрол ва мубҳам мепазирад. *Ба таври ҳулоса корофарин созмонидҳанда ва фаъолунандаи як воҳиди иқтисодӣ ё гайриқитисодӣ ба манзури дастёбӣ ба суди дастовардҳои шахсӣ ё иҷтимоӣ аст.*

Аммо дар рушду таолии омӯзиши корофаринӣ дар донишкада ва донишгоҳҳо мушкилоти зиёде рӯбарӯст. Қамбузи луғатҳо ва фарҳангҳои таҳассусӣ дар ҳавзаи корофаринӣ аз як тараф ва ниёзи рӯзафзуни устодон, муҳаққиқон, донишҷӯён ва мутахассисони таълимӣ тарбият ба манбаъе, ки битавонад оҳирин ёфтаҳои илмӣ дар соҳаи педагогики корофариниро дошта бошад, аз тарафи дигар, аз ҷумла омилҳои ҳастанд, ки омӯзиш ва ташвиқи ин риштаро қундтар менамоянд ва лозим аст, ки бояд минбаъд қитобу мақолот дар мавзӯъ бештар ба табъ бирасанд.

Дар ин қитобу рисолаҳо бояд назарияҳои тарбиятӣ ва фарҳангшиносии корофаринӣ бештар таҳлилу баррасӣ гардад, ки донишҷӯён ва коршиносон битавонанд аз муҳтавои он истифода баранд. Дар ин росто метавон аз таҷрибаи донишгоҳҳои Ирон ва қутубу мақолоти фаровоне, ки таълифи тарҷума шудаанд, истифода бурд.

Лозим аст, ки қутубу маводи омӯзиши дар иртибот бо корофаринӣ тибқи арзишҳои миллӣ, исломӣ ва умумибашарӣ таҳия ва таълиф гарданд. Дар ҷараёни омӯзиш дар донишгоҳҳо бештар қӯшиш ба ҳарҷ дода шавад, ки донишҷӯён битавонанд барномаҳоро таъриф ва таҳия намоянд ва дар ин иртибот бо ашҳоси ботаҷриба мулоқоту гуфтугӯ намоянд. Дар сатҳи маърифатӣ барои мардум низ дар иртибот бо омӯзиши корофаринӣ ва таҳияи барномаҳо иқдоми лозим ба амал ояд.

Устодон ва муаллимони ин ришта бояд давраҳои омӯзиширо дар Ирон гузаронанд ва аз таҷрибаи корхона ва муассисоти ин кишвар бештар истифода намоянд.

КИТОБНОМА:

- 1.Андешаҳои иҷтимоии Ҳоча Насируддини Тӯсӣ// Армакӣ, Нақӣ Озод. Таърихи тафаккури иҷтимоӣ дар ислом: Аз оғоз то давраи мусоир.-Техрон: Нашри илм,1386.-С.271-294.
- 2.Дарёй, Аҳмадпур. Корофаринӣ: таърифи назариёт, улгухо.-Техрон: Ширкати пардис,1381.
- 3.Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»//Ахбори Вазорати Чумхурии Тоҷикистон.-Душанбе: Шарқи озод.-2003.-С.25.
- 4.Муқимӣ, Муҳаммад. Корофаринӣ дар ниҳодҳои ҷомеаи маданиӣ: Пажӯхиш дар созмонҳои гайридавлатӣ,-Техрон: Донишгоҳи Техрон, 1383.-410 с.
- 5.Педагогическая энциклопедия.- М.:Феникс, 2008.

6.Салчукӣ, Сайд Муҳаммад. Корофаринӣ ва пружа: куллии риштаҳои фанӣ ва хирфаи ва улуми тарбиятӣ.-Кирмон: Ҳадамоти фаннии Кирмон,1383.-163 с.

7.Софӣ, Аҳмад. Усул ва фунунироҳнамоӣ ва мушовара дар давраҳои таҳсилӣ.-Техрон: Рушд,1381-235 с.

8.Тӯсӣ, Ҳоча Насируддин. Ойини донишандӯзӣ /Тарҷума ва шарҳи «Одобулматуаъллимин»; аз арабӣ тарҷумаи Муҳсини Китобҷӣ.-Техрон: Интишороти ҷангӣ, 1382/ 2003.-250 с.

9.Шафеъободӣ, Абдуллоҳ. Роҳнамоӣ ва мушовараи таҳсилӣ ва шуғл.-Техрон: Самт,1379.-220 с.

10.Шоҳхусайн. Алӣ. Корофаринӣ.-Техрон: Ойиж,1385.-314 с.

11.Ronstadt, R. Entrepreneurship Nafick Mass: Lord Publishing.-2007. Русӣ

12. Рӯзиев, Ш.М. Педагогические основы формирования профессионального мастерства будущих учителей технологии и предпринимательства.-Душанбе: Ирфон,2006.-79 с.

13.Рӯзиев, Ш.М. Теоретические основы технологического образования учителей технологии и предпринимательства.-Душанбе:Ирфон, 2006.-256 с.

14.Щербатых Ю.В. Психология предпринимательства и бизнеса. - Питер, 2009.-309 с.

ПЕДАГОГИКА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА

ГАВХАР МУХТОРОВА

Педагогика предпринимательства- пока еще слабо проработанная тема в таджикской педагогической науке. В то же время, актуальность данного направления не вызывает сомнений в связи с глобальными социально-экономическими преобразованиями, происходящими в стране. За последние два десятилетия многочисленных наших сограждан начали заниматься предпринимательской деятельностью, причем чаще всего интуитивно, методом проб и ошибок, что приводит к краху начинаний большей части предпринимателей. Попытки слепо перенести наработки западной педагогики на отечественную почву, редко приносят успех из-за специфики таджикского менталитета и наличия остаточных установок времен социализма. Поэтому данная статья в виде постановки вопроса имеет значение для становления отечественной педагогики предпринимательства. Цель статьи в дальнейшем создание компактного учебного пособия по соответствующему учебному курсу, который бы имел как теоретическую, так и практическую направленность.

Ключевые слова: педагогика предпринимательства, методы, таджикский менталитет, отечественная педагогика, исследование, профессиональное мастерство.

THE PEDAGOGIC OF ENTERPRISE: TO THE FORM OF QUESTION

GAVHAR MUHTOROVA

The pedagogic of enterprise – it is subject which so far weakly studied in Tajik pedagogical science. But the urgency of this problem does not cause doubts in connection with global social-economic transformations, occurring in country. For the last two decennial event many tajik peoples begin the enterprise's work moreover most often intuitive, with trial-and-error, which brings ruin of the projects of the most of the businessmen. The attempts blindly to carry the lifelengths west pedagogic on Tajik ground, seldom bring the success because of specifics of Tajik mental and presence of the remaining installing the timeses of the socialism. That is why this article has meaning for formation native pedagogic of enterprise. The aim of the article making the compact scholastic allowance on corresponding to scholastic course in future, which had as theoretical, so and practical directivity.

Key words: enterprise, pedagogic, social-economic transformations, activity, science.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

ХОШИМОВА Г.,

**старший преподаватель кафедры педагогики и психологии профессиональной деятельности педагогического факультета
Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова**

Современная образовательная ситуация в Республике Таджикистан требует не только принципиально новых моделей культуро-ориентированного образования, но и внедрения в практику учебных заведений инновационных парадигм. Современные педагогические реалии требуют, с одной стороны, учитывать в образовании этнокультурный фактор, с другой-создавать условия для познания культуры других народов, воспитания толерантных отношений между людьми, принадлежащих к различным этносам, конфессиям, расам. [1,76] В этой связи проблема формирования толерантности студентов поликультурной среде на сегодняшний день становится актуальной.

Исследуемая нами проблема нашла отражение в фундаментальных работах Н.В.Барышникова, В.А.Власова, К.Ж.Кожахметовой, П.В.Сысоева, Ф.Шарифзода, С. Сайфуллоzода и др., в которых выявляется сущность основных понятий толерантности и поликультурного образования.

При активизации поликультурной среды вуза важно рассмотреть направления поликультурного образования и воспитания за рубежом (С.Лоуренс), анализирующие особенности антирасистского мировоззрения, осознания своей принадлежности к определенной расе, достоинств и особенностей той или иной расы; межкультурные тренинги (Т.Г. Грушевская, В.Д.Попков, А.П.Садохин), целью которых является формирование межкультурной компетенции,т.е. общих лингвистических, социальных и психических способностей и умений, дающих возможность осознать принадлежать к группе людей определенной культуры и успешно общаться с ними. [5]

В практической деятельности нами использовались различные методики формирования толерантности в высшей школе, например, В.П.Комарова, О.В.Исаевой, Н.А.Гамовой, Л.Ф.Гайсиной, которые формирование толерантности в

учебном процессе проводят через изменение содержания образования и подкрепление в общеобразовательных дисциплинах толерантных проявлений. Так же исследователи опираются на воспитательные задачи вуза и на примере Оренбургского государственного университета раскрывают специфику формирования толерантности в досуговой деятельности студента [6].

Формированию толерантности студентов в поликультурной среде вуза способствует реализация ряда методик и методических приёмов, что предусматривает изучение проблем воспитания толерантности в процессе освоения психолого-педагогических дисциплин, педагогической практики во внеаудиторной деятельности. Применимы лекции проблемного типа («Легко ли быть толерантным учителю, если нет взаимопонимания с учеником?»), лекций-конференций («Педагогическая толерантность», «Общение и взаимодействие в поликультурной среде»), семинаров - деловых игр («Проблемы толерантности») и др.

Международная энциклопедия образования рассматривает поликультурное образования, способствующую усвоению знаний о других культурах, уяснению общего и особенного в традициях, образе жизни, культурных ценностях народов, воспитанию молодежи в духе уважения инокультурных систем.

Идея формирования поликультурной личности всегда имела место в таджикской народной педагогике [2]. Сегодня вопросы поликультурного воспитания в сфере высшего образования Республики Таджикистан глубоко актуальны. Это связано со становлением независимого государства Республики Таджикистан, этнокультурными особенностями населения и полуавтономным господством унифицированной системы образования, приведшим к отчуждению людей от истории, языка и культуры своего народа. В этой ситуации таджикстанское общество нуждается в новой парадигме образования, важнейшей задачей которой должно стать воспитание патриотичности и поликультурности обучающихся.

В качестве целей педагогики толерантности выступают передача знаний о толерантности через обучение; формирование умений и навыков толерантного взаимодействия с другими; формирование толерантности в качестве одной из важнейших ценностей в системе ценностей самого обучаемого (через воспитание путем развития потребности и способности к выбору), и на этой основе, мотивов толерантного поведения и установки на толерантность. Последняя представляет собой настроенность индивида на определенный тип поведения и состоит в его эмоционально-волевой готовности к равноправному диалогу с другим человеком и критическому восприятию явлений окружающей действительности, к целостному восприятию другого с сознанием и принятием его отличительных характеристик как проявления его индивидуальности и неповторимости, готовности к компромиссу и готовности частично поступиться собственными интересами для преодоления и предотвращения конфликта в ситуациях столкновения двух индивидов, отличающихся друг от друга по своему статусу, половому, возрастному, профессиональному и другим признакам [4].

В связи с этим воспитание педагогической толерантности в поликультурном образовании у студентов педагогических вузов приобретает глобальное проективное значение в рамках модернизации современного образования в целом.

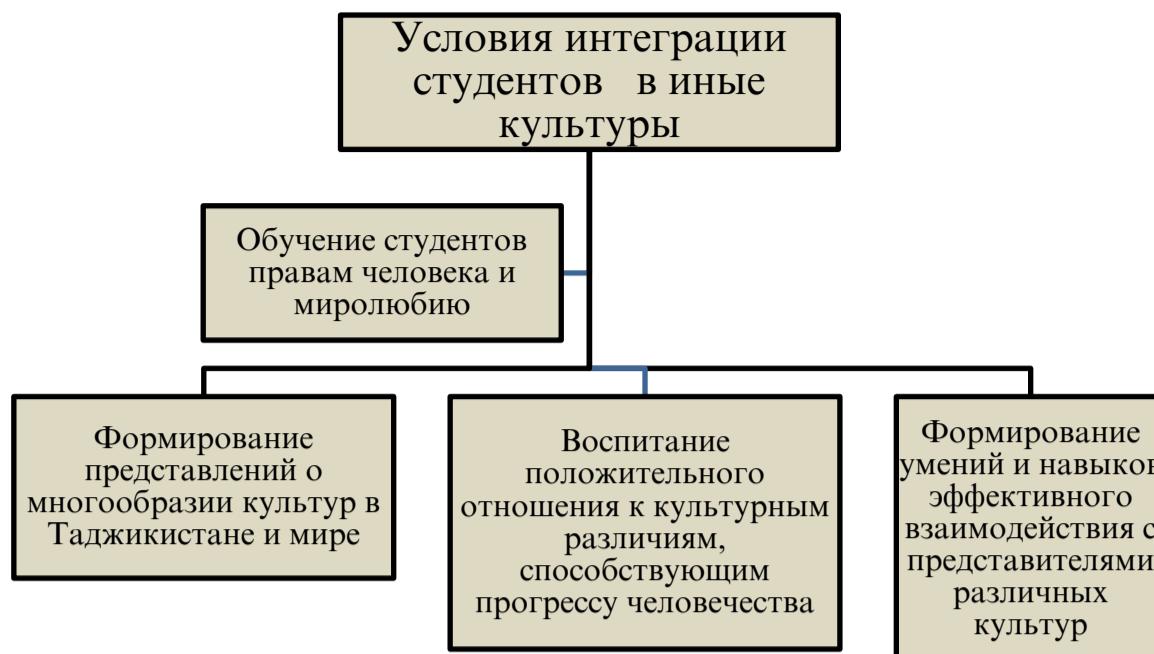
Педагогическая толерантность выступает интегрирующей формой, несущей в себе черты всех видов и уровней толерантности, определяемой целями, задачами и особенностями педагогической деятельности [5]. Толерантность, в силу своей многосторонности являясь объектом изучения многих наук, не имеет однозначного определения и понимается в различных научных дисциплинах поразному: как активная форма отношения к миру; приспособительная функция организма; эквивалентность и мера различности; нравственная сдержанность; терпимость, эмоциональная устойчивость и т. д. Многомерный подход к рассмотрению явления толерантности инициирован сложностью рассматриваемого явления как интегративной, многокомпонентной и многоплановой проблемы.

Поликультурное образование на основе толерантности дает возможность глубже изучить и осознать многообразие народов, населяющих мир, ориентировать студентов-будущих педагогов на ценности культуры, диалога, миропонимания. Поликультурное образование также направлено на изучение формальной и неформальной систем образования и передачи национальных ценностей, традиций, ритуалов, выражаящих взгляды и верования разных народов.

В работе по формированию толерантности у студентов педагогических вузов у преподавателей возникают значительные трудности, связанные с недостаточной разработанностью методологии и методики поликультурного обучения, отсутствием учебных пособий и методических материалов, отражающих местные региональные особенности, а также идеи многообразия окружающего мира [3].

А значит, в логике поликультурного образования целесообразно знакомить студентов с собственной историей, художественным искусством, традициями в контексте культурного развития Республики Таджикистан. Это позволяет более четко определить роль и место родной культуры в общечеловеческом процессе, не допустить самоизоляции этноса, обеспечить единое культурное и образовательное пространство и, в конечном итоге, способствует расширению социальной мобильности личности.

Включение в учебные планы интегрированных курсов литературы, культуры, истории, религии, искусства народов региона помогает понять взаимовлияние, взаимопроникновение и взаимообогащение культурно-исторического опыта различных этнонациональных общностей, выявить его общечеловеческий потенциал [2]. Такое направление в реализации поликультурного образования позволяет ориентироваться педагогам на всестороннее овладение студентами культурой своего собственного народа.

Поликультурное образование студентов педагогических вузов активизирует процессы самопознания, саморазвития, способствующие развитию механизмов рефлексии; направляет деятельность преподавателей высшей школы на выявление субъектами образования их важнейших потребностей и проблем по организации процесса педагогического взаимодействия, в котором каждый имеет возможность выявить личностно-значимые цели жизнедеятельности (индивидуальной сферы самореализации); актуализирует поиск средств и форм адаптации, защиты и поддержки личности консультативного информационного и практического характера; направлено на развитие толерантных качеств личности студентов.

Выпускник вуза должен быть личностью с поликультурным образованием, высокой нравственной культуры, здоровым и активным, интеллектуально развитым [3].

Формирование толерантной позиции студентов педагогических вузов выступает одним из важнейших направлений в реализации адекватного взаимодействия в поликультурной среде; педагогика толерантности является концептуальной основой развития студента и залогом успешности осуществляемого процесса.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию. М.: Смысл, 2000. – 255с.
2. Комаров В.П. и др. Толерантность в общении студенческой молодёжи: Монография. – Самара: Изд-во СамГПУ. 2003. – 216 с.
3. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация: Учеб. Пособие для вузов по дисциплине «Культурология». – М: Альфа-М: Инфра-М. 2006. – 286 с.
4. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонофар ва чомеаи фарҳангӣ / Ф.Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2010.
5. Шарифзода Ф. Миралиев А. М. Педагогикаи умумӣ ва қасбӣ. / Ф. Шарифзода, А.М.Миралиев. – Душанбе: Ирфон, 2012.- С. 305- 403.
6. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2002. – С. 218 – 225.

ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛИ ТАҲАМУЛПАЗИРИИ ДОНИШЧУЁНИ МАКОТИБИ ОЛИИ ПЕДАГОГӢ ДАР МУҲИТИ БИСЁРФАРҲАНГӢ

ХОШИМОВА Г.

Ба ақидаи муаллифи мақола дониши бисёрфарҳангӣ дар асоси таҳамулпазирӣ ба донишҷӯён- омӯзгорони оянда имконият медиҳад, ки онҳо маводро амиқтар омӯхта, мазмунашро дарк карда арзишҳои маданиӣ, муносибат, гуфтугӯи гуногуни халқҳои руи оламро азхуд намоянд. Дониши бисёрфарҳангӣ инчунин ба омӯзиши расмиятнокӣ ва берасмияти соҳаи маориф ва шинос кардан бо арзишҳои миллӣ, урғу одат, расму русум, оинҳо, ки нигоҳу, ақоиди динии халқҳои гуногунро ифода менамоянд, нигаронида шудааст.

Калидвожаҳо: муҳити бисёрфарҳангӣ, урғу одат, омӯзиш, макотиби олӣ, таҳамулпазирӣ, ташакули шахсият.

PARTICULARITIES OF FORMATION THE TOLERANT OF STUDENTS OF HIGH PEDAGOGICAL INSTITUTES IN VARIOUS CULTURE SPHERE

ХОШИМОВА Г.

By author's idea various culture knowledge in the base of tolerant give a possible to students that they learn the subject deeply, learn to connect an attitude and also learn different nation's kind of speech. Also the knowledge of various cultures can be able to learn national particularities, different traditions and so on.

Key words: various culture sphere, traditions, learning, high pedagogical institutes, tolerant.

**НАҚШИ ПРЕЗИДЕНТ, ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ҲАЁТИ
ИМРӮЗАИ ТОЧИКОН**

И.ЮСУПОВ

*подполковник сардори кафедраи фанҳои умумии
Донишкадаи ҳарбии Вазорати мудофиаи ҶТ*

Дар таърихи 09.12.2015 аз ҷониби вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии кишвар қонуни «Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат» яқдилона қабул гардид, ки дар он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олий, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба унвони баланди Пешвои миллат мушарраф гардиданд.

Сипас, қонуни мазкур дар тамоми шаҳру навоҳии мамлакат дастгирии ҳамаҷониба ёфт. Қабул гардидани қонуни мазкур бори дигар яқдилию муттаҳидии мардуми кишварро дар атрофи Президенти кишвар ва дастгирӣ аз сиёсати хирадмандонаи ӯро собит намуд. Имрӯзҳо мардуми шарифи Тоҷикистон дар арафаи омодагӣ ба ҷашни 25 - солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурӣ қарор дорад. Фаъолияти кории Пешвои миллатро давоми ин солҳо мебояд ба қисмҳо ҷудо намуд. Аввал, таъмини сулҳу ваҳдати миллӣ дар кишвар; дувум, сиёсати ободкорию созандагӣ; савум, бунёдкорӣ ва баланд бардоштани сатҳи иҷтимоии аҳолӣ; ҷаҳорум, такони ҷиддӣ бахшидан ба рушди илму маориф, техника ва технологияни навин, беҳтар гардонидани шароити кору зиндагии муҳаққикон ва тарбияи насли нави олимони соҳаҳои илму техника дар кишвари мо ва ба ин васила фароҳам овардани заманаи рушду такомули тафаккури техникиву технологӣ; панҷум, аз бунбости коммуникатсионӣ баровардани ҷумҳурӣ; шашум, таъмини амнияти озуқавории кишвар; ҳафтум, ноил гардидан ба истиқлолияти энергетикӣ; ҳаштум, дар арсаи ҷаҳонӣ муаррифӣ намудани Ҷумҳурии Тоҷикистон; нуҳум, муаррифии пешниҳодҳои Певои миллат оид ба оби ошомиданӣ, лоиҳаҳои обӣ ва энергетикӣ дар иҷлосияҳои Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид. Ҳамин буд, ки дар аксарияти ин пешниҳодҳо, аз ҷумла бунёди Нерӯгоҳи барқии обии Рогун мавриди дастгирию пуштибонии як қатор созмонҳои бонуфузи минтақавию ҷаҳонӣ қарор гирифт.

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар даврае зимоми давлатдориро ба даст гирифт, ки пояҳои истиқлолияти давлатӣ фалаҷ гардида, байни табакаҳои муҳталифи ҷамъияти кишвари Тоҷикистон ҷангӣ ҳонумонсӯз сар зада буд. Раиси Шӯрои Олии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон барои мустаҳкам намудани пояҳои давлатдорӣ, бо роҳи осоишта ҳал кардани муноқиша миёни мардуми кишвар, баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардум ва рушду тараққӣ бахшидан ба соҳаҳои муҳталифи ҳоҷагии ҳалқ тамоми қувваю тавонони худро сафарбар карда, дар як муддати кӯтоҳ ҳамаи ин мушкилотро пайдарпай ҳал намуд.

Аз он Иҷлосияи сарнавиштсози 16-уми Шӯрои Олии Тоҷикистон, ки Президенти кишварамон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон Парчами кишварро бӯсиданду тақдири Тоҷикистонро бар дӯши хеш гирифтаанд, то ин лаҳзаҳо нури ҳуршеди ҳудшиносии миллӣ, матонату мардонагӣ ва нангу номуси ватандорӣ аз завол рӯ ба камол оварданду афсонаҳоро ба воқеият табдил доданд ва он ҳама ба ҳукми таърих ворид шуда, бо ҳарфҳои заррин сабт гардиданд. «Таъриҳи сиёҳнавис надорад!»

Ин гуфтаи бузургвор воқеан ҳам ҳақасту рост. Ва ин таъриҳ ба қавли Акбари Турсун «Таъриҳ дар вучуди Инсон» ном дорад. Дарку эҳсоси ин ҳақиқат гуфтаи Пифагорро ба хотир меорад: Ҳайкалро намудаш зеб медиҳад, одамро корҳояш. Ин ҳикмат одамро ба тафаккур, ба андешаву ҳаёл мебарад. Ва воқеан, инсон бояд созандаву бунёдкор бошад. Инсоне, ки нақше дар зиндагӣ нагузаштааст, чӣ инсон аст?!

Ҳадафи волотарини мазмuni ҳаёт ва ҳастии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон сиёсати бунёдкориву созандагии. Панорамаи бунёдкориву созандаги ӯ хеле ва хеле паҳновар аст, зеро дар ин ҷода аз худ гузаштааст.

Сарчашмаи абадии пирӯзии инсон, ҳамеша аз дили соғ, нияти нек ва меҳру муҳаббати поки ӯ гизо мегирад. Яъне ҳар кас аз дилу нияташ меёбад. Ин ҳақиқат барои ҳама рӯз барин равshan аст. Рафттору амали Президент, Сарфармондехӣ Олии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон, онро боз ҳам равшантар чило дод. Зеро эшон ба некӣ амал оғоз кардаанд ва пайваста ба некиву накӯкорӣ қӯшидаанд. Касе бо некӣ даромезад, ҳамеша саодатманд ва дар амон аст. Носири Ҳусрав гуфтааст:

«Ҳамеша некҳоҳи мардумон бош,

Ба некӣ қӯш в-он гаҳ дар амон бош!»

Дар олам касе ҷовид нест, инсон вучуди миранда аст, аммо кору амали нек ҷовидонист. Президенти Сенегал Абдулай Ваде сифатҳои баланди инсонии Президенти кишварамон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмонро ба назар гирифта, гуфта буданд: «Тоҷикон мардуми ҳушбахту ҳуштолеъ будаанд, ки Парвардигори олам ба онҳо ҷунин як марди асили донову кордон ва меҳрубону ҳалимро ҳамчун сарвару сарпараст арzonӣ доштааст». Бале сарнавишт ба ҳалқи тоҷик лутфи беандоза кард. Ҷунин бахту барор на ба ҳар ҳалқ даст медиҳад. Ба арсаи сиёсат омадани Президенти кишварамон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ногаҳонӣ ва ғайри ҷашмдошт набуд. Ҳақиқатан ҳам ба сари давлат касе омад, ки ба маъни томаш тоҷики асилу меҳнатпараст ба шумор мерафт. Ва гӯё Аллома Иқбол маҳз барои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дasti дуо бардошta буд:

Мерасад марде, ки занчири гуломӣ бишканад,

Дидаам аз равзани девори зиндони шумо.

Ҳалқа гирди ман занед, эй пайкарони обу гил,

Оташе дар сина дорам, аз ниёғони шумо.

Мегӯянд, ки Ҷаноби олий, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба касе монанд нест. Аслашро бигирем, ҷаро ӯ бояд ба касе монанд бошад? Президенти кишварамон Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон асосгузори мағҳуми «ফарҳанги сулҳ» мебошад. Вай нахустин сарваре аст, ки ба мардум ҳуқуқи садо баланд карданро дод. Вай ҳаёташро ба ҳатар гузашта, ҷони тоҷиконро ҳарид, оташи ҷанро ҳомӯш кард. Президент, Сарфармондехӣ Олии Қувваҳои Мусаллаҳ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба қадру қиммати вакт расидаанд. Онро ҳеч гоҳ ва ба ҳеч ваҷҳ یстроф накардаанд. Вактро ғанимат, аз тило ҳам боло донистаанд, ҷаҳонро гаштаанд, дидаанд, санцидаанд, омӯхтанд ва андӯхтанд. Ва ин ҳамаро ба манфиати ҳалқу ватани азизи худ равона соҳтаанд.

Ӯ ҳанӯз 30 сентябри соли 1993 аз баландтарин минбари ҷаҳон Созмони Милали Муттаҳид бо забони модариаш суханронӣ намуда, ҷомеаи ҷаҳониро бо андарзи Шайх Саъдӣ ҳушдор дода буд:

Бани одам аъзои яқдигаранд,

Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.

Дар таърихи Тоҷикистонро роҳбареро ёд надорем, ки чун Эмомалӣ Раҳмон барои ривоҷу равнақи иқтисодиёт, фарҳанг, адабиёт, санъат ва маънавиёт пайваста ғамхорӣ зоҳир намуда бошанд. Аз он рӯзе, ки Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон тақдири Тоҷикистонро ба даст гирифтанд ва камар бубастанду ба аҳли қишивар пайвастанд, аз рӯйи гуфтаи Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ амал намуданд:

Мо барои васл кардан омадем,
На барои фасл кардан омадем.

«Тоҷикистон, аз мани!» -ин садои дилу нияти бедори Ҷаноби Олӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон буд, ки Тоҷикистон ҳамчун қишивари бо тамоми маъни хуқуқбунёд ва демократӣ аз сӯйи чомеаи ҷаҳонӣ шинохта ва ба узвияти тамоми созмонҳои бонуфуз пазируфта шуд.

Бе ягон муҳобот метавон гуфт, ки Ҷаноби Олӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистонро дар қалби хеш ҷой додааст. Яке аз муваффақиятҳои ӯ дар ҳамин аст. Аз ин рӯ, вай на танҳо ҳама тоҷикони гурезаро ба Ватан оварданд, балки тоҷикони тамоми дунёро ба ҳам пайвастанд. Шароите фароҳам оварданд, ки мо тақдири худро бисозем. Дар арсаи таърих ва дар арсаи ҷаҳон барои худ ҷойгоҳ пайдо қунем. Бузургон ҷӣ ҳақ гуфтаанд:

Қатра-қатра оқибат дарё шудем,
Зарра-зарра кӯҳи побарҷо шудем.

Ва ногуфта намонад, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон зимни табриқоти телевизиониашон 23 ноябри соли 2009 ба муносибати рӯзи Парчами давлатӣ қайд намуда буданд, ки «Парчами имрӯзаи давлатӣ яке аз рамзҳои муҳими истиқолияти миллӣ ва давлатдории муосири мо, таҷассумгари асосҳои таъриҳӣ ва рамзҳои давлатдории тоҷикон, инчунин ифодакунандай мақсаду маром ва орзую ормонҳои тамоми мардуми Тоҷикистон мебошад». Ин ҳам каме аз рисолати Пешвои миллат, Президент, Сарфармондехи Олии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон.

КИТОБНОМА:

1. Президенти мо, Шералӣ Мӯсо, 2014.
2. Қаҳрамонон – фарзандони фарзонаи миллат, Мачалаи иттилоотӣ, фароғатӣ ва рекламавӣ, 1.12.2010.
3. Дили бемор, Муҳаммадуллои Лутф, 2015.
4. Қудуми файзбор, Фирдавс Одина, 2015.

РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА, ЛИДЕРА НАЦИИ В СЕГОДНЯШНЕЙ ЖИЗНИ ТАДЖИКОВ.

I. ЮСУПОВ

В данной статье автор рассматривает вопрос о заслуге главы государства как лидера понятия «культура мира». Государственный флаг как символика независимого Таджикистана представляет нацию и народ Таджикистана на международной арене наряду с другими флагами государств мира развивается в здании ООН и других организаций, всемирных и государственных заведений.

Ключевые слова: флаг, глава, развитие государство, национальная независимость, международная арена, всемирный.

ROLE OF THE PRESIDENT, LEADER OF THE NATION AT TODAY'S LIFE OF TAJIKS.

I. YUSUPOV

In given article is expressed the concept National flag of independent Tajikistan under leadership of the Government of Tajikistan and the guide of the Head of Tajikistan unwinds as a symbol of the independent national state, representing the nation and the people of Tajikistan on the international scene on a row with other flags of the states of the world unwinds in the building of the UN and other organizations, the word and state institutions.

РОҲУ ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИ ФАЪОЛИЯТИ ЯҚҶОЯИ РОҲБАРИ СИНФ ВА ВОЛИДОН ДОИР БА ҶОРӢ КУНОНИДАНИ АНҶАНАҲОИ ОИЛАВӢ ДАР МАКТАБ

ЧАЛИЛОВА М.
номзади илмҳои педагогӣ,
Донишгоҳи давлатии Қӯргонтеппа
ба номи Носири Хусрав

Икрои бомуваффақияти тарбияи маънавии хонандагон аз роҳбари синф ва оила саъю қӯшиши яқҷояи самаранок, инчунин дарки амиқу дониш ва моҳияти педагогии онро талаб мекунад.

Аз ин сабаб саволҳо ба миён меоянд: анҷанаҳои оилавӣ дар тарбияи маънавии мактаббачагон чиро ифода менамоянд, агар онҳоро аз нуқтаи назари педагогӣ дида бароем, ҳусусияту қонуниятҳои асосиашон ҷӣ гунаанд? Ин суолҳо чандон сода нестанд ва дар адабиёти илмию педагогӣ онҳо чандон равшан қушода дода намешаванд.

Бояд қайд кард, ки баъзан моҳияти анҷанаҳои оилавӣ дар тарбияи маънавӣ дар баромадҳову маърӯзҳои худи роҳбарони синфҳо пеш аз ҳама дар семинару ҳамошиҳо матраҳ мегардад. Ин ҷараён аксаран ҳамчун системаи ҷорабинҳои гуногуни беруназсинфии тарбиявӣ дида мешавад. Мусоҳибаву Ҷаласаҳо, воҳӯриҳо, ҷамъомадҳо ва дигар ҷорабинҳо рангину ҳассос сурат мегиранд, вале моҳияти дохилии худи ҷараёни тарбиявӣ бо тазодҳову мушкилоташ

баррасай намегардад. Аз ин рӯ, бинобар тасвири шаклҳои берунаи корҳои тарбиявӣ доир ба масъалаи мазкур аксаран механизмҳои педагогию психологӣ нокушода мемонанд; таъсири ахлоқии он ба хонандагон ва чӣ тавр он ба ҷараёни рушди маънавии онҳо таъсир мерасонад, нишон дода намешавад.

Дар зимни он, бе дарки муфассали моҳияти истифодаи расму одат ва анъанаҳои оилавӣ дар тарбияи маънавӣ ва механизмҳои дохилии он кори мазкурро самаранок Ҷорӣ намудан ва ба он додани самтҳои зарурӣ номумкин аст.

Ба күшода додани моҳияти анъанаҳои оилавӣ ҳамчун ҷараёни педагогӣ дар тарбияи маънавӣ чӣ тавр шурӯъ кардан намумкин аст? Барои ин мо аз суоли тарбия чист? Оғоз намудем.

Зери мағҳуми тарбия дар педагогика одатан таъсир, сониян, шароити маҳсуси ташкилшаванди педагогӣ барои хонандагон бо мақсади дар онҳо ташаккул додани сифатҳои мусбӣ фаҳмида мешавад. Дар ин ҳолат ба мағҳуми «таъсиррасонӣ» на танҳо шаклҳои гуногуни шифоҳӣ ва амалӣ, инфиродӣ ва коллективии корҳои тарбиявӣ, балки таъсири шахсии муаллимону роҳбарони синфҳо ба хонандагон, инчунин истифодаи адабиёти бадӣ ва санъат, мусиқӣ, синамо, телевизион ва ғ. ҳамроҳ мегарданд.

Таърифоти мазкури моҳияти тарбияро дуруст ҳисобидан мумкин мебуд, агар ташаккул ва рушди шахсият пурра аз таъсироти беруна вобастагӣ медошт. Дар таҷриба ташаккули шахсият на он қадар аз таъсироти педагогӣ инкишиоф меёбад, балки бештар ба он вобаста аст, ки тарбиягиранда таъсироти берунаро ҷӣ тавр қабул мекунад ва ин таъсирот ҷӣ гуна ҳиссиётро бедор менамоянд. Ба ибораи дигар, таъсироти берунаи тарбиявӣ танҳо ба шарте ба ташаккули сифатҳои мусбии ахлоҳӣ мусоидат менамоянд, ки агар ин таъсирот дар хонандагон муносibati мусбии дохиларо ба вучӯд оранд ва саъю қӯшиш худи онҳоро ба инкишифи маънавӣ ҳавасманд гардонад.

Чунин фаҳмиши моҳияти тарбия натанҳо барои ташкили ҷараёни педагогӣ дар умум, балки барои роҳбари синф низ доир ба тарбияи маънавии хонандагон муҳим аст. Таъсирбахшии педагогии корҳои тарбиявии гузаронидашаванд аз он, ки мактаббачагон ҷӣ тавр онро қабул мекунанд, ҷӣ гуна эҳсосотро он бедор менамояд, вобастагии зиёд дорад. Кори тарбиявӣ ба рушди маънавии хонандагон танҳо ба шарте таъсири муассири педагогӣ мерасонад, ки агар он бо мазмуну эҳсоси баланд ҷолиб бошад, дар онҳо шавқу рағbat ва талошро бедор намояд, ба таҳлили сифатҳои мусбӣ ва камбузихои худ ҳавасманд гардонад.

Ақидаи мазкур аз он ҷиҳат аҳамияти қалон пайдо мекунад, ки иштироки мактаббачагон дар шаклҳои гуногуни корҳои тарбиявии беруназсинӣ доир ба истифодаи анъанаҳои оилавӣ ихтиёри аст ва ба шавқу хоҳиши онҳо асоснок мегардад. Бинобар ин, ҷаззобияту шавқоварӣ ҷузъҳои муҳими ҷараёни тарбиявӣ маҳсуб мешаванд. Вале таҳлили натиҷаҳои тадқиқоти гузаронидашуда мӯътакид месозад, ки Ҷорӣ намудани расму одат ва анъанаҳои оилавӣ ба таҷрибаи кор бо оила мушкилиҳои зиёдеро ба бор меоварад. Мушкилӣ дар он аст, ки роҳбарони синфҳо принсипи иҷрои ихтиёрии анъанаҳоро риоя намуда, бояд доир ба ҷудо кардани аҳамияти иҷтимоӣ ва арзишҳои педагогии расму одат ва анъанаҳои оилавӣ корҳои системеноку дикқатталаб баранд. Айни замон, ба ҳисоб гирифтани холати муҳими зерин зарур аст: манфиатҳои ҷомеа, ки дар маркази он асосҳои маънавӣ меистанд, рушди бемайлони маънавиётро талаб менамоянд. Вале намунаҳои сершуморе аз таҷрибаи маънавии мактаббачагон дар оилаи тоҷик аз он шаҳодат медиҳад, ки расму анъанаҳои нав дар мубориза бо анъанаҳои қадимае, ки аз байн рафта истодаанд (маҳр (қалинг), гӯшанишинии занҳо, никоҳу талоқи шариатӣ, никоҳи маҷбуриӣ, никоҳи барвақтӣ, гаҳворабахшӣ, қасоси хунӣ ва ғ.), тавлид мейбанд. Яке аз шартҳои ҳалқунанда, ки ғалабаи тамоюли пешқадамро дар оила таъмин менамояд, шуурнокӣ ва муносibati валидон дар баробари ин расму одат ва анъанаҳо мебошад. Айни ҳол на ҳама волидону роҳбарони синфҳо, ки ба тарбияи қӯдакон машгуланд, бо шуур ва маърифати воло муаррифӣ мегарданд.

Таҳлили озмоишҳоеро, ки тавассути истифодаи маҷмӯи усули тадқиқот бо фарогирии 495 волидайн ҳосил шудааст, аз рӯйи таносуби дараҷаҳои дарки аҳамияти тарбиявии расму одат ва анъанаҳои оилавӣ ба гурӯҳҳо ҷудо кардан мумкин аст.

Аксари оилаҳо дараҷаи баланди фаҳмиши аҳамияти иҷтимоӣ ва арзиши педагогӣ дар истифодаи анъанаҳои оилавӣ дар тарбияи маънавии мактаббачагонро доранд ва дар истифодаи онҳо фаъоланд. Вале валидоне низ ҳастанд, ки аҳамияти иҷтимоӣ ва арзиши педагогии истифодаи расму анъанаҳои оилавиро дар тарбияи маънавии қӯдакон мефаҳманду дар Ҷорӣ кардани онҳо дар таҷрибаи тарбияи оилавӣ ҷандон фаъол нестанд.

Қисме аз волидон, баръакс, доир ба расму одат ва анъанаҳои оилавӣ донишҳои қаноатбахш дошта, мекӯшанд, ки онҳоро дар таҷрибаи тарбияи оилавӣ фаъолона истифода баранд.

Баъзе волидон дараҷаи пасти фаҳмиши аҳамияти иҷтимоӣ ва арзиши педагогии истифодаи расму одат ва анъанаҳоро дар тарбияи маънавии қӯдакон дошта, дар истифодаи онҳо фаъол нестанд.

Ҳамин тарик, тавсифи гуногуни муносibati волидон ба расму одат ва анъанаҳо, ва истифодаи онҳо дар такомули маънавии мактаббачагон мавҷуд аст.

Вазифаи тадқиқоти мо тавсифи шартҳои имконпазири дар ҳаёти оилаи муосири тоҷик Ҷорӣ намудани расму одат ва анъанаҳои пешқадам ва баъзе хусусиятҳои истифодаи онҳо мебошад.

Ин шартҳо интиҳоб шуданд:

- дараҷаи шахсиқуни пахнкунандаҳои бевосита ва роҳбарони синфҳо барои истифодаи расму анъанаҳо дар таҷрибаи корҳои тарбиявӣ бо қӯдакон дар шароити оила;
- хусусияти ҳамкории роҳбарони синфҳо, ки тарбияи маънавии қӯдаконро тавассути истифодаи анъанаҳои оилавӣ бевосита амалӣ мегардонанд.

Мувофиқи онҳо, гурӯҳи якум шартҳоеро дар бар мегирад, ки робитаи роҳбарони синфҳоро бо волидон тавассути шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳии кор дар назар дорад. Аз ҷумла: а) фаъолияти шӯроҳои маҳсуси ҷамъияти ва комиссияҳо доир ба дар ҷомеа пахн кардану фаҳмонидани ғояҳо, донишҳо дар бораи расму анъанаҳои оилавӣ; б) фаъолияти маҳсуси

маърӯзавии мактаб якҷоя бо волидайнни фаъол доир ба паҳн кардани расму анъанаҳои оилавӣ, ки дар онҳо роҳбарони синфҳо мавқеи афзалиятнок доранд.

Гурӯҳи дуюм шароитеро дар бар мегирад, ки робитаи бавоситаи роҳбарони синфҳоро бо волидон тавассути шаклҳои оммавӣ, фронталии кор, ки бо воситаҳои ахбори омма, адабиёт ва санъат истифода бурда мешаванд. Ба онҳо намудҳои воситаҳои зерин шомиланд: ташкили таъсиррасонии сисетаманоку мақсаднок тавассути рӯзнома ва маҷаллаҳои педагогӣ ба шуури волидайн дар намуди шиносоии онҳо бо расму анъанаҳои оилавӣ, бо тавсифи хусусиятҳои истифодаи онҳо ва асосноккунии илмии методикаи ин Ҷараён; б) истифодаи радио ва телевизион бо мақсади ба волидон фахмонидани моҳияти расму анъанаҳои оилавӣ дар тарҳрезии барномаҳои муайянни телевизион ва радио; в) таъсиррасонӣ ба шуури волидон бо мақсади Ҷорӣ кардани расму анъанаҳои оилавӣ дар таҷрибаи тарбияи маънавии қӯдакон тавассути матбуоти даврӣ; г) истифодаи васоити адабиёти бадей, театр, кино бо мақсади таъсиррасонӣ ба шуури волидайн ва ба Ҷорӣ намудани анъанаҳои оилавӣ дар таҷрибаи тарбияи маънавии мактаббачагон водорсозанд.

Шароити мазкурро мо ба сифати оғози муҳиму ҳалқунанда дар кори роҳбарони синфҳо доир ба фахмонидани анъанаҳои оилавӣ ҳамчун масъалаи муҳим доир ба Ҷорӣ намудани онҳо дар таҷрибаи тарбияи маънавии мактаббачагон дидар мебароем.

Мо фаъолияти тарғиботиро дар густариши анъанаҳои оилавии мардумӣ, арзишҳои ахлоқии Ҷомеа, меъёру аслҳои тарзи маънавии ҳаёт, такмили ташкили фароғати Ҷавонон, бартараф кардани анъанаҳои қӯҳна ва Ҷорӣ намудани расму анъанаҳои нав яке аз шоҳаҳои асосии системаи тарбияи маънавии Ҷавонони Ҷумҳурӣ ҳисоб мекунем.

Ба тасвири хусусиятҳои хосси роҳу шароити мушаххаси ривоҷ додани расму анъанаҳои оилавӣ тавассути роҳбарони синфҳо мегузарем.

Роҳбарони синфҳо иштирокчиёни пешбари фаъолияти тарғибию ташкилотчии шӯрою комиссияҳои маҳсус мебошанд. Ҷӣ тавре ки маълум аст, расму одат ва анъанаҳои нав худ ба худ ба вуҷуд намеоянд. Пайдоиши анъанаи нав аз ҳаёт, аз талаботи воқеии рушди Ҷомеа вобаста аст. Онҳо майлу рағбати инсонро ба зебой ва ҳиссиёти баланд қонеъ карда, тарзи ҳаёти одамонро инъикос менамоянд ва аксаран хусусияти байналхалқӣ доранд.

Дар Тоҷикистон доир ба фарҳанги миллӣ шӯроҳо бунёд ёфтаанд, ки бо омӯзиш, коркард ва Ҷорӣ кунонидани расму анъанаҳои нав машғуланд. Аксари роҳбарони синфҳо дар ҳайати ин шӯрову комиссияҳо вазифаҳои зеринро иҷро менамуданд:

- дар корҳои фахмонидадиҳӣ ба волидон роҳбарони синфҳо нақш ва мавқеи маросимҳо, расму анъанаҳоро дар роҳи тайёр кардани шаҳрвандони бошууру фаъол нишон медиҳанд;
- моҳияти маросиму анъанаҳои оилавиро ҳамчун ходисаҳои иҷтимоию педагогӣ ва аҳамияти онҳоро дар тарбияи маънавии насли наврас ошкор мекунанд;
- бо қувваи роҳбарони синфҳо ва волидон муҳокимаи васеи масоили тарбияи маънавии мактаббачагон ташкил карда мешавад;
- расму одат ва анаъанаҳои навро тавассути ВАО фаъолона тарғиб менамоянд;
- муборизаро ба муқобили расму одат ва анъанаҳои қӯҳна ба роҳ мемонанд;
- таҷрибаи мусбии расму одат ва анъанаҳои оилавиро таҳлилу Ҷамъbast карда, ба паҳн намудани онҳо мусоидат менамоянд;
- коркард ва дар ҳаёт Ҷорӣ кунонидани сенарияҳои гузаронидани чорабиниҳоро, ки бо иҷрои расму одат ва анъанаҳои оилавӣ алоқаманданд, таъмин месозанд.

Бо шарофати роҳбарони синфҳо ва комиссияҳои Ҷамъияти маросимҳои гуногуни мутантан анъана гаштааст. Масалан, дар ҳама шаҳру навоҳии Тоҷикистон ҳангоми маросими тӯй арӯсу домод дар назди ҳайкали Оташи абадӣ ва аскари номаълум гулҳо мегузоранд, дар маросимҳои муборакбодии оилавии собиқадорони Ҷанг наврасон, Ҷавонону духтарон ширкат меварзанд.

Таҳлили нақшаҳои корҳои тарбиявии роҳбарони синфҳо нишон медиҳад, ки аксари онҳо ба Ҷорӣ кардани расму одат ва анъанаҳо дар таҷрибаи оилавӣ диққати нокифоя медиҳанд. Дар Ҷаласаҳои волидони, дар Ҷамъомадҳои кумитаҳои падару модарон, инчунин ҳангоми ташриф ба хонаш хонандагон монанд, ки волидон дар мусоҳиба бо роҳбарони синфҳо масъалаҳоеро, ки бо гузаронидани маъракаҳои тантананоки оилавӣ, табрики навхонадорон, соҳибҷашнон, зодрӯзи хонандагон, гирифтани шиноснома, шаҳодатнома дар бораи маълумоти миёна ва ғ. алоқаманданд, муҳокима намекунанд; бештар масъалаҳо, ки ба муносибатҳои оилавӣ робита доранд, баррасӣ мегарданд.

Бо назардошти он ки роҳбарони синфҳо ба амалисозии чунин ҷузъи маҳсуси корҳои тарбиявӣ пурра тайёранд, мо захираҳоро дар фаъолияти якҷояи роҳбарони синфҳо ва волидайн тавассути хониши корҳои курсӣ ва ғ. истифода бурдем.

Шакли дигари самараноки оммафаҳмгардонии расму одат ва анъанаҳои оилавӣ аз Ҷониби роҳбарони синфҳо дар мактаб ташкил намудани гурӯҳҳои ихтиёрий аст, ки ба ҳайати онҳо хонандагон, волидайнин онҳо, муаллимон шомил мегарданд. Масалан, гурӯҳи гуногунмиллату гуногунсоли ихтиёрии ракӯи таронаи «Лола» аз соҳибқасбони гуногун, яъне муаллимон, духтурон, ронандагон ва ғ. ташкил шудааст. Аъзои ин гурӯҳи фолклорӣ ба оилаҳои хонандагон ташриф меоранд, хусусиятҳои истифодаи расму анъанаҳои оилавиро доир ба тарбияи маънавӣ меомӯзанд ва дар ин самт фаъолияти волидонро тасҳех мекунанд.

Собиқадорони меҳнат дар робитаҳои шаҳсӣ бо волидон дар бораи анъанаҳои меҳнатӣ ва ҳалқии оилавӣ маълумот дода, волидону мактаббачагонро бо донишҳои мушаххас дар бораи хусусияту мазмуни маросимҳои неки қадима, дар бораи шартҳои истифодаи онҳо дар шароити мусоир таъмин менамоянд. Аксаран ҳуди нафакаҳӯрон дар гузаронидани маросимҳои гуногуни оилавӣ иштирок карда, доир ба беҳтар намудани онҳо маслиҳатҳои муфид медиҳанд.

Иштироки фаъоли маърӯзачиён якҷоя бо роҳбарони синфҳо дар ҳалли масъалаҳо доир ба истифодаи расму одат ва анъанаҳо дар тарбияи маънавии хонандагон шакли дигар фаъолияти маърифатӣ мебошад.

Сохтори муомиларо тадқиқ намуда, Б.Д. Паришм дуруст қайд мекунад, ки дар дар он ҳамчун Ҷараёни маълумот алоқаҳои оммавӣ, воситаҳои хосси онҳо мавқеи мухимро шигол менамоянд. Таҷрибаи солҳои тӯлонӣ нишон медиҳад, ки воситаҳои аҳбори омма дар ҳаёти ҷамъияти мо нақши бузург бозида, ба мактаббачагон таъсири қалон мерасонанд. Самаранокии дилҳоҳ аз худи тамошобин, шунаванда, саҳми ӯ дар Ҷараёни ҳамкорӣ, муносибат бо сарчашмаи иттилоот ва аз вазъияти иҷтимоии шахсӣ вобаста аст.

Воситаҳои аҳбори омма Ҷараёни ташаккули шахсият ва вазифаҳои муайянеро иҷро менамоянд. Ин вазифаҳоро ҳар як муаллим ва падару модар бояд донанд. Шакли самараноки оммафаҳмгардонӣ ва роҳҳои Ҷорикунони расму одат ва анъанаҳо дар таҷрибаи тарбияи оилавӣ маълумоти дар ВАО интишоршаванд мебошад. Ба чунин воситаҳо рӯзномаю мачаллаҳои илмию оммавии ҷумҳурияйӣ ва байналхалқӣ шомиланд.

Дар замони ҳозира даҳҳо рӯзномаҳо ба забонҳои тоҷикӣ, ўзбекӣ ва русӣ нашр мешаванд. Гайр аз рӯзномаҳои ҳукуматӣ дар ҷумҳурийӣ рӯзномаҳои гуногуни сиёсӣ, мансуб ба ташкилотҳои ҷамъияти ва ҳусусӣ фаъолият доранд. Машҳуртарин рӯзномаю мачаллаҳо инҳоянд: «Занони Тоҷикистон», «Оила ва мактаб», «Тарбияи мактаббачагон», «Омӯзгор», «Ҳақиқати Ҳатлон», «Садои Мардум», «Чархи гардун» ва гайра.

Дар саҳифаҳои ҳуд рӯзномаю мачаллаҳои мазкур дар ҷумҳурий гузаронидани идҳои анъанавии ҳалқиро баррасӣ менамоянд, дар бораи эҳёи анъанаҳои қадимаи оилавӣ, дар бораи решакан соҳтани анъанаҳое, ки ба солимии маънавии оила зарар мерасонад ва дар бораи анъанаҳои наве, ки дар оила пайдо мегарданд, мисли дар оила ҷаҳон гирифтани занги аввали ҳонандай синфи якум, гирифтани шаҳодатнома дар бораи ҳатми мактаб, нақл мекунанд. Ҳамин тариқ, ташкили мураттаби таъсиррасонии мақсаднок ба шуури волидайн ба шакли шинос намудани онҳо бо расму одат ва анъанаҳо, бо тавсифи ҳусусиятҳои истифодаи онҳо ва асосноккунии илмии методикаи ин ҷараён тавассути рӯзномаю мачаллаҳои илмию педагогӣ ба роҳ монда мешавад.

Мутаассифона, аксари нашрияҳои номбаршуда ҳоло майдони муҳокимаи васеи масъалаҳои ҷорӣ намудани маросиму расму одат ва анъанаҳо ба ҳаёти одамон бо мақсади истифодаи онҳо дар тарбияи маънавии қӯдакон нашудаанд. Дар ҷорӣ қунонидану оммафаҳм гардонидани расму одат ва анъанаҳои оилавӣ дар ҷумҳурий набудани рӯзномаю мачаллаҳои маҳсусе, ки ба масъалаҳои тарбияи оилавӣ баҳшида шудаанд, мушкилоти ҷиддиёро ба бор меоварад, фаъолияти онҳо бояд ба тарбияи шахсияти ҳуҷаҳлоқу инсондӯст, мусоидат ба рушди ҷӯдии мероси пешқадами маънавии ҳалқ, равона карда шавад.

Истифодаи радио ва телевизион бо мақсади ба волидон фаҳмонидани моҳияти расму одат ва анъанаҳои оилавӣ дар оммавигардонии педагогӣ назар ба фаврӣ будани интиқол яке аз роҳҳои аз ҳама муассир мебошад.

Намоишҳои телевизионӣ ва филмҳои бадеирро мисол овардан мумкин аст, ки дар роҳи тарбияи маънавии қӯдакон тавассути расму одат ва анъанаҳои эҳёшаванда нақши қалон мебозанд. Инҳо: «Дар соҳтмонҳои ҷумҳурий», «Эҷодиёти ҷавонон», «Истеъдодҳои ҷавон», «Муҳофизони Ватан», «Гуфтугӯи самимона», «Эстафетаи корҳои ҷавонон», «Кори некнами нек», «Аҷдодони бузурги мо», «Корномаи падарон – мерос ба писарон», «Умри бехуда гузашта» (дар бораи зарари нӯшоқиҳои спиртӣ) «Ҷавонон ва фароғат» «Оилаи ҷавон» «Самимона гуфтугӯ менамоем», «Таърихи мо», «Мактаб ва азnavsosӣ», «Одобу рафтор», «Вақти озоди ту» ва гайра. Барномаҳои гуногуну пурмуҳтавои радио низ таъсири амалии онҳоро ба ташаккули сифатҳои арзишнони маънавии шахсияти мактаббачагон равшан нишон медиҳанд.

Асари В.С. Собкин ва Л.В. Толстих «Имкониятҳои тарбиявии телевизион» маҳз ба ин маъсла баҳшида шудааст. Муаллифон барҳақ қайд менамоянд, ки телевизион ба системаи анъанавии тарбиядиҳандаҳо ҳамроҳ гашта, ба системаи ҷараёни ҷамъиятии тарбия ворид мешавад. Онҳо намоиши телевизионии «То 16 ва қалонтар»-ро таҳлили ҷолиб намуда, ба ҳулоса меоянд: «Барои он ки намоиши телевизионӣ ҳусусияти тарбиявӣ пайдо намояд, он бояд ба таври маҳсус ташкил карда шавад. Дар ин ҷода барномаҳо барои қӯдакону наврасон камбудихои зиёд доранду кормандони телевизион ба бартараф кардани онҳо мекӯшанд ва мутахassisони соҳаи педагогика ва психологияи педагогӣ ба онҳо қӯмак қунанд».

Дар корҳои тарбиявӣ муаллим телевизорро ёрдамчии бовафои ҳуд медонад. Ин ҳолат бо натиҷаҳои мушоҳидақои мо тасдиқ мегардад. Ба суоли «Ба муаллимону волидонн доир ба истифодаи анъанаҳои оилавӣ дар тарбияи маънавии мактаббачагон намоишҳои телевизионӣ ёрӣ мерасонанд?» 87%-и роҳбарони синфҳо ҷавоби мусбӣ доданд. Дар Тоҷикистон, инчунин, доир ба масъалаи нақши ВАО дар тарбияи насли наврас тадқиқат гузаронида шуд. Ҷунончи, дар асари А.А. Каюмов «Таъсири радио ва телевизор ба ҳонандагони синфҳои болоӣ» дар асоси натиҷаи корҳои таҷрибaviю озмоиши ҷунин ҳулоса бароварда мешавад: таносуби намоиши телевизионӣ бо шунидани барномаҳои радио ба трабияи мақсадноки ғоявию сиёсии мактаббачагон мусоидат менамояд.

Дар мақолаҳои дар рӯзномаю мачаллаҳо ҷопшаванда роҳбари синф бояд ба таҳлил, ҷамъbast ва паҳнкунонидани таҷрибаи ҷорӣ намудани расму одат ва анъанаҳо дар оилаҳое, ки дар тарбияи маънавии қӯдакон натиҷаҳои бехтаринро ноил гаштаанд, дикқати ҷиддиёйи дидҳад.

Дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ маводеро ҷойгир кардан лозим аст, ки ҳусусияти мубоҳисавӣ дошта, ба муҳокимаи ҷунин масъалаҳои равона шуда бошанд: «Расму одат ва анъанаҳои оилавӣ», «Эҳтиром ба қалонсалон: таърих, таҷриба, дӯшбориҳо» ва ғ. Аз ин рӯ, барои пурзӯр кардани оммагардонӣ ва паҳнкуни анъанаҳои оилавӣ дар ҷараёни корҳои озмоиши бо мақсади сифатан бехтар намудани тарафҳои ташкили методии истифодаи онҳо мӯжидем, ки тавсияҳои олимон, маслиҳатҳои мушаххаси мутахassisон ва волидони таҷriбadorro ба эътибор бигирем.

Дар ҷараёни корҳои таҷriбavӣ бо ёрии роҳбарони синфҳо мӯжидем, ки қӯдакону волидони онҳоро тавассути муассисаҳои фарҳангӣ ба мероси миллии қишвар ҷалб намоем.

Адабиёти бадей, театр ва синамо воситаҳои амалии таъsиррасонӣ ба шуури волидон бо мақсади ворид соҳтани расму одат ва анъанаҳои оилавӣ ба ҷараёни тарбияи маънавии мактаббачагон мебошанд. Тамошои намоишҳои театрӣ ва филмҳои тарғибқунандаи расму одат ва анъанаҳои фарҳангӣ миллиро, ки аз ҷониби роҳбарони синфҳо барои мактаббачагон ташкил карда мешаванд, ҳамчун намунаи мусбӣ мисол овардан мумкин аст.

Ҳамзамон ҷунин як камбудиро ҳам бояд қайд намоем, ки дар синамои тоҷик маросимҳо, расму одат ва анъанаҳои оилавӣ бештар ба шакли мазҳака пешкаш карда мешаванд.

Нақши синамои тасвирӣ дар тарғиби маросиму аnъanaҳoи peshқadam metavonad xelle muassir boшad.

Роҳҳои ҷорӣ кардани расму одат аnъanaҳoи gуногуни дар боло zikrshudaro dар tarbияi oилавӣ bo мақсади iҷtimoiқunonӣ va takomuli maъnavii mакtabbachagон ҷamъbast namuda, boyd ҳulosa barovard, kи roҳbaroni sinfҳoи korkaridi mavқeи faъoli ҳaёtiro, kи ҳamchun niшondiҳanдаи ҷamъbastiи samaranokii iҷtimoiқunonӣ va tarbияi maъnavii mакtabbachagон, воситаи taъsirnoki sanчиши bunёdi aҳloқии shahsияt shinoxta mешавад, chun maқsadi nihoyi hуд dar nazар doшta boшand.

Барои тайёр намудани роҳбарони синфҳо, бо сифати баланд гузаронидани оммавигардонии унсурҳои пешқадами маросимҳо, расму одат ва анъанаҳои халқӣ байни волидон, ворид сохтани онҳо ба таҷрибай тарбияи оилавӣ ва тарбияи маънавии хонандагони синфҳои болой, ба барномаҳои мактабӣ курсҳои маҳсуси омӯзиши маросимҳо, расму одат ва анъанаҳои оилавӣ ворид карда шуданд. Файр аз ин, дар шароити мавҷуда роҳбари синф дар кори худ шароити минтақа, маҳал, меҳнат, майшӣ, фароғат, хусусиятҳои минтақа ва муҳити фарҳанги мардумиро барои худинкишофдӣ, худиҷроқунии шахсият дар ҳама давраҳои синнусолӣ бояд ба ҳисоб гирад.

Ҳамин тарик, омӯзиши хусусиятҳои таомули оиладорӣ ва вижагиҳои миллӣи волидон яке аз вазифаҳои асосии роҳбари синф мебошад. Дониши пурраи роҳбари синф оид ба оилаҳои хусусиятҳои гуногуни миллӣ ва ҳётидошта, истифодаи шаклҳои инфириодӣ ва колективии кор, ёфтани ва истифода бурдани технологияҳои педагогӣ дар кор бо оила ба фаъолгардонии имкониятҳои тарбиявии оила мусоидат менамояд.

КИТОБНОМА:

1. Арабов И.А. Воспитание семьинина. Традиции и современность. - Душанбе, 1991 - 256 с.
2. Атахонов Т. Авесто китоби тарбия //Омӯзгор, 2001. - № 18.
3. Байбородова Л. В., Рожков М.И. Воспитательный процесс в средней школе. – Ярославль, 1998. - 380с.
4. Божович Е.Д. Особенности усвоения учебного материала школьниками //Советская педагогика. - Москва, 1988. - № 10.
5. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история, книга первая, изд-во. - Душанбе: Ирфон, 1989. - С.161.
6. Каменский Я.А. и др. Педагогическое наследие. - М.: Педагогика, 1988. - 412 с.
7. Латыпов Д.Н. Воспитание у студентов национальных и общечеловеческих ценностей. - Душанбе, 2000. - 272 с.
8. Сухомлинский В.А. Потребность человека в человеке. - М., 1978. - 95 с.
9. Ушинский К.Д. Пед.соч.в 6-ти т. Т. 1, 2, 3. М.: Педагогика, 1989. - 512 с.
10. Лутфуллоев М. Эҳси педагогики аҷам. - Душанбе, 1999. - 260 с.
11. Сулаймонӣ С. Фарҳангшиносӣ. - Душанбе, 2002. - 204с.
12. Ташаккул ва инкишофи расму оинҳои нав. - Душанбе: Ирфон, 1982. - 32 с.

ПУТИ И СПОСОБЫ ОРГАНИЗАЦИИ ВЗАЙМНУЮЩУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КЛАССНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ И РОДИТЕЛЕЙ В РЕАЛИЗАЦИИ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ В ШКОЛЕ

ДЖАЛИЛОВА М.

В статье автор рассматривает вопрос о путях и способах организации и проведении взаимную деятельность классного руководителя и родителей в реализации семейных традиций в школе.

Ключевые слова: использование радио, семейные традиции, классный руководитель, родители, семейное воспитание, организация, национальная культура.

THE METHODS AND WAYS OF ORGANIZATION OF MUTUAL ACTIVITY OF CLASS LEADER AND PARENTS IN REALIZATION OF FAMILY TRADITION IN SCHOOLS

JALILOVA M.

In article the author considers a question about ways and methods of organization and spending mutual activity of class leader and parents in realization of family tradition in school.

Key words: using the radio, family traditions, class leader, parents, family upbringing, organization, national culture.

БАРТАРИЙ ВА МУШКИЛОТИ МАКТАБИ КАМНУФУС

С. АМОНӢ

*Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи
ба номи Абдурраҳмони Ҷомии
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон*

Синфҳои камнуфус дорои паҳлӯҳои мусбат ва ҳам манғӣ мебошанд. Хубиаш дар он аст, ки робитаи миёни омӯзгор ва донишомӯз ба таври зич сурат мегирад. Омӯзгор ба шахсияти ҳар як донишомӯз хуб ошно аст, шароити майшӣ ва рӯзгори онҳоро медонад, аз майлу ҳоҳиш, ҳавасҳо ва рафторашон оғоҳӣ дорад. Зоро дар муҳити дех ҳулқу рафткор ва зиндагии одамон барои яқдигар бештар маълум аст. Ин ба омӯзгор имкон медиҳад, ки бо ҳар як қӯдак ба таври алоҳида муносибат намуда, фаъолияти тарбиявиро ба шеваи муассир ва судманд анҷом бидиҳад. Дар дарсҳо имконияти ташкили фаъолияти инфириодии донишомӯzon бештар фароҳам аст, зоро омӯзгор метавонад, ки барои ҳар як хонанда вақти муайян ҷудо намуда, супоришҳои алоҳида дихад. Дар синфҳои камнуфус мушкилот доир ба интизом хеле кам рух медиҳад.

Ҳамзамон макотиби камнуфус ба мушкилоте рӯ ба рӯ ҳастанд, ки бевосита ба шеваи рӯзгор ва зиндагии дех саҳт алоқаманд аст:

- аксарияти донишомӯзони дех бо сабаби пойбандӣ ба масоили майшӣ имконоти камтари донишомӯзӣ доранд;
- дар омӯзиш камтар мустақилона амал мекунанд;
- аз нигоҳи иртиботӣ сустӣ зоҳир менамоянд.

Ҳамаи ин боиси суст гаштани давомот ва сифати таҳсилот мегардад, ки агар бо мактаби шаҳр муқоиса шавад, дар сатҳи поёнтар қарор мегирад. Ба сабабҳои иҷимиаву иқтисодӣ метавон ин падидаҳоро асоснок намуд, вале муҳимтар он аст, ки ҳар муҳит шартҳои худро таъқид мекунад ва бартариву камбузидҳо рақобатназаранд.

Мактаби ибтидой оғози ҳама оғозҳост. Аз ин рӯ, дар ин зина омӯзгорон бо масъулияти тамом ва садоқати қасбӣ машгули омӯзишу парвариши мешаванд. Ин масъулият дар дуруст ба нақша гирифтани фаъолияти шахсӣ ва такя намудан бо маҳорати худ, ҳалли мавзӯи дарс дар миёни синфҳо вобаста ба хусусиятҳои он, тақсими вақт дар гурӯҳҳо ва кор бо донишомӯзони алоҳида ва гайра ифода меёбад. Дар ин зина ҳар як дақиқа аҳамияти бузурге дорад, ба таври илова онро аз ягон ҷо гирифта намешавад.

Бидуни шубха, равишиҳои таълими донишомӯзони як синф аз равишиҳои омӯзиш дар синфи дигар, ки дар як синфҳона муттаҳид шудаанд, фарқ мекунад. Дар ин замина омӯзгорон ба мушкилоти зиёди педагогӣ дучор мешаванд. Аз ҷумлаи чунин мушкилот мавҷуд набудани дастуру тавсияҳои методии ташкил ва гузаронидани дарсҳо дар чунин вазъият ба шумор меравад. Пас, мавзӯи дарёфт, санчиш ва интихоби роҳу равишиҳо барои кор дар синфҳои мазкур аҳамияти вижана касб менамояд.

Дар шароити кор бо ду синф донишомӯзон бояд қариб ними вақти барои дарс мӯқарраргардидаро сарфи кори мустақилона намоянд. Ҳангоми интихоби супориш барои кори мустақилона омӯзгор бояд аниқ донад, ки шогирдонаш аксарият онро дар ҷанд дақиқа ичро карда метавонанд. Дар ин робита, омӯзгор ҳангоми матраҳ намудани нақшаи гузаронидани дарс, барои ҷилавирӣ аз сарфи бефоидай вақт бояд донад, ки чӣ гуна ў метавонад лаҳзаҳои аввали дарсро дар ҳар як синф хубтар ташкил кунад. Навиштани супориш дар тахта, ки барои ду синф тақсим шудааст, шарти асосӣ ҳисоб мешавад. Донишомӯзон аз рӯйи ҳатҳои дар тахта ҷойдошта қисми ба синфи онҳо тааллук доштаро медонанд ва фавран аз пайи иҷрои супориш мешаванд. Аз рӯзҳои аввали омӯзиш донишомӯзон бояд аз китоб дуруст истифода карданро ёд бигиранд. Ёфтани супориш ва онро бо истифода аз намунаҳо иҷро намудан, низ маҳорат меҳоҳад ва таъкид бояд кард, ки дар баргай (саҳифа) даркорӣ нишона ё ҳатбарак гузоранд, то барои ёфтани супориш ҳам вақт бехуда сарф нашавад ва ҳам баргаҳои китоб фарсада нашаванд. Гузашта аз ин, иҷрои супориши ҳар як донишомӯзо санҷидан ҳатмист, то онҳо ба ҷиддияти омӯзгор бовар ва одат кунанд.

Вазифаи омӯзгори макотиби камнӯфус ба донишомӯzon на танҳо додани донишҳои стандартии фаннӣ, балки рушд ва тақвияти маҳорати мӯширати байнҳамдигарии қӯдакони синну соли гуногун, дарёғти мустақилият ва мутобиқат ба шароити нав ба шумор меравад.

Шароити кори омӯзгорони макотиби камнӯfus тақозо менамояд, ки ҳар рӯz бо донишомӯzon ҳар як синф кори мустақилона гузаронанд. Азбаски суръати кори ҳамаи донишомӯzon як хел нест, ҳамеша супоришиҳои иловагиро дар тахта ё дар баргаҳо навишта, ба ҳонандагон пешниҳод кардан даркор аст, то онҳо бидуни маҳсус ёдрас намудани омӯзгор аз уҳдаи иҷрои супоришиҳо бароянд.

Ташкил ва дуруст гузаронидани кори мустақилона сифати дониши ҳонандагонро баланд бардошта, аз пастравии натиҷаҳои омӯзиш нигоҳ медорад, аз зинаи аввали омӯзиш донишомӯzon одат мекунанд, то вақи қиммати ҳудро бехуда сарф нанамоянд.

Ҳамзамон суоле метавон дод, ки дар сурати ба фаъолияти мустақилона машғул шудан донишомӯzon камбуди мӯшират рух намедиҳад? Бале, чунин аст, аммо ин камбудро дар машгулиятҳои якҷоя ё дастҷамъона метавон ҷуброн кард, то равиши гуфтор осеб набинад. Бояд гуфт, ки корбурди равиши машгулиятҳои дастҷамъона бо равиши мустақил ба мувозинати ниёз доранд ва ин мувозинатро бидуни амру зарурати воқеъ шикастан ба фоидай кор нест.

Душвории дигари раванди омӯзиш дар макотиби камнӯfus боз дар ин аст, ки қӯдакони аз рушд бозмонда низ таҳсил мекунанд ва омӯзгор бояд дар ҳар дарс бо нҳо ба таври инфириодӣ кор кунад.

Вижагиҳои дарс дар синфҳои камнӯfus

Омӯзгори мактаби камнӯfus бояд ҷӯдкор, сабрпешаву бурдбор, нарму меҳрубон, дорои самимияту таҷрибаи бойи қасбӣ ва ҷаҳонбинии густурдае бошад.

Муҳабbat нисбат ба қӯдакон омили муҳиммest, ки боиси фаъолияти судманд дар макотиби дех мегардад.

Омӯзгоре, ки шогирдонашро мисли фарзандони ҳудаш дӯст намедорад, ҳоло омӯзгор нест ва наметавонад ба пешравӣ умединад. Омӯзгори ҳақиқӣ вориди ҷаҳони қӯдак гашта, ҳастагиҳояшро ошкор ва дармон мекунад, сазовори боварӣ ва эҳтироми шогирд гашта, аз ҷониби ўбо муҳабbat пазируfta мешавад.

Чун дар дехот мактаб ягона маркази фарҳанѓӣ ба шумор меравад, маҳз омӯзгор дар ташаккули ҷаҳонбинии қӯдакон ва мавқеъгириву иҷтимоишавии онҳо нақши асосӣ иҷро мекунад.

Маҳз вижагиҳои мактаби камнӯfus омӯзгорро водор месозад, ки шаҳсияти ҳудро ҳаматарафа тақмил дода, ба ҳама таҳаввулоти илмию фарҳангии ҷомеа омода бошад. Ӯ дар шароити хеле мураккаб кор мекунад ва шогирдонаш дорои синну сол, саломатӣ, зеҳну фаҳмиш ва омодагии ҳархелаанд. Мушкилоти омӯзгори мактаби камнӯfus бештар аз мушкилоти макотиби қалонҳаҷм аст.

Ташкили дарс ҳамзамон дар ҷанд синф аз омӯзгор омодагии ҷиддӣ ва маҳорати баланди педагогӣ меҳоҳад.

Кор бо ҷанд синф маҳсусиятҳои ҳудро дорад:

1. Омӯзгор ҳудудан нисфи вақти барои дарс мӯқарраршударо ба таври умумӣ гузаронида, боқимондаи онро ба кори мустақилона мебахшад;

2. Дар як вақт ду ё синфро таҳти назорат қарор медиҳад;

3. Ҳангоми иҷрои супориши мустақилона омӯзгор ба донишомӯз кумаки фаврӣ расонида наметавонад, зеро дар ин вақт бо синфи дигар машғул аст;

4. Донишомӯzon ҳангоми иҷрои супориши мустақилона зери садоҳои ҳалалдоркунандай ҳонандагони синфҳои дигар қарор доранд, зеро омӯзгор дар ин вақт метавонад дар синфи дигар сӯҳбат ё шарҳу тафсири мавзӯро анҷом дихад:

5. Омӯзгори мактаби камнӯfus ҳамарӯза бояд ба 8-12 дарс омодагии ҷиддӣ бинад.

Вале кор бо ду ё зиёда аз он дар як вақт нисбат ба кор бо як синф бартариҳо низ дорад.

Кам будани шумораи ҳонандагони як синф ба омӯзгор имкон медиҳад, ки дар давоми дарс ҳам онҳоро пурсад ва ҳусусиятҳои фардии ҳар як шогирдашро омӯзанд, ба шароити зисти онҳо ошно шавад. Санчиши дафтарҳои кори донишомӯzon низ осон сурат мегирад. Донишомӯzonи синфҳои боло имконоти зиёд доранд, то ба ҳурдсолон қӯмак намоянд, зеро дар тамоми ҷараёни дарсҳо якҷоя ҳастанд ва бо ҳам нафас мекашанд.

Омӯзгор душвориҳоро пушти сар намуда, тавассути кор бо ҷанд гурӯҳ кор кардан вазифаҳои таълимиу тарбиявии мактабро бо муваффақият анҷом медиҳад.

Донишомӯzon дар макотиби камнӯfus бояд дониши мукаммал ба даст оранд, зеро баъзи ҳатми он таҳсилро дар макотиби дигар давом медиҳанд ва вориди муҳити дигару мӯширати тоза мегарданد.

Тавре ки пештар зикр рафт, вижагии дигар ин аст, ки омӯзгор то фаъолияти мустақилоаро роҳандозӣ накунад, наметавонад бо ҷанд синф дар як вақт кор кунад. Аз ин рӯ, кори мустақилона дар макотиби камнӯfus бештар аз 50 дарсади вақти дарсро фаро мегирад. Ин нишондиҳанда дар мактаби мӯқаррарӣ ба 20 дарсад мерасад. Ба кори мустақилона одат кардани қӯдакон аз супоришиҳои сода сар шуда, баъдтар дар шаклҳои гуногун, бо назардошти риояи меъёр мураккаб карда мешавад. Ин тарзи кор ба инкишифӣ тафаккури ҷӯдкори донишомӯzon низ мусоидат мекунад.

Дар ҷараёни таълим қӯдакон бо китobi дарсӣ ва маводи омӯзишӣ кор карданро ёд мегиранд.

Ҳангоми роҳандозии фаъолияти мустақил тибқи дастур ва талаботе метавон амал кард, ки дар мактабҳои мӯқаррарӣ роиҷ гардидаанд. Яъне:

1. Кори мустақилона бояд ба талаботи барномаи таълим мувофиқат кунад;
2. Кори мустақилона бояд тафаккури мантиқии донишомӯzoро ташакkul ва тақвият бахшад;
3. Кори мустақилона аз ҷониби донишомӯzon бояд қобили иҷро бошад. Дар он сурат он ҳушмандона иҷро карда мешавад.

Корҳои мустақилона бояд шаклан ва мазмунан гуногун бошанд. Ҳангоми ташкил намудани корҳои мустақилона низомнокӣ бояд риоя карда шавад: ҳар як кори мустақилона бояд мавриди санчиш ва баҳогузорӣ қарор дода шавад. Кори мустақилона на танҳо дар лаҳзҳои мустаҳкамсозии дониш, балки дар фосилаҳои дигари дарс низ бояд ташкил карда шавад.

Ҳангоми омода соҳтани донишомӯзон ба кори мустақилона бояд мақсад гузошт, ки онҳо роҳҳои ичрои кори мустақилонаро ёд гиранд ва ба ин хотир равишҳоро шарҳу эзоҳ дода, ҳатто зарур шавад, намунаҳоро пешниҳод намудан лозим аст. Ба донишомӯзони сустхон дикқати бештар дода, назар ба имконот, ба таври илова барояшон шарҳу тафсир додан мувофиқи мақсад аст. Барои донишомӯзони пешрафта бошад, супоришҳоро метавон нисбатан мураккабтар пешниҳод намуд. Ин супоришҳоро пешакӣ омода соҳта, дар тахта, когаз ва қоғазчаҳо навиштан муҳим арзёбӣ мешавад.

Дар шароити кор бо якчанд синф омӯзгор имкон надорад, ки ҷараёни фаъолияти мустақилонаи донишомӯzonро пурра таҳти назорат қарор дихад ва аз ин рӯ, роҳандозӣ намудани шевai худсанҷӣ аҳамияти муҳим дорад. Худсанҷиро метавон дар марҳилаи фароварди синфи аввал ҷорӣ намуд, ки хеле муғид аст. Масалан, дар дарсҳои математика ичрои мисолҳоро бо равиши «амали баръакс» анҷом додан мумкин аст. Ҳангоми ичрои мисолҳо роҳҳои гуногуни худсанҷӣ бояд ба донишомӯzon ёд дода шаванд.

Барои рушди маҳоратҳои худсанҷӣ равиши ҳамдигарсанҷӣ аҳамияти зиёде дорад. Донишомӯzon дафтарҳои яқдигарро санҷида, бо ин роҳ ҳам ба ҳамдигар қўмак мерасонанд ва маҳоратҳои худро сайқал дода, таҳқим мебахшанд.

Ҳангоми кор бо якчанд синф аксаран омӯзгорон ҳамон равишиҳои истифода мекунанд, ки одатан дар макотиби муқаррарӣ роиҷ аст, зеро маҳз барои макотиби камнуфус дастури методии маҳсус вучуд надорад. Аз ин рӯ, моро зарур аст, ки ба дарсҳо тайёрӣи ҷиддӣ дода, бештар маводи таълими мисли намудор (таблитса), баргаҳо (варажҷаҳо) ва супоришҳо омода созем, то имкон пайдо кунем, ки фаъолияти мустақилонаи донишомӯzonро бо назардошти вижагиҳои инфириодиашон ташкил намоем.

Дараҷаи мураккабии корҳои мустақилонаро батадриҷ зиёд намуда, фаъолияти ҳар як донишомӯzро зери назорат қарор додан ниҳоят муҳим аст.

Ҳангоми кор бо бахшҳои душвори барнома истифода аз вараҷҷаҳои алоҳидаи маҳсус, ки ҳам супориш ва ҳам тавсияҳои муҳимро дар бар мегиранд, ба мақсад мувофиқ аст. Барои кори мустақилона маводеро метавон интиҳоб қард, ки ичрои он донишомӯzonро чиҳати ичрои супоришҳои тоза омода месозад.

Ҳамин тарик, муваффақияти омӯзгори мактаби камнуфус ва шогирданаш пойдевори ояндаи босаодати донишомӯzonро мегузорад, ки дар соҳаҳои гуногуни ҳаётӣ иҷтимоӣ фаъолият ҳоҳанд қард. Пас, роҳи расидан ба комёбӣ танҳо саъӣ, кўшиш ва омӯзишҳои пайваста асту ҳалос. Маҳз ба ин хотир гуфтаанд:

*Саъӣ нокарда дар ин роҳ ба ҷойе нарасӣ,
Музд агар металабӣ, тоати устод бубар.*

КИТОБНОМА:

1. Амонӣ С., Мирбобоева Б..Маҳсусиятҳои раванди таълиму тарбия дар мактабҳои мкамнуфус.Душанбе, 2014.
2. Байбородова, Л.В. Воспитание и обучение в сельской малочисленной школе : учебное пособие. – Ярославль, 2001.
3. Бочарова Г.В. Стратегия модернизации сельского образовательного социума/ Г.В.Бочарова, М.П.Гурьянова// Педагогика.2005. № 8 с.32-38.
4. Гурьянова М.П. Модели реструктуризации сельских общеобразовательных учреждений: опыт регионов//Дидактика. 2003.№3 с.34-39
5. Зайкин М.И. Плюсы и минусы малой наполняемости классов в организации учебного процесса. Н.Новгород, 1991.
6. Зайкин М.И. Сельская школа: модернизация содержания образования// Сельская школа.2004.№ 2. с.3-6.
7. И момназаров Д. Таълим дар мактаб (синф)-ҳои камнуфус.Душанбе, 2015,-88.

ПРЕИМУЩЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЫ

АМОНИЙ С

Учащиеся всех начальных классов практически относятся к одной возрастной группе. У них ведущая деятельность одна и та же – учебная. Известно, что дети приходят в школу с желанием учиться и это желание поддерживается без особых усилий на протяжении учебы в начальной школе. При этом социальный смысл учебной деятельности заключается для детей не столько в ее результате, сколько в самом процессе учебного труда.

Ключевые слова: школа, ученик, малокомплектный, дети, класс, социум, малочисленная, общение, класс-комплект, самостоятельная работа

BENEFITS AND CHALLENGES OF SMALLCOMPLECT SCHOOLS

AMONIY C.

Primary school students are almost the same age group. They lead the activity is the same - learning. It is known that children come to school with a desire to learn and a desire supported effortlessly throughout primary school. In this sense social learning activities for children concluded not only in its result, but in the process of educational work.

Keywords: school, student, ungraded, children, class, society, few, communication, set-class, independent work.

ТАРБИЯИ ҲУҚУҚИИ ҲАЛҚИ ТОҶИК ЗЕРИ ТАЪСИРУ НУФУЗМАНДИИ ОИНИ ЗАРДУШТИЯ

УМЕД ҲАМИДОВ –
муҳаққиқи ришиши педагогика, ҳодими илми
Пажӯҳшишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии ATT

Кори тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун як шоҳаи умумии тарбия бо оғози таърихии чандинҳазорсолаи худ қасро ба ҳайрат оварда, тӯли ин муддат, албатта бетағийир ва қолабӣ намондааст, балки ҳамвора дар ҳоли рушду такомули доимӣ чӣ аз

чиҳати марому мазмун ва чӣ шаклу усулу воситаҳо қарор доштааст. Дар ҳамин бастагӣ лозим ба таъкид аст, ки ҳанӯз дар замони ҳокимиюти империяи Ҳахоманишиён (с. 558 – 330 п.а.м.) [2, с. 99] ҳадаф аз таъмини раванди тарбияи иҷтимоии (иҷтимоишавии) насли наврас тайёр кардани онҳо ба иҷрои вазифаҳои ҷамъиятии худ, аз қабили итоату фармонбардорӣ, иҷрои қонуну қоидаҳо ва ғайраҳо дониста мешуд.

Басо табиист ва бисёр ҳодисаи маъмулӣ ҳам ҳаст, ки ҳама он ёдгориву манобеи таъриҳӣ, маҳсусан мансуб ба дунёи қадим бинобар борҳо ғӯта задан дар гирдоби ҳаводиси таъриҳӣ пурра ба дасти насли ояндаи худ намерасанд. Ва ин аст, ки бо ҳама ҷузъиёт сайри муфассалу таърихии ин ё он қазия мушкилоти зиёд эҷод карда, ҳатто ғолибан амри муҳол мегардад. Аз ин рӯ, баҳри мо низ ин ҷо ба гунаи дақиқу ба тафсил тасаввур ва дарҷ соҳтани масъалаи таърихи тарбияи ҳуқуқӣ, аниқтараш то замони зуҳури ислом дар Осиёи Марказӣ хеле заҳматталаб ва ғайриимкон аст. Ин ҳам дар ҳолест, ки худ масъалаи таърихи умумии тарбияро бад ин тарз ифшо кардан амрест “ношуданӣ”. Барои мисол аз як худи китоби муқаддаси зардуштиён “Авесто”, ки дар сурати дар шакли комил боқӣ монданаш роҷеъ ба афкори тарбиявии гузаштагони дури мардуми эронинажод маълумоти нисбатан лозимӣ ба даст овардан имконпазир буд, дар ибтидои худ мувофиқ ба ишораи бархе аз сарчашмаҳо китоби бузургтарини ҷаҳон ба шумор рафта, аз 27 наск (китоб) ва 1200 фаргад (боб) иборат будааст, ки дар замони Сосониён 21 наск ва 348 фаргадро ташкил дода, то замони мо бошад, аз ҷаҳор як ҳиссаи ин миқдор омада расидаасту ҳалос. Вале новобаста аз мавҷудияти норасони амиқ ҷиҳати дастрасӣ ёфтан ба манобеи таъриҳӣ мо мекӯшем, ки ин ҷо то ҳадди имкон дар ҳусуси таърихи тарбияи ҳуқуқӣ дар замони нуғузмандии оини зардуштия маълумот дихем.

Бо итмион метавон изҳор дошт, ки ба ҳангоми наздик ба 1000 сол ҳамчун мазҳаби ягона ва мутлақ арзи вучуд доштани оини зардуштий, меъёрҳои он ба сифати асоси таҳқимбахши мӯқаррароти ҷомеа ва соҳтори давлатдорӣ истифода мешуданд [3, с. 10]. Чунончӣ васияти Доро дар катибаи (тахтасанг) Бесутун шаҳодати баражлои ҳамин гуфтаҳост: “Ҳар кас биҳоҳад бинои истиқлоли мамлакату саодати миллатро бар асоси маҳаке қоим созад, бояд дурӯғро аз он марзу бүм ронда ва ростиро дар он сарзамин устувор намояд”. Ҳамчунин дар катибаи Нақши Рустам низ, аз ҷумлаи таъкидоти боз ҳам Доро ҷунин аст: “Ман намехоҳам, ки инсон зиёнрасон бошад ва намехоҳам, ки агар ўзарар расонад, бечазо бимонад”. Илова бар ин, дар банди 6-уми катибаи Нақши Рустам омадааст: “Бад макун, бад маяндеш ва ситамкор мабош, дурусткор ва дурустраfftor бош”.

Аз сӯи дигар, ҳанӯз дар замонҳои қадим вучуд доштани русуми давлатдорӣ худ, аллакай шаҳодат бар он аст, ки хоҳу ноҳоҳ ниёз ба раҳбарӣ кардани соҳтору идороти давлатӣ ба вучуд омада, ин ҳолат боиси омӯзонидани қасбҳои муҳталиф ба ҷавонон, аз ҷумла пешаи қозигӣ мегардад.

“Як ҳусусияти таълими қасбӣ, ҳамчун қисми ҷудонопазири низоми тарбия аз он иборат буд, ки ба масоили ҳуқуқ ва омода кардани ҳуқуқшиносон низ аҳамият дода мешуд. Чунончӣ ишоратҳои Дорои Бузург дар катибаи Бесутун ба риояи кардани қонуни шоҳ дар тамоми сарзаминаш ва инҷунин вучуд доштани дастури маҳсус дар асари Ҳахоманишиҳо бо номи “Дастури беҳиноин” тасдиқи фикри мост. Ё ки китоби “Матикани ҳазордастон”, ки маҷмӯи қонунҳои ҳуқуқии аҳди Сосониҳо буда, дар замони Ҳусрави Парвиз таҳия шуда буд, гувоҳи он аст, ки ба масъалаҳои ҳуқуқӣ ҳам дар замони Ҳахоманишиҳо ва ҳам дар аҳди Сосониён аҳамияти қалон дода мешудааст” [2, с. 119].

Албатта дилҳоҳ анъанаи тарбия, аз ҷумла анъанаи тарбияи ҳуқуқии ҳалқи тоҷику форс на дар алоҳидагӣ, балки зимни таъсири мутақобила бо маданияти дигар қавму миллатҳои Шарқ ривоҷу ташаккули бештар пайдо карда, бад ин васила давоми қарнҳо моҳиятанд ғанӣ гардидааст. Дар ҳамин бастагӣ, ба сифати мисол аз таъсири амиқи ёдгориҳои адабиёти қадимаи хинҷӣ “Қонунҳои Ману”, ки маҳсули қарни II т.м. мебошад, ба анъаноти таълимио тарбиявии қавмҳои тоҷику форс метавон ёдовар шуд. Тибқи мазмуну муҳтавои худ ин қонунҳо ифодакунандаи маҷмӯи меъёрҳои аҳлоқӣ-ҳуқуқӣ буда [2, с. 77], дар пешрафти кори тарбияи ҳуқуқӣ дар Шарқи қадим саҳми босазо гузоштаанд.

Маҳз ҳамин фарҳанги муштараки мардуми эронитабор бо дигар қавму миллатҳои Шарқи қадим буд, ки туфайли тарбияи сифатҳои волои аҳлоқӣ-ҳуқуқии аҳолӣ империяи паҳновару пуриқтидори Ҳахоманишиён тӯли солиёни зиёд арзи вучуд карда, ҳатто бо шикаст ҳӯрданаш дар набарди зидди Мақдунихо фарҳанг ва низоми ҳуқуқие, ки дар доҳили ин сулола ташаккул ёфта буд, ба давлатҳои минбаъд зухуркунандаи ин сарзамин чун намунаи ибрат таҳвил мейбад.

Каме баъдтар дар аҳди Сосониён ҳам Маҷмӯи қонунҳои ин сулола, ки дар тарбияи ҳуқуқии райъият андар боби муносиботи саҳҳои ҷамъиятиву молумулӣ доштан ва муайян соҳтани иртиботи ҳуқуқии байнҳамии ҳамсарон саҳмдорӣ кардааст, тавре муҳаққиқи риштаи ҳуқуқшиносӣ Э.С.Насурддинов ишора менамояд, на танҳо бар асари корбурди таҷрибаи афкори ҳуқуқии худӣ, балки бо истифода аз дастовардҳои фарҳанги ҳуқуқии ҳалқҳо, ки ҷомеаи Эрон бо онҳо иртибот дошт, рӯйи кор меоянд [3, с. 10].

Гуфта мешавад дар аҳди мазкур, яке аз қасбҳо, ки мебоист донандаи он дар радифи оғаҳӣ аз соири улуми замона, инҷунин аз илми ҳуқуқ низ иттилои комил медошт ин, пешаи дабирӣ буд. Дабирон он вақтҳо сиёсатмадорон ва ҳуҷҷатнигорони давлатӣ ба шумор рафта, аз тадрис ва кор бо муҳассилини макотиб низ дар канор набуданд [2, с. 180]. Яъне ин худ далели равшани он аст, ки ба толибилим аз сӯи дабирон дар баробари илмҳои муҳталиф донишҳои ҳуқуқӣ ҳам омӯзонида мешуданд.

Гузашта аз ин, дар қатори ҳуқуқдонҳои давр, инҷунин рӯҳониён қарор доштанд. Чаро ки низом ва донишҳои ҳуқуқии аҳди Сосониён инъикосгари мазмуну муҳтавои китоби муқаддаси Авесто буда, аслан, маҳз ҳамин тоифа, яъне афроди рӯҳонӣ донандагони хуби Авесто ва ҳатто тафсири он маҳсуб мешуданд. Ва ҷун Ҷаҳон аст, ки афроди рӯҳонӣ дар ҳама давру замонҳое, ки дар он дину оинҳои мазҳабӣ ҳамчун идрокунандаи ҷомеа қоим буданд, аз доираи табақоти соҳибикрумро барӯманд ба шумор рафта, дар тарбияву ҳидоятбахши оммаи вассеъ аз ҳама бештар ҳиссагузор буданд.

Инҷо набояд фаромӯш соҳт, ки тарбияи ҳуқуқӣ новобаста аз замон ҳамеша бо тарбияи аҳлоқӣ ҳамбастагӣ дошта, аз замони пайдоиши худ то наздик ба ибтидои садаи XX (дар мисоли худуди Осиёи Марказӣ), ки дар ин вақт ҳуқуқи сотсиалистӣ ҷойгузини меъёрҳои мазҳабӣ-ҳуқуқӣ мегардад, яъне чӣ дар давраи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва ҳатто баъди он, аслан аз тарикӣ тарбияи динӣ роҳандозӣ мешуд. Ба қавли дигар, намудҳои муосири тарбия, ки феълан илми

баррасикундана қонуниятхой таълиму тарбия – педагогика дар тавсифи чудогонаи ҳар кадоме аз онҳо камар бастааст, пероҳани мазҳабӣ ба бар доштанд. Маҳз чунин як хусусият тӯли марҳилаи муайянӣ таъриҳӣ соҳиб будани ҷараёни тарбия буд, ки оини зардуштӣ дар аҳди Ҳахоманишиён (с. 558 – 330 т.м.) ва ҳам Сосониён (с. 224 – 651) расман ҳамчун дини мартабаи олӣ, яъне давлатӣ эътироф шуда, гуфтан мумкин аст “тамоми мазмуни маълумоти динӣ ба иҷро кардани қоидо қонунҳои тарбияи ахлоқӣ мувофиқ қунонида шуда буд” [2, с. 12]. Аз ин рӯ, ҳар кадом зардуштиро мебоист қисме аз оёти Авастро дар хотир дошта, ҳатман ки роҳнамои зиндагии хеш қарор медод.

Бештар аз ҳама қобили таваҷҷӯҳ ин аст, ки ҷавҳари тарбияи ахлоқӣ дар Авастро, ки заминаи тарбияи ҳуқуқӣ ба шумор меравад ва мазмуни онро шиори сегонаи басо маъмулу воеӣ: “Хваршт” – пиндори нек, “Ҳуқут” – гуфтори нек ва “Ҳуммат” – кирдори нек ташкил медиҳад [2, с. 23, 25]. Бояд гуфт, ки аснои ёдоварӣ аз принсипҳои номбурда бояд, ки ҳатман ҳамин тартиби аллакай ишорашудаи онҳо риоя гардад. Ҷаро ки Авастро аз ҳама пештар ба фикр (андеша, тафаккур), ё ҳуд шуур арҷузорӣ намуда, онро ибтикори ҳам гуфтор ва ҳам кирдори шахс донистааст. Тибқи таълимоти Авастро, агар пиндори (андешаи) кас солим бошад, пас ба дунболи ин, ҳатман ки аз ӯ гуфтор (сухан) ва ҳам кирдори (рафтори) накӯ ибтидо мегирад. Дар сурати баръакс бошад, ҳилоғи онро интизор доштан, далел аз мантиқи саҳехӣ ҳол ҳоҳад буд. Ҷӣ басо рамзист, ки зардуштиён сароғоз ба тарбияи маънавӣ, яъне ақлонии насли ҳуд сайъ ба ҳарҷ медоданд.

Аз дигар ҷониб, пас аз пиндори нек ҷой гирифтани гуфтори нек дар доираи принсипи сегонаи Авастро низ, аз ҳоли тасодуф берун буда, маҳз ҳамин гуфтор (нутқ) аст, ки бо пиндор (тафаккур) таъсири мутақобила дошта, ҳар ду дар якҷоягӣ тавлидкунданаи кирдори (рафтор, амалкард) шахс мебошанд. Аз ин рӯ, дар ҳоле, ки зоҳиршавии тарзи амалкард ба ҷигунағии пиндор ва гуфтор бастагӣ дорад, пас тибқи Авастро бояд қӯшид, то ки маҳз ҳамин ду омили нахуст ба некӣ гароянд, то дар ниҳоят маҳсули онҳо кирдор ҳам ба гунаи нек содир гардад.

Ва дар ниҳоят мақоми (сеюм) таъкиди маҳсусро ишғол кардани кирдор дар ҷаҳорҷӯби тақозои мазкур ҳуд, ишора ба мубрамияти он буда, аслан ҳамин кирдор аст, ки омили аз як сӯй созандаву бунёдгузор ва аз тарафи дигар, осебрасону ҳаробиовар, яъне асосан воридкунданаи дигаргунӣ дар шакли некӣ ва бадӣ ба муҳити иҳотакарда мебошад. Фараҳмандӣ ва шодмонии инсонҳо ҳам дар он аст, ки маҳз ҳамин кирдори онҳо мӯчиби эҷоди саодату ҳушбахтӣ барояшон гардад, на бадбаҳтӣ.

Мазҳаби зардуштӣ ва ягона китоби муқаддаси он Авастро бар замми ин шиори сегонаи оригиналӣ ҳуд, инчунин ба хотири ҷилавгирии амиқтар аз мабодо ба ҷурму ҷиноят ва ё дигар аъмоли табоҳкунданаи зиндагии аҳли башар роҳ додани афроди чудогона мағҳумоти бисёр наҷиби ахлоқӣ, мисоли некиву накӯкорӣ, ҳақиқату адолатҳоҳӣ, ростиву растагорӣ, қаноату қаноатпешагӣ, башардӯстиву инсонгароӣ, меҳру шафқат, ёриву мададрасонӣ, покиву шоистагӣ, хоксориву муҳаббат ва басо дигар сифоти зиддиаҳриманиро дар ҳуд ғунҷонида, барои ҳар яке аз онҳо касби савоби фаровонро ваъда кардааст. Ин аст, ки солҳои охир баъд аз гузашти ҳазорсолаҳо дини Зардушт ҳамчун оини ақлу ҳирад, оини некӣ, ростӣ ва росткорӣ дар миқёси ҷаҳон эътироф ва шинохта шуда, бо забони ҳуд аз ҷамеи одамизодагон чунин даъват ба амал меоварад: “Ҳама аз рӯйи андеша ва ҳирад роҳи ҳудро баргузинед ва нагузоред омӯзгорони бад зиндагиатонро табоҳ созанд. Дар ҷаҳон ду роҳ, ду гавҳар ва ду маниш вучуд дорад: яке нек ва дигаре бад, ки ҳеч гоҳ бо ҳам созиш надоранд. Ононе, ки роҳи бадро гузидаанд, бисёр зиён ҳоҳанд дид” [2, с. 33].

Боз ҳам ҷойи дигар Зардушт барои тақвият аз аҳамияти ростиву росткорӣ ва ногузирии интиҳоби ҳамин роҳ аз сӯйи инсонҳо бад ин асл фармуда: “То маро тоб ва тавоне ҳаст таълим ҳоҳам дод, ки ба сӯйи ростӣ раванд. Ростӣ ягона фазилат аст. Ростӣ шодмонӣ ва саодат аст. Шодмонӣ ва саодат аз они касест, ки ҳамеша ростгӯ ва дурусткор бошад” [1]. Чуноне маълум мегардад, манзур аз ростӣ дар Авастро маҳдуди дурӯғ нагуфтан ва лоғ назадан набуда, балки домани фароҳтар дорад ва он ҳам ифодагари дурусткорӣ ва парҳезу ҳуддорӣ аз корҳои разилона мебошад. Яъне ростӣ ба забони ҳуди Авастро “ашӯй” мутааллиқ ба ахлоқи шахс ва боз ҳам ба пиндору гуфтор ва кирдори ӯ буда, асосан покии ботинӣ ва зоҳирни одамиро дар назар дорад.

Бидуни ҳеч як муҳобот метавон гуфт, ки ҳадаф аз дарҷ ёфтани ин ҳама меъёрҳои ахлоқӣ дар Авастро ва ҳам таъкидот перомуни он, ки ҳатман онҳо аз сӯйи ҳар як зардуштӣ ҳамчун роҳнамои кору пайкор ва зиндагонӣ қарор дода шаванд, ин пеш аз ҳама дар доираи низоми муайян ба таври ҳасана ба роҳ мондани муносиботи иҷтимоӣ аст. Дар ҳоле, ки он вақтҳо, аллакай ҷамъияти синғӣ амал мекард, ки ҳуд далели вучуд доштани муносибатҳои нисбатан мураккаби иҷтимоӣ мебошад, табиист, ки бобати ба танзим овардани рафткорҳои ҷамъиятии одамон бо як ҳуди меъёрҳои ахлоқӣ иқтиро кардан ғайриимкон буд. Аз ин ҷоҳӣ, ки Зардушт дар китоби Авастро дар заминаи яке аз хусусиятҳои тарбия дар оини ҳуд, ки тибқи он мардумро ба тартибу интизом даъват намуда, қасонеро, ки интизоми иҷтимоиро вайрон мекунанд, ҷун дурӯғгӯён ва ҷодугарон аз сипоҳиёни Аҳриман мешуморад [2, с. 25], иддае аз наскҳои онро ба масоили ҳуқуқии корҳои ин дунёй ҳаҳшидааст. Аз ҷумла Ганобасар нижат Ҳуснарам, ки аз зумраи ғурӯҳи дуюми наскҳои китоби мазкур мебошад, дар хусуси аъмолу рафткори зишти инсонҳо, аз қабили бадрафторӣ, авбоӣ, дузӣ, мардумозорӣ ва ғайра нақл мекунад, инчунин дараҷаи ҷаҳонҳоро вобаста ба андозаи гуноҳи содиршуда ҳамчун методи тарбиявӣ пешниҳод медорад [2, с. 32]. Ҳамчунин наскҳои дигари ин китоб (аниқтараш дар аҳди Сосониён) илова ба аксаран аҳамияти тарбиявию ахлоқӣ доштанашон, инчунин донишҳоро роҷеъ ба дастоварҳои ҳамонвақтаи мардуми қадими эронинажод дар доираи улуми муҳталиф, мисоли тибб, фалсафа, ахлоқ, нуҷум, ҷуғроғиё, риёзӣ, ситорашиносӣ, таъриҳ, забону адабиёт ва ғайра ҳамзамон ҳуқуқ низ дар бар доштанд.

Зимнан, яке аз мисоли мавҷудияти қонунҳо мувофиқи дастуроти Авастро, ки ба дунболи риоя нагаштанаш татбиқи ҳатмии мучозоти саҳтро дошту чунин ҳолат ба тарбияи ҳуқуқии аҳолӣ мусоидат мекард, ин буд, ки мардон дар аснои ҳомиладории занҳо ва тамоми замони одати моҳонаашон бояд, ки аз равобити наздики маҳрамона (ҷимоъ) бо эшон ҳуддорӣ мекарданд [4, с. 57].

Аз сӯйи дигар, зардуштиён ба нақши таълим (донишомӯзӣ) ҳамчун воситаи баланд бардоштани донишҳои ҷӣ ахлоқиву ҳуқуқӣ ва ҷӣ дар умум сайқалдиҳандаи рӯҳи (равон, психика) инсонӣ арҷузорӣ намуда, онро ягона омили таъминкунданаи ҳаёти ҳуррамона арзёбӣ мекарданд. Ҳатто бар он бовар буданд, ки шахси таълимдида, ҳар қадар, ки аз

чиҳати ақлу заковат пеш рафта бошад, вай ба ҳамон андоза хислати худоҳиро, ки баъзан сабабори даст олудай чиноят соҳтани афроди чудогона мегардад, аз худ дур андохта, ҳатман фурӯтан мегардад ва ба пояҳои баланди зиндагӣ ҳоҳад расид.

Нуқтаи бисёр ҷолиби таваҷҷӯҳи таълимоти Авасто ин аст, ки он масъалаи такомули одамиро, ҳанӯз аз дараҷаи бекамолӣ то расидан ба дарҷаи рушди олий мавриди низомбандӣ қарор дода, онро аз ҷандин пояҳои муайян, аниқтараш аз 6 (шаш) зинаи пайиҳам ҷойгирбуда, ки бо ҳам иртиботи ногусастаний доранд, иборат донистааст. Яке аз ҷунин зинаҳо (зинаи сеом), ки “Ҳштайра вайра” ва ё ба истилоҳи дигар Шаҳривар – тарбияи шаҳсияти комил (албатта мо ин ҷо овардани ҳамаи онҳоро зарур нашуморидем) унвон ёфтааст, ҷунин маъно дошт, ки ҳар як инсон бояд барои беҳбудии ҳаёти райъият (халқ), барзгарону ҷорӯдорон, инчунин баҳри таъмини осоиштагиву ҳуррамӣ дар ҳонадони худ сайъи лозимӣ ба кор барад [2, с. 73].

Тавре ки ба ҷашм меҳӯрад, оини зардуштӣ бо дастуроти наҷибонаи худ одамонро, натанҳо дар рӯҳияи бечунучаро риоя кардани қонуну қоидаҳои амалкунандаи ҷамъиятий, яъне меъёрҳои ахлоқӣ-ҳуқуқии батанзимоваранди муносибатҳои иҷтимоӣ водору тарбият менамуд, балки бевосита бобати саҳм гузоштан ба пешрафти рӯзафзун ва гул-гулшукуфоии бамаротиби ҷомеа, ки аслан ҳадафи фалсафии зиндагӣ ҳамин аст, ҳидояту раҳнамоӣ мебахшид.

КИТОБНОМА:

1. Ардашери Ҷаҳониён Зиндагонии Зардушт. Маҷ. “Садои Шарқ”, № 11-12, 1992.
2. Қодиров Қ.Б. Таърихи тарбия аз аҳди бостон то замони Сомониён. – Душанбе, 2012. – 240 саҳ.
3. Насурдинов Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государства в Таджикистане. Автореф. дис. канд. юрид. наук.– Душанбе, 2008. – 22 стр.
4. Нуралиев Ю.Н. Медицина эпохи Авиценны. КН. I. – Душанбе: Ирфон, 1981.

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ ЗОРОАСТРИЙСКОЙ РЕЛИГИИ

УМЕД ХАМИДОВ

Правовое воспитание таджикского народа как другие процессы воспитания имеет глубокие исторические корни и состоит из нескольких этапов своего формирования. В этой связи можно считать одним из этапов исторического развития правового воспитания таджикского народа условно во времени воздействия зороастрийской религии. В данной статье говорится именно о достижениях и особенностях правового воспитания в этом периоде. Другим образом, содержание статьи рассматривает состояние правового воспитания таджикского народа во время Зороастризма.

Ключевые слова: правовое воспитание, Авеста, Зороастр, религия, нрава, поведение, человек, хорошо, плохо.

LEGAL EDUCATION OF TAJIK PEOPLE UNDER THE INFLUENCE OF ZOROASTRIAN RELIGION

UMED XAMIDOV

Legal education of Tajik people as other processes of education has deep historical roots and consists of several stages of its formation. In this regard, can be considered one of the stages of the historical development of legal education of Tajik people arbitrarily time effects of the Zoroastrian religion. This article says it is about the achievements and characteristics of legal education in this period. Otherwise, the content of the article considers the state of legal education of Tajik people during Zoroastrianism.

Keywords: legal education, Avesta, Zoroaster, religion, character, behavior, man, well, bad

РОҲҲОИ ТАШАККУЛ ВА ИНКИШОФИ НУТҚИ МУРАТТАБИ МАКТАББАЧАГОНИ ХУРДСОЛ

САЙИДАМИР ВАЛИЗОДА,
унвонҷӯйи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Воқеан, ҳамаи қӯдакон бегуноҳ ва нек таваллуд мешаванд. Ҳар як қӯдак ғайриодӣ аст. Ӯ бо таъиноти муайяне таваллуд мешавад. Бо вуҷуди ин, ҳангоме, ки сухан дар бораи истеъдодҳои модарзодӣ ва сифатҳои фарқунандаи онҳо меравад, мо вазифадорем, ки дар ин мавриди онҳоро оқилона дастгирӣ намоем. Дар зеҳн, дил ва вуҷуди ҳар як қӯдаки рушдёфтаистода нақшай муфассали инкишофи ӯ мавҷуд аст.

Ҷӣ тавр дар қӯдакон рӯҳияи ҳамкорӣ, меҳрубонӣ ва боварӣ ба худ доштанро ташаккул ё инкишоф додан мумкин аст? Барои он, ки қӯдаконро дар рӯҳияи ҳамкорӣ, боварӣ доштан ба худ ва меҳрубонӣ тарбият кунем, лозим аст иродай онҳоро мустаҳкам намоем, на ин ки онро бишканем. Бе фаҳмидани талаботи қӯдак волидон қодир нестанд, ки чизи лозимро ба онҳо дода тавонанд.

Пеш аз он ки ба ҳонандагони хурдсол савод ёд медиҳем, нутқи онҳоро инкишоф дода, қобилияти мустакилона баён кардани фикр ва ҳоҳишҳояшонро биомӯзонем, бояд муҳити ҳонаводагӣ, шароити зиндагӣ таъминоти воситаҳои таълимӣ ва дигар паҳлӯҳои марбут ба таълиму тарбияи ӯро пурра донем. Зимни таҷрибаи тӯлонии хеш дар таълиму тарбияи қӯдакон ба ҳулоасе омадаем, ки барои ташаккули инкишофи нутқи мураттаби ҳонандагони хурдсол ва ташаккули вусъати фикри онҳо заминаҳои хуби таълимӣ ва тарбиявӣ фароҳам овардан лозим аст.

Қӯдак ҷӣ қадар фикр карданро омӯзад, ҳамон қадар ақлаш, зеҳнаш, масъулият ва ҷиддияташ тезтар ташаккул мейбанд.

Маҳорати боварибахш, аниқ, фаҳмо ва муъҷаз сухан рондан – ташвиш ва орзуи ҳар яки мост. Доштани маҳорати суханронӣ инсонро ба сӯйи комёбихо мебарад.

Дар шароити имрӯзаи таракқиёти ҷомеа, ки моҳияти сухани дуруст ва боварибахш афзудан дорад, масъалаи нутқи таъсирбахшу босамар махсусан муҳим аст. Забоншинос ва муаллифи қитобҳои дарсии забони русӣ Д.Н. Ушаков хуб қайд кардааст: «мактаб бояд ба ҳонандагон дуруст ҳондан, навиштан, сухан рондан ва фикр карданро таълим дидҳад».[1] Мактаби имрӯза бояд ашҳоси дорои қобилияти амиқи фикркунӣ ва даркунӣ доштаро тайёр намояд, ки на танҳо дониш дошта бошанд, балки ин донишҳоро дар ҳаёт истифода бурда тавонанд, робита барқарор намуда, дорои маърифати ботинӣ бошанд. Мақсад он нест, ки ҳонанда ҳарчи бештар зиёд донад, балки дар он аст, ки вай амал карда, масъалаҳои ба миён омадаро дар вазъиятҳои гуногун ҳал карда тавонад. Омили аз ҳама муҳим ва бартаридошта дар ин мавриди –

маданияти нутқ ва фаросати муносибат карда тавонистан ба ҳисоб меравад. Аз худ кардани забон, нутқ – шарти зарури ташаккули шахсияти фаъоли иҷтимоӣ ба шумор меравад. Барои ин, яке аз масъалаҳои нисбатан муҳими таълими хонандагон дар марҳилаи ҳозира инкишофи фаъолияти нутқ ба шумор меравад.

Аз инкишофи хуби нутқ чӣ метавонад муҳимтар ва хубтар бошад? Бе ин комёбии ҳақиқӣ дар таълим ва муносибати воеӣ муссар намешавад. Барномаи таълимии имрӯза нисбат ба инкишофи нутқи хонандагон талаботи ҷиддӣ мегузорад. Инкишофи нутқ раванди мураккаб ва эҷодӣ аст. Вай бе ҳиссиёт ва шавқ имконнапазир аст. Ганӣ гардонидани хотираи мактаббача бо калимаву истилоҳ ва тавъамкуни онҳо, тартиб додани ҷумлаҳо басанданд нест. Асоси мақсад инкишофи фасоҳат, балоғат, пурмаънӣ ва рангорангии нутқ аст.

Инкишофи нутқ ин фаъолияти доимӣ ва пайдарпайи таълим мебошад. Инкишофи нутқ усули гуногун, номгӯйи машқҳои муайян, барномаи малакаҳои худро дорад, ки бо методикаи муайян асоснок шудаанд.

Асоси малакаҳои нутқ дар синфҳои ибтидой гузошта мешавад: маҳз дар ин ҷо қӯдакон бо забони адабӣ, бо намунаи нутқи ҳаттӣ ва зарурати мукаммал гардонидани нутқ дучор мешаванд. Вазифаи асосии кор оид ба инкишофи нутқи мураттаб дар синфҳои ибтидой аз он иборат аст, ки он чиро ба қӯдакон омӯзонем, то ки озод ва дуруст фикри худро дар шакли ҳаттӣ ва шифоҳӣ баён карда тавонанд. Ҳалли ин масъала бо роҳи дар хонандагон ташаккул додани маҷмӯи малакаҳои нутқ, ки имконоти дарк, баён ва эҷодро фароҳам мекунанд, иҷро карда мешавад. Дар ин маврид нутқтаи аз ҳама муҳим ва умумӣ он аст, ки ҳангоми дарк, баёни мазмун ва эҷод фаъолияти қӯдакон ба матн, ба паҳлуҳои мазмун, соҳт ва тартиби нутқ нигаронида мешавад.

Қӯдак, ки бори аввал ба остонаи мактаб қадам мениҳад, ба олами донишҳои инсонӣ ворид мешавад, ба он ҷое, ки дар пеш кушодани бисёр ҷизҳои номаълум, ҷустуҷӯи ҳалли ҳақиқӣ ва гайриқолабӣ дар намудҳои гуногуни фаъолият ўро интизоранд. Чунин фаъолияти фаъолияти эҷодӣ ва маърифатӣ ба ҳисоб меравад. Дар заманаи ин фаъолият амалӣ намудан ва инкишофт додани ишавқи маърифатӣ, усул ва имкониятҳои қӯдак нақш бастааст.

Нутқи инсон оинаи ба худ хосси фарҳанг ва донишмандӣ ба ҳисоб меравад. Аз рӯйи нутқ сатҳи тафаккури сухангӯ, ҳамчунин дараҷаи инкишофи ўро муайян кардан мумкин аст. Нутқи қӯдакро инкишофт дода, мо хиради ўро низ инкишофт медиҳем.

Фақат тавассути инкишофи нутқ мукин аст тафаккур, таҳайюлот, фаҳмиш ва ҳиссиёти олий ташаккул ёфта, мукаммал гардад. Аз ин ҷиҳат, нутқи қӯдак дар машғулиятҳои таълими савод, ҳониш ва грамматика инкишофт дода мешавад.

Дониши забонӣ ва инкишофи нутқи мактаббачагони ҳурдсол яке аз масъалаҳои муҳим, марказӣ ва нисбатан мураккаби мактаби ибтидоии имрӯз ба ҳисоб меравад. Омӯхтани забони модарӣ ба ҳалли масъалаҳои муҳим, мисли инкишофи забонӣ, аҳлоқӣ ва зеҳнӣ равона карда шудааст. Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки дар таҳсилоти мактабӣ мағҳум (маънӣ)-ҳо мавқеи хос доранд. Мағҳум, дар навбати худ ба калимаҳо алоқаи зич дорад. Калима аз тафаккур ҷудошавандад буда, шакл ва воситаи баёни фикр мебошад, пас инкишофи нутқ ин пеш аз ҳама инкишофи тафаккур маҳсуб мейбад. «Тафаккур манбаи аввалини ҳаёт, амал ва таҷассуми мо мебошад».[3]

Нутқи алоқадор ин занчири фикрҳои мураттаб ва мантиқан пайваст, калимаҳои муайян ва саҳех ифодакунанда дар қолабҳои грамматикий мебошад.

Намуди паҳншудатарини инкишофи нутқи мураттаб дар дарсхои ҳониш нақл (ҳикоя)-и мазмуни матни хондашуда ба ҳисоб меравад.

Холо фаъолияти инкишофи нутқи мураттабро ҳангоми машғулиятҳои забони тоҷикӣ (ҳониш ва инкишофи нутқ) ва корҳои беруназсинӣ, дар раванди кори колективӣ мавриди назар қарор медиҳем.

Дар инкишофи нутқи мураттаб ҷанд роҳи асосии онро ҷудо кардан мумкин аст :

- **ҳикоя кардан (мазмуни матни хондашуда), нақл кардан;**
- **навиштани иншо (ҳамчунин аз рӯйи расм)** – иншо кори эҷодӣ ва мушкил аст. Вай мустақилият, фаъолнокӣ, шавқу завқ, ба матн ҷизе аз худ доҳил кардани хонандаро талаб мекунад. Дар иншо имло ва ҳамаи қоидаҳои грамматикии омӯхташуда барои хонанда маънӣ пайдо мекунанд.
- **кор бо калима (луғатомӯзӣ)** Калима – воҳиди асосии маънидори забон. Бойигарии лугат – нишонаи сатҳи инкишофи ҳар як инсон. Аз ин рӯ, кор бо лугат барои хонандагон аҳамияти қалон дорад. Ҳусусияти **кор бо лугат** дар синфҳои ибтидой (мисли дигар намудҳои корҳо оид ба инкишофи нутқ) аз он иборат аст, ки дар тӯли ҳамаи фаъолияти таълими – тарбиявӣ гузаронида мешавад.
- **Kor bo lugat doroi ҷунин fazilatxost:**
 - бойшавии фонди лугавӣ ё ин ки азхудкуни калимаҳои нав, ки пештар хонандагон намедонистанд, маънии нави калимаҳо;
 - аниқ кардани маънии калимаҳо ё худ ҷуқуртар фаҳмидан калимаҳои ба ҳама маълум, равшан кардани тобишҳои маъноиин ин калимаҳо, фарқи синонимҳо, интиҳоби антонимҳо, таҳлили бисёрмаънӣ, моҳияти маҷозӣ;
 - бартараф кардани калимаҳои лаҳҷавӣ (гайриадабӣ), ки маъмулан қӯдакони синфҳои ибтидой истифода мебаранд, ислоҳи задаи нолозим ва талаффуз.
- **кор бо ибора** (тартиб додан) – хонандагонро ба зинаҳои баландтари машқҳои нутқӣ, ба тартиб додани ҷумла, ба нутқи мазмуннок мебарад. Тартиб додани навъҳои гуногуни ҷумла асоси инкишофи нутқи мазмуннок ба ҳисоб меравад. Ҷумла фикри қӯдакро мерасонад, он маҳорати интиҳоби аниқи калима, соҳтани шакли даркорӣ, тартиб донани ибораро намоиш медиҳад.
- **кор бо ҷумла** (тартиб додан аз калима ва ибораҳо)
- **кор бо матн** (аз ҷумлаҳои тартибдода матни пурра соҳтан). Тартиб додани матн, дуруст тақсим кардани вақт барои навиштани иншо, саришта кардани кор ва аз даст надодани маъни лозим, давра ба давра ва ботадриҷ кушодану вусъат додани фикри худ, тартиб додани ҷумла ва алоқаманд кардани онҳо бо ҳам, риоя кардани қоидаҳои имло ва аломатҳои китобат.

Ҳамаи роҳҳои кор ба яқдигар зич алоқаманданд. Воҳидҳои асосии синтаксии забон дар ҳар сурат ибора ва ҷумла ба ҳисоб мераванд.

Инсон дар тӯли умраш бо аз худ кардани бойигарӣҳои забон нутқи худро такмил медиҳад. Ҳар як давраи синнусолӣ ба инкишофи нутқи ўчиши наве доҳил мекунад. Муҳимтарин давраи азхудкуни нутқ ин давраи синни томактабӣ ва мактабӣ аст меояд. Бисёр олимон, педагог, психологҳо дар таҳқиқоти худ оид ба инкишофи нутқи қӯдакон ба нутқ ҳамчун воситаи муносибат ва фаҳмидан, дарк кардани олами атроф диққати ҷиддӣ додаанд. Чунончи, К. Д. Ушинский, Л. С. Выготский ишора намудаанд, ки «...нутқ ва забонро инкишофт ва такмил додан зарур аст, зоро инҳо тафаккуро ташаккул медиҳанд».[4]

Ҳақ ба ҷониби К. Д. Ушинский аст, ки навиштааст: «Забони модариро аз худ карда, қӯдак на танҳо калимаҳо, соҳт ва тағиیر ёфтани онҳо, балки фаҳмишҳои бисёр беҳудуд, нутқтаи назарро ба ашёҳо, фикрҳои бисёр, ҳиссиёт, тасвиҳҳои бадеӣ, мантиқ ва фалсафаи забонро аз худ мекунанд».[5]

Консепсияи имрӯзai таҳсилот дар назди омӯзгорон масъалаи тайёр кардани хонандагонро мегузорад, ки забонро аз худ карда, онро ҳамчун воситаи робита истифода бурда тавонанд. Бо сабаби афзудани ҳаҷми иттилоот, ки ба қӯдакон

таъсир мерасонанд, мо аксаран ба он рӯ ба рӯ меоем, ки кӯдакон малакаҳои дурусти нутқи шифоҳӣ ва хаттиро аз худ намекунанд, ки дар навбати худ ба сифати таҳсилоти онҳо таъсири манғӣ мерасонад. Нутқ ҳамчун организми зинда хӯҷуми падидаҳои бегонаро қобили қабул намедонад, бинобар ин, «забони занда»-ро бо компютер ва дигар воситаҳои техникӣ иваз намудан мумкин нест.

Амалӣ намудани тадбирҳои андешидашуда ва таъмини самараҳаҳии онҳо аз омӯзгор вобастагии калон дорад. Бисёр муҳим аст, ки омӯзгор на танҳо хуб омода бошад, балки боз вай босамар дар мактаб фаъолият намояд. Нисбат ба нутқи омӯзгор низ талабот вучуд дорад, ки он бояд чунин бошад:

- ором, равон, мулоҳизакорона;
- ифоданок, пурра ва пайдарпай;
- сахех, фаҳмо, нарму гӯшнавоз;
- захирай лугавии фаровон, рангинбаёнӣ;
- адабӣ ва фаннӣ;
- дилнишин;
- намунаи пайравӣ қарор бигирад. [6]

Дар раванди инкишофи нутқи мураттаби хонандагон иҷрои шартҳои зерин заруранд:

1. *Фароҳам овардани муҳити хуби муколама (нутқ) барои хонандагон : дарк карданни нутқи дурусти калонсолон, хондани китоб, шунавонидани радио (ҳамчунин сабти ҳикояҳои пандомӯз): ташкили китобхонаи синфи, воҳӯриҳо бо одамони номдори маҳал(ноҳия, шаҳр);*
2. *Фароҳам овардани вазъияти муколама, ки асоснокии нутқи хонандагонро муайян намояд, инкишофи шавқу рагбати онҳоро таъмин созад, талабот ва имкониятҳои нутқи хонандагонро муайян кунад ва таъмин намояд: инсенировкаи лаҳзаҳои гуногун аз китобҳои бачагона, ...*
3. *Фароҳам овардани шароити мусоид барои бой гардондани фонди лугавӣ, шаклҳои грамматикий, таркибиҳои синтаксисӣ, алоқаҳои мантиқӣ ва корбурди дуусти калимҳо.*
4. *Доимӣ бурдани корҳои маҳсус оид ба инкишофи нутқ, алоқаманд намудани он бо машгулиятҳои забони тоҷикӣ ва маводи таълимии ин дарсҳо.*
5. *Фароҳам овардани фазои сабқат барои маданияти нутқи зебо дар синф, байни синфҳо ва мактаб, барои иҷрои қатъии талаботи нутқи хуб.*

Таҳсил дар мактаб ба кӯдакон имконият медиҳад, ки аз муҳити забонии муносиб ба андозаи тавон баҳра бигиранд. Л. С. Выготский хеле бамаврид қайд кардааст: « фикр дар сухан баён намешавад, vale дар сухан ташаккул меёбад: чунин алоқаи наздик байни забону тафаккур вучуд дорад». [7] Мактаби имрӯза ба инкишофи тафаккур дар раванди таълим дикқати ҷиддӣ медиҳад. Тафаккур бе далелҳои забонӣ наметавонад рушд кунад. Доностани калима, ки фаҳмишеро ифода мекунад, ба одам қумак мерасонад, ки ин фаҳмишро истифода барад, ба ибораи дигар **Фикр** кунад. Ҳамин тавр, омӯхтану аз худ карданни забон, захирай калимаҳо ва шаклҳои грамматикий барои инкишофи нутқи мураттаб ва тафаккур замина омода менамоянд.

Равоншиноси машҳури рус Н. И. Жинкин натиҷаи тадқиқоташро чунин хулоса карда, навиштааст: «Нутқ – ин воситаи асосии инкишофи зеҳн (ақл) аст... Ҷӣ қадар барвақт забон аз худ карда шавад, ҳамон қадар аз худ карданни дониш мукаммал мегардад». [8]

Машқҳои нутқӣ, ҳамчун қоида дар муддати кӯтоҳ натиҷаҳои баланд намедиҳанд.

Фаъолияти мунтазам оид ба инкишофи нутқ, албатта ба муваффақият меорад. Ҳамин тавр, машғулият оид ба инкишофи нутқ кори бисёррӯя буда, ба он нигаронида шудааст, ки хонандагон на танҳо қоидаҳои грамматикиро аз худ кунанд, балки дар равиши фаъолияти нутқ маҳорати талафузи дурусти калимаро ёд гирифта, ба воситаи он ибора, чумла ва нутқи алоқадор созанд. Машқҳои нутқ он вақт самаранок мегарданд, ки низоми онҳо ба як қатор шароити таркибии заминаҳои инкишофи нутқ ҳамоҳанг ва якҷо шаванд. Чунин замина фазои таваҷҷӯҳи доимиро ба забон ва майлу рагбатро ба муҳити солими забонӣ таъмин менамояд.

КИТОБНОМА:

1. Т.Л. Ветлужский, Образные коллизии в речи детей// Детская речь и пути её совершенствования: Межвузовский сборник научных трудов – 2. Свердловск – СГИ – 1989 – с.12 -21
2. Ш. А. Амонашвили, В Чаше Ребёнка сияет зародыш зерна Культуры (Урок - это когда ребёнок набирает света)., Москва, 2007.
- 3.Джеймс Аллен, Как человек мыслит. М.,2006.(Андрей Яшурин, тарҷума ба русӣ.)
4. Лев Семенович Выготский. Мышление и речь. Изд. 5, испр. Издательство "Лабиринт", М., 1999. — 352 с.)
5. К.Д.Ушинский «О первоначальном преподавании русского языка»// Избр. пед. соч. – Т.1.- М., 1974г.
6. Валерия Ниорадзе. « Роҳҳои такмил додани фаъолияти нутқи ҳаттӣ» («Пути выращивания письменноречевой деятельности»), М., 2012.
7. Лев Семенович Выготский. Мышление и речь. Изд. 5, испр. Издательство "Лабиринт", М., 1999. — 352 с.)
- 8 . Н.И. Жинкин, Механизмы речи, Москва, 2001г.

Ном руси

САЙИДАМИР ВАЛИЗОДА

В статье показывается важность изложения слова через изящность речи в нынешних условиях, пути её становления и развития на первом этапе обучения - начальных классов. Автор привёл из непосредственного опыта основные факторы становления и развития связной речи краткими заметками её результатов.

Ключевые слова: мышление, развитие, речь, слова, знание, упорядочить, усвоение, словосочетание, предложение, текст.

THE WAYS OF DEVELOP AND FORMATION OF CHILDREN'S SPEECH

SAIDAMIR VALIZODA

In the article approve importance narration speech across elegant speeches at present circs ways making development at the first school teaching - elementary class. The author bring the basic factor about becoming and develop of connect 's speech to their conclusion from his experiment.

Keywords: thinking, development, speech, words, knowledge, streamline, mastering, word combination, sentence, text.

НАҚШИ МУҲИМИ КИТОБИ ДАРСӢ ДАР ҶАРАЁНИ ТАЪЛИМИ ГЕОГРАФИЯ

УБАЙДОВ М.,
мудири шуъбаи ПРМ
ба номи А. Ҷомии АТТ

Дар солҳои охир талаботи давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон барои рушди соҳаи маориф хеле зиёд шудааст. Бинобар ин, барои баланд бардоштани сатҳи дониши хонандагон, бо сифати баланд гузаронидани машғулиятҳо ва ба стандарти давлатӣ ҷавобгӯ будани китобҳои дарсӣ ҷораҳои зиёде бояд андешид. Муаллими имрӯзаро зарур аст, аз ҳамаи манбаъҳо, дастуру барномаҳо, китобҳои дарсӣ истифода барад. Яке аз манбаъҳои асосии дониш китоб мебошад. Хонандагон тавассути китоби дарсӣ ба донишҳои нав ба нав ноил мегарданд. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муаллимон китобҳои дарсиро ҳамчун маводи асосии таълим истифода мебаранд, зоро ягон маводи таълимӣ онро иваз карда наметавонад ва дар сатҳи он дониш намедиҳад. Ичрои аксарияти корҳои мустақилона тавассути китоби дарсӣ амалӣ мегардад. Бинобар ин, омӯзгорро зарур аст, ки роҳу равишҳои гуногуни истифодаи китобҳои дарсӣ, илмию бадӣ, дастурҳои методӣ ва гайраро пайдо намуда, онҳоро дар дарсҳо самаранок истифода барад. Роҳҳои истифодаи китоби дарсӣ, матнҳои китоб, нақшаҳо, замимаҳо ва аломатҳои шартии дар китоби дарсӣ бударо бо пуррагӣ аз худ намуда, онҳоро истифода карда тавонад. Бе китоби дарсии хуб ислоҳоти комили низоми маориф номумкин аст. Дар дарсҳои география китоби дарсӣ чун дар дигар фанҳои таълимӣ маводи асосии таълим ба ҳисоб меравад. Муаллим дар давоми дарс аз матнҳо, расмҳо, нақшаҳо, замимаҳо истифода бурданро ба хонандагон ёд медиҳад. Масалан, дар китоби дарсии географияи синфи 6 ба гайр аз матн ва замимаю расмҳо аломатҳои шартии ҷинсхои кӯҳӣ, обу ҳаво, ҳарорати гарму сард, боришиоти атмосферӣ, самти вазидани бод ва гайраҳо ишора шуда, дар охири ҳар як мавзӯъ саволҳо ва супоришҳо низ мавҷуданд, ки тавассути онҳо дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон санҷида мешавад. Мавзӯъ: «Дарё ва қисмҳои он». Бо истифода аз матни китоби дарсӣ хонандагонро бо қисмҳои дарё, саргах, водии дарё, резишгоҳ, ҳавзаи дарё шинос менамоем. Дар матн омадааст: «Масоҳати хушкие, ки аз он тамоми оби ҷориshawанд ба дарёи асосӣ ва шоҳобҳои он мерезад, ҳавзаи дарё ном дорад». (нигаред ба расми 55).

Расми мазкур ҳавзаи дарёро нишон медиҳад (дар мисоли дарёи Днепр) ва хонандагон бо ёрии муаллим аз рӯйи ин расм он омилҳоеро, ки ҳавзаи дарёро ташкил кардаанд, муайян менамоянд. Дар матни мазкур инчунин омадааст: Дарёҳои кӯҳӣ ва дарёҳои водӣ бо ҳусусиятҳои қаър ва водӣ фарқ мекунанд. (расми 56).

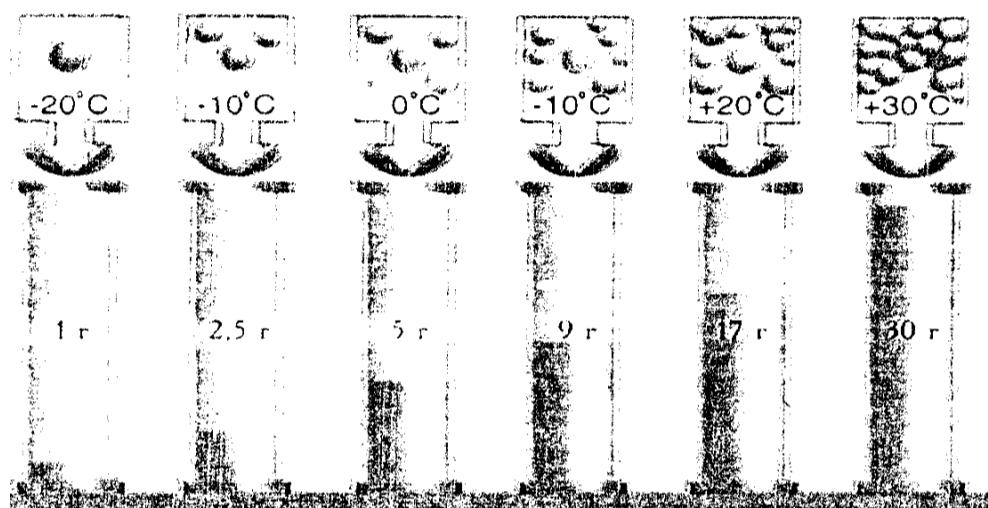
Дар расми 56 дарёҳои ҳамворӣ ва кӯҳӣ ишора шудаанд, мачро, дарёбод, нишебиҳои водии дарё бо усули нақша қашида шудаанд. Дар расми 57 –ум бошад, дарёи кӯҳӣ нишон дода шудааст. Хонандагон мустақилона аз рӯйи расмҳои 56-57 фарқи дарёҳои кӯҳӣ ва дарёҳои водиро муайян менамоянд.

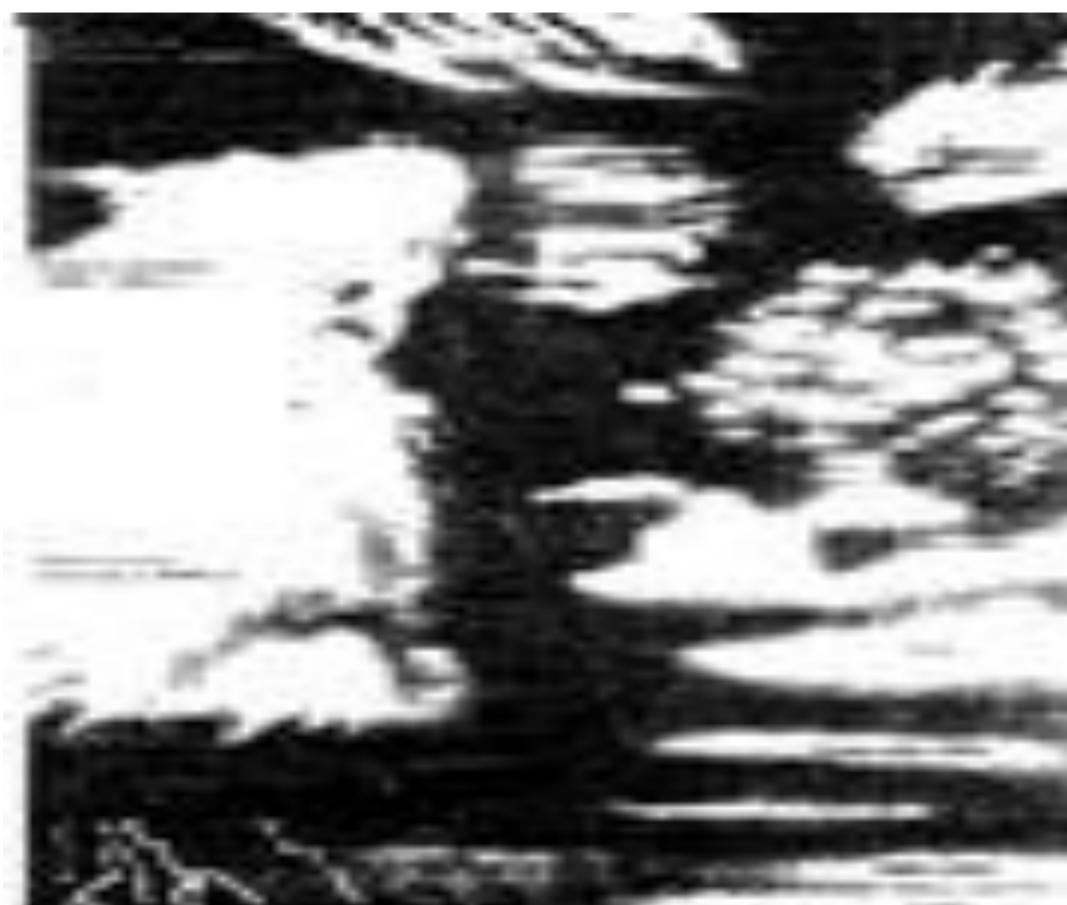
Хонандагон бовари ҳосил мекунанд, ки дар ҳақиқат, дарёи дар ҳамворӣ ҷоришаванда аз дарёи қӯҳӣ фарқ доштааст. Аз рӯйи ин матн дар бораи остонаҳо ва шаршараҳо маълумот пайдо намуда, маҳорат ва малакаи худро бо истифода аз рӯйи расмҳои 58-59 афзун мегардонанд.

Ҳамчунин хонандагон бо истифода аз расмҳои фарқи остонаҳо ва шаршараҳо ошкор намуда, ҳусусиятҳои онҳоро дар хотир нигоҳ медоранд. Сабабҳои ба вуҷуд омадан ва ё ташкилёбии остонаю шаршараҳо мефаҳманд. Онҳо бо истифода аз нақшаҳо ва дигар маълумот мавзӯро пурра аз худ менамоянд. Мавзӯи дигаре, ки дар синфи 6-ум ба хонандагон меомӯзем, «Бухоршавии об ва пайдоиши абр» мебошад. Дар матни мавзӯи додашуда дар бораи буҳори об дар табиат, абр ва туман, ҳавои аз буғи об сер ё носер, рутубати ҳаво маълумот дода шудааст. Дар ин мавзӯъ инчунин ҷадвали қобилияти намигунҷоиши ҳаво ҷой дода шудааст. Аз рӯйи ин ҷадвал хонандагон дар чанд дараҷа ҷӣ миқдор об доштани ҳаворо муайян менамоянд. Масалан: Ҳавои ҳарораташ -10°C то 1 г об дорад, ҳавои ҳарораташ $+10^{\circ}\text{C}$ буда то 9 г об доштааст. Хонандагон аз ин ҷо мустақилона миқдори оби дар таркиби ҳаво бударо муайян мекунанд. Аз рӯйи расми 72 миқдори обро дар ҳавои аз об сер вобаста ба ҳарорат муайян карда метавонанд.

Барои ба намудҳои абрҳо шинос шудан аз расми 73 истифода мебарем.

Дар расм абрҳо ишора шуда, мавқei онҳо дар ҳаво муайян шудааст. Тавассути он ба хелҳои абрҳо ва дар қадом баландӣ ҷойгиршавии онҳо шиносӣ пайдо мекунем. Абрҳои борониро мешиноsem ва фарқи онҳоро аз дигар абрҳо муайян менамоем. Дар анҷоми баёни мазвӯъ ба саволҳои додашуда ҷавобҳои дуруст дода, сипас, аз пайи иҷрои супоришҳо мешавем. Супоришҳоро хонандагон мустақилона ва ё бо ёрии муаллим иҷро менамоянд. Мавзӯи навбатӣ «Табиати Антарктида» (синфи7) мебошад. Дар матни китоби дарсӣ оид ба қабати яҳ, релефи зери яҳ, иқлим, олами наботот ва ҳайвонот маълумот дода шудааст, инчунин ҳарита- нақшai материқ ишора шудааст, ки он маълумоти дар матн

додашударо пурра мегардонад. Аз рӯйи расми 48 хонандагон гафсии яхи материкиро (бо ранги кабуди ивазшаванда ишора шудааст) муайян менамоянд, ки дар қисмҳои материки гафсии ях ба чанд метр баробар аст. Ба гайр аз ин, бо истифода аз диаграмма микдори боришот ва ҳарорати ҳаворо дар моҳҳои гуногуни сол муайян мекунем. Расмҳои шоҳпингвинг, мурғи тӯфон, моҳихӯраки баҳри дар китоб тасвир ёфтаанд. Расмҳоро истифода намуда, ба олами ҳайвоноти материки шинос шуда, мавқеи зисти онҳоро муайян менамоем. Агар ба матнҳои дар китоби дарсӣ додашуда диққат дихем, дар аввал ва ё дар охири матн саволу супориш, саволҳои тестӣ дода шудаанд. Аломати нимкура низ мавҷуд аст, ки ин аломат хонандаро барои кор бо ҳарита даъват менамояд. Мувофиқи супоришҳои додашуда хонандагон иншооти географиро аз ҳарита меёбанд. Масалан: Бо истифода аз ҳарита «Дарёҳои калонтарини материки Америкаи Шимолиро муайян кунед? Ҷавоби дуруст: Мисисипи, Макензия, Юкон. Савол: Кадом дарёҳои материки зимистон ях мебандад? Ҷавоб: дарёҳои Мисисипи, Нилсон, Юкон ва гайраҳо. Пас аз омӯзиши ҳар як материки ё уқёнус (синфи 7) савол ва супоришҳо барои такрор, »Худатонро санҷед?« ҷой дода шудаанд. Хонандагон ба донишҳои ҳуд такя намуда, ба саволҳо ҷавобҳои дуруст медиҳанд ва супоришҳоро ичро менамоянд. Муаллим пеш аз ҳама дар баробари омӯзиш додан малакаю маҳорати хонандагонро сайқал дода, истифодаи самараноки китоби дарсиро ба онҳо меомӯзад.

Китоби дарсии географияи Тоҷикистон (синфи 8), Маориф 2014. Дар китоби мазкур мавод ва маълумоти нави оморӣ ҷой дода шудааст. Китоби мазкур бо ҳаритаи тақсимоти маъмурӣ, ҳудудӣ ҳаритаи табиӣ, ҳаритаи иқтисодӣ, орографӣ, сарватҳои зеризаминиӣ, иқлимиӣ ва гайра ҷиҳозонида шудааст. Ба гайр аз ҳаритаҳо маълумоти муҳтасар дар бораи Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯлу обанборҳо, дарёҳо, ҷашмаҳои оби шифобаҳш, қаторкӯҳҳои алоҳида, қуллаҳо, ағбаҳо, пиряҳҳо дода шудааст. Барои санчиши дониш, малака ва маҳорати хонандагон саволҳо пешниҳод шудаанд, ки тавасути онҳо муаллим дониш ва маҳорату малакаи хонандагонро баҳогузорӣ менамояд. Тестҳо вобаста ба ҳар як мавзӯъ таҳия карда шудаанд. Расмҳои китоб матнҳоро пурра мегардонанд. Бинобар ин, истифодаи дурусти онҳоро дар раванди таълими фан ба роҳ мондан лозим аст. Масалан: мавзӯъи «Обҳои доҳилӣ» Пеш аз баёни мавзӯъи нав аз географияи табиӣ (синфи 6) ба хотир оред! Мачрои дарё чист? Ҷиҳозияи асосӣ ва баҳшгоҳ чист? Дарёҳои кӯҳи аз дарёҳои ҳамворӣ чӣ фарқ доранд? Пас аз ҷавобҳои дуруст ёфтанд ба ин саволҳо дар бораи дарёҳои Тоҷикистон аз рӯйи матни додашуда маълумот мегирем. Дар матни китоб дар бораи дарёҳои Панҷ, Кофарниҳон, Зарафшону Вахш, Сирдарё ва Амударё маълумот дода шудааст. Дар матни инҷунин дар бораи навъҳои серобшавии дарёҳо ишора шудааст, ки онҳо аз қадоми навъи боришот ғизо мегиранд. Аз пиряҳу барф ё аз барфу борон. Ҳангоми истифода аз расмҳои 58 ва 59 муайян менамоем, ки қадоме аз ин дарёҳо кӯҳианд ва қадомашон дарёи водӣ (ҳамворӣ). Аз рӯйи расмҳои 60 оид ба қӯлҳо ва пиряҳҳо маълумот гирифтанд мумкин аст. Тавассути расми 63 доир ба (қӯлҳо, пиряҳи Федченко) дониши ҳудро афзун мегардонанд.

Хулоса китоби дарсӣ сарчашмаи асосиест, ки дар раванди таълими ва ичрои омӯзиш барнома нақши муҳим бозида, барои босифат ва пурсамар гузаронидани дарсхо ёрӣ мерасонад. Аз ин рӯ, муллифони китобҳои дарсиро зарур аст, ки синну соли хонандагонро ба эътибор гирифта, китобҳоро таҳия кунанд ва ба мағҳумҳо, мазмуни матнҳо, факту рақамҳо диққати ҷиддӣ диханд.

КИТОБНОМА:

- 1.М Раҳимов, Ҳ Очилов, Д Ҷалолов.Географияи табиӣ. Маориф 2011.
- 2.Ятимов М.Географияи материкиҳо ва уқёнусҳо.маориф 2003.
- 3.Ҳ.Муҳабатов Географияи Тоҷикистон.маориф. 2014.

ЗНАЧЕНИЕ ШКОЛЬНОГО УЧЕБНИКА В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ

УБАЙДОВ М.,
Заведующий отделом естественно-математических
дисциплин ИРО АОТ

В статье речь идёт основополагающей роли школьного учебника-как основного источника достижения знаний в процессе проведения занятий по географии в общеобразовательных школах. О необходимости, нахождения учителем различных способов и методов использования учебников и различных научно-методической литературы во время проведения занятий по предмету.

Ключевые слова: *учебники, рисунки, тексты, дополнения, природные явления, температура воздуха, природа, атмосферные осадки, горные равнинные реки, тепло, холод, водопады, режимы рек, туманы и тучи...*

ФИЛОСОФИЧЕСКИЙ ПОДХОД К НРАВСТВЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

*МАХКАМОВ Д.,
зав. отдела начального и среднего профессионального
образования ИРО имени А. Джами АОТ
НУРИДДИНОВА З.,
соискатель ИРО имени А. Джами АОТ*

На этапе построения в Таджикском обществе основ государственности всё большую актуальность и практическую значимость приобретает нравственно-патриотическое воспитание, образование и культура как неотъемлемый атрибут и отличительный признак правового государства. *Однако практическую значимость нравственно-патриотического воспитания, как, впрочем, и любого другого явления, невозможно до конца осмыслить и оценить без её глубокого и разноаспектного анализа.*

Поэтому в данной статье мы предприняли попытку *теоретического осмыслиения нравственно-патриотического воспитания, как общенационального понятия и как философско-нравственной категории.*

С философской точки зрения нравственно-патриотическое воспитание возникает в процессе социально-воспитательно-образовательной деятельности индивида и представляет собой специфическую форму общественного сознания и несёт в себе определенные мировоззренческие элементы, отражающие не только социально значимую ценность патриотических понятий, но и их нравственную сущность. Анализ конкретных составных компонентов нравственно-патриотического воспитания позволяет рассматривать их, прежде всего с позиции нравственной оценки.

Нравственно-патриотическое воспитание как вид идеально-нравственного состояния правового, демократического государства и гражданского общества привлекает сегодня особое внимание учёных в различных научных областях.

Несмотря на неоднозначный подход к пониманию нравственно-патриотического воспитания, мы пришли к мнению, что важными структурными элементами её являются *нормы нравственности и патриотизма*, которым в условиях становления правовой государственности принадлежит всё более активная социально-регулирующая роль.

По нашему мнению, в целях нравственно-патриотического обоснования правовых норм в них широко используются *преамбулы, т.е. вводные, разъясняющие части документов*. Именно в них даётся общая характеристика нормативных положений, их нравственная и патриотическая оценка, которая делает правовые акты более понятными для восприятия, а цели принимаемых государством законов усиливают нравственно-патриотический аспект сформулированных в них норм.

Так, например, в преамбуле Закона Республики Таджикистан «Об образовании» указано: *«Под образованием в настоящем Законе понимается целенаправленный процесс воспитания и обучения в интересах человека, общества и государства, сопровождающийся констатацией достижения гражданином (обучающимся) установленных государством образовательных уровней (образовательных цензов).*

Под получением гражданином (обучающимся) образования понимается достижение и подтверждение им определённого образовательного ценза, которое удостоверяется соответствующим документом.

Такого же мнения придерживаемся и мы, считая, что «общность регулирующих свойств права и нравственности определяются главным образом тем обстоятельством, что они характеризуются гуманистической направленностью, обращённостью к идеалам добра и справедливости, свободы и ответственности за поступки.

Право и нравственность взаимовлияют, взаимоопосредуют друг друга, и если право выступает в качестве надёжного гаранта реализации нравственных и патриотических норм и принципов, то нравственность придаёт праву подлинную человеческость, гуманность».

Говоря об исторических предпосылках проблемы взаимодействия патриотизма и нравственности, следует отметить, что практическая ценность этих систем социального регулирования определяются критериями развития личности, её самореализации, а вопрос о соотношении данных категорий всегда был объектом философских, правовых и социологических исследований.

Безусловно, патриотизм как система норм проявляется только с возникновением государства. Однако в «догосударственный» период истории регулятором отношений между людьми и их общностями выступали нормы и принципы первобытной морали. Обычаи и традиции, согласно которым собственно и строились человеческие отношения в первобытных социумах, основывались исключительно на нравственных и патриотических принципах и установках, которые в разные времена существенным образом различались.

Первые систематизированные сведения относительно соотношения патриотизма и нравственности появились в европейской науке в период средневековья. Однако проблема соотношения патриотизма и нравственности на указанном этапе культурно-исторического развития рассматривалась преимущественно с философско-теологических позиций.

Своё наиболее основательное рассмотрение данная проблема получила несколько позже, в трудах выдающихся представителей немецкой классической философии *И.Канта и Г.Гегеля*.

По нашему же мнению и патриотизм, и нравственность указывают на высшую связь лиц в обществе. Из самого этого взаимодействия вытекают совокупные понятия и чувства, интересы и цели, которые ведут к установлению общего порядка. Разница между патриотизмом и нравственностью является не количественной, а качественной.

Если патриотизм - это свобода, определенная законом, то нравственность - это явление, налагающее на человека одни только обязанности и не определяющее никаких прав.

Разница между патриотизмом и нравственностью - как качественная разница между правомерностью и законом любви. Закон правомерности требует воздавать каждому своё, тогда как закон любви предписывает человеку жертвовать собой во имя ближнего.

Мы отмечали, что патриотизм с момента своего возникновения является не только внешним механическим ограждением общества, но и нравственным ограничением общественных сил, поскольку в нём заключается совместное подчинение их высшему решению и принятие на себя известных обязанностей. Эффективность действия патриотизма обусловливается тем, насколько оно проникает в сознание индивидов и встречает в них нравственное сочувствие и поддержку. Без этой поддержки патриотизм превращается в мёртвую букву, лишённую жизненного значения. С другой стороны, из этой естественной связи патриотизма с нравственностью вытекает их постоянное взаимодействие, одним из проявлений которого служит нравственная критика патриотических норм.

Патриотизм и нравственность следует понимать исходящими из одного источника, определяемого общественным сознанием и требованием разума. Подтверждают данную мысль слова **Б.А. Кистяковского**, полагавшего, что главное и самое существенное содержание патриотизма и нравственности составляет свобода.

Патриотизм - это проявление внешней свободы, представляющее собой относительное явление, обусловленное внешней средой.

Нравственность – это свобода внутренняя, более абстрактная и безотносительная. «Однако нравственная свобода возможна только при существовании свободы внешней и последняя есть самая лучшая школа для первой».

В современной науке до сих пор **не выработан**, к сожалению, **единый взгляд** на проблему соотношения патриотизма и нравственности.

Мы считаем, что «патриотизм и нравственность, - это дополняющие и взаимовлияющие друг на друга средства социального регулирования, в процессе которого возникает качественно новое явление - нравственно-патриотическое воздействие.

Патриотизм и нравственность как составные части этого явления не растворяются в нём и, не теряя своих индивидуальных свойств, в совокупности образуют социальную целостность, реально существующую и активно влияющую на общественную практику. **По-нашему мнению**, понятийное соотношение между патриотизмом и нравственностью имеет многое более сложное, многообразное выражение.

Общность патриотизма и нравственности основывается на целом ряде факторов, среди которых можно выделить следующие:

- и патриотизм, и нравственность являются разновидностями социальных норм, образующих в совокупности целостную систему межличностных и общественных отношений, выступающую в качестве методологической основы нравственно-патриотического воспитания и культуры;

- и патриотизм, и нравственность имеют своей целью упорядочение и организацию общественных отношений, закрепление принципов человеколюбия, справедливости и гуманизма;

- являясь регуляторами общественных отношений и человеческой деятельности, и патриотизм и нравственность основываются на свободе воли личности, на предоставлении индивиду возможности выбора соответствующей его мировоззрению нормы поведения;

- и патриотизм, и нравственность выступают в качестве исторически- фундаментальных общечеловеческих ценностей и служат в качестве своеобразных оценочных категорий в отношении отдельной личности и общества в целом.

Прежде всего, данные явления различаются по форме, по характеру и способам, по сферам действия и уровню требований их воздействия на сознание и поведение индивидов.

Наряду с этим **патриотизм и нравственность** различаются с философской и исторической точек зрения. **Нравственность древнее** по своему происхождению, **патриотизм же появился лишь на известном этапе общественного развития**, связанного с возникновением семьи, собственность и государственности. **Одним из существенных моментов взаимосвязи патриотизма и нравственности является то влияние, которое они оказывают на формирование личности.** Воздействуя на нравственность, патриотизм способствует более глубокому укреплению нравственных норм и принципов в обществе.

Необходимо выделить и такую форму взаимосвязи патриотизма с нравственностью, как охрана патриотизмом нравственных норм. Патриотизм, по сути своей, должен являться нравственным, соответственно охрана государством установленного им права является одновременно защитой норм нравственности.

Таким образом, в структуре нравственно-патриотического воспитания нормы патриотизма и нравственности, находясь в различных соотношениях между собой, тем не менее, в равной степени отражают социально-воспитательно-образовательную значимую ценность и сущность нравственно-патриотического воспитания в целом.

Мы попытались рассмотреть соотношение патриотизма и нравственности - структурных компонентов нравственно-патриотического воспитания и культуры как конкретно научного и в то же самое время общенационального феномена.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Э. Раҳмон, Тоҷикистон дар остонаи фардо, «Шарқи озод», 1977.
2. Э. Раҳмон, Тоҷикон дар оинаи таъриҳ, Лондон-Душанбе, 2000.
3. А.Г. Спиркин, Асосҳои фалсафа, Душанбе;- Маориф,-1991.
4. А.Г. Спиркин, Философия, учебник, М.,-1999.
5. В.В. Бобров, Введение в философию, М., «Инфра», 2000.
6. Д. Маҳкамов, Омӯзиши фалсафаи Сино, Душанбе, «Сифат», 2008.
7. Д. Маҳкамов, Ақидаҳои иҷтимоӣ - сиёсии Хайём, Душанбе, 2007.
8. Конституция (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Ирфон», 1999.
9. Қонун дар бораи маориф, Маҷмӯи хучҷатҳои меъёри ва ҳуқуқии соҳаи маориф,- Душанбе, 2008.

10. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмӯи ҳуҷҷатҳои меъёрий ва ҳуқуқии соҳаи маориф, -
Душанбе, 2008.

МУНОСИБАТҲОИ ФАЛСАФӢ НИСБАТ БА ТАРБИЯИ АХЛОҚӢ- ВАТАНПАРАСТӢ

МАҲКАМОВ Д., НУРИДДИНОВА З.

Дар марҳилаи бунёд намудани асосҳои ҷамъияти давлатдории нав дар Тоҷикистон аз ҳама бештар мубрамият ва
моҳияти амалии тарбияи ахлоқӣ- ватанпарварӣ, таълим, тарбия, маданият ва фарҳанг ҳамчун руқнҳои давлати ҳуқуқбунёд
пайдо гардианд.

Калидвожаҳо: фалсафӣ, тарбия, ахлоқ, ватан, маданият, таълим, фарҳанг, давлат, ҳуқук

PHILOSOPHICAL APPROACH TO MORALLY- PATRIOTIC EDUCATION

МАҲКАМОВ Д. НУРИДДИНОВА З.

In step of buildings in Tajik society all greater urgency and practical value gains morally-patriotic education, formation and culture as integral attribute and distinguisher legal state. However practical value morally-patriotic education, as, however, and any other phenomena's, impossible before the end to comprehend and value without its deep and various analysis.

Keyword: philosofiya, education, ethics, native land, state, right, culture, education.

СОХТМОНИ ШАБАКАИ ОБЁРИИ ФАРХОРУ ЧУБЕК: РАВАНД ВА ЗАРУРИЯТ

ШАРИФОВ М.Ф.

маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

РАҶАБАЛИЕВ Ф.З.

Донишгоҳи давлатии Қўргонтеппа ба номи Носири Ҳусрав

Ба роҳ мондани соҳтмони шабакаҳои обёрий барои баланд бардоштани рушди иқтисодиёт дар замони Шӯравӣ яке аз масъалаҳои муҳим ва зарурии ҳам ҳукумати Иттифоқ ва ҳам ҳукумати ҶШС Тоҷикистон ба ҳисоб мерафт. Ҳатто дар бораи масъалаи обёрии заминҳо ҳукумати ҶШС Тоҷикистон дар солҳои рушди иқтисодии панҷсолаҳои аввал диққати ҷиддӣ медод. Масалан, рақамҳои назоратии рушди ҳочагии қишлоқ ва соҳтмон дар ҶШС Тоҷикистон барои солҳои 1930-1931 нишон медиҳад, ки васеъқунии пахтазор аз ҳисоби афзудани майдонҳо аз соҳтмони нави иншооти обёрий таъмин карда мешавад. Бинобар ин, дар самти обёрий вазифаи асосӣ ин обёрии ҳамаи заминҳои обӣ ва партовии доҳили ҳочагиҳо ба ҳисоб мерафт, ва ҳудуди 20 ҳазор гектарро ташкил мекард. Ба туфайли гузаронидани ин корҳо ва як қатор чорабиниҳои дигари ҳокимияти Шӯравӣ ва Кумитаи ҳизб танҳо дар солҳои 1929-1930 майдонҳои обёрий дар ҶШС Тоҷикистон 273 гектар зиёд гардонида шуданд.

Давлат барои обёрикунии заминҳо маблағузориро дареф намедошт. Масалан, соли 1931 маблагузории соҳа ба ҳаҷми 70 миллион рубл расид, ки албатта маблағи калон ба ҳисоб мерафт [12]. Бо ин маблағ соҳтмони 25 иншоот, ки афзоиши 20 ҳазор гектарро бо арзиши 10,9 миллион рубл таъмин менамуд, ба нақша гирифта шуда буд. Дар ҳаёт татбиқ намудани ин вазифаҳо кори осон набуда, масъулияти ҷиддии ташкилий ва амалиро талаб менамуд [8]. Бинобар ин, ҳукумати ҷумҳурӣ чорабиниҳои мушахасро оид ба ҳар як канал муайян намуд [13].

Масъалаи «Рафти корҳои обёрий» дар маҷлиси кумитаи Марказии кишоварзии ҳукумати ҶШС Тоҷикистон 7-уми апрели соли 1931 шунида шуд. Дар он аз ҷумла гуфта шуда буд, ки натиҷаи фаъолияти соҳтмонҳои хурди иншооти обёрий боиси афзоиши заминҳои обӣ ба майдони 13 610 гектар гарди. Аммо дар қаламрави ҷумҳурӣ соҳтмонҳои хурди аз манфиат ҳолӣ низ фаъолият доштанд, ки ба онҳо соҳтмони дар ноҳияи Панҷ буда (сарбанди садгузоронда) мисол шуда метавонад [11].

Дар рафти азnavsозӣ ва соҳтмони системаҳои корҳои зиёд оид ба соҳтмони хурди обёрий ба миён меомад. Ҷуноне ки дар мактуби маъруғавии худ нозири калони Кумитаи обёрии ҶШС Тоҷикистон М. Г. Цатуров 14-уми апрели соли 1931 ҳабар додааст, дар ноҳияҳои Қўлоб ва Фарҳор ҳолати системаи обёрий изтироби ҷиддиро ба вуҷуд овардааст. Сатҳи пасти саводнокии техниқӣ ва таҳассуси нокифояи коргарон ба он оварда расонид, ки қисми зиёди дастгоҳҳои нав барои истифода овардашуда, корношоям гардианд ва чунин ҳолат боиси он мегардид, ки об соҳилҳои каналро мешуст. Канали Зулум барои интиқоли об тайёр набуд ва барои таъмир бошад, одамон намерасиданд [13].

Ҷараёни ноороми дарёи Панҷ вазъи кишоварзии заминҳои соҳилро дар ноҳияҳои Фарҳору Чубек мураккаб менамуд. Пештар маҷрои асосии дарёи Панҷ ба тарафи чап мерафт. Баҳори соли 1925 шоҳоби алоҳида аз маҷрои асосӣ пайдо шуд, ки бо ҷӯйборҳои қадимаи Бешкаппа ва Чубек ҷорӣ шуда, ба самти шимолу ғарб равона гарди. Баъд дарёи Панҷ якбора самти ҳудро тағиیر дод ва ин шоҳоб маҷрои асосии дарё гарди. Дар ҷараёни ҳуд он 33,5 ҳазор гектар заминҳои ноҳияи Фарҳору Чубекро шуста, ба ботлоқ табдил дод. Зарурияти начот додани киштзорҳо ба миён омад. Бо ин

мақсад дар қишлоқи Чубек барои сохтани сарбанди муҳофизатӣ чораҳо андешид шуд. Аввалин корҳо оид ба муҳофизати соҳили рост аз соли 1927 оғоз гардид. Аз рӯйи нақшай соли 1930 маҳкам намудани шоҳоби рост бо сарбанди муҳофизатии рафъкунандай дарозиаш ду километра пешбинӣ шуда буд. Барои соҳтмони сарбанди Чубек як миллион рубл маблағ ҷудо гардид. Вале корҳо ғайриқаноатбахш сурат мегирифтанд. Танҳо моҳи апрели соли 1931 аз ҳаҷми пешбинишудаи кор 60 фоиз иҷро гардид. Сабаби пурра иҷро нагардидани ҳаҷми корҳо он буд, ки ба ҷои 1000 нафар коргарон ба соҳтмон 100-140 нафар ҷалб гардиданду ҳалос ва ҳамагӣ 14 адад нақлиёт фаъолият менамуд, ки ҳамаи талаботи соҳтмонро қонеъ гардонида наметавонист. Соҳтмон дастӣ, бидуни мутахассисони техникӣ бурда мешуд. Лоиҳа ҳам дуруст ба нақша дароварда нашуда буд [13].

Ҳукумати ҷумҳурӣ барои бартараф намудани камбуҷидҳо дар ин соҳтмон қӯшиши зиёд намуд. Барои ҳарчи зудтар ба анҷом расонидани корҳо дар соҳтмони сарбанди Чубек бо қарори КМ ҲҚ (б) Тоҷикистон аз 20-уми июня соли 1931 ба коргарон маҳсулоти ҳӯроквории иловагӣ дода мешуд. Норасоиҳо дар пардоҳти меҳнати соҳтмончиён аз байн бардошта шуд. Соҳтмони сарбанди мазкур охири соли 1931 тайёр гардид, аммо маҷрои ноороми дарёи Панҷ онро се маротиба қисман нобуд соҳта, соли 1934 тамоман аз байн бурд [9].

Панҷи ноором бо маҷрои худ ба ҷӯйборҳои қӯҳнаи Бешкаппа ва Чубек тадриҷан шоҳоб пайдо менамуд. Дар вақти обхезӣ бо онҳо қариб нисфи оби ин дарё ҷорӣ мешуд. Обхезии дарё заминҳои ноҳияи Фарҳорро шуста мебурд, қишлоқҳоро вайрон мекард, майдонҳои калони киштро ба ботлоқзор табдил медод. Шоҳоб бо табдил шудан ба маҷрои асосии Панҷ ва буридани тамоми ноҳияи Фарҳор таҳдид мекард.

Бо мақсади гирифтани пеши роҳи ин шоҳобҳо соли 1930 сарбанди Тоштуғайсипай соҳта шуд, аммо обхезии соли 1933 онро тамоман вайрон кард. Ҳамон вақт қарори тартиб додани лоиҳа ва соҳтани сарбанди куллан боэътиномди Чубек қабул карда шуд. Намуди охирини иншоот аз се наварди заминӣ байни худ бо дарғотҳо (навардҳои қӯндаланг) пайвастшуда иборат буд. Арзиши умумии корҳо 4,7 миллион рубл муқаррар гардида буд. Сарбанди Чубек бояд охир соли 1937 тайёр мешуд. Дар давоми се соли минбаъда нақшай соҳтмони сарбанди Чубек ҳамагӣ 59% иҷро шуда буд. [11]

Сабаби асосии риоя нагардидани муҳлати соҳтмон истифодаи нокифояи техника буд. Илова бар ин, вазъи ташкили кор дар соҳтмон хуб ба роҳ монда нашуда буд, қувваи корӣ намерасид, танқисии сӯзишвории техникӣ назаррас буд ва гайра.

Ҳукумати Тоҷикистон барои анҷом додани соҳтмон чораҳои фаврӣ андешид. Дар охири соли 1938 сарбанди Чубек танҳо 65% тайёр буд. Кори аз ҳама асосӣ иҷро шуда буд. Ҳудуди обёришавандаи Фарҳору Чубек аз обзаркунӣ муҳофизат гардида буд.

Барои соҳтмони системаи обёрикуни ноҳияҳои Фарҳор ва Москва (ҳозира ноҳияи Ҳамадонӣ) соҳтани қариб ду ҳазор иншоот талаб карда мешуд: гузаргоҳҳо, дарғотҳои обпарто, оббандҳои зинадор. Барои тайёр кардани ҷузъҳо ба ин иншоот дар ноҳияи Москва заводи калони бетонӣ соҳта шуда, ки раванди истеҳсолии он меканиконида шуда буд. [1]

Дар натиҷаи ба ҳаёт татбиқ намудани ҷорабинҳои азими иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҳоҷагии қишлоқ минбаъд вусъат ёфт. Майдонҳои кишт танҳо барои пахтазор дар як панҷсола ба 28% васеъ карда шуд. Масоҳати калони киштзорҳои пахта дар заминҳое ҷойгир буд, ки дар рафти соҳтмонҳои обёрикунӣ аз худ шуда буданд.

Пас аз таҳлил ва баррасии ҳолати ҷойдошта 6-уми майи соли 1931 КМ ҲҚ (б) Тоҷикистон қарори маҳсус «Дар бораи барқарор намудани сарбанди Қурбоншоҳид»-ро қабул намуд ва ба ҳоҷагии оби Қӯлоб барқароркуни ин иншооти муҳимро барои обдиҳии 1100 гектар киштзори пахта супориш дод. Дар ин ҷода корҳо то баҳори соли 1932 идома ёфтанд.

Ба туфайли азму фаъолияти ташкилоти мақомотҳои ҳизбӣ ва Шӯравӣ дар минтақаҳои ноҳияи Қӯлоб вазъияти соҳтмони обёрий ва омодагии системаҳои обёрий барои истифодабарӣ қадре беҳтар гардид. Ба қитъаҳои соҳтмонӣ ва тоза кардани каналҳо коммунистон вобаста карда шуданд. Онҳо ҳамчун ташкилотчиён дар байни мардум дар масъалаи зарурияти иншоотҳои обёрикунӣ ва тарзи кору нигоҳдошти он воҳӯриҳои муфид ташкил менамуданд. Натиҷаи ҳамин заҳматҳо буд, ки нақшоҳои соҳтмони хурди обёрий ва тоза кардани каналҳо ба иҷро расиданд [19]. Аммо ин маъни ҳолати хуби ҷамъбости натиҷаҳо дар тамоми иншоотро надошт. Масалан, дар қарори Бюрои КМ ҲҚ (б) Тоҷикистон «Дар бораи ҳолати соҳтмони обёрий» (22 январи соли 1933) рафти тамоман ғайриқаноатбахши корҳо дар иншооти Арал, Чубек, Қурғонтеппа, Бауманобод ва гайра қайд карда шудааст. Барои ба вуҷуд овардани тағиироти кулӣ дар фаъолият, КМ ҲҚ (б) Тоҷикистон чораҳои ҳавасмандгардонии коргаронро, ки дар соҳтмонҳои обёрикунӣ иштиrok менамуданд, муайян кард. Кормандони роҳбарикунандаи КМ ҲҚ (б) Тоҷикистон ба минтақаҳои сафари корӣ намуданд [11]. Заминҳои обёришаванда сарҳадҳои минтақаҳои кишти маҳсулоти ҳоҷагии қишлоқро васеъ мекарданд. Мувоғиқи омори соли 1935, ки дар қарори Кумитаи Ҳалқии Шӯравӣ ва КМ ҲҚ (б) Тоҷикистон гуфта шудааст, дар ҷумҳурӣ 221 ҳазор гектар заминҳои обёришаванда буд, ки аз он дар 98 ҳазор гектараш пахта ва дар 91 ҳазор гектараш кишти ғалладона ва боқӣ маҳсулоти полезӣ ба роҳ монда шуда буд [11].

Хучуми аҳдшиканонаи Олмони гитлерӣ ба Иттиҳоди Шӯравӣ раванди пуршуқӯҳи шабакаи обёрии заминҳоро дар тамоми қаламрави ИҶШС ва аз он ҷумла дар ҶШС Тоҷикистон ба муддати дароз қафо партофт. Бо ба итмом расидани ҷанг дарҳол масъалаи азхудкуни мавзеи Митентуқай ба миён омад. Пленуми КМ ҲҚ (б) Тоҷикистон моҳи майи соли 1945 масъаларо дар назди мақомоти ҳоҷагии оби ҷумҳурӣ оид ба мустаҳкам кардани сарбанди Арал ва Чубек гузошт.

Таъсиси ноҳияи нави Чубек моҳи сентябри соли 1950 дар вилояти Кӯлоб ин натиҷаи азхудкуни заминҳои навкорам, ташкил шудани колхозу совхоз, ИМТ, пайдо шудани нуктаҳои аҳолинишини дехот, коргарони хоҷагии қишлоқ ва кадрҳои муҳандисӣ-техникии ҳайаташон интернатсионалӣ буд. Дар лоиҳакашии ин иншооти гидротехникӣ олимони бузург, муҳандисон ва мутахассисони маркази лоиҳакашии «Тоҷикгипрообҳоҷағӣ» Александров Л., Аксаковский И.П., Белоборов И.Н., Батраков Г.А., Васильева Л.Г., Виноградов С.А., Майков И.П. ва дигарон саҳми босазо гузошта буданд [2]. Дар муҳлати нисбатан кӯтоҳ ноҳияи Москва бунёд гардид. Бо шарофати меҳнати шахсони номбаршуда харитаи чумҳурӣ ба тарзи ниҳоят чашмрас тағиیر ёфт. Бисёр мутахассисони шабакаи обёрий бо саршавии Чанги Бузурги Ватанӣ ба майдони ҷанг рафтанд ва теъоди камашон баргаштанд. Баргаштагон аз нав ба раванди барқароркуни байдичангии хоҷагии қишлоқ ҳамроҳ шуданд. Наслҳои нав қаҳрамониҳои набард ва меҳнатии онҳоро қадр намуда, ҳаргиз фаромӯш намекунанд.

Барои боз ҳам баланд бардоштани иқтисодиёт ҳамасола дар масъалаи шабакаҳои обёрикунӣ ҷораандешҳои Ҳукумати Шӯравӣ ба назар мерасид. Масалан, яке аз ҷорабиниҳои арзишманди замони панҷсолаи ҷоруми рушди иқтисодӣ қарори Шӯрои Вазирони ИҶШС таҳти № 1097 аз 19-уми марта соли 1949 «Дар бораи ҷорабиниҳо оид ба азхудкуни заминҳо ва беҳтар гардонии системаи обёрий» ба шумор меравад. Дар асоси қарори зикргардида Вазорати хоҷагии оби ҶШС Тоҷикистон аз 13-уми сентябри соли 1949 фармонеро доир ба хоҷагиҳои оби минтақавии системаҳои обёриини вилояти Кӯлоб бароварда буд. Ин фармон дар роҳи фаъолияти мунтазами соҳтори обёрии Қизил-Су-Яҳсу ва системаи обёрии Фарҳору Чубек аҳамияти хосса дошт. Муассисаи шабакаи обёрии Қизил-Су-Яҳсу ва Фарҳору Чубек аз соли 1959 то соли 1973 номи “Раёсати системаи обёрии Фарҳору Чубеки Вазорати мелиоратсия ва системаи обёрии ҶШС Тоҷикистон”-ро мегирад.

Дар давоми солҳои 1973-1979 Раёсати системаи обёрии Фарҳору Чубек ба ихтиёри идораи иттиҳодияи истеҳсолии Кӯлоби Вазорати мелиоратсия ва хоҷагии оби ҶШС Тоҷикистон супорида шуд. Аз соли 1979 ин муассиса ба Раёсати байниноҳиявии системаи обёрии Фарҳори Вазорати мелиоратсия ва хоҷагии оби ҶШС Тоҷикистон номгузорӣ гардид.

Ба зиммаи раёсати системаи обёрии Фарҳору Чубек амалӣ кардани истифодабарии техникии беҳтаргардонӣ ва азnavsозии соҳторҳои обёрий, обистифодабарии нақшавии об, беҳтар гардонии ҳолати мелиоративии заминҳо дар ҳудуди ноҳияҳои Фарҳор ва Москва гузошта шуда буд. Дар маҷмӯъ, мақсади ягонаи ин раёсат ба даст овардани ҳосили баланди зироатҳои хоҷагии қишлоқ ба шумор мерафт.

Ҳамин тавр, Раёсати шабакаи обёрии Фарҳору Чубек субъекти ҳуқуқӣ гардида, аз рӯйи ҳамаи уҳдадориҳо барои моликияти ба ў вобасташуда ҷавобгар буд, ба он тибқи қонунгузории ИҶШС ва ҶШС Тоҷикистон татбиқи муҷозот муайян карда шуд. Раёсат вазифаи дар ҳолати дурусти техниқӣ нигоҳ доштани тамоми шабакаҳои обёрий, бо мақсади обтаминкуни мунтазам ва боасос, ичрои нақшай тасдиқшудаи бисёрсола ё солонаи обистифодабарии тамоми колхозу совхозҳо ва дигар ташкилотҳоро, ки ҳуқуқи истифодаи оби обёриро доштанд, ба уҳда дошт.

Барои дуруст ба роҳ мондани фаъолияти соҳтори шабакаи обёрии Фарҳору Чубек дастгоҳи он аз шуъба ва ҳадамотҳои шуъбаи умумӣ, шуъбаи обистифодабарӣ, шуъбаи таъмирий-обёрий (шуъбаи техниқӣ), муҳосибот ва кумитаи маҳаллӣ иборат буд.

КИТОБНОМА:

1. Абулхаев Р. А. Вклад трудящихся советских республик в водохозяйственном строительстве и освоение новых земель в Таджикистане (30-е и первая половина 80-х годов XX в.). – Душанбе, 2006. – 190 С.
2. Абулхаев Р. А. Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1961–1985 гг.). – Душанбе: Дониш, 1991. — 337 С.
3. Касимов А., Хамраев М. Развитие орошения земель Советского Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 1985. – С.21.
4. Хамраев М. Деятельность Компартии по развитию ирригации в Таджикистане. – Душанбе: Дониш, 1972. – С.264.
5. ЦГА РТ. – Ф.288. – Оп.9. – Д.21. – Л.120.
6. Госархив г. Куляба. – Ф.229. – Оп.1. – Д.133. – Л.13
7. ЦПИ КП РТ. – Ф.3. – Оп.6. – Д.19. – Л.7.
8. ЦПИ КП РТ. – Ф.1. – Оп.1. – Д.876. – Л.25.
9. ЦПИ КП РТ. – Ф.4414. – Оп.1. – Д.252. – Л.17.
10. ГА г.Куляб. – Ф.197. – Оп.1. – Д.32. – Л.49.
11. ЦПИ КП РТ. – Ф.1. – Оп.1. – Д.876. – Л.25.
12. ЦПИ КП РТ. – Ф.4414. – Оп.1. – Д.252. – Л.17.
13. Архив ММ и ВХ РТ. – Ф.27. – Оп.12. – Д.164. – Л.48.

СТРОИТЕЛЬСТВО ИРРИГАЦИОННОЙ СЕТИ ПАРХАРА И ЧУБЕКА: ПРОЦЕСС И НЕОБХОДИМОСТЬ

М.Г. ШАРИФОВ
Ф. З. РАДЖАБАЛИЕВ

Авторы статьи исследуют проблемы, связанные со строительством гидротехнических сооружений в Пархаро-Чубекском массиве, которое было одним из крупных гидротехнических сооружений, а также о вкладе трудящихся всего Советского Союза в строительство данных гидротехнических сооружений. Отмечается, что этот вклад в строительстве был одним из факторов экономического роста Советского Таджикистана. В данной статье авторы опираются на письменные и устные источники. Пытаются всесторонне осветить основные моменты данного времени.

Ключевые слова: Пяндж, дамба, новые гидротехнические сооружения, дружба народов, Пархаро-Чубекская оросительная система, хлопок.

CONSTRUCTION OF IRRIGATIONAL SYSTEM IN PARHAR AND CHUBEK: PROCESS AND NEED

M.G. SHARIFOV

F.Z. RAJABALIEV

The author of the article investigate the problems connected with construction of hydraulic engineering construction in the Parkhar-Chubek massif. It was one of largest hydraulic engineering construction, and also about a contribution of workers of all Soviet Union in building of these hydraulic engineering constructions. It is noted that this contribution to construction was one of factors of development the economic growth of the Soviet Tajikistan. In this article authors, lean on written and oral sources. Try to shine highlights of this time comprehensivoly.

Keywords: Pyandzh, dam, new hydraulic engineering constructions, friendship of the people, Parkhar-Chubeksy irrigating system, cotton.

МАСЛИХАТҲОИ МЕТОДӢ ОИД БА ТАШКИЛИ КОРҲОИ ТАЪЛИМИЙ ДАР МАКТАБҲОИ КАМНУФУС

МИРБОЕВА БИБИВАҲӢ
ходими пешбари илми ПРМ ба номи А. Ҷомии АТТ

Намудҳои гурӯҳбандӣ кардани синфҳо

Масъалаи гурӯҳбандӣ мушкилоти мактаби ибтидой ё мактабҳои нопуррае, ки дар он ҷо ду муаллим кор мекунад, ба ҳисоб меравад. Гурӯҳбандӣ- муттаҳидкуни талабагони синфҳои камнүфус чунин муайян карда мешавад: дар зинаи таҳсилоти ибтидой 1-3 (1+3), 2-3(2+3), 2- 4(2+4), дар зинаи таҳсилоти умумии асосӣ 5-6 (5+6) ва 7- 8 (7+8)

Якчоякунӣ имконият медиҳад, ки талабагон дар ҷуфтӣ гурӯҳҳои ивазшаванда кор кунанд. Камбудии чунин якчоякунӣ танҳо дар суст будани маҳорати кори мустақилонаи талабагони синфҳои 1-2 зоҳир мегардад.

Дар намуди дуюми гурӯҳбандӣ камбудиҳои намуди якум ҷудо карда мешаванд. Талабагони синфи 3-ум мустақилона кор карда метавонанд ва барои онҳо аз 10-12 дақиқа вақт ҷудо карда шудааст. Ин ба муаллимон имконият медиҳад, ки иҷрои супоришоти мураккабро ба роҳ монанд. Талабагони синфи сеюм ба омӯзгорон ҳамчун ёвар дар вақти истифодаи технологияи таълими коллективона ёрӣ мерасонанд. Камбудии ин намуд майл ва имконияти бештар доштан барои зиёд намудани ҳачми фаъолияти мустақилонаи хонандагони синфи 3-ум бо мақсади вақти холиро бо хонандагони синфи 1-ум сарф намудан мебошад. Қӯшиш барои ҳар ҷӣ зудтар ва сифатноктар таълим додани хонандагони синфи якум тавассути кори мустақилона беҳтар аст, аммо инро аз ҳисоби хонандагони синфи 3-ум бефоида иҷро мекунанд.

Дар намуди сеюм низ чунин камбудӣ мушоҳидати карда мешавад, ки бештари вақт аз ҳисоби хонандагони синфҳои ҷорум барои хонандагони синфи дуюм ҷудо карда мешавад. Аммо хонандагони синфи 4-ум, ки ҳатмкунанда мебошанд ва чун онҳо он камбудиҳоро «тоза мекунанд», яъне бори дигар эҳсос мекунанд, ба ин восита ҳамаи он маводи таълимиеро, ки дар давраи зинаи ибтидой омӯхтаанд, такрор ва ҷамъбаст менамоянд.

Аз ин нуқтаи назар якчоякуни хонандагони синфҳои 1 ва 3 дар дастаи якум ва хонандагони синфҳои 2 ва 4 дар дастаи дуюм хеле ба мақсад мувоғиқ мебошад. Дар муттаҳидкуни якум кори мустақилона бо хонандагони синфи 3-ум ташкил карда мешавад ва дар ин вақт бо хонандагони синфи якум озодона дарс гузаронида мешавад. Дар муттаҳидкуни дуюм муаллим бештари вақтро барои хонандагони синфи ҷорум ҷудо менамояд, зеро онҳоро бояд барои давом додани таҳсил дар зинаи таҳсилоти умумии асосӣ тайёр намояд. Фаъолияти муаллимон дар мактаби ибтидоии камнүфус бо назардошти заминаҳои дигар ба тартиб дароварда мешавад. Мисол, дар ҳар яке аз ин муттаҳидкуни як муаллим аз фанни забони русӣ дарс мегӯяд, лекин дар дигаре дарси математика, санъат ва меҳнат, тарбияи ҷисмонӣ гузаронида мешавад. Дар ин ҷо бартарии қасбӣ ва шумораи соатҳои сарбории таълимиӣ ба ҳисоб гирифта мешаванд. Имтиёзи интихоби дуруст ба омӯзгорон тааллуқ дорад, ки ин вазъи мӯътадили коллективи муаллимон, боварӣ ва эҳтиром ба яқдигар, ба хонандагони ҳар як гурӯҳҳои синнусолӣ, саҳти таҳассусии омӯзгорон ва мутобиқати бинои таълимиӣ ҳар як синф ва ғайраро сабит менамояд. Амалия нишон медиҳад, ки ба танзим даровардани ҳаҷм ва душвории сарбории ҳар як омӯзгор ба зарари шавқи хонандагон анҷом мейбад.

Речас ҳафтаи корӣ

№ дарс	Рӯзҳои ҳафта	Гурӯҳбандии 1		Гурӯҳбандии 2	
		Синфи 1	Синфи 3	Синфи 2	Синфи 4
1	Душанбе	Забони модарӣ	Забони модарӣ	Математика	Математика
2		Забони модарӣ	Забони модарӣ	Забони русӣ	Забони русӣ
3		Математика	Санъат ва меҳнат	Тарбияи ҷисмонӣ	Тарбияи ҷисмонӣ
4		Сурӯд ва мусиқӣ	Математика	Забони модарӣ	Забони модарӣ
5				Забони модарӣ	Забони модарӣ
6					

1	Сешанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ Санъат ва меҳнат Математика	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Суруд ва мусикӣ Забони хориҷӣ	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Санъат ва меҳнат	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Санъат ва меҳнат Забони хориҷӣ	Дар мактабҳо и зинаи аввали таҳсилот (синфҳои 1 – 4) хафтаи панҷруза и таълим чорӣ гардидаа ст.Чадва ли дарсҳо дар мактаби ибтидои и камнӯфус метавона д гуногунф ан ва аз рӯи як фан
1	Чоршанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Тарбияи ҷисмонӣ	Забони русӣ Забони модарӣ Забони модарӣ Тарбияи ҷисмонӣ Забони русӣ	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Суруд ва мусикӣ Забони русӣ	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Суруд ва мусикӣ Забони русӣ	
1	Панҷшанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Санъат ва меҳнат	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Санъат ва меҳнат	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Тарбияи ҷисмонӣ	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Тарбияи ҷисмонӣ Табиатшиносӣ	
1	Ҷумъа	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Тарбияи ҷисмонӣ	Забони хориҷӣ Математика Тарбияи ҷисмонӣ Забони русӣ	Забони модарӣ Забони модарӣ Санъат ва меҳнат Забони русӣ	Забони хориҷӣ Табиатшиносӣ Санъат ва меҳнат Алифбои ниёғон	

тахия шуда бошад. Дар як вакът омӯхтани як фан дар ду синф, монанди математика ва хониш аз ҳусусиятҳои асосии мактабҳои камнӯфус ба шумор меравад. Фанҳои гуногун мисли хониш бо забони модарӣ ва математика бо табиатшиносӣ ва гайра якҷоя омӯхта мешаванд. Барои ҷадвали дарсии гуногунфанд (таблитсаи 1) ва барои дарсҳо аз рӯи як фан (таблитсаи 2,3) -ро намуна меорем.

Таблитсаи 1

Дар таблитсаи 2 намунаи ҷадвали дарсҳои якфандӣ оварда шудааст.

№ Дарс	Рӯзҳо и ҳафта	Синфи 2-ом	Синфи 2-ом
1	Душанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Санъат ва меҳнат Забони русӣ	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Санъат ва меҳнат Забони русӣ
2			
3			
4			
5			
1	Сешанбе	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Тарбияи ҷисмонӣ	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Тарбияи ҷисмонӣ
2			
3			
4			
5			
1	Чоршанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Суруд ва мусикӣ Забони русӣ	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Суруд ва мусикӣ Забони русӣ
2			
3			
4			
5			
1	Панҷшанбе	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Тарбияи ҷисмонӣ	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Тарбияи ҷисмонӣ
2			
3			
4			
5			
1	Ҷумъа	Забони модарӣ Забони модарӣ Санъат ва меҳнат Забони русӣ	Забони модарӣ Забони модарӣ Санъат ва меҳнат Забони русӣ
2			
3			
4			
5			

агар он ҳилоғи нақшай таълимии базавӣ набошад, тахия намояд.

Ташкили ҳафтаи таълимро баҳри беҳдошти саломатии хонандагон дида мебароем. Маълум аст, ки дарсҳои аввали рӯзи душанбе каммаҳсуланд, бинобар ин, дар он дар ин рӯзҳо дарси забони русӣ ва математикаро дар ҷадвал нагузоштан беҳтар ҳоҳад буд. Инчунин дар ин дарсҳо дар вакъти навиштан талабагони хурдсол аз ҳама бисёр ҳаста мешаванд. Ҳасташавии ҷисмонӣ ва

Н
амун
ай
табл
итса
ҳо
ниш
он
меди
ҳанд,
ки
омӯз
гор
дар
фаъо
лият
и
кори
аш
ҳақ
дора
д
ҷадв
али
дарс
ии
худр
о,

фикарии онхоро қисман машқҳои гуногуни варзишӣ рафъ менамоянд. Агар дарси забони русӣ дар охири рӯзи таълим ва пас аз дарси тарбияи чисмонӣ гузаронида шавад, ба бемуваффақиятӣ оварда мерасонад. Дар соати дуюми дарсӣ гузаронидани дарси математикаю забони русӣ ва дар соати дарси панҷум гузаронидан дарси санъат ва меҳнат, тарбияи чисмонӣ ва мусиқӣ дуруст аст.

Қайд намудан лозим аст, ки агар шумораи қӯдакон дар синфҳои муттаҳидшуда аз 4 то 10-12 нафар бошанд, ин ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки фаъолияти талабагони ҳар ду синфро зери назорат гирифта, аз доираи дарсҳои 4 ва 5-ум берун набароянд, чунки он дар сарбории воҳиди корӣ ба нақшা гирифта шудааст.

Таблитца 3

№ дарс	Рӯзҳои ҳафтa	Гурӯҳбандии 1		Гурӯҳбандии 2	
		Синфи 1	Синфи 2	Синфи 3	Синфи 4
1	Душанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ	— —	Забони модарӣ Забони модарӣ	Забони модарӣ Забони модарӣ
2		Математика	Забони модарӣ Забони модарӣ	Математика	Математика
3		Санъат ва меҳнат	Математика	Тарбияи чисмонӣ Забони русӣ	Тарбияи чисмонӣ Забони русӣ
4			Санъат ва меҳнат		
5					
6					
1	Сешанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ	— —	Забони хориҷӣ Забони модарӣ Забони модарӣ	Забони хориҷӣ Забони модарӣ Забони модарӣ
2		Математика	Забони модарӣ	Санъат ва меҳнат	Санъат ва меҳнат
3		Тарбияи чисмонӣ	Забони модарӣ		Табиятшиносӣ
4			Математика		
5			Тарбияи чисмонӣ		
6			Забони русӣ		
1	Чоршанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ	— —	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Тарбияи чисмонӣ
2		Математика	Забони модарӣ	Тарбияи чисмонӣ	Забони русӣ
3		Санъат ва меҳнат	Забони модарӣ	Забони русӣ	
4			Математика		
5			Санъат ва меҳнат		
6					
1	Панҷшанбе	Забони модарӣ Забони модарӣ	Математика Забони модарӣ Забони модарӣ Тарбияи чисмонӣ Забони русӣ	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Санъат ва меҳнат	Забони модарӣ Забони модарӣ Математика Суруд ва мусиқӣ Забони хориҷӣ
2		Математика	Забони модарӣ		
3		Тарбияи чисмонӣ	Забони модарӣ		
4			Тарбияи чисмонӣ		
5			Забони русӣ		
6					
1	Чумъа	Забони модарӣ Забони модарӣ	— —	Математика Забони хориҷӣ Забони русӣ Суруд ва мусиқӣ	Математика Алифбои ниёғон Санъат ва меҳнат Табиятшиносӣ
2		Математика	Забони модарӣ Забони модарӣ		
3		Суруд ва мусиқӣ	Суруд ва мусиқӣ		
4			Забони русӣ		
5					
6					
7					

Ҷӣ тавре ки аз ҷадвали дарсӣ маълум аст, дарсҳо дар як вақт сар намешаванд. Аввали дарсҳои якум ва дуюм муаллим бо талабагони яке аз синфҳо кор мекунад. Дар ин вақт бо тартиби муайян фаҳмонида додани маводи нав, ташаккули маҳорати истифода намудани донишҳои назариявӣ барои иҷрои супоришоти амалӣ, пурсишҳои шифоҳии фардӣ ба тадриҷ сурат мегирад. Дар дарси 2-3 -юм қӯдакони синфҳои дигар илова мешаванд ва муаллим дар дарси 2- юм ва 3-юм дар як вақт бо ҳамаи онҳо кор мекунад. Баъд хонандагони яке аз синфҳо ба хона мераванд, аммо омӯзгор корашро бо синфи монондашуда давом медиҳад. Дарсҳо дар ин синфҳо 35 дақикаро ташкил мекунанд. Барои хонандагони синфҳои 1-4 оғози дарсҳо аз соати 8.30 дақика, аммо барои хонандагони синфҳои 2-3 аз соати 10.00 дақика тавсия дода мешаванд. Агар шумораи талабагон дар ҳар гурӯҳ 10-12 нафарро ташкил кунад, ба мақсад мувофиқтар аст. Муаллимон низ имконият пайдо мекунанд, ки таваҷҷӯҳи талабагонро бештар ба омӯзиш ҷалб намоянд.

Чунин ҷадвали дарсӣ ба дарсҳои яқғанӣ тааллуқ дорад ва омили мусбат ба шумор рафта, дар синфҳои синну солашон гуногун шароити хубро барои инкишофи зеҳн, тарбия ва таълими қӯдакон таъмин менамояд. Аммо омӯзгорон имконият доранд, ки технологияи мусосири таълимиро истифода намуда, соҳтори дарсро ба таври қатъӣ иваз намоянд.

Хусусиятҳои методӣ ва соҳтори дарсҳо

Дарсҳо дар синфҳои ибтидой асосан аз рӯйи нақшай дарсҳои омехта ташкил карда мешаванд: ташкилии дарс, такрори маводи омӯхташуда, аз худ намудани донишҳои нав, мустаҳкамкунӣ ва иҷрои машқҳо, супориши вазифаи хонагӣ ва иҷрои он. Соҳтори дарсҳо дар гурӯҳҳо, ки аз ду синф иборат аст, чунин бояд бошад.

Синфи сеюм	Синфи чорум
Кори мустақилона (машқҳо барои тайёр намудани азхудкуни маводи нав).	Кор бо муаллим. Шарҳ додани маводи нав, тайёрӣ ба кори мустақилона.

Синфи сеюм	Синфи чорум
Кор бо муаллимон. Санчиши натицаи корҳои мустақилона, шарҳ додани маводи нав, мустаҳкамкунни аввал, тайёр ба кори мустақилона.	Кори мустақилона (мазмуни корро маълум менамояд). Худсанҷӣ
Кори мустақилона (мазмуни корро маълум менамояд). Худназораткунӣ	Кор бо муаллим. Санцидани натиҷаҳои кори мустақилона, тайёр намудани иҷрои супоришоти хусусияти эҷодидошта, дастурдихӣ
Кор бо муаллим. Санчиши кори мустақилона, кор бо китоби дарсӣ ва дигар маводи таълими.	Кори мустақилона (мазмуни корро омӯзгор маълум мекунад). Худназораткунӣ.
Чамъбости натицаи ниҳоии дарс, баҳо додан ба фаъолияти хонандагон, супориши вазифаи хонагӣ.	Чамъбости натицаи ниҳоии дарс, баҳо додан ба фаъолияти хонандагон, супориши вазифаи хонагӣ.

Дар нақша мавзӯи дарс барои ҳар як синф аниқ нишон дода шудааст, ки мазмунан хусусияти бойи тарбиявӣ доранд. Синфҳо ва дарсҳо тавре тавъам карда шудаанд, ки як синф ба кори мустақилона машғул шуда, синфи дигар бо иштироки бевоситаи омӯзгор супоришҳоро ҳал менамояд. Барои беҳӯда сарф накарданӣ вақт муаллим супоришҳоро пешакӣ тайёр намуда, дар таҳтаси синф менависад ё дар варақҳои чудогона вобаста ба сатҳи дониши талабагони синф (аълоҳон, миёна ва сустхонон) пешкаш менамояд. Омӯзгор метавонад аз технологияи мусоир ва дастовардҳои солҳои охир истифода намояд.

Чомеаи имрӯза тақозо менамояд, ки омӯзгорон роҳу усулҳои мусоир таълимиро барои фаъолгардонии хонандагон дар раванди таълиму тадрис ҷустуҷӯ намуда, шогирдони донишманду некрафтор ва меҳнатдӯстри тарбия намуда, ба камол расонанд.

КИТОБНОМА:

1. Байгородова, Л.В. Воспитание и обучение в сельской малочисленной школе: учебное пособие. – Ярославль, 2001.
2. Гурьянова, М. Резервы модернизации сельской малочисленной школы /М. Гурьянова //Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 67–76.
3. Карпинский, А. Организация разновозрастного обучения вне классно-урочной школы /А. Карпинский //Народное образование. – 2005. – № 1. – С. 108–112.
4. С. Аминов, Д. Имомназаров.- Ташкили раванди таълим дар МСК. Омӯзгор №39; 28.09.2012.
5. Сидоренко, В.А. Самостоятельная работа с учебной книгой в малокомплектной школе //Русский язык в школе. – 1991. – № 5. – С. 31–36.
6. Суворова, Г.Ф. Обучение в малочисленной школе. – М.: Просвещение, 1986.
7. Фролов, П.Т. - Особенности педагогического процесса в малокомплектной школе. - М.: Просвещение, 1990.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ РАБОТ В МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛАХ. **МИРБОЕВА БИБИВАХИ**

Проблема организации группировки, учащихся является основной трудностью начальной или малокомплектной школы. Группировка учащихся позволяет работать учащимся в сменяемых парах. Поэтому у учителей появляется возможность выполнения сложных заданий.

В статье автор показывает методические особенности и структуру уроков в таблицах, имеющие важное значение для здоровья учащихся.

Ключевые слова: группировка, неполные школы, объединение, коллективное обучение, самостоятельная деятельность, практическое задание, устные индивидуальные задания, возрастные группы, развитие способности, развитие мышления.

GUIDELINES ON THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK IN SMALL COMPLECT SCHOOLS.

МИРБОЕВА БИБИВАХИ

The problem of organizing groups of students is a major difficulty starting or ungraded schools. Grouping students allows students to work in pairs exchangeable. Therefore, the teachers an opportunity to perform complex tasks. The author shows the methodological characteristics and the structure of the lessons in the tables of importance in occupational health of students.

Keywords: group, incomplete school, union collective learning, independent work, practical assignment, oral individual tasks, age groups, the development of skills, development of thinking.

ЗАБОНШИНОСЙ ЛИНГВИСТИКА

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.

ТАГАЙНАЗАРОВА М. С.,

старший преподаватель

Курган-Тюбинского педагогического колледжа

Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон придаёт большое значение изучению русского и английского языков, о чём свидетельствует Указ Президента «О совершенствовании преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан», который определяет языковую политику государства на ближайшую и долгосрочную перспективы. На основании Указа Президента разработана и успешно реализуется Государственная программа «Совершенствование преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2004-2014 года»

В настоящее время существует множество методов изучения иностранного языка. Самый известный и общераспространенный - так называемый прямой метод; преподаватель называет слово, указывая на предмет, и повторяет слово до тех пор, пока обучаемый не запомнит. Осваивая новые слова, изучая законы языка, научившись чтению, учатся языку.

Умение говорить, вести беседу на чужом языке так же, как умение излагать письменно на нем свои мысли, - это уже активные формы знания языка. Владеть в совершенстве иностранным языком значит думать на нем.

Говоря о требованиях к содержанию занятий, нельзя забывать о дидактическом принципе доступности. Доступное - не значит легкое. Слишком легкий материал не требует усилий мысли и воли студентов, не вызывает у него интереса к изучаемому, не способствует умственному развитию. Поэтому речь должна идти об определении меры посильной трудности содержания каждого занятия.

Успех обучения и воспитания детей зависит, в первую очередь, от качества работы преподавателя, на сколько правильно будет построен и проведен им каждый занятие. Это требует от него знания основ гуманистического воспитания своего предмета, широкого кругозора, педагогического мастерства. Выполняя ответственную задачу преподавателя Республики Таджикистан, сделали многое для научного прогресса в методах обучения и воспитания студентов. На уроках они стали глубже раскрывать основы предмета, учитывая современные достижения науки, техники, производства. Преподавателей стали чаще применять наглядные пособия, приборы и оборудование. Студентов научились пользоваться техническим средствами обучения- фильмоскопом, магнитофоном, компьютером, что способствовало получению более глубоких знаний.

Формирование личности преподавателя - процесс сложный и длительный, в основу которого положена последовательная система воспитания подрастающего поколения. Усвоение педагогических знаний, умений, практических навыков, вопросов социальной и общей психологии, активное овладение принципами и методами воспитания, дидактикой, педагогическим мастерством возможно лишь на основе постижения общечеловеческих ценностей, в прямой и непосредственной связи с духовной культурой общества.

Готовясь к проведению занятий, преподаватель должен заботиться о том, чтобы содержание занятия соответствовало изучаемому материалу и возможностям студентов. Поэтому для совершенствования своего мастерства преподаватель должен много трудиться, постоянно изучать свой предмет, знакомиться с передовой педагогической практикой, совершенствовать технику преподавания.

Преподаватель должен уметь управлять аудиторией. При проведении занятий нет мелочей, все одинаково важно .и как одет преподаватель, громко или тихо говорит, суетлив или спокоен . Большое значение имеет культура речи, интонация, дикция, паузы. Важно ,как вы вошли в класс, удалось ли вам установить контакт с студентами, морально воздействовать на них, эффективно использовать доску и наглядные пособия и т.д.

Одним из необходимых качеств преподавателя является чувство времени ,необходимого для изложения изучаемого вопроса на занятии. Объясняя, рассказывая, диктуя, надо следить за тем, успевают ли студенты воспринимать и записывать.

Как-то отвечая на вопросы студентов в конце одной из лекций, Сухомлинский, пытаясь внести ясность в вопрос, что же такое учебно- воспитательный процесс, сказал, что, по его мнению, этот процесс включает в себя три компонента: науку, мастерство и искусство. И далее добавил, что воспитание в широком смысле этого слова- это многогранный процесс постоянного духовного обогащения и обновления и тех, кто воспитывается и тех, кто воспитывает. Ведь в конечном счете занятия – это совместный труд и студентов, и педагога и её успех этого труда определяется в первую очередь теми взаимоотношениями, которые складываются между преподавателем и студентами.

Процесс обучения и воспитания требует большой гибкости в применении даже бесспорных и пародированных методов, творческого подхода к решению любых вопросов, возникающих в неповторимой и сложной обстановке, часто в решающей степени зависящей от личных качествах студентов и преподавателей. Тем неимение общее, закономерное, объективно устанавливаемое в работе преподавателей – мастеров существует. В книге Ф. Гоноблина «Психологический анализ педагогических способностей» (М., 1973) перечисляются следующие собственно педагогические качества: способность делать учебный материал доступным пониманию, творческое применение методов обучения, волевое влияние на студентов, способность организовать коллектив учебной группы, яркость речи, такт, связь с жизнью, педагогическая требовательность, способность к внеаудиторной работе. К этому можно добавить и так называемые сопутствующие качество личности: организованность, настойчивости, эмоциональность, высокая нравственность. Имеется ввиду, преподаватель – это человек, преданный своему народу, патриот, идеально подготовленный, имеющий широкий кругозор.

А. С. Макаренко утверждал, что талантливые преподавателя всегда будут, но нельзя ориентироваться только на них решающим фактором является мастерство, которому можно научиться. И мастерство это базируется на педагогических формах, методах и приемах.

Преподаватели должны овладевать наиболее эффективными методами и приемами обучения студентов. Они должны искать разнообразные формы построения занятия, которые побуждали бы студентов к активной самостоятельной познавательной деятельности. В этом главный смысл педагогической работы.

Но бывает и так, что поиски новых приемов превращаются в самоцель. Появляется мода на занятия определенного типа, мода на те или иные методические приемы. Это псевдо творчество. Вот, например, идут занятия по теме «Устройство двигателя внутреннего старения». Чего только нет на этом занятии: и наглядные пособия, и фронтальная беседа, и опрос с помощью технических средств, и многое другое. Все есть, кроме крепких знаний студентов, точности и научности выводов, сознательности применения полученных знаний. На вопрос: «Для чего использовано такое обилие видов работ?» преподаватель ответил: «Для разнообразия». Такое разнообразие вреднее однообразия с позиций результативности занятий.

Научные исследования, сама жизнь каждый день убеждают нас, что борьба за эффективность каждого занятия – это борьба со штампом, что никакая, даже самая удачная, структура занятия не может быть раз навсегда установленной. Преподаватель свободен в построении занятия и выборе методических приемов.

Урок- педагогическое произведение, в создании которого преподаватель выступает творцом, а не исполнителем чьей-либо воли.

Но творчески работающий преподаватель знает, что он не свободен от педагогической логики, от педагогической целесообразности, от дидактических принципов. Именно ими преподаватель выверяет правильность своего выбора, на них он ориентируется. Без этой ориентировки, как бы внешне эффективно ни выглядел занятий, как бы ни был оригинал по построению, он по результатам обречен на провал. По этому, готовясь к проведению занятий, необходимо выбирать такие формы обучения, которые могут обеспечить глубокое и прочное усвоение темы всеми студентами, разрабатывать структуру объяснения и систему упражнений, индивидуальные задания именно для данного состава студентов.

Следует подчеркнуть, что управляющие действия преподавателя при любом методе проведения занятий не должны строиться на приказной основе, на принуждении и грубости. Приказывать, повелевать и подавлять – формы управления наиболее легкие, но мало эффективные. Они нередко приводят к конфликтным ситуациям. Подчинение студента преподавателю в ходе обучения должно носить характер привычной нормы отношений, основанной на взаимных обязанностях, сочетаемой с полным уважением к личности студента. Слова преподавателя, обращенные к студентом, должны вдохновлять, поддерживать, одобрять их в учении, а не ранить, оскорбить или подавлять.

Большую роль в усвоении учебного материала играет важность той информации, которую он содержит, её структура, упорядоченность взаимосвязь между отдельными элементами. В этом отношении интересен опыт работы учителя из г. Донецка В. Ф. Шаталова. В основе его педагогической деятельности лежат методы: ежедневный опрос каждого ученика; двукратное повторение материала при объяснении; самостоятельная работа каждого ученика дома; отказ от неудовлетворительных оценок.

Шаталов своими методами сумел активизировать работу в классе на уроках математики. Нам необходимо внедрить его метод в нашу практическую, повседневную работу.

Методом Шаталова могут пользоваться только преподаватели, любящие свой предмет, творчески мыслящие и эрудированные. Чтобы разбудить мышление студентов, их нужно заинтересовать, углубить содержание лекций, насытить интересными и поучительными примерами. Даже если преподаватель отлично знает материал темы проводимого занятия, необходимо пересмотреть его еще раз, взглянуть на него в свете сегодняшних событий, научных открытий и прогнозов, в свете нового состояния культуры, в свете нового уровня развития своих студентов, в свете личного восприятия жизни. И тогда даже известный материал откроется по-новому.

Готовясь к лекции, самым тщательным образом следует проанализировать соответствующий раздел программы, вспомнить материал этого раздела, разбить его на отдельные примерно равные по объему части, которые составят темы занятия. Необходимо прорепетировать занятие, представив себя в аудитории, попробовать предположить, как будут студенты реагировать на те или иные разделы излагаемого материала. Необходимо четко уяснить результат занятия, заранее решить, какой метод выбрать, чтобы обеспечить наиболее короткий путь к достижению цели. Следует постоянно анализировать итоги каждого занятия, шлифуя свое мастерство – ежедневно, ежечасно, как это делает спортсмен, артист. Всегда надо помнить слова нашего замечательного педагога В.А.Сухомлинского, который говорил что «..учитель говорится к уроку всю свою жизнь.. Такова духовная и философская основа его профессии и технологии его труда».

Думается, что эти слова должны навести на глубокие раздумья каждого, кто избрал профессию педагога, кто определил себе путь – всегда идти вверх и не останавливаться на достигнутом, потому что молодость – самый точный хронометр века – сразу засечет отставание, а назад молодость оборачиваться не любит.

Чтобы поддерживать на занятии атмосферу дружной, оживленной, энергичной работы, преподавателю необходимо: во-первых, хорошо владеть содержанием преподаваемого предмета, излагать его на высоком идеино-теоретическом уровне. Во –вторых, подавать программный материал не равнодушно, не бесстрастно а эмоционально. В - третьих, не все преподносить в готовом виде, оставить перед студентами познавательные задачи, проблемы и организовать поиск их решения. В-четвертых, держать в поле зрения всех студентов группы, вовлекая в коллективную работу и пассивных. В - пятых, вовремя замечать признаки утомления студентов и давать им разряду виде смены занятий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Давыдов В.В. Виды обобщения и обучения. М., Педагогика, 1972.
2. Вестник Таджикского национального университета (научный журнал) 3 (46). Душанбе «СИНО» 2008. стр. 157-189.

АҲАМИЯТИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ПЕДАГОГӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

ТАҒАЙНАЗАРОВА М. С.

Муаллифи мақола дар хусуси масъалаи истифода ва аҳамияти технологияи мусоири педагогӣ дар раванди таълими забони англӣ сухан меронад.

Ключевые слова: технологияи мусоири педагогӣ, сохтор, мазмун лексия, истифода, раванди таълим.

ROLE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGY DURING LEARNING THE ENGLISH LANGUAGE

ТАҒОЙНАЗАРОВА М.С.

In article the author wrote about the role of modern pedagogical technology in learning the English language.

Key words: pedagogical technology, structure, the contents of lecture, using, the process of learning.

ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ТАҶОЗОИ ЗАМОН

САНГОВА Ҳ.Р., дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии забонҳои олмонӣ ва фаронсавӣ

Дар ҳақиқат, замони мусоир, чӣ дар соҳаи илм, чӣ дар соҳаи сиёсати байналмилалӣ ва амсоли инҳо дар назди инсоният масъалаю вазифаҳои муҳимро гузашта истодааст, ки дарку ҳалли онҳо пеш аз ҳама аз ҳар фарди чомеа дониши мукаммал ва донистани забонҳои хориҷиро таҷозо дорад.

Ба ин давлату ҳукумати мо низ бетараф набуда, ҳар вақт дар баромадҳояш ҳангоми воҳӯрӣ бо донишҷӯён президенти муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон омӯҳтани забонҳои хориҷӣ махсусан русӣ ва англисиро ба ҷавонон таъкид менамоянд.

Баъди барҳам ҳӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва соҳибистиклол гардидани ҷумҳурии мон ба забони тоҷикӣ тарҷума намудани ҳуҷҷату маводи зарурӣ ба миён омад, ҷунки ҳуҷҷатнигорӣ танҳо ба забони русӣ сурат мегирифт. Забоншиносон ва тарҷумонҳо бештар ба ҳамзабононамон -забони дарии Афғонистон ва форсии Эрон ва ҳамҷунин забони классикии асримиёнагӣ рӯ оварданд ва дар тарҷумаи бисёр қалимаю истилоҳоти байналмилалӣ, ки аз забонҳои лотинӣ ва юнонӣ ба воситаи забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардида, дар забони омма маъмул шуда буданд, бо як ҳаваси зиёд оғоз намуданд. Аз қабили қалимаҳои лотинии: университет, институт, студент, стипендия, Республика, конференция, аттестат, факултет, лекция, армия, консультатция, экзамен, лаборатория, аудитория, доктор, доцент, суффикс(юн.), префикс (юн.) ва монанди инҳо.

Аммо забон як қонун дорад, қалимаро забоншиносон тарҷума карда пешниҳод менамоянд, лекин мардум, яъне соҳибони ҳамон забон дар натиҷаи истифодаи ҳаррӯза он қалимаро ё қабул ё инкор менамоянд. Чунончӣ, ҳарчанд қалимаи телевизионро бо оинаи нилгун иваз намуда, тарҷума карданд, лекин дар забони мардум маъмул нагардид ва ҳама ҳурду қалон онро танҳо телевизион мегӯянд ё ҳуд қалимаи стипендия аз лиҳози мавқеи истеъмол, маъмултар аст нисбат ба идрорпулӣ. Инро дар бораи қалимаи студент низ гуфтан мумкин аст. Донистани забонҳои хориҷӣ барои забоншиносу тарҷумонҳо хеле муҳим аст, то дар тарҷумаи қалима ва истилоҳот ба забони тоҷикӣ бисёр эҳтиёткор бошанд, ин кор мафкура ва ҷаҳонбинии васеъро таҷозо дорад. Замона танҳо дар доираи забони модарии ҳуд маҳдуд буданро намеписандад. Дар тамоми давру замонҳо ба як забон аз забонҳои дигар қалимаҳои ворид мегарданд, ки ин таҷозои таърих аст. Ҳоло на ҳама вақт мо метавонем ба ҳамзабонҳо такя намоем, ҳарчанд, ки дар асрҳои миёна забони илмии ҳамаи мо забони арабӣ махсуб меёфт. Дар замони мусоир бошад, забони дуюми онҳо забони англӣ буда, қалимаю истилоҳоти байналмилалиро ба воситаи ин забон қабул ва истифода мебаранд ва ба баръксӣ мо барои тарҷумаи баъзе онҳо бисёр талош ҳам надоранд. Фаромӯш набояд кард, ки забони дуюми давлатҳои Араб низ дар айни замон забони англӣ ба ҳисоб меравад.

Ё ҳуд ҳарфи Ҷ ҳамчун ҳарфи хосси забони русӣ аз алифбои миёни кириллӣ-руսӣ аст бароварда шуда, онро ба ҳарфҳои С ё Т ҳамчун иваз намуданд, акнун мо бояд цирк – ро сирк ва доцент – ро дотсент талафғуз намоем. Овози Ҷ дар забони лотинӣ зиёд истифода мешавад, пайвасти ҳарфҳои: сі –ци, се-цэ, су- ци, сае – цэ, сое – цэ, тио – цио ба ин шаҳодат медиҳанд. Чунончӣ: cytologia (цитология), medicina (медицина), cerebrum (церебрум), coeruleus (цэрулеус), plicae (плицэ), solutio (сольюцио) ва гайра.

Ҳангоми таълими забони лотинӣ дар гурӯҳҳои хориҷии донишгоҳи тиббӣ шоҳиди он будам, ки донишҷӯёни ҳиндӣ, покистонӣ ё ҳатто эронию афғон ин овозро ба мушкилӣ талафғуз мекунанд ё ки дастгоҳи овозии забони махсусан ҳиндӯю пуштуҳо (покистонӣ) қобилияти талафғузи ин овозро надоранд. Тавре, th - и англисиро низ дуруст талафғуз карда наметавонанд. Аммо мо тоҷикон овози Ҷ – ро бисёр ҳуб талафғуз мекунем ва дастгоҳи овозии забони мо ба он мувофиқ аст. Барои ин ба шогирдон ҳангоми таълими забони лотинӣ ҳамеша таъкид менамоям, ки агар ин овозро мо ба осонӣ гуфта метавонем

ба манфиати забондонии мо аст, ин малакаро инкишоф додан зарур аст, на аз он даст кашидан. Ин малака ба мо дар омӯзиши забони русӣ низ қӯмак менамояд. Беҳуда нест, ки забони тоҷикӣ ба оилаи забонҳои ҳиндӯ аврупӣ дохил мешаваду ба он забонҳои лотинӣ, русию англисӣ низ тааллук доранд.

Дар алифбои арабиасоси забони форсӣ низ 8 - ҳарфи хоси забони арабӣ мавҷуд аст, ки калимаҳои пайдоишашон арабӣ бо он ҳуруф навишта мешаванд ва дар тӯли асрҳои зиёд қобили истифода буда, аз алифбои забони форсӣ берун карда нашудаанд.

Вақте римиҳо Юнонро забт намуданд, он дорои маданияти боло буд, илму дониш дар сатҳи баланди тараққиёт қарор дошт. Аз ин рӯ, ба забони лотинӣ калимаҳои зиёди юнонӣ ворид гардид ва барои он ки калимаҳои юнонӣ дар забони лотинӣ мавқеи ҳудро дошта бошанд ба алифбои лотинӣ ҳарфҳои хоси забони юнонӣ у (игрек – и- и юнонӣ) ва z (зета), инчунин диграфҳои ch - x, ph - ф, rh - p, th - t -дохил карда шуданд. Дар калимае, ки ин ҳуруф воҳӯранд дар забони лотинӣ мо бе донистани забони юнонӣ мегӯем, ки ин калима пайдоишаш юнонӣ аст. Ба мисли он, ки дар алифбои арабиасос аз рӯйи калимаҳои аслан арабӣ шинохтани калимаҳои арабӣ осон мешавад.

Яъне ба як забон гузаштани ҳарфҳои маҳсус аз забони дигар талаби давру замонҳост, ки таҷрибаи дигар забонҳо гувоҳи ин буда метавонад.

Барои мо донистани забони русӣ ниҳоят муҳим аст, инро мардум дар ҳаёти рӯзмарсааш эҳсос мекунад, ҳоло ба қадом дехоти дурдасте, ки равем, мардум медонад, ки фарзандаш бе надонистани забони русӣ дар Россия кор ва зиндагӣ карда наметавонад. Муҳочирати меҳнатӣ ин заруриятро ба миён овардааст. Дар шаҳр имкониятҳо васеътар аст ва ҳар падару модар орзу мекунад, ки фарзандаш дар мактабҳои русӣ таълим гирад, то ояндаи дураҳшон дошта бошанд.

Тавассути Маркази байналмилии тестӣ, ки бо дастгирии Президенти ҷумҳурий таъсис ёфт, ҳар як ҷавони соҳибии ҷонандай забони русӣ ё англисӣ имкон дорад бо супоридани имтиҳонот дар ҳамин ҷо ба донишгоҳҳои Федератсияи Россия ва дигар мамолики ҳориҷӣ дохил шуда, таҳсил намояд. Ин иқдом қобили таҳсину ифтиҳор аст, ки ҳукумати ҷумҳурии мо барои таълиму тарбияи ҷавонон чӣ қадар ғамҳориҳо намуда, имкониятҳои зиёдеро фароҳам овардааст.

Замони мусоир пур аз тазодҳост, ки аз ҳар фарди ҷомеа ҳушёрии сиёсиро тақозо дорад. Тарсу ҳаросе, ки аз тарафи давлати ба ном исломӣ дар дили мардумони дунё ҳавфу таҳлукаро ба миён овардааст, ба ҳамагон маълум аст. Гунахгор кардани дини ислом ва ваҳшониятҳо, ки намояндагони он амалӣ карда истодаанд, на ба ақли солим рост меояду на ба дини ислом. Ҳавфи ҷалб намудани ҷавонон ба ин ғурӯҳҳои ифротгар вуҷуд дорад, аз ин рӯ, фаҳмондадиҳӣ ва ҳимоя намудани ҷавонон аз таъсири ин ғурӯҳҳо вазифаи муҳими ҳар як фарди ҷомеа ва мо омӯзгорон низ мебошад.

Дар ин ҷо низ омӯхтани забонҳо, маҳсусан арабӣ муҳим мебуд. Ҳоло дар шаҳр курсҳои зиёди забономӯзӣ, аз ҷумла забони арабӣ низ амал мекунанд, ки волидон метавонанд барои омӯзнидани фарзандони ҳуд аз ин курсҳо истифода баранд. Ҷавоне, ки китоби мӯқаддаси Куръонро дар асл ҳонда метавонад ва медонад, ки дар он гайр аз некӯкорӣ ҷизи дигаре навишта нашудааст, ҳоҷат ба насиҳати намояндагони дин надорад. Чунин ҷавонони равшанфикари забондону босаводро ба доми фиреб дароварда ба ҳар ғуна ғурӯҳҳои террористӣ ҷалб намудан мушкил мешавад.

Имрӯзҳо мо шоҳиди он мегардем, ки авзои сиёсии дунё ниҳоят муташаниҷ аст, набардҳои иттилоотӣ идома доранд ва барои он, ки ҳамқадами замон бошем, донистани забонҳои русӣ ва англисӣ хеле муҳим аст. Танҳо бо донистани забони англисӣ ва русӣ мо метавонем аҳбори сиёсии ҳаррӯзаро таҳлил намуда, ҳулоса барорем ё ҳуд аз имкониятҳои беҳудуди интернет барҳурдор бошем.

Мо омӯзгорон дар ин замони мураккабу таъғирёбанда вазифаи ниҳоят масъулияtnok - таълиму тарбияи насли наврасро ба зимма дорем. Ин аз мо дониши мукаммалу ҷаҳонбинии васеъ ва донистани забонҳои ҳориҷиро тақозо дорад, то ки ба шогирдон намунаи ибрат гардида, онҳоро ба омӯзиши забонҳои ҳориҷӣ шавқманд ва талқин карда тавонем.

АДАБИЁТ:

1. Константин Васильев «Легкий английский» Самоучитель для начально-среднего уровня; Пятое издание: Санкт-Петербург 2007
2. Серена Мёрдок-Стери Общение на английском: Москва; 2005
3. Давыдов В.В. Виды обобщения и обучения. М., Педагогика, 1972.

ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ

САНГОВА Х.Р

В статье рассматривается вопрос об изучении и владении молодёжи иностранными языками как требование современности. Задача учителя иностранного языка научить подрастающее поколение, молодёжь умело обращаться со словом, владеть иностранными языками, чувствовать их уникальность и использовать эти языки в практической деятельности.

Ключевые слова: изучение, языки, знание, современное время, иностранные языки, курсы.

LEARNING THE FOREIGN LANGUAGES - DEMAND OF THE MODERN TIME

САНГОВА Х.Р

This article is about the learning the foreign languages by young peoples how demand of the time.

Key words: study, languages, knowledge, modern time, foreign languages, courses.

РОҲҲОИ НАЗОРАТ БА ДОНИШ, МАЛАКА ВА МАҲОРАТИ ҲОНАНДАГОН ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ ҲОРИҔӢ

БОЙМАҲМАДЗОДА НАЗИРА,
магистранти соли аввали

Мусаллам аст, ки дар соҳаи иҷтимоӣёт ва иқтисодиёти ҳар як ҷумҳурӣ тағйироти қуллӣ ба вуқӯъ мепайванданд, маданисозии ҷараёни рушд, муносибатҳои бозаргонӣ авҷ мегиранд, Рӯйкард ба ислоҳоти низоми маорифи ватанӣ ва воридшавӣ ба системаи ҷаҳонии таълим зарурати объективӣ пайдо мекунад.

Модернсозии соҳаи маориф ва илм дар Тоҷикистон омӯзиш, ҷамъбаст ва истифодаи эҷодии таҷрибаи ҷаҳонии раванди таълим ва тарбияро таъкидкорона илқо менамояд. Инчунин аз сабаби гузариш ба системаи кредитии таълим дар Тоҷикистон техника ва технологияи инноватсионӣ барои ба даст овардани мақсадҳои пешбинишуда ва вазифаҳои он дар соҳаи таълим, тарбия ва инкишофи ҳаматарафаи насли наврас шароити заруриро фароҳам меорад.

Меъёри дараҷаи таълим, тарбия ва инкишофи донишҷӯён ин тестгузаронӣ мебошад, ки дар марҳилаи ҳозира яке аз методҳои дурнамотарин ба шумор меравад. Он дар сарроҳаи педагогика, назарияи андозакунӣ (санчиш), тарҳсозии (қолабсозӣ) математикӣ, баҳисобигрии математикӣ ва автоматикунӣ такомул мейёбад.

Вазъи имрӯзai назорати педагогӣ ва баҳодиҳӣ ба натиҷаи дониши омӯзандагон дар илму маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон пайвастагии контрастивии маводи кӯҳна, гайрианъанавиро бо нав, субъективиро бо объективӣ, санчиши шифоҳиро аз рӯйи системаи баҳодиҳии 10-12-100 хола бо кӯшиши роҳандозии технологияи инноватсионии назоратӣ ифода мекунад.

Барои инкишофи бемайлону рӯзафзуни соҳаи маориф, инчунин баланд кардани ҳисси маъулияти кормандони ин соҳа азnavsозии методҳои созмонӣ-иқтисодӣ дар соҳаи мазкур, гузариш ба маблағгузории саросар (умумӣ), истифодабарии маҳсулноки воситаҳои бучавӣ ва гайрибуҷавӣ, азnavsозии соҳт ва мундариҷаи маълумоти умумӣ ва мувоғиқсозии он бо стандарт ва нормаҳои ҷаҳонӣ зарур аст.

Дар методикаи ватанӣ дар масъалаи назорат ақидаҳои ягона дида намешаванд. Методистон-тадқиқотгарон масъалаи назоратро чун системае, ки тамоми раванди таълими забони ҳориҷиро ҳаматарафа фаро мегирад, баррасӣ мекнанд. Системаи назорат ба эҳтиёҷоти раванди таълим ҷавобгӯ аст ва он чун қисми асосии ин ё он функсияҳоро дарёфт мекунад.

Функсияҳои назорат дар корҳои М.Е.Брейгина ва А.Д.Климентенко хеле мушахҳас дарҷ гардидаанд. Аз рӯйи ақидаи эшон назорат чунин функсияҳоро дорост: таълимдиҳӣ, ташхисӣ, ислоҳқунӣ, назоратӣ, идоракунӣ, баҳодиҳӣ, ҳавасмандкунӣ, такомулӣ, тарбиявӣ. Чунин ақидало инчунин С.Ф. Шатилов ҷонибдорӣ намудааст. Муаллифони дигар, Р.К.Миняр-Боручев, Е.И.Пассов, А.П.Старков барои дида баромадани назорат чун шакли тадбиқкунии (алоқа) аксуламал майл мекунанд, ки он аз нуқтаи назари назорат ҳамчун «маҷмӯи ретсептивии амал ва амалиёти омӯзгор дар соҳаи таҳияи фикри қабулшуда бо эталони воқеан мавҷудбуда ва ҳаёлан мавҷудбуда» ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, назорат, тибқи ақидаи онҳо, фаъолияти омӯзиши хонандагонро ҳавасманд мегардонад.

Назорат дар дидактика- ин санчиши дониши, малака ва маҳорати хонандагон мебошад. Идоракунии мунтазам ва самараноки таълим ва тарбияи хонандагон бе ташкили системаи илмии назорат имконназар мебошад. Роҳандозии назорат сарфаҳмравии амиқи падидай мазкурро талаб мекунад, маънои он дар партави функсияи иҷроқунандагии он, тасаввуроти амиқ дар бораи талабот, объекти он, шаклҳо ва роҳҳои он маҳфуз аст. Умуман, назорат ин бутунии (яклухтии) мураккаби диалектикӣ мебошад, ки дар он фаъолияти шахсии таълимдиҳанда ва тарбиядиҳанда-омӯзгор дар алоқамандии мустаҳкам бо фаъолияти таълимгиранда ва тарбиягиранда-талаба қарор дорад.

Назорат чун ҷузви раванди таълиму тарбия ба ҳисоб рафта, он функсияҳои муайянро иҷро менамояд. Ин функсияҳо хеле ғуногун ва серпаҳлу мебошанд. Яке аз функсияҳои муҳими назорат ин функсияи назоратӣ мебошад-санчиши сифати ҳалли вазифаҳои гузаштавуда (ноил гаштан ба дараҷаи муайян малака ва маҳорати забони ҳориҷӣ, азбаркунии ҷамъи донишҳои муайян). Функсияи таълимдиҳӣ низ аҳамияти хос дорад. «Моҳияти функсияи мазкур дар он аст, ки мундариҷа, роҳ ва усули назорат бояд ҳосияти таълимдиҳӣ дошта бошад». (С.В.Мяснитская). Ин маънои онро дорад, ки назорат бо воситаҳои худ бояд ба тадбиқи вазифаҳои таълим мусоидат намояд. Функсияи таълимдиҳии назорат бо функсияи ба ном идоракунӣ зич алоқаманд аст. Функсияи идоракунӣ дар ҳолати муносиб будани ҳамгирии тамоми ҷузҳои раванди таълим тадбиқ карда мешавад, аз ҷумла, дар ҳолати баҳисобигирӣ ва тадбиқи амалии тамоми принсипҳои умумидидактикий ва соғ методии методикаи муосири таълими забони ҳориҷӣ.

Функсияи дигари назорат ин ҳосияти ташхисӣ доштани он мебошад, яъне малакаи гузаронидани ташхиси дониши ҳосил намудан, муайян соҳтани дараҷаи дониши, малака ва маҳорати мавҷудбуда az забони ҳориҷӣ дар марҳилаи муайянни таълим, дар баробари он мушоҳида намудани пешравӣ ё қафомонӣ дар таълим ё дар ҳамbastagӣ бо натиҷаи бадастомада барои ба роҳ мондани фаъолияти минбаъдаи таълим .

Бо функсияи ташхисии назорат функсияҳои ислоҳқунӣ бевосита алоқаманданд, ки онҳо дар тадбиқи азбаркунии дониши, малака ва маҳорати хонандагон ё ғурӯҳи хонандагон бо роҳи тағйиротдохилкунӣ ба методикаи таълим ифода мегарданд.

Ба функсияи ислоҳқунӣ наздик, вале каме аз он фарқкунанда ин функсияи огоҳкунанда мебошад. Аҳамияти он дар он аст, ки назоратро барои таваҷҷӯҳи хонанда ба таносуби дониши, малака ва маҳорати онҳо нисбат ба талаботи пешниҳодшаванда имконназар мегардонад. Ин дар навбати худ, барои муайян намудани донишҳои норасида дар омодагӣ ба бартараф намудани онҳо имкон медиҳад.

Инчунин аҳамияти функсияҳои ҳавасмандкунӣ ё ваҷҳӣ низ кам нест, ки яке аз вазифаҳои онҳо ин созмон додани ваҷҳи мусбати донишандӯзӣ, дар мавриди мазкур, ҳангоми азбаркунии забони ҳориҷӣ мебошад. Бо функсияи мазкур функсияи баҳодиҳӣ хеле зич алоқаманд мебошад. Маҳз аз функсияи баҳодиҳӣ таъсиррасонии дурусти педагогӣ-психологӣ ва натиҷанокии назорат вобаста мебошад, зоро ба туфайли баҳодиҳӣ як ғурӯҳи ваҷҳ тавлид мейёбад, ки он фаъолияти таълими омӯзандаро ба ягон самт равона месозад. Дар аксар корҳои методӣ боз функсияи таълимдиҳӣ қайди худро ёфтааст. Функсияи мазкур дар он ифода мейёбад, ки назорат барои муайян намудани дараҷаи азхудкунии малакаҳои нутқӣ,

махорат ва дониш дар омӯзиши ниҳои мавзӯи муайян ё ҳангоми ба охир расидани қисми курси таълимӣ имконият пайдо мекунад.

Ниҳоят, яке аз функцияҳои мухимтарини назорат ин функцияи тарбиявӣ, такомулӣ ва тарбиядиҳандагии он мебошад. Муҳаққиқон ба чунин функцияҳои назорат таваҷҷӯҳи хос зоҳир мекунанд. Онҳо қайд мекунанд, ки дар назорат «имкониятҳои гуногуни таълими тарбиядӣ» маҳфузанд. Назорат барои тадбиқ намудани чунин функция, ба монанди такомули фикрронии хонанда, тадбиқ намудани фарҳанги фикрронии ў, мантиқи ў, малакаҳои таҳлилкунӣ ва ҷамъбасткунӣ, системакунонӣ ва ҳоказо ҳам қодир аст.

Дар амалия шаклҳои гуногуни назорат роҳандозӣ карда мешаванд. Ба монанди назорати инфиродӣ, фардӣ, ҷуфтӣ ва ғурӯҳӣ. Вобаста ба ҷанбаҳои ташхисшавандай забон ё намудҳои фаъолияти муоширатӣ назорат метавонад ҳаттӣ ё шифоҳӣ гузаронида шавад. То рӯзҳои охирин назорати ҳаттӣ дар системаи санчиши дараҷаи дониши омӯзандагон мақоми беандоза дошт. Аммо назорати ҳаттӣ ба аксар бартариҳои он нигоҳ накарда, на дар ҳамаи санчиши малакаву махорат пайдарҳам истифода бурда мешавад. Дар шакли ҳаттӣ малакаҳои гуфтугӯй ва фонетикии омӯзандагонро санҷидан имконнапазир аст. Омӯзгор наметавонад шаҳодат диҳад, ки омӯзандагонро то қадом дараҷа воҳидҳои нутқро автоматикӣ истифода бурда метавонад ва чӣ гуна онҳоро бо лугати мувоғиқ озодона пур кардан лозим аст.

Дар амалияи таълими забони ҳориҷи санчиши шифоҳӣ бештар ба назар мерасад. Назорат бояд бо ҳамон нақшае, ки таълим гузаронида мешавад, амал қунад. Аз ин рӯ, барои санҷидани малака ва маҳорати нутқи шифоҳӣ бояд роҳу усули шифоҳии санҷишро дарёфт кард.. Ин шакли санҷиш нисбат ба санчиши ҳаттӣ дида, вакти зиёдро фаро наҳоҳад гирифт. Санчиши шифоҳӣ барои ҳосил кардани малакаи сарфаҳмравӣ ба ин ё он савол, инкишофи хотираи омӯзандагонро мусоидат менамояд.

Яке аз воситаҳои судманди назорат дар таълими забони ҳориҷӣ ин санчиши тестӣ маҳсуб меёбад. Тестҳо яке аз қисмҳои асосии тестгузаронӣ ба ҳисоб мераванд-методи тадқиқот, ки дар он ичрои супоришоти маҳсус аз ҷониби омӯзандагон пешбинӣ карда мешавад. Дар байни навъҳои аксар супоришот бештар чунин тестҳо вомехӯранд, ки онҳо барои тестсозӣ ва корҳои контролӣ истифода мешаванд:

- мувоғиқоварӣ;
- интиҳоби алтернативӣ (дуруст ё нодуруст);
- интиҳоби ҷавоби дуруст;
- пайдарҳамӣ;
- ҷумларо комил қунед;
- табодули;
- ҷойивазкунӣ;
- ба саволҳо ҷавоб;
- шарҳу эзоҳдиҳӣ;
- тарҷума

Тестгузаронии системавӣ фаъолнокӣ ва диккати хонандагонро ба дарс ҷалб менамояд, масъулиятнокии онҳоро ҳангоми ичрои супоришоти таълими баланд мебардорад. Матни тестҳо бо назардошти қобилияти инфиродии омӯзандагон ва дараҷаи азҳудкуни онҳо таҳия карда мешаванд. Тестҳо ба принсиби дастраснокӣ ва талаботи барномавӣ ҷавобгӯ мебошанд. Тестҳо дар тӯли пурраи курси таълим бо мақсади муқаррар намудани дараҷаи азҳудкуни ҳам маводи нави машқардашуда ва ҳам донишҳои қаблӣ истифода бурда мешаванд. Онҳо барои муайян намудани ғалатҳои хосси омӯзандагон имконият медиҳанд. Истифодаи назорати тестӣ дар зинаи сеюми таълим хеле мухим мебошад, Ҳангоме, ки тестҳои аз ҷониби омӯзгор истифодашаванда комилан дар шакли супоришот таҳия карда мешаванд, ки онҳо ҳангоми супоридани ИЯД (ЕГЭ) аз забони ҳориҷӣ ба ҳатмкунандагон пешниҳод карда мешаванд. Натиҷаи санҷиши тестҳо аз як тараф барои нишондиҳандои дараҷаи дониши омӯзандагон хизмат қунад, аз тарафи дигар ҳудбаҳодиҳии корҳо барои дохил кардани ислоҳи ғалатҳо дар раванди таълим заруранд ва ҳамзамон тақрори ғалатҳои хонандагонро пешгӯй менамоянд, имкон медиҳад.

Методи тести санҷиши баҳодиҳии дониши омӯзандагон аз нигоҳи мо, яке аз методҳои дурнамотарин маҳсуб меёбад, ба хотири он, ки он чун самти босуръат тараққиёбанда мебошад. Тадбиқ ва инкишофи он дар раванди ислоҳоти системаи маорифи ватанӣ саҳми бузурги ҳудро мерасонад ва яқҷояқунии онро бо амалияи таълими ҷаҳонӣ таъмин менамояд.

Тестҳо барои ҳалли вазифаҳои таълими азҳудкуни дониш, малака ва маҳорати барномавӣ мусоидат менамоянд. Истифодаи самараноки тестҳо дар дарс аз омӯзгор талаб мекунад ки вакте расидааст ў аз нақши муқаррарии ҳуд, яъне баҳоғузоранда, тарбиятгар, мураббӣ ва назоратӣ ба мавқеи дигар, яъне мушоҳидачии кумакрасон гузарад. Ў дар ин ҳолат камтар насиҳатгӯй карда, яъне насиҳатомезона сухан гуфта, омӯзандагонро бештар ба ичрои кори мустақилона сафарбар намояд, бо аҳбороту маълумотҳои нав кор кардан, мулоҳизаронӣ карда тавонистан, тақозо кардан, таҳлилу таҳrir кардани донишҳои азҳудкардаро омӯзонад. Технологияи тести чун технологияи табиатхизқунанда ва солимнигаҳдорандай назорати сифати комёбииҳои таълими донишҷӯён дараҷаи туризтиробии психологӣ, ноустуворӣ, нобоварӣ нисбат ба ҳудро дар хонандагон паст менамояд.

Ичрои системавии тестҳо дар омӯзандагонро малакаҳои фикрронии танқидиро (мустақилона, эҷодкорона ва асосонок) ташаккул медиҳад: аз ҷумла, малакаи мустақилона таҳлил намудани саволу супоришоти тести таълими, баҳодиҳӣ намудани ҷавобҳои гуногуни пешниҳодшуда, интиҳоби ҷавоби дуруст.

Ҳангоме, ки сухан дар бобати тестгузаронӣ меравад, бояд зикр намуд, ки зери мағҳуми тестгузаронӣ маҷмӯи ҷорабинҳои методӣ ва созмонӣ дар назар дошта мешавад. Он коркарди василаҳои бевосита ва объективонаи баҳодиҳии сифати таълим ва донишҳои назариявӣ, омодагӣ ва дар асоси он гузаронидани амалиёти стандартиқунонидашудаи ҷенкунӣ (санҷиш) ва баҳодиҳии дараҷаи инкишофи қобилияти инфиродӣ ва маълумотнокии санҷишгузарандагонро таъмин менамояд. Натиҷаҳои аз он баҳрамандшударо зарур аст, ки онҳо коркард ва таҳлил карда шаванд.

Ҳоло фикру андешаҳои гуногун перомуни санҷишу имтиҳоноти дохилшавӣ тибқи тестҳо вучуд доранд ва суол ба миён меояд, ки оё он тестҳо ба меъёрҳои илми тестология мувоғиқанд? Оё дар он принсиби мушкилоти зинавии (зина ба

зина баландшавии дарацаи мушкилот) супоришоти тестӣ риоя карда мешавад? Оё супоришот бегалат кор карда шудаанд, оё ишораҳо ба ҷавоби дуруст зиёд нестанд, ки дар баъзе супоришот мавҷуд буда метавонанд. Ҳамаи ин суолҳо ба чандандешӣ оварда мерасонанд ва дар ин бобат дар ҷомеа ақидаҳои якхела мавҷуд нестанд. Ин суолҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки омӯзгорони муассисаҳои олии қишварамон ба машварату маслиҳат ниёзманд ҳастанд. Дар ин бобат бояд дар бораи созмон додани баъзе семинару тренингҳо андешид, то қулли омӯзгорон ба стандарти ҷаҳонӣ тақия намуда, тест таҳия намоянд. Аз ин лиҳоз, аз андешаҳои дар боло зикршуда бармеояд, ки андаке дар бобати сароғози тестҳо суханронӣ намоем. Зоро ҳар як ҷиз оғозу анҷоми худро дорост. Чун об аз кучо меояд, мо низ бифаҳмем, ки тест аз кучо меояд.

Айни муддаост, ки инчо суханро доир ба таърихи тест ва тестгузаронӣ оғоз биқунем. Мисли он, ки ҳар як ҷизро оғозу анҷомест. Ҳангоми давлатдорӣ дар ҳар як қишвар пахлавонон, шаҳсони солиму бардам ва аз ҷиҳати ҷисмонӣ бақувват барои хизмат лозим мешуданд ва онҳо дар озмунҳо ширкат варзида, аз тарафи гурӯҳи ҳакамони маҳсус ба ин ё он вазифаи давлатӣ интиҳоб карда мешуданд.

Фаҳмиши замонавии тестҳо ва тестгузаронӣ се даваро дар бар мегирад:

Якум, дараҷаи майшӣ (ҳаётӣ). Ин ҷо тест чун маҷмӯи супоришот бо пешниҳоди ҷавобҳо фаҳмида мешавад, ки бо кроссворд, муаммоҳо ва аксар вақт барои дилхушӣ ва қаноатмандии завқи маърифатнокии хонанда хизмат мекунад. Баъзе педагогон бо ин мағҳуми тестгузаронӣ тестгузарониро бебақо, маҳдуд мешуморанд, созмон додани тестҳоро оддитарин ҳисоб мекунанд.

Дараҷаи дуюми тестгузаронӣ чунин фаҳмида мешавад, ки онро «лӯғат» номидан мумкин аст. Ин ҷо ҳусусиятҳои амалиёти созмондиҳии тест, дар ин ё он соҳа истифодабарӣ ва таҳлили он ба назар гирифта намешавад. Ба ин фаҳмишҳои ғуногун хондан ва муҳолифат дар мағҳумҳо ва муайянкуниҳо хос мебошад. Вазъи ҳозираи инкишофи тестология маҳз дар ҳамин дараҷа ё зина қарор дорад. Бисёр мағҳумҳо то ба охир муқаррар карда нашудаанд, аксар муаллифон ҳамон як мағҳумро ғуногун ақидалонӣ мекунанд ва дар баробари ҳуд як падида якчанд номгӯй доштанаш мумкин аст.

Ба қайдҳои дар боло зикршуда хотима бахшида, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки ҳангоми гузаронидани назорат бояд ба чунин қоидаҳо риоя карда шавад:

1. Назорат бояд ҳусусияти доимӣ дошта бошад;
2. Назорат бояд ҳадди афзалияти хонандагонро дар як воҳиди муайянни вақт фарогир бошад;
3. Ҳаҷми маводи назоратшаванда бояд васеъ, вале ба ҳадди муайян кофӣ бошад, то ҳаҷми азҳудкуни он аз ҷониби хонандагон боварибахш бошад;
4. Азбаски таълим ва назорат табиатан ба ҳам алокаманданд, бояд ҳангоми гузаронидани назорат аз баъзе супоришоти амиқи дарс ҳуддорӣ карда шавад.

Назорат дар дарси забони ҳориҷӣ мақсадҳои ғуногун дошта метавонад, аммо ба ҳар ҳолат он мақсади ягона нест ва он ҳусусияти таълимдиҳӣ дорад: он барои амалий кардани раванди таълим имконият медиҳад, ҷойи равиҷҳои каммаҳсулии дарсро мегирад ва ба ҷойи онҳо шеваҳои таълими судмандро пешниҳод мекунад, барои ислоҳ ва бехтаргардонии азҳудкуни амалии забон, инчунин барои тарбияи хонандагон ба воситаи забони ҳориҷӣ, шароити мувоғиқ фароҳам мөорад.

Калидвоҷсаҳо: назорати дониш, малака ва маҳорат, санчиш, қолабсозӣ, ваҷҳонокӣ, тест, мониторинг, дидактика, вазифаҳои ташхисӣ, ислоҳкуни

КИТОБНОМА:

1. Ананьев Б.Г. Психология педагогической оценки. - В кн.: Труды Института по изучению мозга им. В.М. Бехтерева, IV. - Л., 1935.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. - М., 2000.
3. Немов Р.С. Психология: В трех томах. - М., 1999.
4. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии. Учебное пособие/Под ред. Смирнова С.А. - М., 1998.
5. Талызина Н.Ф Й. Педагогическая психология - М., 1998.
6. Шишов С.Е., Кальней В.А. Школа: мониторинг качества образования. - М., 2000.

ПУТИ КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ В УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.

**БОЙМАҲМАДЗОДА НАЗИРА,
КАМОЛОВА БИБИКАЛОН**

В статье рассматриваются цели и задачи проведения контроля ЗУН, а также в качестве самых эффективных средств контроля проведения тестирования на уроках иностранного языка в высшей школе. В ней рекомендуются некоторые соблюдения правил при проведении контроля ЗУН. Особое внимание уделяется различным мнениям учёных-методистов о проведении тестирования и эффективности его использования на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: контроль знаний, умений и навыков (ЗУН), проверка знаний, проектирование, мотивация, тест, мониторинг, дидактика, диагностические задания, корректирование.

**WAYS AND METHODS OF THE EFFECTIVE AND RATIONAL SPENDING THE CONTROL OF KNOWLEDGE,
ABILITY AND SKILL STUDYING FOREIGN LANGUAGES**

**BOIMAKHMAZODA NAZIRA
KAMOLOVA BIBIKALON**

In the article considers the aim and tasks of the spending the control (KAS), and also in the quality of the most effective method of control spending the testing at the lesson of foreign languages in the high schools. In this article it's recommend some observance of the rules during the spending of control of knowledge, ability and skill. Special attention it's spared to the different ideas of the scientists – Methodists about spending testing and effectiveness its using at the lesson of foreign languages.

Key words: control of knowledge, ability and skill, check of knowledge, designing, motivation, didactic, diagnostic tasks.

СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ ЗАБОН ВА МАСОИЛИ НОМГУЗОРӢ

**МУҲАММАДҖОНЗОДА О. д.и.ф., профессор.
КУДРАТОВА Б., аспиранти Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи АТТ**

Забони миллӣ яке аз руқнҳои асосӣ ва муҳимми давлат ва давлатдорӣ ба шумор меравад. Бинобар ин, ба рушду инкишоф ва таҳқими ҳамаҷонибаи он дар тамоми сохторҳои идораи давлатӣ ва гайридавлатии мамлакат бояд аҳамияти маҳсус зохир карда шавад. Забони миллии тоҷикӣ дар қаламрави Тоҷикистон ҳамчун забони расмӣ – коргузорӣ ва давлатдорӣ пас аз қабули Қонуни забон амалӣ гардид.

Бояд зикр намуд, ки Сардори давлат ҳамеша ба татбиқи Қонуни забон аҳамияти ҷиддӣ ва маҳсус зохир менамоянд. Дар ҳар як баромаду суханрониҳо, сұхбатҳои расмӣ ва гайрирасмӣ перомуни волоияти забони давлатӣ, тозагии забони воситаҳои ахбори умум, истифодаи забони адабӣ дар таълим муюшират таъкид намуда, дар баробари ин, бобати рушду инкишофи забони адабии тоҷик дар тамоми баҳшҳои ҷомеа изҳори ақида менамоянд.

Маҳз бо пешниҳоду дастгирии ҳамарӯза ва талаботи қотеонаи Президенти қишвар буд, ки забони тоҷикӣ тайи солҳои истиқлолияти давлатӣ ба як қатор пешрафту комёбиҳои назаррас ноил гардид. Аз ҷумла, мо боъзтимоди комил гуфта метавонем, ки тамоми коргузорӣ ва санаднигории муассисаҳои давлатӣ ва ҳокимияти маҳаллии қишвар, мукотиба ва раду бадали санаду ҳүҷҷатҳои расмӣ ва давлатӣ, таҳия ва интишори қарору фармоишот ва амру фармонҳои мақомоти олии иҷроия ва қонунгузории мамлакат ба забони давлатӣ омода мегарданд ва ҷаласаву машваратҳо ва нишасту воҳӯриҳои сатҳҳои гуногуни мақомоти идораи давлатӣ ва созмонҳои байналмилаливу гайридавлатии дохирикишвар ба забони тоҷикӣ сурат мегиранд.

Бо вучуди ин пешравии муваффақиятҳои қобили таваҷҷӯҳ ва шоёни ифтихору таҳсин дар раванди татбиқи баҳшҳои алоҳидаи сиёсатидавлати забон як идда костагиҳо ба мушоҳида мерасанд, ки ҷиҳати равона намудани таваҷҷуҳи масъулӣ ва аҳли фарҳанги қишвар ба ислоҳи саривақтии онҳо зикрашонро бамаврид мешуморем ва ин ҳам яке аз самтҳои назаррас ва муҳимми сиёсати забонии ҳар як қишвари соҳибистиклол - ном ва номгузории маҳалҳо ба шумор меравад.

Албатта, суннати ному номгузории мавзеъҳои ҷуғрофӣ ва маҳаллии қишвар таърихи қуҳан ва тӯлониро дарбар мегирад ва ин яке аз баҳшҳои муҳим ва асосии сиёсати давлатии забон ва талаботи имрӯзи роҳбарияти қишвар мебошад. Истиқлолияти қунуни давлат тақозо менамояд, ки тамоми суннатҳои номгузории қишвар ба рӯҳи имрӯзai ҷомеа мувоғиқ ва мутобиқ карда шаванд.

Чи тавре ки Президенти қишвар чанд сол қабл дар мақолаашон зикр намудаанд: «... номгузории ашҳос ва мавзеъҳои ҷуғрофии қишвар қисми ниҳоят муҳим ва арзишманди суннати номгузории мо мебошад» [6].

Табдил ва иваз намудан ва ё ба талаботи меъёрҳои забони адабӣ ва табииати забони асили тоҷикӣ мувоғиқ намудани ному номгузории мавзеъҳои ҷуғрофию маҳаллии мамлакат борҳост, ки аз ҷониби мақомоти олии қишвар садо медиҳад ва суханронии чанд соли пеш дар шаҳри бостонии Ҳуҷанд ба муносабати 60-умин солгарди таъсисёбии вилояти Ленинобод эроднамудаи Сардори давлатро ёдовар шудан мумкин аст, ки бобати табдил намудани номи вилояти Ленинобод ба Суғд, Ӯротеппа ба Истаравшан, Қаротегин ба Рашт ишора рафта буд.

Дар ин ҷаласаи бошкуӯҳ Президент дар баробари баррасии паҳлӯҳои гуногуни иқтисоди миллии қишвар бевосита ба таъриху тамаддун, ифтихори миллию ҳисси худшиносиву худогоҳии тоҷикон таваҷҷӯҳ намуданд ва дар мавриди ҳуввияти ватандорию ободонии ватан, арҷузорӣ ва эҳӯи суннатҳои номгузории миллиамон ҷунин иброз доштанд: «...Машъали роҳи мо ба сӯйи оянда, анъанаву оинҳои деринаи ҳалқамон, мероси бузурги фарҳангии миллатамон ва таърихи пурифтиҳори сарзаминамон мебошад.

Аз ин рӯ, бамаврид аст, ки ... бори дигар таърихи қуҳани ин сарзамиро ба хотир оварем. Аз Ҳуҷанди бостонӣ, Истаравшани қуҳанбунёд ва Суғди овозадор ёдовар шавем».

Мусаллам аст, ки таҷдиди назари номҳои ҷуғрофии маҳалҳо, табдил ва ё ба асл баргардонидани онҳо танҳо пас аз қабули Қонуни забони ҶТ (1989) ва ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ба миён омад ва ин масъала дар боби 5, банди 11-и Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таъкид ёфтааст. Дар Қонунҳои мазкур бобати номгузории маҳалҳо баҳши маҳсус ҷудо шудааст ва дар яке аз бандҳои он ба таври мушаҳҳас ҷунин нигошта шудааст: «Ҷумҳурии Тоҷикистон исм ва номҳои тоҷикӣ, топонимҳои таърихии ҳудуди ҷумҳуриро ҳифз менамояд, номгузории нав, табдили номи шаҳр ва дигар маҳалҳои аҳолинишин, тағирии номҳои мероси таърихӣ ва табииро таҳти назорати аҳли ҷомеа қарор медиҳад» [3, 11].

Ҳамзамон дар заминай Қонуни забон дар тамоми сохторҳои мақомоти ҳокимияти идораи давлатии шаҳру вилоятҳо, шаҳраку ноҳияҳо комиссияҳои босалоҳияти номгузорӣ ба кори худ шурӯӯ намуданд. Мақсад ва ҳадафҳои асосии ин сохторҳо мутобиқи санадҳои қонунгузории мавҷудаи қишвар ташкил ва таҳияи асноди меъёрию ҳуқуқӣ доир ба табдил ва ё иваз намудани номҳои мавзеъҳои ҷуғрофии маҳал маҳсуб мешуд. Ин комиссияҳо мувоғики мукаррароти хеш бояд фикру мулоҳизот ва дарҳости шаҳрвандонро бобати иваз намудани номҳо ҳамаҷониба баррасӣ намудаю ба мақомоти идораи давлатии маҳал ва намояндагон пешниҳоднома ирсол медоштанд.

Чи тавре ки аз мушохидаҳо бармеояд, солҳои охир муңтаҳо бо ибтикор ва пешниҳоди хирадмандони роҳбарияти давлат дар номгузории як қатор мавзеъҳои ҷуғрофии мамлакат дигаргунҳои ҷашмрасе ба вуҷуд омад. Аз ҷумла, бо дигар шудани номҳои шаҳру ноҳияҳо, қӯҷаву хиёбонҳо, гулгашту муассисаҳои маданиву маърифатӣ бо исми шаҳсиятҳои бузурги таъриҳ ва аҳли илму адаби тоҷик ба монанди Рӯдакӣ, Румӣ, Сино, Фирдавсӣ, Ҳамадонӣ, Темурмалик ва ғ. ва ба номҳои ҷуғрофии таърихии Суғд, Ҷоҳтар, Ҳурросон, Рашт, Истаравшан анъана ва суннатҳои миллии номгузорӣ ва таърихи ҳалқу мардуми мо аз сари нав эҳё гардид.

Дар пойтаҳти қишиварамон низ номҳои Фрунзе, Марказӣ, Октябр ва Роҳи Оҳан, ки ба анъанот ва расму оини номгузорӣ ва табииати номшиносии мардуми тоҷик мутобиқат намекарданд, ба исми абармардони илму фарҳангии тоҷик табдили ном карданд. Номи қӯҷаю хиёбонҳои шаҳри Душанбе, гулгашту бοғҳои фарҳангии навоҳии он аксаран бо номвожаҳои тоҷикиаслу ноби тоҷикӣ иваз карда шуданд. Ҷунин тарзи номгузорию номивазқунӣ дар дигар манотиқи қишивар низ ба ҷашм мерасад, ки масъулин то ҳадди имкон тавонистаанд, ки суннати таърихии номоғаринӣ ва номгузинии мардумиро зинда намоянд.

Дар баробари корҳои муғид ва комёбонае, дар ин ҷода амалӣ гашта истодаанд, ба андешаи мо як идда номувоғиқатӣ ва номураттабӣ дар ҷараёни кори ин комиссияҳои номгузорӣ ба назар мерасад, ки зикри онҳо ба манғиати фаъолияти ояндаи босамари онҳо мебуд. Аз ҷумла:

1. Пеш аз номгузории мавзеъҳои ҷуғрофии маҳалҳо бояд номҳои таъриҳӣ ва пешини онҳо аз нав мавриди пажӯҳиш ва таҳқиқи муғассали донишмандони номшинос (забоншиносон, муарриҳон, ҷуғрофиёдонон) қарор ёбанд, чунки таърихи номгузории маҳалҳои ҷуғрофӣ ба таърихи миллат, забон, фарҳанг ва суннатҳои миллии мардум робитаи ногусастани дорад. Мисол: Шоҳамбарӣ? – дурусташ Шанбарӣ, Ҳисори Шодмон? – Ҳисори Шумон, Шоҳмансур? – Шумонсур ва ғ.

2. Дар номгузории мавзеъҳои ҷуғрофии маҳалҳо ва муассисаҳои идораҳои муҳимми қишивар бояд номҳои асили тоҷикӣ интиҳоб ва аз номҳои иқтибосиву забонҳои бегона сарфи назар карда шавад. Мисол: Чкаловск, Мичурин, Москва, Калинин, Нефтебаза, Нефтеобод (Исфара), Нефтяник, Южный, Северный, Док, Пограничников, Бештегирмон, Ҷайрабулоқ ва ғ.

3. Номҳо одатан бо расму оини фарҳангии мардум робитаи зич доштаю аз ҷониби ҳалқ гузошта мешаванд. Ҳар як ном ифодагари ҳусусияти зисту зиндагонии он табақаи мардуме аст, ки аз дигар қисми аҳолӣ бо ягон ҳусусият ва нишонае фарқ мекунад. Мардум аз байнни нишонаҳои фарқунанда ҳамонашро интиҳоб менамояд, ки он ба таври равшану возех ин мардумро дар байнни дигарон муаррифӣ карда тавонад. Ин нишонаҳо одатан, қасбу кори маъмулии мардуми ин маҳал ё минтақа, ҳусусиятҳои этникӣ, воқеаҳои таъриҳӣ ва ё фаъолияти шаҳсони мӯътабар, релефи фарқгузори маҳал ва амсоли инро дар ҳуд таҷассум менамоянд. Аз ин рӯ, ҳангоми номгузории мавзеъҳои ҷуғрофии нав ин талабот ба мадди эътибор гирифта шавад. Номҳои аз исмҳои абстракт соҳташудаи «Ваҳдат», «Ифтиҳор» ё дар шакли Ҷаббор Расулов, Пахтакор, Навобод ва ғ. ба табииати номгузорӣ ва фарҳангии мардуми мо мувоғиқат намекунанд, сарфи назар карда шаванд.

4. Мувоғиқи қонунгузории қишивар номи ҳодимони давлатӣ, ҷамъиятио сиёсӣ... ҳангоми дар қайди ҳаёт буданашон ба корхонаю ташкилот, муассисаву мактаб гузошта намешавад (қарори Ҳукумати ҶТ аз 30 апрели соли 1996 № 164). Дар номгузории маҳаллу муассисаҳо ин банди қонунгузорӣ ба эътибор гирифта нашудааст. Мисол: маҳаллаи Мирзобек дар ш. Душанбе ва як қатор корхонаҳои тиҷоратио иттиҳодияҳои агарии шаҳру навоҳии қишивар.

5. Ба қонунгузории қишивар мутобиқат накардан ва дурустараш ҷандин маротиба такрор ёфтани як қатор мавзеъҳои ҷуғрофии минтақаҳои мухталифи ҷумҳурӣ аз ҷумлаи номҳои шаҳраку дехоти мавҷуда ва аз номгузоришу да ба монанди Бӯстон, Гулистон, Тоҷикобод, Навобод ва ғ. (банди 4, моддаи 18, қарори Ҳукумати ҶТ аз 4 ноября соли 1995 № 100).

Бо назардошти фикру мулоҳизоти зикршуда ва барои ҳубтар ва беҳтар гаштани сифати низоми номгузории мавзеъҳои ҷуғрофии қишивар ва мувоғиқи анъанаву суннатҳои миллии мардуми тоҷик ба роҳ мондани он пешниҳод менамоям:

1. Барои ба низом даровардани номгузорӣ дар мавзеъҳои ҷуғрофии қишивар бояд дар соҳтори мақомоти олии қонунгузор – Маҷлиси Миллӣ ва Маҷлиси намояндагон комиссияи танзими (назорати) номгузорӣ ё номшиносӣ бо ҷалби мутаҳassisони варзидаи номшиноси қишивар созмон дода шавад. Ҷунин қумита ё комиссияҳо дар қишиварҳои ҳамсаёя ва пешрафтаи Аврупо фаъолият дорад, ки ҳадафи он танзим, таҳқиқу омӯзиш ва гирдоварии маводи топонимии мамлакат ва ҳаллу фасли масъалаҳои ба он вобаста мебошад. Ин соҳтор метавонад дар сатҳи ҷумҳурӣ фаъолияти комиссияҳоро ба танзим дароварад ва дар мадди аввал ба ташкил ва таҳияи санадҳои меъёрию ҳуқуқии номгузории мавзеъҳои ҷуғрофии қишивар мусоидат намояд.

2. Солҳои аввали истиқолияти давлатӣ бо ташабbusi созмонҳои ҷамъиятии қишивар, олимон ва донишмандони варзидаи забоншиносу таъриҳдони ҷумҳурӣ (академикҳо М. Шукуров, А. Муҳторов, Ю. Ёқубов, Д. Саймиддинов, профессорон Р. Додихудоев, А. Хромов, адабон Гулруҳсар Сафиева, Лоиқ Шералӣ ва диг.) Маркази омӯзиши топонимҳои Тоҷикистон таъсис ёфта буд. Ҳадафи асосии ин Марказ дар заминai манбаъҳои илмиу таҳқиқотии мавҷуда ва бо назардошти санадҳои меъёрию ҳуқуқии қишивар таҳия ва нашри феҳристи номҳои ҷуғрофии Тоҷикистон маҳсуб мегардид. Муроҷиатномаи олимон ба воситаи аҳбори умуми қишивар ба мардуми ҷумҳурӣ паш ғардид ва дастгирии ҳамаҷониба низ пайдо кард. Дар ин давра як қатор мақолаю асарҳои илмиу таҳқиқотӣ доир ба суннату анъанаи ном ва номгузории маҳалҳои ҷуғрофии мамлакат рӯи чоп омаданд. Ин иқдомоти нек ва судманд, мутаассифона, дар солҳои минбаъда аз байн бурда шуд.

Хуб мешуд, ки имрӯзҳо ҷунин марказ дар назди мақомоти марказии қишивар (бигзор ба таври ҷамъиятий) созмон дода шавад, то дар номгузорӣ ва номгузинии маҳалҳо як низоми муайяне ба вуҷуд ояд ва ин аз ҷониби дигар дастгирии ҳубе мегардид бобати иқдомоти наҷибонаи Сардори қишивар перомуни номгузории маҳалҳо ба забони тоҷикӣ.

КИТОБНОМА:

- Забон ва истиқолият.- Душанбе: Деваштич, 2001.

2. Қонуни ҶТ «Дар бораи забони давлатии ҶТ».- Душанбе, 2005.
3. Қонуни забони ҶТ.- Душанбе, 1993.
4. Мурзаев Э.М. География в названиях.-М.,: Наука.-1982.
5. Тақсимоти маъмурӣ-территориявии ҶТ.-Душанбе. - 1978, 1990.
6. Рӯзномаи «Ҷумҳурият», 27 марта соли 2007.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ЯЗЫКА И ПРОБЛЕМЫ ТОПОНИМИИ

*МУХАММАДДЖОНЗОДА О.
КУДРАТОВА Б.*

Даная статья посвящена государственной политики языка по проблемам топонимии, в частности вопросы возвращении исторической и географической топонимии исторических городов и регионов Республики Таджикистан. В статье автор также анализирует историческую топонимию этих городов и регионов на основе лингвистических анализов.

Ключевые слова: государственная политика языка, топонимия, топонимия городов и регионов, возвращения исторической и географической топонимии городов и регионов.

*MUHAMMADJONZODA O.
KUDRATOVA B.*

LANGUAGES GOVERNMENT POLITICS AND PROBLEMS OF TOPOONYMY

*MUHAMMADJONZODA O.
KUDRATOVA B.*

This article is dedicated to the analyses of the languages government politics in problems of toponymy, in particular in the questions of returning historical and geographical toponymies historical cities and regions of the Republic of Tajikistan. The author also analyses historical toponymies of these cities and regions in the base of linguistically analyses.

Keywords: languages government politics, toponymy, toponymies of cities and regions, returning of historical and geographical toponymies of the cities and regions.

ФИЗИКА ВА МАТЕМАТИКА
ФИЗИКА И МАТЕМАТИКА

ИСТИФОДАИ МАВОДИ МАҲАЛ ҲАНГОМИ ГУЗОРИШИ САВОЛҲО АЗ ФИЗИКА

КАРИМОВА Ф., АБДУМАНОНОВ А.,
Худжандского госуниверситета им. Б.Гафурова

Баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагӣ дар замони ҳозира бе истифода аз воситаҳои техниқӣ ва технологияи нав, ки асоси ба вучуд омадани онҳоро илми физика таъмин менамояд, гайриимкон аст. Ин воқеяят тақозо менамояд, ки маърифати илмӣ-техникии чомеа боло бурда шавад. Зеро бо мурури замон инсоният аз дастовардҳои илм ва технология ногузир бештар истифода мебарад.

Баланд бардоштани маърифати илмии насли наврас дар заминаи беҳтар намудани раванди таълими фанҳои дақик, аз ҷумла фанни физика, дар мактабҳо имконпазир мебошад. Мутаассифона, дар шароити кунунӣ, барои таъмини ин кор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе душвориҳо вучуд доранд, ки бе ҳалли дурустӣ онҳо ноил шудан ба мақсади дар боло зикршуда гайриимкон аст. Аввало китобу дастурҳои таълими мавҷуда нуқсонҳои зиёди илмӣ, дидактиқӣ ва мантиқӣ доранд, ки на танҳо раванди таълими физикаро душвор меқунанд, балки завқи донишандӯзии хонандагонро суст намуда, физикаро ба фанни «душвор» табдил медиҳанд. Аз тарафи дигар, дар китобу дастурҳои дар Тоҷикистон ба нашр расида воқеяти муҳит ва географияи Ҷумҳурии соҳибиистиколи мо хеле кам акс шудааст. Гап дар сари он аст, ки хонандай тоҷик дар мисолу масъалаҳои физикӣ маҳалли зисти худро, иқлими онро ва дигар омилҳои шиносу наздиқро намебинад ё ки хеле кам эҳсос менамояд. Аксари муаллифон шитобзода мисолу масъалаҳои физикиро аз китобҳои русӣ бе мувоғиқсозии зарурӣ ба тоҷикӣ меоранд. Ба андешаи мо дар сурати ҳарчи бештар истифода намудани маводи маҳалӣ дар матни китобҳои дарсии физика, дар матни масъала ва машқҳои физикӣ ва дар супоришу тестҳо, дарки ҳодисаи физикӣ ба хонандай кишвари мо осон шуда, ҷаззобияти омӯзиши бештар мешавад.

Бо мақсади то андозае ҳал кардани ин проблемаи хеле муҳим ва душвор моявзаи тасмим гирифтем, ки намунаи маводи дидактиқиеро, ки дар онҳо бештар воқеяти табиат, география ва ҳатто фарҳанги ҳалқи тоҷик ифода мешавад, таҳия ва пешниҳод кунем. Ғаҳмост, ки ҳангоми дар матни масъалаҳои физикӣ, саволномаҳо, супоришҳои тестӣ ва гайра истифода бурдани номи дарёҳо, кӯҳҳо, шаҳру ноҳияҳо, бузургтарин коргоҳҳо, нерӯгоҳҳои барқӣ ва омилҳои иқлими Тоҷикистон донишҳои физикӣ ба хонанда «наздиқ» шуда, таҳлил ва омӯзиши ҳодиса, ҳалли масъала ва ҷавоб додан ба савол то андозае осон мегардад. Ин боиси зиёд шудани на танҳо рағбати донишандӯзии хонандагон, балки боло рафтани ифтихори ватандориву миллии онҳо мегардад. Дар раванди дарс ва дар матни китобҳои таълими ҳарчи бештар ба забон овардани номи шаҳру деҳот, қуллаҳо, пиряҳҳову нақбҳо, дарёву рӯдҳо, нерӯгоҳҳои азими барқ, конҳои истихроҷи маъданҳои нодир, ангишту гази табии ва имкониятҳои истеҳсолии коргоҳҳои Тоҷикистон, бешубҳа, ба боло рафтани самараи корҳои таълими мусоидат менамояд. Дар ин мақола маҷмӯи саволҳо аз физика бо истифода аз маводи маҳал ва **варианти** ҷавоби онҳо пешниҳод карда мешавад. Ҳангоми истифодаи маводи маҳал бештар ба ҷиҳати физикӣ ва тавсифи миқдории он дикқат дода мешавад. Муаллимони фанни физика аз ин саволҳо дар мавридҳои муҳталиф (ҳангоми дарс, викторинаҳо, саволу ҷавобҳо ва гайра) бо мақсади фаъол гардонидани раванди донишандӯзии толибилимон истифода бурда метавонанд. Бо баробари ин, омӯзгорон метавонанд саволҳои ба маҳалли зисти хонанда «наздиқтарро» интиҳоб намуда, самаранокии кори таълимиро боз ҳам бештар намоянд. Муҳимаш, дар ин мавридҳо, аз моҳияти физикии масъала дур нарафтан мебошад, ки лаҷоми идораи ин раванд дар дasti омӯзгор мебошад.

1. Нерӯгоҳи обии барқи Норак аз ҷандагӣ агрегат иборат аст?

Ҷавоб: Нерӯгоҳи обии барқи Норак аз 9 агрегат иборат аст, ки иқтидори ҳар яки он ба 300 000 кВт баробар аст [5].

2. Иқтидори лоиҳавии (умумии) нерӯгоҳи обии барқи Норак чӣ қадар аст?

Ҷавоб: Иқтидори лоиҳавии нерӯгоҳи обии барқи Норак ба 2,7 млн. кВт баробар аст. Нерӯгоҳи обии барқи Норак дар дарёи Вахш соҳта шудааст [5].

3. Барои ҳарчи зудтар хунук кардани афшурдаи зурдолу яҳро ба болои афшура ё афшураро ба болои яҳ гузоштан лозим аст?

Ҷавоб: Ҳангоми яҳро ба болои афшура гузоштан, вай зудтарсард мешавад. Қабати афшура, ки бо яҳ ҳамсаҳад мебошад, дар натиҷаи гармигузаронӣ сард шуда, ҳаҷмаш хурд ва зичиаш зиёд мешавад. Дар натиҷа қисми сардишудаи афшура ба поён ҳаракат менамояд ва ҷои онро қабати нисбатан гарми афшура мегирад. Инро конвексия дар моеъҳо мегӯянд. Конвексия калимаи лотинӣ буда маънояи ҷойи вазқунӣ мебошад [5,9].

4. Ҳангоми набудани яҳдон, барои об нашудани яҳмос онро дар хонаи гарм чӣ тавр нигоҳбояд дошт?

Ҷавоб: Яҳмосро ба матои паимин печонида нигоҳ доштан ба мақсад мувоғиқ аст. Зеро матои паимин гармиро бад мегузаронад ва яҳмосро аз гудохта шудан нигоҳ медорад.

5. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон температура (гармӣ) то ҷанд дараҷа мерасад? Истилоҳи температураро аз лиҳози физикӣ чӣ тавр шарҳ медиҳед? [5,4]

Ҷавоб: Дар баъзе ноҳияҳои ҷанубии Тоҷикистон, дар фасли тобистон ҳаво то $48-50^{\circ}\text{C}$ гарм мешавад. Меъёри энергияи миёнаи кинетикии молекула (атомҳо)-ро температура меноманд. Яъне, бо зиёд шудани энергияи миёнаи кинетикии атому молекулаҳо температура баланд мешавад ва баръакс.

6. Нерӯгоҳҳои обии барқи қалонтарини Тоҷикистонро номбар кунед.

Ҷавоб: Норак, Санѓтӯда-1, Санѓтӯда-2, Бойғозӣ ва гайра [1].

7. Нерӯгоҳи обии барқи қалонтарин дар вилояти Суғд қадом аст?

Ҷавоб: Нерӯгоҳи обии барқи «Дӯстии ҳалқҳо» (ГЭСи Қайроқум) қалонтарин нерӯгоҳ дар вилояти Суғд мебошад, ки онро соли 1956 дар дарёи Сир соҳтаанд [6].

8. Нерӯгоҳи обии барқи «Дӯстии ҳалқҳо» ҷанд агрегат дорад?

Ҷавоб: Нерӯгоҳи «Дӯстии ҳалқҳо» аз ҷор агрегат иборат аст [1].

9. Баъзе рӯзҳои тобистон дар Тоҷикистон ҳарорати ҳаво $40\text{-}48^{\circ}\text{C}$ гарм мешавад. Барои чӣ ҳарорати бадани одам то ин дараҷа гарм намешавад? [5]

Ҷавоб: Ҳарорати мӯътадили бадани одам $36,5^{\circ}\text{C}$ мебошад. Ҳангоми баланд шудани ҳарорати ҳаво барои мӯътадил нигоҳ доштани ҳарорат аз бадан буҳор шудани об зиёд мешавад. Дар натиҷаи буҳор шудани об энергияи зиёдатӣ тавассути молекулаҳои буҳор шуда аз бадан меравад ва ҳарорати бадани одам баланд намешавад.

10. Мақоли «Қўзиҳи нава обаш хунук» дар асл чӣ маъно дорад?

Ҷавоб: Дар ин мақол кўзиҳи сафолӣ дар назардошта мешавад ва ба ҳодисаи буҳоршавии об робитаи бевосита дорад. Аз қўзиҳи сафолии нав буҳоршавии об беиштар мешавад. Зеро ҳанӯз тарқишиҳое, ки молекулаҳои об тавассути онҳо буҳор мешаванд, «баста» нашуудаанд. Молекулаҳои буҳоршуда як миқдор гармиро бо худ мебаранд. Дар натиҷаи кифоя будани буҳоршавии об аз деворҳои кўзиҳи сафолӣ, оби кўза нисбатан сард мешавад [9].

Ин мақолро ҳалқ беиштар бо маънои маҷозӣ ҳам истифода мебарад. Масалан, натиҷаи кори шахси навкор на ҳамеша хуб мешавад, ё ки таҷхизоти нав дар ҳол маҳсулӣ хуб намедиҳад.

11. Гармии хосси сӯхтаи ангишти Шӯроб ба $29\cdot10^6 \text{ Ч/кг}$ баробар аст. Инро чӣ тавр мефаҳмонед [7].

Ҷавоб: Ин ҷунин маъно дорад, ки ҳангоми пурра сӯхтани 1 кг ангишт ба миқдори 29 МЧ энергия хориҷ мешавад.

12. Дар коргоҳи алюминии ш.Турсунзода алюмин бо қадом усул истеҳсол карда мешавад? [9]

Ҷавоб: Дар коргоҳи алюминии шаҳри Турсунзода алюмин бо роҳи электролиз ҳосил карда мешавад. Барои ин дар ваннаҳои маҳсус маъданни алюмин (глинозем)-ро то 900°C гарм карда аз он ҷараёни электрикӣ гузаронида мешавад. Дар натиҷа дар электродҳо алюминии тоза ҷудо мешавад.

13. «Баҳри тоҷик» бо қадом мақсад соҳта шудааст?

Ҷавоб: Соли 1956 дар дарёи Сир (дар канори шаҳри Қайроқум) сарбанд соҳта шудааст. Обанбори ҳосилишударо «Баҳри тоҷик» мегӯянд. Обанбори мазкур бо мақсади обёрий карданни заминҳои атрофи он ва ҳосил намудани энергияи электрикӣ соҳта шудааст.

14. Иқтидори нерӯгоҳи обии барқи «Дӯстии ҳалқҳо» чӣ қадар аст?

Ҷавоб: Иқтидори нерӯгоҳи обии барқи «Дӯстии ҳалқҳо» 126 000 kWt мебошад [5].

15. Дар нерӯгоҳи обии барқ як қисми энергияи механикии об ба энергияи барқӣ табдил мейёбад? [3,2]

Ҷавоб: Энергияи барқӣ дар нерӯгоҳи барқ ҳосилишуда минбаъд ба энергияи рӯшиноӣ, гармӣ, механикӣ табдил мейёбад.

16. Барои чӣ қутосҳо (аз ҷумла қутосҳои Бадаҳшон) мӯйи дароз доранд?

Ҷавоб: Зимиштони кӯҳсари Бадаҳшон хеле сард мешавад. Мӯйи дарози қутосҳо онҳоро аз сардии қаҳратун ҳимоя менамояд. Зеро дар доҳили мӯйҳо ҳаво вуҷуд дорад ва гармигузаронии ҳаво суст мебошад. Дар маҷмӯъ гармигузаронии пайами рӯйи пӯсти ҳайвонот суст мешавад ва гармии бадани ўро хуб нигоҳ медорад.

17. Вазифаи дудкашро аз нигоҳи физикӣ шарҳ дихед? [5,7]

Ҷавоб: Вазифаи дудкаши дуди ҳангоми сӯхтани сузишворӣ ҳосилишударо берун бурдан аст. Ҳангоми сӯхтани сузишворӣ ҳавои доҳили оташону дудбаро гарм ва васеъ мешавад. Газ (дуд) ҳар чӣ қадар гарм ва дудкаши чӣ қадар баланд бошад, фарқи байни фишиори ҳавои тафсон ва ҳавои берун (болови дудкаши) ҳамон қадар қалон мешавад ва қувваи қашшии дудкаши зиёд мегардад.

18. Қадом олимони тоҷикро, ки дар соҳаи физика корҳои тадқиқотӣ анҷом додаанд, медонед? [8,5]

Ҷавоб: Абӯ Алӣ ибни Сино, Абӯрайҳони Берунӣ, Абӯмаҳмуди Ҳуҷандӣ, Умарӣ Ҳайём, Султон Умаров, Ақобир Адҳамов, Пӯлод Бобоҷонов ва гайраҳо.

19. Пажӯҳишгоҳи Физико-техникии ба номи Султон Умаров дар қадом шаҳр воқеъ аст? [8]

Ҷавоб: Пажӯҳишгоҳи Физико-техникии ба номи Султон Умаров дар пойтахти ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе воқеъ аст.

20. Ҳангоми ларзонидани шоҳи зардолу ё ки тут меваи пухтаи он мерезад. Инро аз нигоҳи физикӣ чӣ тавр мефаҳмонед?

Ҷавоб: Дар ин маврид аз инерсия истифода бурда мешавад. Ҳангоми ларzonидан шоҳи дараҳт пасу пеш ҳаракат менамояд. Вақте, ки шоҳи мевадор якбора ҳаракати худро ба қафо мегардонад меваи пухта аз рӯйи инерсия ҳаракати худро идома медиҳад ва қандо шуда, мерезад.

21. Потенсиали (захираи) энергетикии дарёи Панҷ чӣ қадар аст?

Ҷавоб: Захираи энергетикии дарёи Панҷ тақрибан ба 97,6 млрд. kWt·st баробар аст [6,7].

22. Потенсиалии энергетикии дарёи Ваҳш чӣ қадар аст?

Ҷавоб: Захираи энергетикии дарёи Ваҳш тақрибан ба 45 млрд. kWt·st баробар аст [6,7].

23. Захираи энергетикии дарёҳои Кофарниҳон ва Зарафшон чӣ қадар мебошад? [6,7].

Ҷавоб: Захираи энергетикии дарёҳои Кофарниҳон ва Зарафшон мувоғиҷан 12,5 млрд. kWt·st ва 10,6 млрд. kWt·st аст.

24. Истеҳсоли солонаи нерӯи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ қадар аст?

Ҷавоб: Истеҳсоли солонаи нерӯи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз тақрибан 15 миллиард kWt·st-ро ташкил медиҳад [3,7].

25. Давомнокии миёнаи солонаи нурафкании Офтоб дар Тоҷикистон чӣ қадар аст?

Ҷавоб: Давомнокии миёнаи солонаи нурафкании Офтоб дар Тоҷикистон тақрибан 3000 соатро ташкил медиҳад [6,7].

26. Дар Сирдарёи ҳудуди Тоҷикистон қадом обанборҳо соҳта шудаанд?

Ҷавоб: Дар дарёи Сир обанбори Фарҳод (соли 1946) ва обанбори Қайроқум (1956) соҳта шудаанд [6,7].

27. Дар қаламрави Тоҷикистон ҳати интиқоли нерӯи барқ ҷанд км тӯл кашидааст?

Ҷавоб: Дарозии ҳатҳои интиқоли нерӯи барқ дар Тоҷикистон зиёда аз 4200 км-ро ташкил медиҳад. Аз он 720 км ҳатҳои баландшиддати 110, 220, 500 кВ ташкил медиҳад. Ҳатҳои баландшиддат бо мақсади кам карданни талағи нерӯи барқ ҳангоми нақли вай ба масофа соҳта мешавад [7].

28. Ҳати баландшиддати «Ҷануб-Шимол 500» -ро чӣ тавр мефаҳмедин?

Ҷавоб: Ҳати баландшиддати мазкур шабакаи барқии ҷануби Тоҷикистонро бо шимоли он пайваста, шабакаи ягони энергетикиро ба вуҷуд овардааст. Шиддати барқ дар ин ҳат ба 500 000 В (волт) баробар аст [6,7].

КИТОБНОМА:

1. Умаров У.С., Раҷабов У.Х. Корҳои берун аз синғӣ аз физика. Душанбе, «Деваштич», 2004, -190 с.

2. Ланина И.Я. Внеклассная работа по физике. М., 1977, -224 с.

3. Умаров У.С. Истифодай маводи маҳал дар кори касб интиҳобкуни мактабиён. //Маърифат, 1996, №1-2, с.52-54.

4. Маджидов Ҳ. Зубайдов С. Физика. Китоби дарсӣ барои синғӣ 7, Душанбе, 2008, -232 с.

5. Абдуманонов А. Физика. Китоби дарсӣ бароисинғӣ 8, Ҳуҷанд, «Ношир», 2011, -186 с.

6. Муҳаббатов Ҳ.М., Раҳимов М.Р. Географияи Тоҷикистон, Душанбе, 2011, -310

7. Ҳудойбердиев С. Вилояти Суғд бо 1000 саволу ҷавоб. Ҳуҷанд, 2006, -406с.

8. Умаров У.Х., Исупов Ҷ., Икромов М., Нуралиев. Физика. Синғӣ 8. Душанбе-2009.-238 с.

9. Мирзоев Б. Салом физика. Душанбе, Маориф. 1984

ПРИМЕНЕНИЕ МЕСТНЫХ МАТЕРИАЛОВ ПРИ СОСТАВЛЕНИИ ВОПРОСОВ ПО ФИЗИКЕ

Ф. КАРИМОВА, А. АБДУМАНОНОВ

В работе показано эффективность применения материалов (название городов, рек, гор, предприятий, географических и физических факторов) относящихся к Республике Таджикистан в активизации учебного процесса в уроках физики. Предлагаемый дидактический материал, несомненно, повышает интерес учащихся к изучению физических процессов, но и способствует укреплению их национального самосознания, что важно для суверенного государства.

Ключевые слова: местные материалы, уроки физики, активизация учебного процесса, вопросы по физике.

THE APPLICATION OF LOCAL MATERIALS WHEN SHEDULING THE QUESTIONS ON PHYSIC'S SUBJECT

KARIMOVA F., ABDUMANONOVA A.

In work maked a good progress effectiveness application materialy (the name of country, river, mountain, enterprise, geographical and physical factors) to Republic of Tajikistan in make more activaty academic year process in lessons Physics. To make an offer didactic material interest student's to learn physical process, but a promt strengthening they national self-awareness, it is important for superstitions statehood.

Key words: Local materials at the lessons of physiks, activization of educational process, questions on physiks.

КРИТЕРИЙ ОПТИМАЛЬНОСТИ

ТЕРМИНАЛЬНАЯ ЗАДАЧА СО СВОБОДНЫМ ПРАВЫМ КОНЦОМ ТРАЕКТОРИИ

ТАГАЙНАЗАРОВ К., КАМБАРОВ У., С., МИРЗОЕВА

**САИДОВА Р. преподаватели Курган-Тюбинского Государственного
Университета имени Н.Хусрава и Института энергетики Таджикистана**

Математическая модель. Пусть заданы: 1). динамическая система управления

$$x = Ax + bu, x(0) = x_0, \left(x = (x_j, j \in J) \in R^n, J = \{1, \dots, n\}, u \in R \right) \quad (1)$$

2). класс доступных управлений, состоящий из кусочно-постоянных функций

$$u(t), t \in T = [0, t^*], \text{ стесненных ограничением } |u(t)| \leq 1, t \in T.$$

3). терминальное множество в пространстве состояний

$$X^* = \{x : b_* \leq Hx \leq b^*\}, (H = H(I, J) \in P^{m \times n}, I = \{1, \dots, m\}) \quad (2)$$

4). многогранный шар S_ρ радиуса ρ :

$$S_\rho = \{x : x = Dy, y \in Y_\rho = \{y : \rho f_* \leq y \leq \rho f^*\}\}, (D = D(J, K), K = \{1, \dots, k\}, D \in R^{n \times k}, \rho \in R_+, f_* \leq 0 \leq f^*)$$

назовем ρ -окрестностью терминального множества.

Предположим, что множество достижимости $Q(t^*) = \{x : x = x(t^*|x_0, u(\cdot)), |u(t)| \leq 1, t \in T\}$ принадлежит конечной окрестности терминального множества (2): $Q(t^*) \subset X_\rho, \rho < \infty$.

Линейная задача терминального управления в геометрической формулировке: среди точек множества $Q(t^*)$ найти такую x^0 , которая лежит в минимальной окрестности множества

X^* :

$$x^0 \in Q(t^*) \cap X_\rho = \emptyset \quad \text{при } \rho < \rho^0 \quad (3)$$

В аналитической форме рассматриваемая задача имеет вид:

$$\rho \rightarrow \min, x = Ax + bu, x(0) = x_0, |U(t)| \leq 1, t \in T; b_* \leq H(x(t^*) - Dy) \leq b^*, \rho f_* \leq y \leq \rho f^* \quad (4)$$

Поскольку в рассматриваемой задаче (4) нет терминальных ограничений, то любое доступное управление назовем допустимым управлением.

Минимальное число $\rho = \rho(u)$, при котором ρ -окрестность X_ρ терминального множества X^* содержит состояние $x(t^*)$, порожденное допустимым управлением $u(t), t \in T$, назовем значением критерия качества задачи (4) на допустимом управлении $u(t), t \in T$.

Определение 1. Допустимое управление $u^0(t), t \in T$, будем называть оптимальным, если $\rho(u^0) = \rho^0 = \min \rho(u)$.

Определение 2. При заданном числа $\varepsilon \geq 0$ допустимое управление $u^\varepsilon(t), t \in T$, называется ε -оптимальным, если оно удовлетворяет неравенству: $\rho(u^\varepsilon) \geq \rho^0 - \varepsilon$.

1. Опора. Опорное управление. Пусть I_{on} -произвольное подмножество множества I . На отрезке T выбираем конечное множество моментов $T_{on} = \{t_j, j \in J_{on}\}, t_j < t_{j+1}, |J_{on}| \leq |I_{on}|$. Введем множества $K_{on} \subset K, K_* \subset K_{on}, K^* \subset K_{on}$. Количество элементов во введенных множествах подберем так, чтобы выполнялось равенство: $|I_{on}| + |K_*| + |K^*| = |J_{on}| + |K_{on}| + 1$

Рассмотрим два случая: 1). $K_* \cap K^* = \emptyset$, 2). $K_* \cap K^* = K_o, f_*(K_0) \neq f^*(K_0)$.

Сформируем множество $K_{(on)} = \begin{cases} [K_{on} \setminus (K_* \cup K^*)] \cup K_\rho, & K_* \cap K^* = \emptyset \\ K_{on} \setminus (K_* \cup K^*), & K_o, f_*(K_0) \neq f^*(K_0) \end{cases}$

где K_ρ -дополнительный индекс, соответствующий переменной $\rho: y_{K_\rho} = \rho$.

Обозначим $M_{on} = \{I_{on}; T_{on}, K_{on}\}, h(I/t) = H(I, J)F(t^*, t)b, \bar{H}(I_{on}, T_{on}) = (h(I_{on}/t), t \in T_{on}), HF(t^*)x_0 = \eta_0, HD = G, h_{(i)} - i - я$ строка матрицы H .

Построим матрицу $P_{on} = P(M_{on}) = P(I_{on}; T_{on}; K_{on})$, с блоками

$$P(I_{on}; T_{on}, [K_{on} \setminus (K_* \cup K^*)]) = (\bar{H}(I_{on}, T_{on}), -G(I_{on}, K_{on} \setminus (K_* \cup K^*))),$$

$$P(I_{on} K_\rho) = -\left(G(I_{on}, K_*)f_*(K_*) + G(I_{on}, K^*)f^*(K^*)\right)$$

Определение 3. Совокупность M_{on} назовем опорной задачи, если невырождена опорная матрица P_{on} .

Обозначим $I_H = I \setminus I_{on}, K_{*H} = K \setminus K_*, K_H^* = K \setminus K^*, K_H = K \setminus K_{on}, J_H = J \setminus J_{on}$.

Определение 4. Пара $\{u, M_{on}\}$ из допустимого управления $u = (u(t), t \in T)$ и опоры называется опорным управлением. Опорное управление $\{u, M_{on}\}$ назовем невырожденным, если:

1). Значения управления в опорные моменты некритические: $|u(t)| < 1, t \in T_{on}$

2). терминальное состояние $x(t^*)$, порожденное этим управлением, вместе с $\rho = \rho(u), y = y(u)$ удовлетворяет неравенствам:

$$b_*(I_H) < H(I_H, J)(x(t^*) - Dy) < b^*(I_H), \rho f_*(K_{*H}) < y(K_H^*) < \rho f^*(K_H^*)$$

2. Формула приращения критерия качества. Пусть $\{u, M_{on}\}$ -опорное управление

Обозначим

$$\zeta_{on} = \zeta(I_{on}) = \int_0^{t^*} h(I_{on}/t)u(t)dt + \eta_0(I_{on}) - G(I_{on}, K)y, \quad (5)$$

$$\omega_* = \omega_*(K) = y(K) - \rho f_*(K), \omega^* = \omega^*(K) = y(K) - \rho f^*(K)$$

Наряду с допустимым управлением $u(t), t \in T$, с $\rho = \rho(u)$ и $y = y(u)$ рассмотрим тройку $(\bar{u}(t), t \in T; \bar{y}, \bar{\rho})$, удовлетворяющую для выбранных $\zeta_{on}, \omega_*, \omega^*$ равенствам

$$\bar{\zeta}_{on} = \int_0^{t^*} h(I_{on}/t)\bar{u}(t)dt + \eta_0(I_{on}) - G(I_{on}, K)\bar{y}, \quad \bar{y}(K_*) - \bar{\rho}f_*(K_*) = \bar{y}(K^*) - \bar{\rho}f^*(K^*) \quad (6)$$

Найдем приращение $\Delta\rho = \bar{\rho}(u) - \rho(u)$ критерия качества задачи (4) при переходе от опорного управления $\{u, M_{on}\}$ к управлению $\bar{u}(t), t \in T$.

Обозначим $\Delta\zeta_{on} = \bar{\zeta}_{on} - \zeta_{on}, \Delta\omega_{*on} = \bar{\omega}_{*on} - \omega_{*on}, \Delta\omega_{on}^* = \bar{\omega}_{on}^* - \omega_{on}^*, \Delta y(K) = \bar{y}(K) - y(K), \Delta x(J_{on}/t^*) = \bar{x}_{on}(t^*) - x_{on}(t^*), \Delta y(K_*) = \bar{y}(K_*) - y(K_*)$, $\Delta y(K^*) = \bar{y}(K^*) - y(K^*)$, $f_{*on}^* = f_{on}^* = f^*(K^*), \Delta u(t) = \bar{u}(t) - u(t), t \in T$

Из (5) и (6) получим следующую систему уравнений в приращениях

$$\begin{cases} \Delta\zeta_{on} = \int_0^{t^*} h(I_{on}/t)\Delta u(t)dt - G(I_{on}, K)\Delta y \\ \Delta\omega_{*on} = \Delta y(K_*) - \Delta\rho f_{*on} \\ \Delta\omega_{on}^* = \Delta y(K^*) - \Delta\rho f_{on}^* \end{cases}$$

Первое уравнение последней системы умножим на вектор $v_{on} = v(I_{on})$:

$$\begin{cases} v'_{on} \Delta\zeta_{on} = \int_0^{t^*} v'_{on} h(I_{on}/t)\Delta u(t)dt - v'_{on} G(I_{on}, K)\Delta y \\ \Delta\omega_{*on} = \Delta y(K_*) - \Delta\rho f_{*on} \\ \Delta\omega_{on}^* = \Delta y(K^*) - \Delta\rho f_{on}^* \end{cases} \quad (7)$$

В соответствии с двумя типами опоры рассмотрим два случая

1). $K_* \cap K^* = \emptyset$, 2). $K_* \cap K^* = K_o, f_*(K_0) \neq f^*(K_0)$.

Исследуем случая 1). Из последних двух уравнений системы (7) найдем

$$\begin{cases} \Delta y(K_*) = \Delta\omega_{*on} + \Delta\rho f_{*on} \\ \Delta y(K^*) = \Delta\omega_{on}^* + \Delta\rho f_{on}^* \end{cases}$$

и результат подставим в первое уравнение системы (7):

$$\begin{aligned} \nu'_{on} \Delta \zeta_{on} &= \int_0^{t^*} \nu'_{on} h(I_{on}/t) \Delta u(t) dt - \nu'_{on} G(I_{on}, K_{on} \setminus (k_* \cup k^*)) \Delta y(K_{on} \setminus (k_* \cup k^*)) - \\ &- \nu'_{on} [G(I_{on}, k_*) f_{*on} + G(I_{on}, k^*) f_{on}^*] \Delta \rho - \nu'_{on} G(I_{on}, k_*) \Delta \omega_{*on} - \nu'_{on} G(I_{on}, k^*) \Delta \omega_{on}^* \end{aligned} \quad (8)$$

Обозначим

$$\begin{aligned} \dot{a}) \Delta' &= \Delta'(K) = -\nu'_{on} G(I_{on}, K), \Delta_* = \Delta(K_*), \Delta^* = \Delta(K^*) \\ \dot{a}) \Delta(t) &= \nu'_{on} h(I_{on}/t), t \in T \end{aligned} \quad (9)$$

Вектор ν_{on} подберем так, чтобы выполнялось равенство

$$\Delta'_{*on} f_{*on} + \Delta^*_{on} f_{on}^* = -1 \quad (10)$$

Используя (10), из уравнения (8) найдем $\Delta \rho$:

$$\Delta \rho = - \int_0^{t^*} \Delta(t) \Delta u(t) dt + \sum_{i \in I_{on}} \nu_i \Delta \zeta_i - \sum_{k \in K_H} \Delta_k \Delta y_k - \sum_{k \in K^*} \Delta_k^* \Delta \omega_k^* - \sum_{k \in K_*} \Delta_{*k} \Delta \omega_{*k}$$

Рассмотрим случай 2). Теперь два последних уравнения системы (7) принимают вид:

$$\begin{cases} \Delta y(k_* \setminus k_0) \Delta \rho f_*(K_* \setminus k_0) = \Delta \omega_*(K_* \setminus k_0) \\ \Delta y(k^* \setminus k_0) - \Delta \rho f^*(K^* \setminus k_0) = \Delta \omega^*(K^* \setminus k_0) \\ \Delta y_{k_0} - \Delta \rho f_{*k_0} = \Delta \omega_{*k_0} \\ \Delta y_{k_0} - \Delta \rho f_{k_0}^* = \Delta \omega_{k_0}^* \end{cases} \quad (11)$$

Из (11) найдем Δy_{k_0} и $\Delta \rho$

$$\Delta y_{k_0} = (f_{k_0}^* \Delta \omega_{*k_0} - f_{*k_0} \Delta \omega_{k_0}^*) / (f_{k_0}^* - f_{*k_0}), \Delta \rho = (\Delta \omega_{*k_0} - \Delta \omega_{k_0}^*) / (f_{k_0}^* - f_{*k_0}) \quad (12)$$

Таким образом, формула приращения критерия качества задачи (4) имеет вид:

$$\Delta \rho = \begin{cases} - \int_0^{t^*} h \Delta(t) \Delta u(t) dt + \sum_{i \in I_{on}} \nu_i \Delta \zeta_i - \sum_{k \in K_H} \Delta_k \Delta y_k - \sum_{k \in K_*} \Delta_{*k} \Delta \omega_k - \sum_{k \in K^*} \Delta_k^* \Delta \omega_k^*, \\ \text{если } K_* \cap K^* = \emptyset; \Delta_{*k_0} \Delta \omega_{*k_0} + \Delta_{k_0}^* \Delta \omega_{k_0}^* \neq 0, f_*(k_0) \neq f^*(k_0) \end{cases}$$

Теорема (критерия оптимальности). Для оптимальности допустимого управления $u(t), t \in T$, достаточно выполнения соотношений:

1) если M_{on} -опора первого типа, то

$$\begin{aligned} \nu_i \leq 0 &\text{ при } h'_{(i)}(x(t^*) - Dy) = b_i^*; \nu_i \geq 0 \text{ при } h'_{(i)}(x(t^*) - Dy) = b_{*i}; \nu_i = 0 \text{ при } b_{*i} < h'_{(i)}(x(t^*) - Dy) < b_i^*, i \in I_{on}; \Delta(t) \leq 0 \text{ при } \\ u(t) = -1; \Delta(t) \geq 0 &\text{ при } u(t) = 1; \end{aligned} \quad (13)$$

$$\Delta(t) = 0 \text{ при } -1 < u(t) < 1, t \in T; \Delta_{*k} \leq 0 \text{ при } y_k = \rho f_{*k}; \Delta_{*k} = 0 \text{ при } y_k > \rho f_{*k}, k \in K_*; \Delta_k^* \geq 0 \text{ при } y_k = \rho f_k^*; \Delta_k^* = 0 \text{ при } y_k < \rho f_k^*, k \in K^*; \Delta_k = 0 \text{ при } k \in K_H.$$

2) если M_{on} -опора второго типа, то

$$\Delta_{*k_0} \leq 0 \text{ при } y_{k_0} = \rho f_{*k_0}; \Delta_{*k_0} = 0 \text{ при } y_{k_0} > \rho f_{*k_0}, k_0 \in K_*; \Delta_{k_0}^* \geq 0 \text{ при } y_{k_0} = \rho f_{k_0}^*; \Delta_{k_0}^* = 0 \text{ при } y_{k_0} < \rho f_{k_0}^*, k_0 \in K^*. \quad (14)$$

Пусть $\{u, M_{on}\}$ -невырожденное опорное управление. Тогда условия (13), (14) необходимы для оптимальности управления $u(t), t \in T$.

ЛИТЕРАТУРА

1. Тагайназаров С. Оптимальное управление линейной системой в условиях неопределенности. Минск, 1989. -40 с. -Библиогр.: 5 назв. -/БГУ им. В.И.Ленин. Деп. в ВИНИТИ 28.02.89.

**МЕЬЁРХОИ ОПТИМАЛИИ МАШҚХОИ ТЕРМИНАЛӢ БО ОХИРХОИ
ХАТҲОИ РОСТИ ҲАРАКАТ**

ТАҒАЙНАЗАРОВ С., МИРЗОЕВА К., КАМБАРОВ У., САИДОВА Р.

Муаллифон дар мақола масъалаи меъёрхои оптимальии машқҳои терминалӣ ба охирҳои хатҳои рости ҳаракатро мавриди таҳқиқ интихоб намудаанд.

Калидвоожаҳо: дифференциал, муодила, маҷмӯи масъалаҳо, мутаносиб, формула, меъёр, модели динамики.

**OPTIMAL CRITERIES OF TERMINAL TASKS WITH THE END
LINES OF MOVEMENT**

TAGAINAZAROV S, MIRZOEVA K, KAMBAROV U, SAIDOVA R.

This article show programing lines to practical students mathematics and how to use mathematical knowledge, and its teaching method.

Key words: different, task, formul, the model of dynamic.

РАВОНШИНОСЙ ПСИХОЛОГИЯ

ОМҮЗИШИ ҲОЛАТИ РУҲӢ РАВОНИИ ХИЗМАТЧИЁНИ ҲАРБӢ ДАР ЗАМОНИ ОСОИШТА ВА ҲОЛАТИ ФАВҚУЛОДА

**ҲАКИМОВА Б.
ҳодими калони илми Пажӯҳшишгоҳи рушди маориф.**

Корҳои психологӣ дар байни ҳайати шахсӣ баҳри ичрои вазифаҳои зерин равона карда шудааст; таъминоти ҳолати психологии ҳайати шахсӣ дар вақти ичрои вазифаҳои таълимию ҷангӣ, навбатдории ҷангӣ, қаровулӣ, хизмати дохилӣ, бартараф намудани оғатҳои табиӣ ва таъмини тартиботи ҷамъиятӣ.

Дар Даствури Вазири мудофиаи Ҷумҳурии Тоҷикистон №2 аз 18 апрели соли 2006 Заминаи №4 «Нишондод оид ба тартиби пешниҳод намудан ва барои баррасии ҳолати маънавию психологии ҳайати шахсӣ ва ҳолати интизоми ҳарбӣ», ҷораҳои мушаххас нишон дода шудаанд.

Корҳои равонӣ дар ҚМ ҔТ ин фаъолияти нақшай ва мақсаднок буда, барои командирон, ситодҳо, афсарони соҳаи корҳои сиёсӣ, тарбиявӣ, равоншиносҳо мутахассисони марказҳои (ё нуқтаҳо) кумак ва барқароркунии равонӣ, ҳадамоти тиббӣ, баҳри ташаккул ва пешрафти сифат ва ҳолатҳои равонии зарурӣ дар хизматчиёни ҳарбӣ, ичрои бомувафғақияти вазифаҳои хизматӣ, нигоҳ доштани солимии равонии хизматчиёни ҳарбӣ, азои оилаи онҳо ва ҳайати гайринизомӣ пешбинӣ мешаванд.

Барои бомувафғақият ичро кардани вазифаҳои ҷангӣ, дар ҳолатҳои фавқулода ва ҳаракатҳои ҷангӣ пеш аз ҳама таъмини равонии ҳайати шахсӣ нақши калон мебозад. Дар таъмини равонии ҳайати шахсӣ усул, тарзҳои корҳои тарбиявӣ, маҷмӯи корҳои ташкилӣ- фароғатӣ истифода бурда мешаванд. Таъмини ҳолати зарурии равонӣ дар байни ҳайати шахсӣ пеш аз ҳама бо мақсади дар онҳо ташаккул додани ҳисси масъулиятшиносӣ баҳри муҳофизати давлат, баланд бардоштани маҳорати қасбӣ, малака, инчунин мустаҳкамии психологӣ нигаронида шудааст.

Бояд қайд намуд ва дар хотир дошт, ки бомувафғақият ташаккул додану баланд бардоштани ҳолати равонии ҳайати шахсӣ ба як қатор шартҳо вобаста аст ва бе ташаккул додани малакаи қасбӣ-ҳарбӣ ҳайати шахсӣ ичрои вазифаҳои худро дар ҳолатҳои фавқулода ва ҳангоми ҳаракатҳои ҷангӣ ичро карда наметавонад.

Шарти якум: Аз мақсади супориши гузошташуда ба ҳайати шахсӣ дар натиҷаи фаъолият бояд чӣ ҳосил шавад ва чи натиҷа дихад?

Шарти дуюм: Бомуваффақият ва дар зинаи баланд ташаккул додани малакаи қасбии ҳайати шахсӣ ва ба нақшай мушаххас, даровардани фаъолияти хизматӣ, риояи речай хизматӣ ва дар дараҷаи баланд фаҳмонидани икрои супоришҳо.

Шарти сеюм: Назорати доимӣ бурдан аз болои ташаккулёбии малакаи хизматӣ бо мақсади назорати доимии тарзи ташаккулёбии малакаи хизматӣ ва бартараф кардани камбузидҳо.

Шарти чорум: Ташаккулёбии малака ва дар рафти икрои супоришҳо, баҳо додану мустаҳкам намудани малакаи қасбӣ, муайян намудани маҳорати хизматчиёни ҳарбӣ ҳангоми икрои супоришҳо.

Сар задани ҳолатҳои фавқулода ба ҳолати рӯҳӣ-равонии ҳайати шахсӣ таъсири бевоситаи худро мерасонад. Дар навбати худ рух додани ҳолатҳои фавқулода гуногун буда, таъсиррасонӣ низ гуногун мебошад. Ҳолатҳои фавқулода аз оғатҳои табӣ, қасалиҳои сирояти оммавӣ, ҷанг-муноқишаҳои доҳилӣ, таъғйирёбии ҳолат ва сиёсати ҳоричиву доҳилӣ сар метавонанд сар зананд. Дар ҳолатҳои номбурда афсарони корҳои тарбиявии ҷузъу томҳои Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама дар байни ҳайати шахсӣ корҳои тарбиявӣ-иттилоотиро роҳандозӣ карда, назорати равонии ҳайатӣ шахсиро ниҳоят муҳим ва зарур мешуморанд. Қайд кардан зарур аст, ки дар вакти рух додани ҳолатҳои фавқулода командири қисми ҳарбӣ бояд тибқи нақша дар ҷорабинҳои мушаххаси таъмини равонӣ дар байни ҳайати шахсӣ иштирок намуда, барои бартараф кардани ҳолати фавқулода ва таъмини вазъи солими равонии ҳайати шахсӣ таомоми ҷораҳои заруриро андешад.

Дар ҷамъбасти корҳои бартараф кардани ҳолати фавқулода ҳарчи бурдани корҳои таъмини равониро таҳлил намуда, оид ба камбузидҳои ошкоргардида баҳри дар оянда рух надодани онҳо ҷораандешӣ менамояд.

Барои дар байни ҳайати шахсӣ боз ҳам баланд бардоштани сифати таълими корҳои равонӣ пеш аз ҳама онҳоеро, ки дар амалиёти ҷангӣ ва ҳолати фавқулода иштирок кардаанд ва таҷрибаи корӣ доранд, бояд барои рафтари маҳораташон ҳавасманд гардонанд. Масъулини корҳои тарбиявӣ меъёрҳои гуногуни таъмини ҳолатҳои равониашонро метавонанд истифода бурда, ҳолати равониро барои ҳайати шахсӣ дар сатҳи зарурӣ таъмин намоянд.

Таъмини равонӣ ҳангоми ҳаракатҳои ҷангӣ нисбат ба таъмини равонии ҳолатҳои фавқулода аз рӯйи мураккабии худ фарқ дошта, аз ҳайати шахсӣ маҳорати баланди коргузориро талаб менамояд.

Ҳангоми ҳаракатҳои ҷангӣ пеш аз ҳама афсарони мутасаддӣ дар байни ҳайати шахсӣ фаъолият мекунанд. Инчунин дар вакти бурдани корҳои фаҳмондадигӣ, ташвику тарғиб намудани идеяҳои ватанпарастӣ ва дар ниҳоди ҳар як сарбоз парваридани муҳаббат ба Ватанро дар мадди аввали фаъолияти хеш қарор диҳанд. Ҷамъбасти амалиёти фосиланок ва муайяни кӯтоҳи ҷангие, ки аз тарафи марказҳои илми-тадқиқотии солҳои 2000-ум гузаронида шуд, нишон дод, ки 53%-и афсарони мутасаддӣ барои мукаммал намудани иқтидории ҷангӣ-равонӣ ва таъмини галабаи ҳайати шахсии ҷузъу томҳои Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амалиёти ҷангӣ иштирок карда, зарбаҳои рӯҳии ҷангӣ гирифтаанд. Дар ин ҳолат таъчилаан чунин афсарону сарбозонро ба марказҳои барқароқуни ҳолати равонӣ ва саломатӣ равон менамоянд.

Дар мавқеи бевоситаи гузаронидани амалиёти ҷангӣ, баъд аз дамгирии кӯтоҳмуддат, рӯзи дуюми баъди анҷоми амалиёти ҷангӣ барқарор кардани техникаҳои ҷангии зиреҳпӯш, ба тартиб даровардани сарулибос, барқарорсозии равонии ҳайати шахсӣ, ҳавасмандгардонии ҳайати шахсӣ гузаронида мешавад. Командири қисми ҳарбӣ ё афсарони мутасаддӣ ҳайати сарбозони аввалин маротиба дар амалиёти ҷангӣ иштироккарدارо ба хотири гирифтани малакаи ҷангӣ табрик менамоянд, ба унвони волидон, мактабҳое, ки онҳо таҳсил кардаанд, комиссариятҳои ҳарбии ноҳиявӣ, раисони ноҳия ва ҷамоатҳо мактубҳои миннатдорӣ мефиристанд.

Гузаронидани ҷорабинҳои равонӣ дар байни ҳайати шахсӣ бе донистани таъриҳ, доштани худшиносии миллӣ, ҳисси ватандӯстӣ аз имкон берун аст. Олами равонии инсонро илми равоншиносӣ меомӯзад. Аз ин хотир, афсарони мутасаддӣ оид ба фаъолияти ҳифзи ҳолати равонии ҳайати шахсӣ бояд онро дар сатҳи хубу аъло аз худ кунанд. Инчунин дар вакти бурдани корҳои равонӣ аз корнамоиҳои таъриҳии мардони ватанпарвар мисолҳои аёнӣ овардан ба мақсад мувоғик аст. Гузаронидани ҷорабинҳои равонӣ дар байни ҳайати шахсӣ яке аз омилҳои заруртарини тарбия ба шумор меравад. Дар оянда барои мустаҳкам намудани ҷорабинҳои равонӣ дар байни ҳайати шахсӣ машғулиятҳои маҳсуси ватандӯстиро бояд ҷорӣ кард.

Яке аз вазифаҳои асосии афсарони масъули корҳои сиёсӣ ва тарбиявӣ аз ин иборат аст: ҳусусиятҳои инфиродӣ, ахлоқию психологи ҳар як сарбозро омӯҳта, бо онҳо корҳои инфиродӣ гузаронанд ва барои мустаҳкам кардани сафҳои ҳайатҳои ҳарбӣ тадбирҳо андешанд.

Дар Консепсияи корҳои сиёсӣ-тарбиявӣ Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба бурдани корҳои равонӣ бо ҳайати шахсӣ, таъмини иҷрои вазифаҳо ва уҳдадориҳои хизматӣ дар ҳама гуна шароит оварда шудааст:

- омӯзиши ҳусусиятҳои инфиродию психологи хизматчиёни ҳарбӣ;
- гузаронидани омӯзиши ҳолати ахлоқию психологи хизматчиёни ҳарбӣ бо мақсади таъини дурустӣ онҳо ба вазифаҳои хизматӣ ва ф.

Омӯзиши санадҳои меъёри оид ба корҳои тарбиявӣ ин вазифаи асосии афсарон мебошад, ки дар асоси ин меъёро ҳуқуқи хизматчиёни ҳарбӣ ҳимоя карда мешаванд.

КИТОБНОМА:

1. Военная педагогика Ефремов Ю. учебник для ВУЗов СПб.: Питер. 2014 - 650ст – (362 ст.).
2. Даствури Вазири мудофиаи Ҷумҳурии Тоҷикистон №2 аз 18 апрели соли 2006 «Дар бораи корҳои ташкилию тарбиявӣ доир ба мустаҳкам намудани интизоми ҳарбӣ, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» Замимаи №4
3. Консепсияи корҳои сиёсӣ тарбиявӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон 20 феврали соли 2015 № 369

ИЗУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В МИРНОЕ ВРЕМЯ И В ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СИТУАЦИИ

ҲАКИМОВА Б.

В статье рассматривается вопросы психологическое состояние военнослужащих в мирное время и в чрезвычайной ситуации, психологическая подготовка солдат, сержантов для введения боевых действий, боевая задача офицера - воспитателя, организация политической воспитательной, культурно - массовой работы.

Ключевые слова: военнослужащий, психология, воспитание, боевая задача, организация.

STUDIES OF PSYCHOLOGICAL STATE OF SERVICEMEN IN PEACETIME
AND IN EXCEEDING SITUATION

НАКИМОВА Б.

The article discusses the psychological state of servicemen during an emergency, psychological training soldiers, sergeants for combat, combat mission officer- educator, political organization of educational, cultural and media work.

Keywords: soldier, psychology, education, combat missions organization.

ХУСУСИЯТҲОИ БАРНОМАҲОИ РОҲНАМОИ МУРАББӢ

ШАРИФОВА Б.

Маълум аст, ки тарбияи қӯдак аввал аз оила сарчашма гирифта, сипас ў дар бοгча, дар назди мураббӣ парасторӣ меёбад. Пас мураббиро талабот он аст, ки қӯдакро пеш аз ҳама ҳифз карда, сипас, ба тарбияи ў машғул шавад. Яъне бοгча ва мураббӣ яке аз аввалин омилхое мебошанд, ки барои рушду нумӯи қӯдак чун шахс дар оянда таъсири худро мерасонанд.

Вале шароити бοгча дар худ боз якчанд авомили дигареро фаро мегирад, ки муҳити хос доранд ва мо онҳоро мо дар ин мақола шарҳ медиҳем:

Саломатии ҷисмонӣ

Саломатии ҷисмонӣ, некуаҳволӣ, рушди системаи таҳрики ҳаракатӣ вазифаҳои беҳдошти саломатӣ, муҳофизати ҳаёт ва мустаҳкамкуни саломатии қӯдак, нигоҳдории табъи хушу болида, инкишофи системаи таҳрики ҳаракатӣ ва тақмилдии ғаъолияти бадан, ташаккули асосҳои тарбияи ҷисмонӣ ва некуаҳволӣ, талабот ба машқҳои ҷисмонии ҳаррӯзаро дар назар дорад.

Тибқи ин омил дар хона ва ё бοгча ичрои дуруст ва саривақтии речай рӯз назорат карда щуда, давомнокии сайргушт, ташкили машғулиятҳои таълимӣ, вақти хурокхурӣ бояд риоя гардад.

Тарбияи ҷисмонӣ бо инкишофи нутқ, равандҳои маърифатӣ, иҷтимоӣ ва эҳсосӣ зич алоқаманд мебошад. Вазифаи асосиро тарбияи сифатҳои ҷисмонӣ (чоловӣ, тездавӣ, тобоварӣ, тавонӣ), инкишофи мутобиқатии ҳаракатҳо (мувозинат, маҳорати нигоҳдории бадан дар фазо) ташкил медиҳанд.

Инчунин, ба қӯдак оид ба аҳамияти тарзи ҳаёти солим маълумот дода, ўро бо қоидаҳои одитарини рафтори беҳатарӣ шинос менамоянд. Онҳо бояд ҳолати беҳатариро аз вазъияти ҳавғонк фарқ намоянд. Мақсади асосӣ дар қӯдакон тарбия намудани муносабати бошуурона ба саломатии худ, ғаҳмиши он ки саломатӣ - ин ҷабҳаи муҳими ҳаёти инсон, инкишофи ғаъолияти ҳаракатӣ ва ташаккули сифатҳои ҷисмонӣ мебошад.

Мазмuni кор оид ба тарбияи ҷисмониро мустаҳкамкуни саломатӣ, инкишофи дурусти ҷисмонӣ ва обутобдиҳӣ, ба роҳ мондани ҷорабиниҳо оид ба пешгирии мондашавии қӯдакон ташкил медиҳад.

Машқҳои варзишӣ ва намудҳои гуногуни бозиҳоро бо қӯдакон ташкил намуда, ба он муваффақ шудан зарур аст, ки шавқ ва майлу рағбати онҳо қонеъ гардад, намудҳои асосии ҳаракатҳо тақмил дода шуда, дар онҳо майлу ҳоҳиши ичрои машқҳои муҳталиф, ба монанди давидан, часпида баромадан, ҷаҳидан, ҳазидан, ҳаво додан, дошта гирифтан ва гайра бедор карда шаванд. Бозӣ тарзе ташкил ва гузаронида шавад, ки дар қӯдакон рӯхияи баланди эмотсионалӣ, гайрату кӯшиш, зиндадилию ҳушҳолиро бедор намояд.

Ба тарбияи тарзи дурусти нишаст ва малакаҳои гигиенӣ дикқати маҳсус дода, системаи асаб, узвҳои бинойӣ, шунавоӣ, дастгоҳи овозии қӯдак бояд нигоҳубин ва аз ҷароҳатҳо эмин нигоҳ дошта шавад.

Бо мақсади ҷалби дикқати қӯдакон ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, онҳоро бо рӯйдодҳои ҳаёти варзишии мамлакат, бо натиҷаҳои варзишгарони беҳтарин шинос намоянд. Инчунин ҷорабиниҳои васеи варзишию тандурустӣ бо истифода аз бозиҳои миллӣ гузаронида шаванд.

Ба мазмuni педагогии кор оид ба тарбияи ҷисмонӣ машқҳои асосӣ, машқҳои умумии инкишофиҳонда, сафкашӣ, машқҳои раксӣ, бозиҳои серҳаракат ва варзишӣ дохил ҳастанд.

Тарбияи дурусти ҷисмонӣ дар ҳамаи гурӯҳҳо аз назорати доимии тиббӣ вобаста аст. Барои нигоҳдории солимии ҷисмонӣ барои қӯдакон рӯзҳои таътил ташкил карда мешавад. Онро аз давраи миёнаи томактабӣ оғоз намуда, ҳафтаи аввали моҳи январ ва ҳафтаи оҳири моҳи март мегузаронанд. Дар давраи таътил гайр аз машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва мусиқӣ дигар машғулиятҳо гузаронида намешаванд. Ҳар се моҳ маротибае рӯзи тандурустӣ ташкил карда мешавад, ки дар ин рӯз танҳо ҷорабиниҳои васеи варзишию тандурустӣ пешбинӣ мегарданд.

Инкишофи ғаъолияти маърифатӣ

Ташаккули малакаҳои ғаъолияти маърифатӣ, маҳорати дарки яклухту томи ҳаёти атроф ва истифодаи аҳбор барои ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳими дар инкишофи умумии қӯдак пешниҳод гардидаанд.

Дар солҳои аввали ҳаёт дар инкишофи ғаъолияти маърифатии қӯдак тағиироти назаррас ба вуқӯъ меояд. Қӯдак олами атрофи худро беҳтар дарк мекунаду мефаҳмад, маҳорат ва малакаи худро сайқал медиҳад. Таҳкурсии инкишофи ақлии қӯдакро тарбияи сенсорӣ, сарфаҳм рафтан ба муҳити атроф, шинос шудан бо ашё (ном, таъинот, муайянкуни хусусият ва сифат, гурӯҳбандӣ), инчунин дарки ашё ҳамчун эҷоду маҳсули ақли инсонӣ ва натиҷаи ғаъолияти меҳнат, ташкил медиҳад.

Ғаъолияти маърифатӣ ба қӯдак имконият медиҳад, ки ба олами атроф мароқ зохир намуда, усулу роҳҳои ғаъолиятеро интиҳоб намояд, ки ба мақсади гузошташуда комилан ҷавобғӯй бошанд.

Тарбияи фикрии қӯдакон бо роҳи таълим додан дар машғулиятҳо, дар бозӣ ва дар ҳаёти ҳаррӯза ба роҳ монда мешавад. Калонсол бо истифодаи мавод барои қӯдак маҳорату малакаи фикррониашро ташаккул дода, мушоҳида, муқоиса, ҷудо намудан ва ҳулосабарориро дар мисоли ҳодисаю ҷохеҳои атроф, алоқаи байни ашё ва ҳодисаҳо меомӯзонад. Калонсолон бояд ба он ноил шаванд, ки қӯдакон донишҳои умумиро аз худ намуда, фикр карданро ҳамчун асоси таҳкурсии минбаъдаи ташаккули дарки тому яклухти ҳаёти атроф мавриди истифода қарор диханд.

Дар инкишофи тафаккури қӯдак машғулиятҳои ташаккуli тасавvурati одитarini математики аҳамияти қалон дорад. Дар давраи омодагӣ ба макtab пеш аз ҳама ба тартиб додану ҳал намудани масъалаҳои шифоҳӣ дикқат дода шудааст ва шиносоии онҳо бо рақам ва аломатҳо ташкил карда мешавад. Қӯдакон дар доираи 10 (20) бо рақамҳо шинос шуда,

маҳорати ҷамъу тарҳ кардани рақамҳо аз худ менамоянд. Дар натиҷа омӯхтани рақамҳо ва таркиби мағҳумҳои ҳисоб ба кӯдакон барои аз худ ва ҷамъбаст намудани донишашон кӯмак мерасонад.

Инкишофи эмотсионалий ва иҷтимоӣ

Дар раванди инкишоф дар олами эҳсоси кӯдак тағиирот ба амал омада, нуқтаи назари ў ба олам ва муносибат бо атрофиён дигар мешавад.

Синни томактабӣ - синну соли мувофиқ ва аз ҳама мусоид барои бароҳмонии инкишофи эҳсоси ў ба ҳисоб меравад, зеро кӯдак дар ин синну сол таъсирпазир, барои аз худ кардани арзишҳои иҷтимоӣ ва маданий омода буда, барои ба даст овардани эътироғу эҳтироми худ дар байни дигарон кӯшиш мекунад. Дар ў чудоинопазир будани эҳсос аз раванди идрок, тафаккур ва ҳаёлот мушоҳидаро ҷадид мешавад.

Инкишофи иҷтимоӣ-эмотсионалий асоси муносибат ва ҳамтаъсиррасонии кӯдак ва атрофашро ташкил менамояд. Ин раванд барои ба даст овардани комёбихо дар ҳаёт ва мактаб ба кӯдак кӯмак мерасонад.

Ҳар як педагог бояд дар кӯдак боварӣ доштан ба худро тарбия намояд. Кӯдак бояд озод ва бомасъулият бошад, ҳисси фахмиши мавқеи худро дошта ба атрофиён бо ҳурмату эҳтиром муносибат намояд. Қобилияти интиҳоби инфиридорӣ доро буда, фикру ақида ва мулоҳизаҳои атрофиёнро қобили қабул дониста, инчунин малакаи рафтори иҷтимоӣ ва муошират бо одамони дигарро дошта бошад.

Муҳити солими тарбия доираи ҳамсолон мебошад, ки ба кӯдак имконияти муошират намудан бо ҳамдигар, бозӣ ва машғулиятҳои гурӯҳиро фароҳам меорад. Ба туфайли ин дар кӯдакон ҳиссиёти иҷтимоӣ, муносибати байниҳамдигарӣ бомуваффақият ташаккул ёфта, барои инкишофи ҳусусиятҳои фардӣ шароити мусоид фароҳам оварда мешавад.

Қисми «Ҳештанишиносӣ ва ҳалқомузӣ» ба кӯдакон имконият медиҳад, ки дар бораи оилаи худ, ба ҷо овардани ҳурмату эҳтироми падару модар, бародарону ҳоҳарон. ҳешу табор, наздиқон, ҳамчунин ҳамсаъҳо маълумот дошта бошанд. Баробари ин, шиносой бо ин қисмат ҳисси ҳудшиносии кӯдаконро баланд бардошта, онҳоро водор менамояд, ки худро узви ҳақиқии ҷомеа ҳисобанд, муносибату рафторашонро вобаста ба муваффақиятҳои он муайян намоянд ва шахсиятшонро ташаккул диджанд, доир ба одату анъанаҳои оилавӣ, миллӣ ва умушибашарӣ тасаввурот дошта бошанд.

Мавриди шиносой бо муҳити зист инкишофи шавқу завқи кӯдакон нисбат ба ҳаёт ва фаъолияти одамон, ҳодисоти табиат аз давраи ҳурдсолӣ оғоз мейбад. Дар ҳар як давраи синнусолӣ дар кӯдакон бояд қобилияти ба ашё ва ҳодисоти табиат дикқат додан, муқоиса ва ба ғурӯҳҳо ҷудо намудани ашё, ҷудо кардани фарқи ҳусусиятҳои муайянни онҳо ташаккул ёбад;

Вазифаи асосии шиносой бо табиат - тарбияи инсони комил, мукаммал намудани донишҳо, омӯзонидани дилсӯз будан, дӯст доштан ва нигоҳбини диёри худ, муҳофизат кардани боигарихо ва афзун намудани онҳо, муносибати интиқодӣ нисбат ба таъсирни манғии одамон ба табиат (поймол кардани гулгаштҳо, шикастани шоҳи дараҳтон, буридан дараҳтон, нобуд кардани парандагону вайрон кардани лонаи онҳо), кӯшишу ғайрати муҳофизати растаниҳо ва ҳайвонҳои диёри худро тарбия намудан ба шумор меравад. Бо қитоби сурҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон шинос шуданро мураббия таъмин менамояд.

Моҳияти таъсирни инсон ба табиатро фаҳмидан. Сифатҳои фарқкунандай табиати зинда ва гайризиндаро дида тавонистан: ҳаракат, инкишоф, паҳншавӣ, мутобиқшавӣ (лубиё, неш задан, сабзидан, поя пайдо шудан, шоҳ ва баргҳо, гул мекунад, ҳосил медиҳад ва монанди ин). Тамоюли умумигуманистии шахсияти кӯдак тавассути муносибати дуруст ба табиат, яъне омодагии нигоҳбин ва кумак расонидан ба растаниҳо ва ҳайвонҳо ташаккул дода мешавад.

Тарбияи маънавӣ яке аз қисмҳои муҳими тарбияи кӯдакони синни томактабӣ ба ҳисоб меравад. Вай дар ҳамаи намудҳои фаъолияти кӯдакон аз рӯйи қисматҳои барнома амалӣ гардонида мешавад.

Дар синни калони томактабӣ парвариши меҳру муҳаббат ба зодгоҳи худ, ба Ватани маҳбуб - Тоҷикистон, эҳтиром гузоштан ба рамзҳои давлатӣ (Парчам, Нишони Тоҷикистон. Суруди миллӣ) ва Президенти он, дӯстии намояндагони қавму миллатҳои гуногунро таҳқим мебахшад.

Вазифа гузошта шудааст, ки кӯдакон бояд аз ҳурдӣ ҳисси ҳурмату эҳтиром ба калонсолон, малакаҳои аҳлоқи ҳамида, сифатҳои маънавӣ, ҳисси масъулият ба супоришҳои додашуда, маҳорати ақлона бозӣ кардан ва меҳнат намудан, баҳои ҳақиқӣ додан ба рафтору кирдори худ ва ҳамсолонро доро бошанд.

Назди калонсоли вазифаи мустаҳкам намудани малакаи рафтори маданиӣ, одатҳои аҳлоқӣ, ки то анҷоми синни томактабӣ бояд ҳусусияти ба дараҷаи кофӣ мустаҳкам ва фаҳмидашударо соҳиб гарданд, гузошта мешавад.

Ташаккули хислатҳои нек дар бозӣ, яъне бо ҳамсолон ҳайрҳоҳона муносибат кардани кӯдак, бозичаҳоро додан ва ё баҳшидан, ба яқдигар ёрӣ расондан; дар кӯдакони синни ҳурд ва миёна инкишофи муносибати эҳтиёткоронаю сарфакорона нисбат ба бозичаю маводҳои бозӣ: дар кӯдакони синни калон ҳамкорӣ ва ёрии байниҳамдигарӣ, масъалаҳои баҳснокӣ дар вақти бозӣ пайдошударо одилона ва мустақилона ҳал карда тавонистан; дар кӯдакон бомасъулият муносибат кардан бо ашёи бозӣ, эҳтиёту саришта кардани онҳо ва риоя намудани тартибот дар вақти бозӣ, ки аз талаботи ҳушодобии маънавӣ мебошад, пешбинӣ шудааст.

Дар Барнома масъалаи такмилу инкишоф ва дар амал ҷорӣ намудани бозиҳои гуногун бо назардошти синну соли кӯдак муайян карда шудааст, зеро ҳар як намуди бозӣ барои тарбияи ҳамаҷонибаи кӯдакон муҳим аст. Дар ғурӯҳ бозиҳо ҳар қадар гуногун бошанд, ҳаёти кӯдакон ҳамон қадар шавқовар мегузараద ва барои иҷрои вазифаҳои барномавӣ ва инкишофи шахсияти томактабиён бештар имконият фароҳам меояд. Маҳз аз ҳамин сабаб зарур аст, ки бачаҳо ҳар чӣ бисёртар ба бозиҳои гуногун машгул шаванд ва мураббӣ бо онҳо бозиҳои гуногуни қоидадорро гузаронад.

Қайд кардан зарур аст, ки аҳамияти маҳсусро дар тарбияи аҳлоқии кӯдак меҳнат ишғол мекунад. Мазмуни фаъолияти меҳнатӣ хеле васеъ гардида, ҳаҷми он афзуҷа, вазифаҳои тарбия, аз зҷумла, такмили маҳорату малака, ташаккули меҳнатдустӣ, шавқу ҳавас ба меҳнат ва ҳоҳиши меҳнат кардан ба манғияти атрофиён муракқабтар мегардад. Дикқати маҳсусро ба фаъолияти меҳнатии кӯдак дар оила, ба монанди фаҳмонидани зарурати қумак расонидан ба калонсолон (мавриди рубучин кардан, нигоҳбини ҳурдсолон) ва мавҷуд будани вазифаи доимӣ равон кардан лозим аст.

Дар охири синни томактабӣ фаъолияти меҳнатии кӯдак бояд ҷунин ҷанбаҳои асосӣ, ба монанди маҳорати мустақилона тузоштани мақсад, ба нақшагирии пайиҳами амалҳо, ба охир расонидани кори саршуда, нишон додани мустақилӣ. Фаъолӣ, масъулиятнокӣ, бодиқатӣ ва шавқмандӣ ба фаъолият, боэҳтиёт будан бо асбоби меҳнат ва маводро дар бар гирад.

Дар раванди фаъолияти меҳнатии гурухӣ кӯдакон бояд барои ба яқдигар мадад расонидан омода буда, худро аъзои гурӯҳ ҳисобида, қобилияти ҳамкориро дошта бошанд.

Кӯдакон бояд бо малакаҳои худхизматрасонӣ, кор дар гӯшаи табиат ва дар китъаи замини назди кӯдакистон, ҳамчунин бо маводи гуногун шинос бошанд.

Инкишофи нутқ, муомила

Омодагӣ ба саводомузӣ» дар маҷмӯъ раванди мурakkabe мебошад, ки ба воситаи онҳо кӯдак истифодаи бошууранаи қалима ва ибораҳоро аз худ намуда, чӣ навъ истифода намудани онҳоро дар муомила дониста мегирад. Дар мавриди инкишофи нутқ кӯдакон баёни фикр, мубодилаи афкор ва бодикӯат гӯш кардан дигаронро меомӯзанд.

Инкишофи нутқ дар ҳама намуди фаъолият, машғулият, муомилаи ҳаррӯза бо қалонсолон ва ҳамсолон, мавриди шиносӣ бо муҳити атроф, бо табиат, омодагӣ ба саводомузӣ, математика, расмкашӣ ва ғайра ба роҳ монда мешавад.

Инкишофи нутқи шифоҳии кӯдакон аз давраи синну соли барвакӯт оғоз гардида, ба қалонсолон тақлид кардан, омӯхтани талаффузи дурусти овозҳо, ташаккули соҳти ғрамматикий ва ҳамчунин ба воситаи ҷумлаҳои маъмул инкишофи додани нутқи шифоҳии кӯдаконро дар бар мегирад. Нутқи муколамавии онҳо мукаммал ва малакаи ҳикоя кардану фаъолияти эҷодии кӯдакон ташаккул мейбад. Дар синни 7-солагӣ кӯдак бояд бо нутқи муколама ва монологӣ гуфтутӯ карданро ёд гирад, дар онҳо маҳорати бурро, фаҳмо ва ифоданок нутқ кардан ташаккул ёбад.

Мақсади асосӣ аз тарбияи шахсияти кӯдаки синни томактабӣ, ки арзишҳои забони модариро аз худ намуда, қобилияти муошират намудан бо муҳити атрофро тавассути воситаҳои шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ (имову ишора, қиёфа) дорад, иборат мебошад.

Нақши педагог аз он иборат аст, ки барои фаъолияти нутқ, муомилот ва азхудкунии намунаҳои гуфтор вазъиятҳоро ба вучуд меорад. Инчунин, омодагии кӯдакро ба мактаб ба эътибор гирифта, ба инкишофи шунавоии фонетикий ва талаффузи дурусти овозҳо, малакаҳои нозуки ҳаракати даст дикқати маҳсус дихад.

Асарҳои бадеъ барои ҳамаи гурӯҳҳои синнусолӣ аҳамияти қалон доранд. Аз рӯйи матни ҳондашуда маҳорати ба савол ҷавоб гуфтан, ҳикоя намудан, ифоданок шеър ҳондан тарбия карда мешавад, ҳисси маънавию зебопарастӣ, шавқу завқ нисбат ба қитоб ташаккул мейбад. Дар охири синни томактабӣ кӯдакон метавонанд дараҷаи муайянни инкишофи бадеиро ба даст биёранд, ки он дар дарки эмотсионалии мазмуни асари бадеъ, ҳамдардӣ ба қаҳрамонҳои мусбӣ ва маҳкум намудани қувваи бадӣ, дар хотир нигоҳ доштан ва ба хотир овардани асарҳои шинос, фарқ кардан асари нав ва муқоисаи он бо асарҳои дигар, ҳондани шеър ифоданок ва пурмазмун баён намудан, омӯзонидани пайиҳам ба охир расонидани асарҳои тасвиришуда ифода мейбад.

Инкишофи шахсият ва тарбияи маънавӣ

Рушди шахсият ва тарбияи маънавӣ самти муҳими инкишофи умумии кӯдак ба ҳисоб меравад. Мазмуни он аз рӯзҳои аввали ҳаёт дар кӯдак тарбия намудани ҳисси зебопарастӣ, қобилияти дарки муҳити атроф, шиносӣ бо намудҳои гуногуни санъатро дар бар мегирад.

Тарбияи зебопарастӣ ба инкишофи қобилияти даркунии кӯдакон, фаҳмидан ва эҳсоси зебогиҳои асарҳои санъат ва олами атроф равона гардидааст. Тарбияи зебопарастӣ олами ботинии онҳоро бою рангин гардонида, меҳрубонию ҳамдардиро ба ҳама чизи хубу зебо бедор менамояд. Тарбияи зебопарастӣ бояд бо тарбияи ахлоқӣ, фикрӣ ва ҷисмонӣ зич алоқаманд бошад.

Тарбияи зебопарастӣ аз рӯзҳои аввали ҳаёти кӯдак оғоз мейбад ва раванди мақсадноку бонизоми таъсиррасонӣ ба шахсияти кӯдак буда, бо мақсади дар ӯ тарбия намудани қобилияти ва табии парastiши зебоӣ ва эҷод намудан, гузаронида мешавад.

Тарбияи зебопарастӣ ҳам дар машғулиятҳо ва ҳам берун аз онҳо ба нақша гирифта мешавад. Дар машғулиятҳои санъати тасвирий дар кӯдакон ташаккули тасаввуроти ибтидой дар бораи санъат, қобилияти дарки он, маҳорати инкишофи расмкашӣ, соҳтан, гулмонӣ, суробсозӣ мавриди ҳал қарор мейбанд.

Ба воситаи асарҳои бадеъ ва санъат кӯдак олами берунаро меомӯзад. Истифодаи намудҳои гуногуни санъат, шиносӣ бо зебогиҳои табиат ва ҳаёти ҷамъияти дар кӯдакон қобилияти дарк намуданро ташаккул дода, шавқу ҳаваси расмкашӣ, суробсозӣ, сурудҳонӣ, рақсидан, ифоданок ҳондани шеъру нақли ифоданоки афсонаро бедор менамояд.

Ҳангоми сайругашт, бозиҳои гуногун, машғулиятҳо кӯдакон расм мекашанд, рақс мекунанд, суруд меҳонанд ва мазмуни асарҳои бадеиро намоиш медиҳанд. Дар ин маврид ҳусусиятҳои инфиродии онҳо ошкор гардида, имконияти пурра қаноатманд намудани талабот пайдо мешавад.

Дар машғулиятҳои мусиқӣ бошад, ҳиссиёти майлу рағbat доштан ба мусиқӣ, ба ҳаракатҳои мавзун дар зери ҳавои мусиқӣ рақсидан ва маҳорати сурудҳонӣ инкишофт мейбад. Асоси ҳамаи ин фаъолиятҳоро бояд рақсу суруд, бозиҳои миллии тоҷикӣ ташкил диганд. Бояд қайд кард, ки машғулиятҳои мусиқӣ аз ҷониби мутахассиси соҳа гузаронида шуда, аз номгӯи намунавии асарҳои дар барнома пешниҳодшуда истифода намуда, фаъолияти кӯдаконро мустақилона, ба таври эҷодӣ ташкил менамояд.

Дар раванди омода намудани кӯдак ба мактаб ҳамаи ин вазифаҳо аҳамияти маҳсусро пайдо мекунанд. Шинос намудан бо муҳити атроф, ташаккули маҳорату малакаи меҳнатӣ, инкишофи қобилияти ақлӣ ва бадеъ, омӯзиши забони дар ин синну сол ба ташаккули омодагӣ ва шавқу ҳавас ба таҳлил дар мактаб равона гардидаанд.

Хулоса, инкишофи фардии кӯдак бояд ба қонеъ гардонидани талаботҳои ҷамъият, оила нигаронида шуда, вазифаҳои гузашташуда барои шинос намудани ӯ бо қоидаҳои оддитарини умуминсонӣ равона гарданд.

КИТОБНОМА:

1. Барномаи таълимии кӯтоҳмуддати омодагии кӯдакони 5-7(сола ба мактаб», - Душанбе, 2009 .
2. Барномаи таълимии омодагии пешазмактабии кӯдакони 5-7(6 сола». - Душанбе, 2010.
3. Токаева Н., Мацидова Б. Панди назокат. Душанбе, 1993.
4. Иматова Л. Забони модарӣ-калиди ганҷинаи илму дониш, - Душанбе, 2000
5. Нарзуллоева М. Машғулиятҳо оид ба тарбияи маданияти сенсории кӯдакони 3-4 сола. - Душанбе, 2004.
6. Лутфуллоев М., Иматова Л. «Лафзи ширин» /Дастури методӣ. Душанбе, 2005.

ОСОБЕННОСТИ ПРОГРАММНЫХ ПУТЕВОДИТЕЛЕЙ ВОСПИТАТЕЛЯ

По мнению автора семья, воспитатели и детские сады влияют на позитивное воспитание ребёнка. Также в статье подчёркивается о важности применения физкультуры и спорта, песен и танцев, игр и занятий в дошкольном образовании и об особенностях детских садов.

Ключевые слова: семья, дети, дошкольное образование, детские сады, воспитатели.

PARTICULARITIES OF THE PROGRAMME GUIDEBOOKS OF KINDERGARDEN'S TEACHER

ШАРИФОВА

In the opinion of author family, kindergarten's teacher and kindergardens influence upon positive education to a child. Also in article is emphasized about importance of the using the physical culture and sport, song and dance, plays and occupation in preschool formation and about particularities of the kindergartens.

Key words: family, children, preschool formation, kindergarten's teacher.

ЭКОЛОГИЯ

СИСТЕМАИ ЭКОЛОГӢ ВА МАФХУМИ ОН

БАҲРОМ ЗУЛФОНОВ,
муҳиди бахши гузарии ба таҳсилоти
12-солаи ПРМ ба номи А. Ҷомии АТТ.

Маҷмӯи организмҳои зинда (наботот, ҳавоноту микроорганизмҳо) ва қисматҳои гайризинда (омилҳои абиотӣ), ки дар онҳо гардиши моддаҳо ва энергия ба амал меояд, системаи экологӣ номида мешавад. Ба тариқи дигар, маҷмӯи омилҳои абиотӣ ва намудҳое, ки аз ҷиҳати систематикӣ гуногунанд, дар шароити таҳминан якхелаи муҳит мутобиқ шудаанду дар алоқамандии яқдигаранд системаи экологӣ номида мешавад. Истилоҳи системаи экологиро олими англisis А. Тенсли соли 1935 пешниҳод кардааст. Аз ҷиҳати релефи маҳал, иқлими, таркиби хок, соҳти гидрологии геокимиёвӣ ва набототу ҳайвонот системаҳои экологӣ такрибан якхела мебошанд. Хислати фарқунандай системаҳои экологӣ дар шиддатнокии мубодилаи моддаҳо ва энергия зоҳир мегардад. Шиддатнокии мубодилаи моддаҳо ва энергия бештар ба ҳолати муҳити зист вобаста аст. Системаи экологӣ хосияти ба худ қабул ва аз худ хориҷ намудани элементҳоро дорад. Элементҳое, ки ба системаи экологӣ ворид мешаванд, энергияи Офтоб, намакҳои маъданӣ, газҳои таркиби атмосфераю об ва гайра мебошанд.

Аксарияти системаҳои экологӣ дар рафти эволютсия ба амал омадаанд ва бевосита худ маҳсули мутобиқшавии намудҳо ба муҳити зист мебошанд. Системаҳои экологӣ қобилияти худтанзимкуниро доранд. Аз ин рӯ, онҳо метавонанд ба тағиیرбии иқлими маҳал ва зичи чойгиршавии фардҳою намудҳо ё популятсияҳо муқобилият қунанд.

Системаи экологӣ асосан аз организмҳои автотрофӣ ва гетеротрофӣ ташкил ёфтааст. Чуноне, ки пештар зикр шуда буд, ба организмҳои автотрофӣ он организмҳое доҳил мешаванд, ки дар раванди фаъолияти ҳаётии худ қобилияти бо истифода аз энергияи нури рӯшной аз моддаҳои гайриорганикӣ синтез кардани моддаҳои органикро доранд. Ба ин организмҳо ҳамаи рустаниҳои сабз мансубанд. Организмҳои гетеротрофӣ бошанд, баръакс, чунин қобилият надошта, моддаҳои органикӣ ба худ зарурро дар шакли тайёр истеъмол мекунанд. Ба ин гурӯҳи организмҳо ҳамаи ҳайвонот ва рустаниҳои гайрисабз тааллук доранд. Истилоҳи системаи экологиро барои биосенозҳо ва биотопҳои гуногунандоза истифода кардан мумкин аст. Аз ин чост, ки онҳоро ба се гурӯҳ, системаи экологии хурд, системаи экологии миёна ва системаи экологии калон чудо менамоянд.

Ба системаи экологии хурд – пояи пӯсидаи дараҳт, гулдон бо гулаш, ба системаи экологии миёна – минтақаи ҷангал, чаккалак, маргзор, обанбор ва ба системаи экологии калон бошад, уқёнусҳову, қитъаҳои олам мисол шуда метавонанд. Массаи асосии биологиро дар системаи экологӣ рустаниҳо ташкил менамоянд ва зебогии намуди зоҳирӣ манзараҳо низ ба онҳо вобаста аст. Барои нигоҳ доштани фаъолияти мӯътадили организмҳо ва гардиши моддаҳо дар системаи экологӣ мавҷуд будани захири муайяни моддаҳои ҳалшавандай гайриорганикӣ, гурӯҳи организмҳои аз ҷиҳати мавқеъи функционалӣ фарқунанда, монанди продусентҳо, консументҳо ва редусентҳо зарур аст.

1. Продусентҳо аз вожаи лотинӣ продусенс гирифта шуда, маънояш истеъмолкунанда мебошад. Продусентҳо қобилияти соҳтани организми худро аз ҳисоби пайвастагиҳои гайриорганикӣ, ки тавассути фаъолият ба пайвастагиҳои органикӣ табдил доданро доранд. Ба ин ҳамаи организмҳои автотрофӣ мисол шуда метавонанд. Рустаниҳои сабз дар раванди фаъолияти ҳаётии худ қобилияти фотосинтезкуниро доранд. Дар натиҷаи фотосинтез маҳсулоти аввалини биологӣ ба амал омада, энергияи зарурии нури рӯшноии Офтоб захира мешавад, ки минбаъд барои тамоми ҷанбаҳои фаъолияти ҳаётии организмҳо истифода шуда метавонад. Яъне фарқи асосии продусентҳо аз гурӯҳҳои дигар аз ҷумла консументҳо дар он аст, ки онҳо ба сифати манбаи энергия танҳо нури рӯшноиро истифода мебаранд.

2. Консументҳо аз вожаи лотинӣ консумто гирифта шуда, маънояш истеъмолкунанда мебошад. Консументҳо моддаҳои органикӣ, ки дар вакти фотосинтез ё ҳемосинтез ба амал омадаанд истеъмол намуда, фаъолият менамоянд. Вале консументҳо қобилияти моддаҳои органикӣ истеъмол кардаашонро то ҳолати моддаҳои маъданӣ табдил додан надоранд. Ба консументҳо ҳамаи ҳайвонотҳо ва одамон, як қисм микроорганизмҳо, рустаниҳои муфтиҳӯру ҳашаротҳӯр ва гайра тааллук доранд. Аз ҷиҳати қабул, ҳазми ҳӯрок ва ҳӯрокворӣ консументҳоро ба консументҳои аввалин ва дуюмину сеюмин ва гайра чудо менамоянд.

2.1. Консументҳои аввалин – ин гурӯҳи консументҳо мебошанд, ки аксаран ҳӯроки рустаниғӣ истеъмол мекунанд: ҳайвоноти алафҳӯр аз қабили гов, буз, гӯсфанд, оху, сайд ва амсоли онҳо, инчунин рустаниҳои муфтиҳӯр ва як қисм микроорганизмҳо, ба ин гурӯҳ шомиланд.

2.2. Консументҳои дуюм тартиби дуюму сеюм ва гайра - ин гурӯҳи консументҳо мебошанд, ки бештар ҳӯроки алафину гӯштинро истеъмол мекунанд ва тарзи ба дом афтонидани ҳайвоноти алафҳӯр аз ҷониби онҳо гуногун аст. Яке аз роҳҳои дарёфт намудани ғизои гӯштин барои ин гурӯҳ даррандагӣ мебошад. Гайр аз ин консументҳо ба сапрофагҳо (истеъмолкунандаи боқимондаи рустаниҳо), фитофагҳо (истеъмолкунандаи қисми зиндаи рустаниҳо), зоофагҳо (истеъмолкунандаи ғизои зинда) ва некрофагҳо (истеъмолкунандаи ҳайвонотҳои мурда) ва гайра чудо мешаванд.

Дар системаи экологӣ консументҳо аҳамияти идоракунӣ доранд. Аҳамияти идоракуни консументҳо мебошад, ки дар системаҳои экологӣ шумора, зичи чойгиршавии фардҳо ва гуногуни намудҳо мӯътадил нигоҳ дошта мешавад.

3. Редусентҳо аз вожаи лотинӣ редусере гирифта шуда, маънояш баргардондан ё баргардонанда мебошад. Онҳо дар раванди фаъолияти худ боқимондаи моддаҳои органикро ба моддаҳои гайриорганикӣ табдил медиҳанд. Ба редусентҳо асосан бактерияҳо ва занбӯругҳои гуногун мансубанд.

Захираҳои биологие, ки организмҳои зинда истифода мебаранд, дар табиат беохир нестанд. Фақат системаи гардиши моддаҳо ва атомҳо дар системаи экологӣ ба онҳо доимияти мӯътадил баҳшида, сабаби асосии идома ва устувории ҳаёт дар сайёраи мо мегардад. Нигоҳ доштан ва ташкил намудани гардиши моддаҳоро дар сатҳи сайёра танҳо маҷмӯи организмҳо ба амал оварда метавонанд, ки аз ҷиҳати мавқеъи функционалиашон ба гурӯҳҳои муҳталиф мансубият дошта бошанд.

ОНҲО ДАР ҲАҚИҚАТ СОЗАНДА ҲАСТАНД, МАНБАИ МАКРОМОЛЕКУЛАҲОЕАНД, КИ ЧУН МАВОДИ СОХТОРИ ҚИШТИ АВВАЛИНИ ОРГАНИЗМҲОИ ЗИНДА ПРОТОПЛАСТ ВА БАҶДАН ҶУЗӢЁТҲОИ ХУЧАЙРА ИСТИФОДА МЕШАВАНД. ОРГАНИЗМҲОИ АВТОТРАФИРО БА ДУ ГУРӯҲ: ФОТОТРАФХО (ИСТИФОДАБАРАНДАИ ЭНЕРГИЯИ ОФТОБ) ВА ХЕМОТРОФХО (ИСТИФОДАБАРАНДАИ ЭНЕРГИЯИ КИМЁВИЕ, КИ ДАР РаФТИ ТУРУШШАВИИ МАВОДИ МАҶДАНӢ БА АМАЛ МЕОЯД) ЧУДО МЕКУНАД.

Протсесси хемосинтезро олими рус С.Н. Виноградски соли 1887 исбот намудааст, ки баробарии умумии реаксия чунин аст:

Энергияи чудошуда дар молекулаи АТФ ғун шуда, барои синтези маводи органикӣ истифода мешавад. Реаксия хемосинтез мисли давраи торикии реаксияи фотосинтез мегузарад..

Рустанию ҳайвонотҳое, ки дар қабатҳои муҳталифи ҷангал вомехӯранд ба яқдигар алоқаи зич доранд.

Соҳти уфуқии биогеосенози рӯйи заминро синӯзия меноманд. Синӯзия вожаи юнонӣ буда, маънояш – син – якҷоя ва усус – истеъмол кардан мебошад. Нобаробарии уфуқии биогеосенозҳои бешазор аз мезо ва микрорелеф, тақсимоти нобаробари намӣ, ҳарорат ва баландӣ аз сатҳи баҳр вобастагӣ доранд. Аз ин ҷост, ки дараҳтон дар беша гурӯҳ - гурӯҳ сабзида аз як ё якчанд намуд ташкил ёфтаанд. Агар дар бешазорҳо бо чунин тарз ҷойгиршавии дараҳтон мушоҳида шавад, дар он сурат чунин ҷойгиршавиро ҷойгиршавии парселярӣ (порча-порча) мегӯянд. Парселла вожаи франсавӣ буда, маънояш ҳиссача ё парча мебошад. Масалан, дар марғзор ё дар бешазор дараҳто аз яқдигар дур-дур ҷойгир мешаванд, ки чунин ҷойгиршавӣ парселла (порча-порча) ном гирифтааст. Дар парSELЛАХО (порча-порча) ҳайвонотҳо ҳам ҷой гирифта умр ба сар мебаранд.

Дар системаи экологии обӣ бошад, намудҳои гуногуни моҳиёну дигар ҳайвонотҳо ва рустаниҳо дар чукуриҳои гуногун ҷойгир мебошанд. Аз ин рӯ, обанборҳоро ба ду гурӯҳ чудо мекунанд:

1. Обанборҳое, ки обашон ҷорӣ намешавад. Масалан, ҳавзҳо, кулҳо, ботлоқзорҳо. Қаракӯл (н. Мурғоб) Рангкӯл (н. Мурғоб).

2. Обанборҳое, ки обашон ҷорист. Масалан, рӯдҳо. Оби обанборҳоро аз ҷиҳати шаффоғӣ, қобилияти гузаронидани рӯшнӣ, суръати ҳаракат, микдори намакҳои ҳалшуда, маҳлули газҳо ва ғайра тавсиф менамоянд. Масалан Искандаркӯл (н. Айнӣ) Сарез, дар (н. Рушон.) Зоркӯл, Булункӯл. дар (н. Мурғоб.) Азбаски ҳамаи нишондиҳандаҳои зикршуда дар обҳои гуногун як хел нестанд, барои ҳамин ҳам тақсимоти организмҳо низ дар онҳо як хел нест.

Ёдовар шудан бомаврид аст, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон дар мақолаи хеш «Тоҷикистон дар остонаи асри XXI», ки 7 декабря соли 2000 дар саҳифаҳои рӯзномаи «Независимая газета»-и Федератсия Руссия ба табъ расида буд, сатҳи экологии Осиёи Марказиро дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор дода, зикр намудааст, ки дар натиҷаи гармшавии ҳарорати сатҳи сайёра дар давоми 50 соли охир 3/1 ҳиссаи захираи оби яке аз пиряҳҳои қалонтарини Осиёи Марказӣ – Федченко кам шудааст. Аз сабаби гармии зиёд пиряҳҳо кам шуда истодаанд.

Маҳсулнокии биологии системаи экологӣ: маҳсулнокии якумин ва дуюмин. Маҳсулнокии продусентҳо (организмҳои маҳсулноки таёргунанда) дар системаи экологӣ ба суръати қабули рӯшнони Офтоб ва маводи гизоии таркиби хок вобаста аст. Чи қадаре, ки суръати табдилёбии энергияи Офтоб ба энергияи кимиёвӣ зиёд бошад, ҳамон қадар продусентҳо (маҳсулноки) зиёд мешавад. Массаи моддаҳои органикие, ки аз тарафи рустаниҳои автотрофӣ дар минтақаи муайян ва дар вақти муайян ба амал меоянд маҳсулоти аввалин номида мешаванд. Микдор ё андозаи маҳсулнокии рустаниҳоро дар шакли тар, ҳушк ва энегрия нишон медиҳанд. Қисми маҳсулоти аввалини ҳосилшуда барои нигоҳдории фаъолияти ҳуди рустаниҳо (эҳтиёҷоти соҳторӣ – сабзиш ва инкишофёбӣ, энергетикӣ ва ғайра) истифода мешаванд.

Дар ҷангалҳои ба воярасидай минтақаи муътадил ва тропикӣ ҳаҷми истифодаи маҳсулоти ҳосилшуда аз ҷониби ҳуди продусентҳо (маҳсулноки) аз 40 то 70% -ро ташкил менамояд. Қисми боқимондаи моддаҳои ҳосилшударо микдори соғи маҳсулоти аввалин меҳисобанд. Маҳсулоти соғи аввалин ин энергияи эҳтиёҷӣ мебошад, ки дар таркиби маводи гуногуни кимёвии ҷузъҳои организми продусентҳо ҷойгир ва барои фаъолияти консументҳо аз редусентҳо омили зарурӣ аст. Афзудани ҳаҷм ё вазни консументҳоро дар вақти муайян маҳсулнокии дуюмин мешуморанд. Маҳсули дубораи гурӯҳҳо барои ҳар як сатҳи трофиқӣ дар алоҳидагӣ ҳисоб қарда мешавад, чунки зиёдшавии массаи энергияи ҳар яки онҳо аз ҳисоби энергияи звенойи пешина ба амал меояд.

Организмҳои гетеротрофӣ ба занчири трофиқӣ пайваст шуда, аз ҳисоби маҳсулоти соғи якумин фаъолияти ҳудро давом медиҳанд. Массаи биологӣ гуфта, ҷамъбасти маҳсулоти организмҳои як гурӯҳ ё ҳамаи гурӯҳҳои зиндаро дар минтақаи муайян мешуморанд. Бештар массаи биологиро ҳамчун воҳиди эквивалентии энергия тасвир мекунанд (чадвали 19).

КИТОБНОМА:

1. Давлатов А. Асосҳои экологӣ, - Душанбе: Матбуот, 2005.
2. Эмомалӣ Раҳмон, «Тоҷикистон дар остонаи асри XXI»- 7 декабря соли 2000
3. М.М, Бринчук Экологическое право Москва 2009

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА И ОКРУЖАЮЩИЙ МИР

БАҲРОМ ЗУЛФОНОВ

Как подчеркивает автор статьи экологическая система в воде и на суше разнообразные. Экологическая система на суше определяется состоянием деревьев, растений и растительного мира, а на воде жизнью млекопитающих и рыб на разных глубинах. Приводится высказывание Президента Республики Эмомали Рахмона об экологической безопасности и благоприятное отношение к окружающему миру. Особо отмечается цена водных ресурсов Республики, которые превосходят цену на нефть и газ.

Ключевые слова: экология, система, растение, окружающий мир, вода, ресурс, животные, деревья.

ECOLOGICAL SYSTEM AND SURROUNDING WORLD

BAHROM ZULFONOV

How emphasized the author of the article ecological system is varied in water and on land. The Ecological system on land is defined by condition of trees, plants in the general vegetable world but on water by life of mammal and fish on miscellaneous depth.

By utterance of the President of the republic Emomali Rahmon about ecological safety and favourable attitude to surrounding world. It is specifically noted the price of water resource republics, which exceed the price on oils and gas.

The keywords: ecology, system, plant, surrounding world, water, resource, animals, tree

САНЪАТИНОСӢ

ЗНАЧЕНИЕ КОЛЫБЕЛЬНЫХ ПЕСЕН И ПРИБАУТКИ В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ

ОДИНАЕВА М.

ассистент кафедры философии и политологии Таджикского аграрного Университета имени Ш. Шотемура

После Великой Октябрьской социалистической революции впервые в истории человечества появились предпосылки к развитию системы общественного воспитания, раскрепощающего женщину и обеспечивающего каждому ребенку счастливое и радостное детство. 12 ноября 1917 года Советом Народных Комиссаров был издан декрет об учреждении Государственной комиссии по просвещению. Дошкольное дело было выделено в единую систему народного образования.

В первом документе о дошкольном воспитании от 20 ноября 1917 года подчеркивается, что общественное воспитание должно начинаться с первого дня рождения.

Одним из важных средств народных традиций в развитие речи детей, использование в общении народных песен и прибауток, так как они являются свидетельством наследия между духовным достоянием, как важный фактор воздействия на личные качества детей.

Колыбельные песни – прибаутки считаются одним из жанров детского фольклора. Независимо от нации, поколения, религии колыбельную песню на родном языке поют все своим детям, в том числе, и таджики.

Колыбельная песня прививает детям красоту, любовь, уважение к матери, к Родине, развивает речь, вызывает положительные влияния на эмоции, и имеет большое значение в нравственном развитии детей.

Ребенок, рождаясь, застает «готовый» язык. Его собственная речь формируется в процессе общения как освоение норм языка. Взрослые активно приобщать ребенка к существующему в данном обществе языку, руководить его языковым развитием.

В первоначальном обучении детей родному языку К.Д. Ушинский видел три цели. Первая – развивать дар слова, т.е. умение выражать свои мысли. Для этого важна наглядность обучения, опора на конкретные образы, воспринимаемые ребенком (явления природы, картины). Вторая цель – учить ребенка облекать свои мысли в наилучшую форму. Идеальными образцами такой формы служат художественные произведения, как народные, так и авторские. Ушинский четко определил требования к отбору произведений для детей: положительные идеи, художественность, доступность содержания. Им была впервые разработана система детского чтения. В круг чтения детей великий педагог включил народные сказки, загадки, прибаутки, пословицы, произведения писателей и свои собственные. Третья цель – практическое усвоение грамматики, предшествующее изучению ее как науки. Этой цели могут служить разнообразные упражнения – придумывание предложений с заданным словом, подбор слов в нужной форме и др. Все три цели должны осуществляться одновременно.

Раннее детство – начало жизни. Его можно сравнить с утренней зарей, розовеющей нежным румянцем восходящего солнца. В первых лучах уже видится наступающий день, и мы говорим: «Доброе утро».

«Доброе утро» - Ранний период жизни ребенка. Он во многом зависит от взрослых в развитие речи малыша. Прекрасно, если родители и воспитатели наполняют жизнь ребенка светом добра и ласки, если способны духовно обогатить среду, в которой он растет, расцветить всеми цветами радуги, заложить предпосылки высоких человеческих начал.

Отрадное явление, в последние годы возрастает интерес к фольклористике. Общество как будто почувствовало, живительную силу обновления можно перенять в неиссякаемых источниках народности. Неслучайно слово фольклор, будучи английского происхождения, переводится буквально как народная мудрость.

Фольклор для детей – разновидность фольклористики и раздел художественной литературы для самых маленьких. Особенность его, он соединяет в себе стихи, песни, танец.

Пользу малых поэтических жанров народного слова доказывать не приходится, это очевидно. Вместе с тем, до последнего времени оставалось загадкой активирующее воздействие фольклорных произведений на ребенка – и первых месяцев жизни, и начинающего ходить и перешагнувшего рубеж раннего периода детства.

Художественное слово народного поэтического творчества сопутствует ребенку значительно раньше того, как он учится удерживать в руках предметы, перелистывает страницы книги, рассматривает картинки. Уже в первые дни жизни, занимаясь с ребенком, взрослый проговаривает напевные двустишия или четверостишия как, например таджикский:

Сарак – сарак сароша,
Мурғак барад пароша.
Дардакояш ба чонам,
Очаш гирад балоша.

и русский вариант:

Ой, люли, люли, люли!
Прилетели гуси.
Ой тюшки, тюшки, тюшки!
Вырастали лапушки.

Первая строка включает, как правило, звукосочетания наигрыши, ее повторяют несколько раз в разном темпе, с различной интонацией. Важно добываться слухового сосредоточения, а затем прочтения и второй, рифмующийся с наигрышем стороны.

Взрослый читает произведения, передающее веселое настроение:

на таджикском:

Ҳавзак – ҳавзак,
Гирдаш сабзак.
Ору биёд, об хурад,
Оху биёд, об хурад.
Ин гов кушад,
Ин пўст канад,
Ин пазаду соз кунад,
Ин хўраду ноз кунад,
Ин майдаҳак кучо буд, ки шўрбо нарасид?

на русском:

Чики, чики, чики!
Березовые лычки!
Летели две птички,
Собой невелички.
Как они летели,
Все люди глядели!
Как они садились,
Все люди дивились!

Вот как можно прочитать колыбельные или другие стихотворенья, в которых звучать спокойные интонации, идет плавное повествование с соблюдением медленного темпа, пауз, с тем, чтобы дать ребенку возможность вслушаться. Например, на таджикской прибаутки «Аллаё»:

Алла, чонам, аллаё.
Даврони чонам аллаё.
Ороми чонам аллаё.
Малҳами чонам аллаё.
Ширин, шакарам аллаё.
Аллаё, аллаё, аллаё.

И на русской прибаутки:

Пошел котик во лесок,
Нашел котик поясок.
Нарядился,
Воротился,
Стал он люлечку качать:
«Баю-бай,
Баю- бай,
Ляг, Галинка, скоренько,
Встань, Галинка, с зоренькой».

В первые месяцы жизни ребенка полезно включать фольклорные произведения, в которых под ударением слышится какой-либо гласный звук, хорошо «прорабатываемый» в речевом общении:

Хой-хой, сарак-сарак,
Ман гардам аз ин сарак –
Ҳандалаки дар палак,
Ҳой-хой сарак, сарак.

Петушо-о-ок, петушо-о-к
Золото-о-й гребешо-о-к,
Ты подай глосо-о-о-о-о-к,
Через те-е-е-емный лесо-о-к.

Проговаривая речитативом потешку, пропевая ее, взрослый наклоняется над ребенком, выразительно артикулирует необходимые звуки. Мимика его лица, эмоциональные реакции соотносятся с содержанием читаемого, меняются в зависимости от хода развертывающихся событий. Это устанавливает эмоциональный контакт. Чтение потешек на занятии (до или после) сочетается с разговорной речью, обращениями. Это необходимо для того, чтобы ребенок слышал разницу между разговорной речью и стихотворным текстом, отличающимся рифмой, ритмом.

В 4-5 месяцев, когда у ребенка отрывистые гортанные звуки сменятся протяжными, певучими, взрослый побуждает его к гулению. Он протяжно произносит короткие фразы, выделяя четко голосом гласные, находящиеся под ударением, несколько утрировано показывая губами артикуляцию («О-о-о-оля! О-о-о-леңька, ма-а-а-а-аленъкая!»), добиваясь ответной реакции. Помогают в развитии гуления и коротенькие поговорки, потешки, которые произносятся напевно:

Омад, омадот гардам,
Каду қоматот гардам.
Сурхи дамида рүят,
Чингила шуда мұят
Омад, омадот гардам.

Выплива-а-а-ли гу-у-у-сли
На кру-у-у-т бережо-о-чек,
На кру-у-у-т бережо-о-чек,
На же-е-е-лтый песо-о-чек.

Народное поэтическое слово, предназначенное маленьким, необходимо не только им, но и взрослым, чтобы выразить детям свою любовь, нежность и заботу, веру в здоровый рост, красоту и силу.

В потешках, песенках отражена сущность раннего детства: видеть мир таким, каким он предстает перед взором малютки – без лукавства и фальши. Малые фольклорные произведения – это удивительное ожидание радости, светлое восприятие взрослого человека, принятие его непререкаемого авторитета и ожидание ... ожидание добра, добра и только добра. Простота малых фольклорных форм не имеет ничего общего с упрощенностью. В них заложена мудрость, проявляющаяся в умении несложными средствами решать сложные задачи. Сами тексты как бы оберегают ребенка, как бы говорят: ребенок мал, но не примитивен; ребенок несмышлен, но не глуп; ребенок беспомощен, но в нем сила роста; ребенок для матери, но и уже не для нее, а для мира. Эти крохотные произведения философичны в своей основе, потому что обращены внутрь человека.

ЛИТЕРАТУРА:

- Павлова Л. Педагогика раннего детства. «Дошкольное воспитание». 1990 № 4.
- Павлова Л. Фольклор для маленьких «Дошкольное воспитание» 1990 №7.
- Маджидова Б. Традиции и обычаи таджикского народа в формировании нравственных качеств личности. Монография. Душанбе – 2004.

4. А.Н.Гвоздев Вопросы изучения детской речи. Москва, 1961.
5. И.П. Федоренко и др. Методика развития речи детей дошкольного возраста. Москва, 1977.
6. А.М. Бородич Методика развития речи детей. Москва, 1981.

**АҲАМИЯТИ СУРУДИ Алла ва шеъру таронаҳои навозиший
дар инкишофи нутқи хурдсолон**

ОДИНАЕВА М.

Нутқ ифодагари дараҷаи инкишофёбии фаъолияти маърифатио мафкураи инсон аст.

Яке аз воситай муҳими анъанаҳои мардумӣ дар инкишофи нутқи кӯдакон истифода бурдани суруду таронаҳои навозишию дӯстдорӣ мебошад. Чунки онҳо ифодагари мероси бойи маънавии мардум буда, чун омили таъсиррасонӣ ба сифатҳои шахсии кӯдак гардидаанд.

Калидвожа: тифл, инкишофи нутқ, тафаккур, анъанаи мардумӣ, сурудҳои ҳалқӣ, шеъру таронаҳои навозишию дӯстдорӣ.

VALUE OF CRADLE SONG IN DEVELOPMENT SPEECH OF THE CHILDREN

ODINAева М.

Activitys development speech index make inquire target person. Out important mean national traditions once developments speeches children, make use of in the contacts national liver and pholklor. They appear information so as legacy between property as important factor influence on the personality children.

Key words: The nursery rhymes for the children, developing speech, national traditions.

МЕТОДИКА “БЕЗ ХОРОШЕГО МЕТОДА НЕ МОЖЕТ БЫТЬ ХОРОШЕГО УЧИТЕЛЯ”

САДЫКОВА МАТЛЮБА
соискатель Института развития образования
имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана

Важнейшее направление современной методики преподавания русского языка в средней школе – это развитие связной речи учащихся.

Вопрос речевого развития, формирования коммуникативных умений и навыков всегда были актуальными в методике обучения языку.

Вопросами развития речи на уроках русского языка занимается – преподаватель. Он обязан владеть искусством придать уроку живость и увлекательность.

Принципиально новый подход к обучению русскому языку закладывается в новые программы и учебники для средней школы. С точки зрения коммуникативного развития учащихся разработан учебник Разумовской: цель – развитие устной и письменной речи учащихся с целью обеспечения успешной коммуникации в дальнейшем; средство – текст; результат – умение выстраивать коммуникацию любого вида в любой ситуации.

Владение русским языком, умение общаться на любом уровне и в любых условиях, добиваться успеха в процессе коммуникации являются теми значимыми характеристиками личности, которые во многом определяют достижения выпускников общеобразовательных учреждений практически во всех областях жизни, способствуют их социальной адаптации к изменяющимся условиям современного мира. Основной целью обучения русскому языку в средних и старших классах является формирование системы знаний о языке и речи, что обеспечивает полноценное овладение всеми видами компетенций: языковой, лингвистической, коммуникативной и культуроведческой.

Главная особенность современного урока русского языка – сотворчество учителя и ученика в познании, в осмыслиении языковых явлений. На уроках должна постоянно звучать живая речь.

В арсенале искусства преподавания должен быть индивидуальный набор методов, средств и приемов обучения. Сюда входит правильное построение урока, учет психологии учащихся, незамысловатая шутка учителя, применение наглядного и аудио материалов.

Видные педагоги подчеркивают, что в учебном процессе “главное учитель: его знание науки, которую преподает, и науке о человеке, его вооруженность методами обучения, его умение творчески использовать их, щедрость его души, наконец его стремление постоянно пополнять свои знания”.⁶

Идеи известного ученого педагога и лингвиста Феодора Ивановича Буслаева намного опережали свое время и не всегда были приняты современниками.

Однако по прошествии нескольких десятилетий практика подтверждала правильность его убеждений и основных методических положений.

Возникновение методики преподавания русского языка датируют 1844 годом – выхода в свет книги Феодора Ивановича Буслаева “О преподавании отечественного языка”. (1818-1897 гг.)

Буслаев Ф. И. обращает особое внимание на роль изучения языка в развитии мышления учащихся, важное место отводя упражнениям. Говоря о методах обучения, он выделяет два способа преподавания: ученик с помощью учителя сам доискивается до истины (эвристический метод) или же получает сведения о языке в готовом виде (догматический метод) при этом первому методу отдается предпочтение.

Большое место Ф. И. Буслаев отводит развитию речи учащихся, чтобы ученики научились “выражаться легко, благозвучно, ясно, определенно, с толком и со смыслом”.⁴

Изучение языковой теории и работа над речью должны органически соединяться и дополнять друг друга. В последнее время все чаще и чаще заявляют о наличии серьезных недостатков в развитии коммуникативной компетентности учащихся старших классов. Педагоги отмечают низкий уровень сформированности у школьников индивидуально-личностных оснований для коммуникативной компетентности, что негативно отражается на результатах и качестве их практических, грамматических и внешне – речевых умений и способностей к конструктивному диалогу.

Проблема культурного общения школьников – одна из самых важных сегодня в организации социальной учебной среды. Для старших школьников обучение и общение являются ведущими видами деятельности, поскольку в ближайшей судьбе школьника именно коммуникативная компетентность начнет играть основополагающую роль, помогая в профессиональной подготовке и трудовой деятельности. Школа, в свою очередь, неустанно труждется над формированием коммуникативной компетентности учеников. Вопросами методики развития речи на уроках русского языка занимаются многие ученые (Т. А. Ладыженская, М. Т. Баранов, Н. А. Пашковская, Г.А. Михайловская и др.).

Реализация коммуникативной цели обучения предполагает, что речевая деятельность формируется во всех ее видах: чтении, говорении, письме, аудировании. Коммуникативные умения и навыки связаны с организацией речевого общения в соответствии с его целями, мотивами, задачами, с одной стороны, а с другой,- в соответствии с социальными нормами речевого поведения. Для успешного овладения устной и письменной речью, необходимо целенаправленное обучение всем видам речевой деятельности: слушанию и говорению, чтения и письму.

Но при этом обучение устной речи- слушанию и говорению, должно опережать письменную речь.

Учитель русского языка в средней школе с таджикским языком обучения, который стремится эффективно сформировать у учащихся навыки практического владения русской речи, должен помнить, что обучение неродному языку нужно строить как творческий процесс, творческую активность самих школьников, пробуждая в них активную речемыслительную деятельность. В свою очередь обучение как деятельность представляет собой процесс речевого взаимодействия учителя и учащихся. Недаром современной школе все шире применяются интерактивные методы обучения, направленные на взаимодействие. Они позволяют сделать приобретения знаний, формирование навыков и умений более интересным для школьника.

«Двуязычие следует понимать как хорошее владение чужим языком при безусловном первенстве родного....Двуязычие возникает из необходимости диктуемый отдельными сферами общения ».³

«То есть обучение не родному языку должно носить практическую направленность и основываться на высоком уровне преподавания родного языка. Родной язык-язык души, не родной язык-язык памяти, а память-хотим мы этого или не хотим, проявляется избирательно,

уваливая и систематизируя в сознании те языковые элементы (синтаксические модели предложений, отдельные выражения, словосочетания, слова) которые имеют для данной конкретной личности значение”² И дело тут не только в программах, учебниках или пособиях. Дело в подходе к обучению. Надо, чтобы, идя в класс, учитель спрашивал себя не только чому, но и как учить, зачем учить.¹

В настоящее время в Республике Таджикистан ведется большая работа по улучшению качества преподавания русского языка в таджикской школе.

Преподавание русского языка в школах с таджикском языком обучения предполагает активное овладение учащимися русской речью в целях общению и формирования у них способности взглянуть на язык глазами его носителей, усвоить языкокопираясь на культуру данного народа.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Антонова Е. С. Методика преподавания русского языка коммуникативно – деятельностный подход. М., 2006
2. Гусейнова Т. В. Практическая направленность методической подготовки учителей русского языка.
3. Костомаров В. Г. Мой гений, мой язык: Размышления языковеда в связи с общественными дискуссиями о языке. М., 1991, стр. 28
4. Методика преподавания русского языка. М., Академический проект. 2006 стр. 509
5. О преподавании русского языка. Методическое наследие Ф. И. Буслаева

“БЕ УСУЛИ ХУБ ОМӮЗГОРИ ХУБ БУДА НАМЕТАВОНАД”

САДЫКОВА МАТЛЮБА

Дар мақола муаллиф масъалаи таълими забони русӣ, ки воситаи ташакулл ва ифодагари андеша, воситаи муошират ва расонидани аҳборот барои хонандагони синфҳои болоӣ аст баррасӣ кардааст. Ҳамчун маводи таҳқиқ дар мақола маводҳои методии нашрғашта, маҷмуи маколаҳо ва китобҳои таълими оиди методикаи таълими забони русӣ истифода шудаанд.

Калидвожаҳо: маҳорат ва малакаи иртиботӣ, ташакулли нутқӣ, методикаи таълими забон, взаимодействия и языковые элементы, истифодаи амали.

**“THERE CAN’T BE A GOOD METHOD,
WITHOUT A GOOD TEACHER.”**

Sadikova Matluba

Article is about problems of teaching Russian language, which serves as the way of forming communication, expressing ideas and sharing information of the students. Different teaching theory publications, lots of articles and books concerning teaching Russian language were used as research materials.

Key words: communication skill, develop of speech, method of teaching the language, communication and language's elements, practice using.

МАВОДИ ТАҲЛИЛӢ.

МАСЬУЛИЯТИ П АДАРУ МОДАР ДАР ТАРБИЯИ КӮДАКИ СИННИТОМАКТАБӢ

ХУДОЙБЕРДЕВА АЗИЗА,
аспиранти курси 3
Пажуҳшигоҳи рушди маориф
ба номи Абдураҳмони Ҷомии А ТТ.

Шиносой бо мақсад ва моҳияти барномаи «Китобхонаи хурд ва хониши оилавӣ», хучҷатгузорӣ дар китобхонаи хурд, аҳамияти оила дар ҳаёти кӯдак, аҳамияти китобхона барои кӯдакон, ташкил намудани гӯшаи китоб дар хона, мунтазам гузаронидани хониши оилавӣ имконият дод, ки таваҷӯҳи ҳамаи шарикдастон

ба як самт равона гарданد. Баҳри амалӣ гардондани Қарори Ҳукумати Ҷумхурӣ оид “Барномаи давлатии рушди соҳаи томактабӣ барои солҳои 2012-2016 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” Донишкадаи такмили маълумоти касбии ВМКБ дар ҳамбастагии Мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатии ВМКБ ва дастгирии Ҳазинаи Оғоҳон тасмим гирифтааст, ки то соли 2016 дар вилоят зиёда аз 150 Маркази рушди қӯдакони синни томактабиро таъсис дихад ва то соли 2000 ба нақша гирифтааст, ки шумораи онҳоро ба 400 арад расонад. Яъне тамоми қӯдакони синни томактабӣ дар марказҳо ба омӯзишу тарбият фаро гирифта мешаванд.

Дар ҳамкорӣ бо Барномаи Маорифи Ҳазинаи Оғоҳон Донишкадаи такмили маълумоти касбии ВМКБ солҳои 2009 - 2014 зиёда аз 50 арад курсҳои 15 -рузаи модули 1 ва 2-ро бо фарогирии зиёда аз 500 нафар омӯзгорон гузаронидааст.

Соли 2009 - 9 марказ бо фарогирии 201 нафар қӯдак

Соли 2010-23 марказ бо фарогирии 465 нафар қӯдак

Соли 2011 -26 марказ бо фарогирии 497 нафар қӯдак

Соли 2012-27 марказ бо фарогирии 540 нафар қӯдак

Соли 2013 - 10 марказ бо фарогирии 203 нафар қӯдак

Соли 2014-10 марказ бо фарогирии 200 нафар қӯдак

Инчунин тавассути дастгирии молиявии ЮНИСЕФ дар байни солҳои 2009-2014 25 марказ ба фаъолият (23 арад дар ноҳияи Шугнон ва 2 арад дар ноҳияи Мурғоб) ба кор шурӯъ карданд. Дар вилоят имрӯзҳо дар маҷмӯъ 130 Маркази инкишофи қӯдакони синни томактабӣ фаъолият дорад.

Барномаи Инкишофи қӯдакони синни томактабии Созмони Ҳазинаи Қӯдакон Милали Муттаҳид (ЮНИСЕФ) пас аз шинос шудан бо натиҷаҳои **тадоиботн** соли 2010 ва фаъолиятҳои Донишкада дар амалӣ намудани барномаи “Маркази инкишофи қӯдакони синни томактабӣ” ва таъсис додани марказҳо дар вилояти ВМКБ, Хатлон, Суғд ва води Раҷт пешниҳоди ҳамкорӣ намуд.

ДТМК-и ВМКБ барои пиёда намудани фаъолиятҳои барномаи“МИКСТ” бо раёсат ои маориф, донишкадаҳои такмили ихтисос, шуъбаҳои маорифи вилоятҳои Суғду Хатлон ва шаҳри Душанбе воҳуриҳо ва сухбатҳо гузаронидаанд. Дар оғози кор 31 арад маркази инкишофи қӯдакон дар ноҳияҳои Шугнон, Б.Faфуров, Исфара, Раҷт ва шаҳри Кулоб таъсис ёфта, фаъолияти худро оғоз намуданд. Омӯзгорони интихобшудаи ин марказ аз курси такмили ихтисос гузаронида шудаанд. Тахлилу санчишҳо нишон доданд, ки марказҳои таъсисдодашуда натиҷаҳои хуб ба даст оварданд ва ҳамкории байни ДГМК ва ЮНИСЕФ вусъат дода шуд.

Барои муккамал намудани дастуру нишододҳои метода оид ба барнома ва аз нав дида баромадани мазмuni раванди инкишофт ва таълиму тарбияи томактабӣ дар марказҳои инкишофи қӯдакони синни томактабӣ аз тарафи бахши ЮНИСЕФ -и СММ дар доираи лоҳҳои ҳамкорӣ бо Академияи Таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, моҳҳои феврал ва марта соли 2012 гурӯҳи корӣ ташкил шуд. Модулҳои курсҳо аз тарафи гурӯҳи кор таҷдиди назар шуданд ва бо пешниҳодоти муттаҳаси соҳа дастраси Донишкадаҳои такмили ихтисос гардонда шуданд. Дар ҳамбасгагӣ бо кормандони ин муассисаҳо муюнссар гашт ки дар давоми ин солҳо дар манотики гуногуни ҷумхурӣ марказҳо ташкил шуданд.

Аз он ҷумла:

Дар вилояти Хатлон- дар ноҳияҳои Кулоб -21, Румӣ -10, Панҷ - 5, Қабодиён - 3 арад: дар вилояти Суғд дар ноҳияҳои Истаравшан - 15, Бобоҷон Faфуров - 25 арад. Айнӣ-5 ва шаҳрҳои Панҷакент- 5, Исфара - 15, дар водии Раҷт- дар ноҳияи Раҷт - 37, Тоҷикобод - 3, Ҷиргатол - 3, Нурабод - 3, Тавилдара - 3 арад марказ бо маблагузории ЮНИСЕФ ташкил ёфтанд. Дар маҷмӯъ ба ДТМК-и ВМКБ муюнссар гашт дар кушодашавии 153 арад Марказҳои рушди барвақтии қӯдак берун аз вилоят саҳмгузорӣ намояд.

Шумораи марказҳое, ки аҳди ҷамоат ва падару модарони вилоятҳои Суғду Хатлон, ки бо дастгирии молиявии Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ин вилоятҳо таъсис додаанд, имсол зиёда аз 700 арадро ташкил медиҳанд. Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасмим гирифтааст, ки аз ҳисоби маблагҳои Гранти Каталитикӣ мураббиёни ин марказҳоро аз омӯзиш гузаронад ва худи марказҳоро бо маводи зарурию ашёи таълимӣ таъмин намояд.

Ҳақиқатан боиси ифтиҳори кормандони Донишкада аст, ки онҳо корро ба таври таҷрибавӣ сар карданд ва баъди ҷанд соле дар тамоми ҷумхурӣ иқдоми онҳо пазируфта шуд, кор равнақи тозае гирифтааст ва ҳатто вобаста ба ин дар қонунгузории мамлакат тағиирот ҷо дода шуда, паҳлуҳҳои камбудиҳои таълиму тарбияи атфоли хурдсолро нишон дод.

Яке аз камбудиҳои асосӣ дикқати зарурӣ надодани падару модарон ба таълиму тарбияи хонандагон дар хона арзёбӣ шуд. Яъне занҷире, ки мебоист хонаву марказро бо мақсади муайян ба ҳам мепайваст, аз ҳам чудо буд. Донишу тарбияте, ки қӯдакон дар Марказ мегирифтанд дар хона рушд дода намешуд. Яъне тарбияи мақсаднок яктарафа сурат мегирифт.

Марказҳо то андозае падару модаронро ба ин раванд тавассути Ҳониши оилавӣ ҷалб мекарданд, вале он кофӣ набуд зеро сабабҳо ва нозукиҳои худро дошт. Оисме аз ин омилҳоро, ки садди роҳи таълиму тарбияи қӯдакони хурдсол мегашт, шарҳ медиҳем:

- Аксарияти падару модарон дар истифодаи роҳу равиши таълиму тарбия маҳорату малакаи кофӣ надоштанд;
- Баъзе падару модарон таълиму тарбияро сирф кори мактаб мепидоштанд;
- Қисме аз падару модарон берун аз Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд ва ба тарбияи фарзандонашон бобову модаркалонҳо ё хешу табори **наздиқашон** машгуланд;
- Маводи ҳониши барои қӯдакони синни томактабӣ хело буд ва марказҳо бо китобу дастурҳои сифатан паст, ба синну соли қӯдакон номувоғиқ ё маводу китобҳо бо забони русӣ кор мекарданд;
- Худи мураббиёни марказҳо бо сабаби бамии вақт наметавонанд барои тайёр кардани падару модарон фаъолияти бештареро анҷом диханд;
- Мушкилоти таълиму тарбияи фарзандон аз имконоти шабакаи марказҳои рушди барвақтии қӯдак бештар.

Барои ҳалли ин мушкилот таҷрибаи дигар мамоликро омӯхта, кормадони ДТМК бо дастирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маблағузории Очонсии Амрико оид ба Рушди байналмилалӣ (USAID), Ҳазинаи Оғоҳон Барномаи «Хониши оилавӣ» - ро таъмин намуда истодааст.

Муссалам аст, ки хондани китоб аз синни ҳурдсолӣ ва нақли мазмуни он муносабати байни қӯдакон ва аҳли хонаводаро мустаҳкам намуда, боварии падару модаронро дар рушди қӯдаконашон қавӣ ва дастириашонро таъмин менамояд. Хондани китоб барои қӯдакон ин фаъолияти муҳим барои инкишофи фикронӣ, эҳсосотӣ ва маҳорати забондонӣ мебошад. Дар раванди китобхонӣ рушди ақлонӣ, эҳсосотӣ ва маҳорати забондонии қӯдакон рушд ёбанд. Падару модар бояд барои фарзандонашон тамоми шароити китобхониро муҳайё созанд. Баъзе оилаҳо аз сабаби вазъи пасти иқтисодӣ барои кудаконашон китоб ҳарида наметавонанд ё баръакс баъзе оилаҳо барои қӯдаконашон на китоб, балки филмҳо ё бозичаҳоеро ҳаридорӣ мекунанд, ки бо истифода аз онҳо кудакон нодуруст тарбия мейбанд.

Ҳадафи Барномаи «Хониши оилавӣ» чунин мебошад:

- Таъмини китобхонаҳо бо китобҳои бачагона.
- Баланд бардоштани маҳорати падару модарон дар интиҳоби дурусти китобҳои бачагона.
 - Ҷалб намудани аҳли **ҷомеа** ба **мугоджид** қитобхони **нитомактабӣ** дар оила.
 - Фароҳам овардани шароити мусоид барои хондани китобҳои бачагона дар хона ва китобхона.
- Бедор намудани шавқу ҳавас нисбат ба китоб
- Рушду инкишофи нутқ ва ҳавасманд намудани қӯдакон нисбат ба китоб ва китобхонӣ
- Мустаҳкам намудан ва минбаъд инкишоф додани маҳорати хондану навиштан байни ҳоҳарону бародарони қалонсол дар оилаҳое, ки шароити саводомузӣ ва имкониятҳояшон маҳдуд аст.
- Омода намудани қӯдакон ба мактаб ва хондан
- Ташаккули қобилияти қӯдакон баҳри пешбуруди зиндагӣ .

Вале чуноне, ки қайд гадид, дар ҷумҳурӣ номгӯи китобҳои бачагонаи ба талаботи замон ҷавобӣ ангуштшумор буданд. Бо 15 нафар шоирону нависандагоне, ки барои қӯдакон эҷод мекунанд, семннарҳо гузаронида шуданд. Мақсади гузаронидани семннарҳо таҳияи китобҳои бачагонаи мувоғики синну соли қӯдакони 3-6 сола буд.

Барномаи «Хониши оилавӣ» боис мешавад, ки қӯдакони ҳурдсол ба омӯзиш тайёр шуда, дар зинаҳои минбаъдаи таҳсил дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ фаъолияти хуб нишон диханд.

Барномаи «Хониши оилавӣ» омили муҳими рушди маҳорати падару модарон дар хондан ва нақл кардани ҳикояи барои қӯдакон мебошад. Барномаи мазкур ба аҳли ҷомеа имконият медиҳад, ки китобҳои сода, суратдор ва ҳикояҳои дилҳоҳро дастрас намоянд, барои қӯдакон китобҳои ба синну сол мувоғиқ ва аҷоибро интиҳоб намоянд. Инчунин диккати аъзои дигарон оила (ҳоҳару бародарон, бобою модаркалон) дар рушди ҳаматарафаи қӯдак мавқеи муҳим дорад. Бобокalon ва дигар аъзои оила бо қӯдакон дар хондани китоб мусоидат намуда, бо ҳамроҳии онҳо ба китобхонаҳо мераванд. Қӯдакони синни қалон ба ҳурдсолон китоб меҳонанд, ки ин муносабати байни онҳоро боз ҳам мустаҳкамтар менамояд. Хондан натанҳо барои шахсоне, ки мустакилона хондан ва бо маҳорати маҳсуси адабӣ ба қӯдакон нақл кардани ҳикояҳоро метавонанд, балки барои ҳар як фарди ҷомеа зарур аст. Қӯдакон ба китобҳо нигоҳ карда, аз расмҳои рангоронги онҳо лаззат мебаранд ва ҳиссиёти ҳудро нисбат ба ин китобҳо зоҳир менамоянд.

ХУЛОСА

Коркарди раҳёфти системанок ба масоили такмили ихтисос дар вазъи бартарӣ доштани ракобатпазирии муаллимон, дар шароити ислоҳоти таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар мекунад, ки аз масъалаҳои бартаридоштаи таҳсилоти давомдор ва иловагӣ ин омодагии салоҳиятдору самтмуайянкунанда, тайёр намудан ва бозомӯзии кадрҳои педагогӣ ба шумор меравад. Доштани маҷмӯъи салоҳиятҳои қасбӣ нишондиҳандаи кофии ракобатпазирӣ ва талаботии кормандони маориф дар бозори меҳнат мебошад.

Омили муҳими ислоҳоти маориф ин даст қашидан аз консепсияи қуҳна ба хотири консепсияи нав, консепсияе, ки инсонро сарвати олии ҷомеаи муосир медонад, қушиши эҷодӣ дар ташкили фаъолияти педагогӣ ва такмили ихтисоси системанок ва инчунин ҳавасманд будан ҳудташаккулдиҳию ҳудинкишофдиҳро дар назар дорад. Вазифаи асосии рушди неъруи аҳлокӣ ва зеҳни системи такмили ихтисос омода намудани заҳираҳои кадрии соҳа (муаллимон, роҳбарони муассисаҳои таълимӣ) мутобиқ ба талаботҳои нави қасбӣ ба ҳисоб меравад. Бо назардошти масъалаҳои ҳалталаби такмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф, навсозӣ ва муосиркунонии мазмуни барномаҳои такмили ихтисос, истифодаи технология!! муосири такмили ихтисос масъалаи асосӣ ба шумор меравад.

КИТОБНОМА:

1. Ангеловски, К. Учителя и инновации: кн. для учителя / К.Ангеловски. - М.: Просвещение, 1991. - 159 с.
2. Андреев, В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. Кн. 1. - Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1996. – 552 З-Анохин, А.М. Педагогическая среда как условие формирования творческой личности студента педвуза: автореф.... канд.пед.наук / А.М.Анохин. - Уфа, 1997. -21с.
1. Анцыферова, С.И. Элементарная познавательная деятельность в процессе дифференцировки / С.И. Анцыферова // Вопросы психологии. - 1959. - № 1. - С. 169-178.
2. Аристова, Л.И. Активность учения школьников / Л.И. Аристова. - М.: Просвещение, 1968. - 140 с.
3. Афанасьев, В.Г. Общество: системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. - М.: Политиздат, 1981. - 432 с.
4. Ахмерова, Н.М. Личностно-деягельностный подход к контекстному обучению социального педагога/ Н.М. Ахмерова// Педагогика.- 2003.-№5-С.55-60.
5. Бувдаков Б. Х. Психологические основы управления. Д., 2002.
6. Барболин, М.П. Методологические основы развивающего обучения /
7. М.П. Барболин. - М.: Высш. шк., 1991. - 232 с.
8. Беликов, В.А. Дидактические основы организации учебно-познавательной деятельности школьников / В.А. Беликов. - Челябинск: Изд-во ЧГПИ «Факел», 1994.-157 с.
9. Белякова, Н.М. У четь наблюдать / Н.М. Белякова. - Челябинск: ЧГПИ, 1981. - 22 с.

10. Блонский, П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2 т. - М.: Педагогика, 1979 - Т. 2.. - 400 с.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ РОДИТЕЛЕЙ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

ХУДОЙБЕРДИЕВА АЗИЗА

В этой статье рассматривается ознакомление детей с книгами дошкольного возраста при содействии программы ЮНИСЕФ. Также говорится о том как используют дети дошкольного возраста книги и как это влияет на их воспитание.

Ключевые слова: родители, книга, дети, дошкольное образование, семья, ответственность.

RESPONSIBILITIES OF PARENTS IN EDUCATION OF SMALL CHILDREN

HUDOIBERDIEVA A

In this article we familiarized with the program UNICEF and libraries which help for education of small children. With a help of books children improve their education and its improve their upbringing.

Key words: parents, children, family, responsibility.

